ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى — روېيۇڭ سامان بولماس.

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ژىل 6 — ئىيۇل (چىللە) شەنبە №27 (4036)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي — سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 — ژىلى 1 — يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

كەلگۈسى ئۈمۈتىمىز — پرېزىدېنتتا

ياكى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ «21 — ئەسىر بوسۇغىسىدا» كىتاۋى ھەققىدە

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ھوزۇرىدىكى دۆلەت سىياستى بويىچە مىللىي كېڭەشتە بىز پات — پات ياش دۆلەت ئالدىغا قويۇۋاتقان مۇھىم مەسىلىلەر بويىچە كونسېپسىيەلەرنىڭ لايىھىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىمىز، ئۆز پىكىر، تەكلىپلىرىمىزنى بېرىمىز. مىللىي كېڭەشتە يېقىنقى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا قارالغان مەسىلىلەر: «مائارىپ ساھاسىدىكى دۆلەت سىياستى»، «ياشلارغا بولا دۆلەت سىياستى»، «قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ئەخبارات بوشلۇقى». بىز تەييارلىنىش ئۈچۈن ماتېرىياللارنى ئىككى ھەپتە، بەزىدە ئۇنىڭدىنمۇ ئۇشۇق ۋاقىت ئىلگىرى ئالىمىز.

پرېزىدېنتىمىز ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقامدۇ، بىلمەيمەن، ئامما ئۇ خۇلاسىلاپ سۆزلىگەندە، مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان ماۋزۇنى ھەممىمىزدىن چوڭقۇرراق ۋە ھەر تەرەپلىمە بىلىدىغاندەك پىكىرلەرنى بېرىدۇ. بىرلا مىسال — مائارىپ مىنىستىرى ئۆز ساھاسىدا ئىسلاھات ژۈرگۈزۈشكە باشلىغاندىن كېيىن ھەم پۈتكۈل مىنىسترلىك بىلەن ئۇنىڭ كونتسېپسىيەسىنى ئىشلەپ چىققاندىن كېيىن، ياش ئەۋلادقا ئەتە قانداق بىلىم بېرىش كېرەكلىكىنى ھەممىدىن ياخشى بىلىشى كېرەك ئەمەسمىدى. ئامما ن. ئە. نازارباييېۋ ئۇنىڭغا شۇنداق سوئاللارنى بېرىپ، بىلىم ساھاسىغا نىسبەتەن ئۆز كۆز قاراشلىرىنى ئىزھار قىلغاندا، بىز ھەممىمىز ئاتالمىش كونتسېپسىيەنى ئەلى كەم تەييارلانغان، دەپ قالدۇق. ئېھتىمال دۆلەتنىڭ بىرىنچى رەھبىرى ھەر بىر مەسىلىنى شۇ ساھاغا بىۋاستە جاۋاپ بېرىدىغان ئادەمدىنمۇ ئوبدان بىلىشى لازىم ئوخشايدۇ. مېنىڭدىكى بۇ چۈشەنچىنى ن. نازارباييېۋنىڭ يېڭى كىتاۋى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى. «21 — ئەسىر بوسۇغىسىدا» نامىدىكى كىتاپ — بۇ دۆلىتىمىز باشچىسىنىڭ 20 — ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا يۈز بەرگەن ئەڭ مۇھىم ۋاقىئەلەر توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلىرى، ئوي — پىكىرلىرى. ئەگەر مىللىي كېڭەشتە ئۇ ياش دۆلەت ژۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتنىڭ ئايرىم ساھالىرى توغرىسىدا ئۆز پىكىرلىرىنى بىلدۈرسە، كىتاپتا چوڭ پروبلېمىلار ھەققىدە سۆز بولىدۇ. بىرىنچى نۆۋەتتە بۇ — س س س ر نىڭ پارچىلىنىشى، شۇنىڭ نەتىجىسىدە يېڭى دۆلەتلەرنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى ھەم قازاقىستان مىسالىدا ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى ۋە ئەتىكى يولىدۇر. مۇئەللىپ كىتاپنىڭ نېمە ئۈچۈن يېزىلغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ نىشانىم — كىتاپخاننى كېڭەشتىن كېيىنكى رېئاللىقنىڭ ئەڭ مۇھىم پروبلېمىلىرى دائىرىسىگە ئېلىپ كىرىش».

كېڭەشنىڭ پارچىلىنىشى، كومپارتىيەنىڭ بىردىنلا كۈچىدىن قېلىشىنى ھېچ كىم ئويلىمىغان. ھەتتا موشۇنىڭ ئۈچۈن ھېساپسىز مەبلەغ سەرىپ قىلغان ئەڭ بۈيۈك كاپىتالىستىك ئەللىرى بۇنى چۈشىدىمۇ كۆرەلمەتتى. ئامما تارىخ سوتسىيالىستىك سىستېمىسى قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. مۇتەخەسسىلەر، ئەڭ ئالدى بىلەن بىۋاستە سىياسەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سىياسەتچىلەر س س س ر نىڭ پارچىلىنىشىنىڭ ھەر خىل سەۋەپلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ توغرىسىدا نۇرسۇلتان ئابىشېۋىچ ئۆز پىكىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ كىتاۋىدا بۇنىڭ بىر نەچچە سەۋەۋى مەۋجۇت بولغانلىقىنى ئاتايدۇ. مېنى قىزىقتۇرغىنى ئۇلار ئىچىدىكىلەردىن مىللىي مە

(ئاخىرى 2 — بەتتە)

رەسمىي خەۋەرلەر

ن. نازارباييېۋ ب. يېلتسىننى تەبرىكلىدى

4 — ئىيۇل كۈنى ئەتىگەنلىكى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بورىس يېلتسىن بىلەن تېلېفون ئارقىلىق سۆزلەشتى. قازاقىستان پرېزىدېنتى جۇمھۇرىيەتنىڭ پۈتكۈل خەلقى نامىدىن ۋە شەخسەن ئۆز نامىدىن ب. يېلتسىننى سايلامدىكى ئىشەنچلىك غەلىبىسى ۋە ئۇنىڭ روسسىيە دۆلىتىنىڭ رەھبىرى بولۇپ قايتا سايلىنىشى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلىدى. ھەتتا سايلامنىڭ ئالدىن — ئالا نەتىجىلىرى، دەپ تەكىتلىدى. ن. نازارباييېۋ، ئۇيۇلۇك ئىسلاھاتلار بىلەن ئىجتىمائىي — ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر سىياسىتىنى روسسىيەلىكلەرنىڭ بېسىم كۆپچىلىكىنىڭ قوللاپ — قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىدىن خۇشاللىق بەردى.

ب. يېلتسىن ن. نازارباييېۋقا تەبرىك ئۈچۈن سەمىمىي تەشەككۈر ئىزھار قىلدى. سايلام ئالدىدىكى كۈرەشنىڭ بارلىق باسقۇچلىرىدا، دېدى ئۇ، مەن قازاقىستانلىقلارنىڭ قوللاپ — قۇۋۋەتلىشىنى ھېس قىلدىم، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

ياخشى خوشنىلارنىڭ ھەمكارلىقى 21 — ئەسىر دەرىجىسىدە

4 — ئىيۇل كۈنى چۈشتىن كېيىن خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن ئالمۇتىغا ئۆتكۈزۈلگەن رەسمىي سەپەر بىلەن كەلدى. ئىككى مەملىكەتنىڭ دۆلەت بايراقلىرى ۋە تەبرىك شارلىرى بىلەن بېزەلگەن پايتەخت ئايرودرومىدا ئۇنى دۆلەت كاتىۋى ئاخمېتجان يېسىموۋ ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر قارشى ئالدى. ژۇڭگو مەرتىۋىلىك مېھمانىغا ۋە ئۇ باشچىلىق قىلغان دېلېگاتسىيە ئەزالىرىغا گۈلدەستىلەر سوۋغا قىلىندى.

موشۇ يەرنىڭ ئۆزىدە، ئايرودرومدىلا ژۇرنالىستلارغا خىتاي رەھبىرىنىڭ يازمىچە بىلدۈرۈشى تاپشۇرۇلدى.

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ تەكلىۋى بويىچە ئۇلۇق خوشنا مەملىكەت — قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنى زىيارەت قىلىش ماڭا چوڭ خوشاللىق بېغىشلايدۇ، دېيىلىدۇ ئۇنىڭدا. ئۇنىڭ گۈزەل ۋە باي يېرىگە قەدەم بېسىپ، خىتاي خەلقى نامىدىن بارلىق قازاقىستانلىقلارغا سەمىمىي سالام ۋە ئىزگۈ تىلەكلەرنى يەتكۈزۈشنى خالىغان بولار ئىدىم.

شۇ كۈنى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى سارىيى ئالدىدىكى مەيداندا جياڭ زېمىننى ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسىنى ن. نازارباييېۋ بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسىنىڭ رەسمىي قارشى ئېلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەردە، پرېزىدېنت سارىيىدا ن. نازارباييېۋ بىلەن جياڭ زېمىننىڭ تار تەركىپتىكى سۆھبىتى بولۇپ ئۆتتى.

ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى داۋامىدا ئىككى تەرەپلىملىك دوستلۇق مۇناسىۋەتلەرنى، ياخشى خوشنىدارچىلىق ۋە ئۆز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىقنى تېخىمۇ كەڭەيتىش قەتئىيلىكى ئىزھار قىلىندى ۋە شۇ مەخسەتتە ھەر خىل دەرىجىدە، جۈملىدىن ژۇقۇرى دەرىجىدە داۋاملىق سىيا—

لىدىن ژۇقۇرى دەرىجىدە داۋاملىق سىيا—
سىي دىئالوگ ۋە مەسلىھەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشقا تىلەك بىلدۈرۈشتى.

كەچتە قازاقىستان پرېزىدېنتى ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسى نامىدىن خ خ ج رەئىسى ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسى شەرىپىگە زىياپەت بېرىلدى.

قازاقىستان بىلەن خىتاينىڭ مىللەت مەسىلىلىرى ساھاسىدىكى ھەمكارلىقى كۈچەيمەكتە

جۇمھۇرىيەتنىڭ مىللىي سىياسەت بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى گېورگىي كىم باشلىغان موشۇ ئىدارىنىڭ دېلېگاتسىيەسى خىتايدا سەپەردە بولدى. دېلېگاتسىيەنى خ خ ج رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى جۇن ئېجىن قوبۇل قىلدى. ئۇ سۆھبەت ۋاقتىدا ئىككى مەملىكەت سودا — ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئىستىقبالى چوڭ ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

گ. كىم خىتاينىڭ مىللەتلەر ئىشلىرى بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەمەت بىلەن مۇزاكىرە ژۈرگۈزدى. تەرەپلەر مىللەت مەسىلىلىرى ساھاسىدا ئەخبارات ماتېرىياللىرىنى ئالماشتۇرۇشقا نىيەت بىلدۈرۈپ، ئىككى ئىدارە ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق توغرىلىق كېلىشىمنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن دىپلوماتىيەلىك ۋاستىلار بويىچە ئالاقىلارنى داۋاملاشتۇرۇشقا كېلىشتى. بۇ كېلىشىمگە خىتاي دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئالمۇتىغا جاۋاپ سەپىرى ۋاقتىدا قول قويۇلۇشى مۇمكىن.

قازاقىستان دېلېگاتسىيەسى پۈتكۈل خىتاي خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ مىللەتلەر ئىشلىرى بويىچە كومىتېتىدا، شاڭخەيدە ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا بولدى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

روسسىيەدىكى پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئالدىن — ئالا نەتىجىلىرى

مەلۇمكى، 3 — ئىيۇن كۈنى روسسىيە پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئىككىنچى نۆۋىتى ئۆتكۈزۈلدى. مەزكۇر سايلامدا پرېزىدېنتلىققا ئۈمۈتكار ئىككى رىقابەتچى - ھازىرقى پرېزىدېنت يېلتسىن بىلەن كوممۇنىستلار رەھبىرى زيۇگانوۋقا ئاۋاز بېرىلدى.

روسسىيە مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ئالېكساندر ئىۋانچېنكونىڭ بىلدۈرۈشىچە، روسسىيەدىكى پرېزىدېنت سايلىمى ئىككىنچى نۆۋىتىنىڭ رەسمىي نەتىجىلىرى 6 — ياكى 7 — ئىيۇل كۈنلىرى چىقىرىلىدۇ ۋە ئېلان قىلىنىدۇ.

3 — ئىيۇل كۈنى سايلام ئاياقلاشقاندىن كېيىن چىقىرىلغان ئالدىن — ئالا مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ب. يېلتسىن ئۈچۈن سايلامغا قاتناشقان سايلىغۇچىلارنىڭ 52,3 پروتسېنتى، گ. زيۇگانوۋ ئۈچۈن بولسا 41,1 پروتسېنتى ئاۋاز بەرگەن. ھازىرچە ب. يېلتسىنغا ئاۋاز بەرگۈچىلەر گ. زيۇگانوۋقا قارىغاندا 10 پروتسېنت ئۇشۇق بولماقتا.

ب. يېلتسىننىڭ سالامەتلىكى ھەققىدە

روسسىيە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى، گويا بىر-بىرى بىلەن كېلىشىۋالغاندەك، يېلتسىننىڭ سالامەتلىك ئەھۋالى توغرىلىق ماۋزۇدىن ياندىشىپ ئۆتمەكتە. لېكىن غەرىپتە ئاخىرقى كۈنلەردە بۇ ماۋزۇ گېزىتلەرنىڭ بىرىنچى بېتىدىن ئورۇن ئېلىپ، بارلىق چوڭ ئاگېنتلىقلار ۋە تېلېكومپانىيەلەر تەرىپىدىن مۇھىم مەسىلە سۈپىتىدە خەۋەر قىلىنماقتا. ئەمەلىيەتتە ب. يېلتسىن سالامەتلىكىگە باغلىق سايلام ئالدىدىكى بىر قاتار سەپەرلىرىدىن ۋە مۇھىم ئۇچرىشىشلاردىن ۋاز كەچكەن. سايلام كۈنى ئۇ موسكۋادا ئەمەس، موسكۋا ئەتراپىدىكى بارۋىخاندىكى رېزىدېنتسىيەسىدە ئاۋاز بەرگەن. ھەپتە داۋامىدا جامائەتچىلىك بىلەن ئۇچراشمىغان. رەسمىي خەۋەرلەرگە قارىغاندا، كرېملنىڭ باشلىقى برونخىت ئاغرىقىدىن داۋالىنىۋاتىدۇ.

لېبېد روسسىيانىڭ ئىشىگىنى «يېپىشنى» قارار قىلدى

روسسىيە بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالېكساندر لېبېد ژۇرنالىستلار بىلەن بولغان ئۇچرىشىشتا «يېقىن ۋاقىت ئىچىدە روسسىيەدە يېقىن ۋە ژىراق چەت ئەللەرنىڭ تۇرغۇنلىرى ئۈچۈن قاتتىق ۋىزا ۋە پاسپورت تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ» دەپ بىلدۈردى.

بۇ يېڭى تۆمۈر پەردە ئورنىتىلغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ، دەپ تەكىتلىدى لېبېد. ئۇنىڭ سۆزى بويىچە، «مەملىكەت ئۆزىنى ھىمايە قىلىش كېرەك: روسسىيەدىن ئېلىپ كېتىشكە تېگىشلىك ئەمەس ناھايىتى كۆپ نەرسىلەر ئەكېتىلىۋاتىدۇ، ۋە، ئەكسىنچە، بىكارغا بەرىسىمۇ كېرەك ئەمەس نەرسىلەر توشۇپ ئەكېلىنىۋاتىدۇ.

ئەگەر بىز بۇ ئېھتىيازىمىزغا مەدەنىيەتلىك ھالدا قارايدىغان بولساق، بىز ھېچ كىمنى رەنجىتمەيمىز» دەپ بىلدۈردى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى.

قاراباغ جاڭجىلى ستوكگولمدا مۇھاكىمە قىلىندى

بىر — بىرىگە قارشى ئۈچ تەرەپنىڭ ۋە مىنسكىي كونفېرېنسىيەسىنىڭ قوش رەئىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن قاراباغدىكى جاڭجالنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش بويىچە مۇزاكىرىلەر ستوكگولمدا باشلاندى.

تەرەپلەر قۇراللىق جاڭجالنى توختىتىش بويىچە كېلىشىمنىڭ لايىھەسىنى مۇھاكىمە قىلىشقا كىرىشتى. بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن موسكۋادا بۇ توغرىلىق ژۈرگۈزۈلگەن مۇزاكىرىلەر نەتىجىسىز ئاياقلاشقان ئىدى.

قېرىلار مەنسەپتىن كەتكىسى يوق

خانويدا ۋيېتنام كومپارتىيەسىنىڭ سەككىزىنچى سېيىزى بولۇپ، ئۇنىڭدا مەملىكەتنىڭ ئاساسىي ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشلىرى بەلگۈلەندى، ھۆججەتلەر قوبۇل قىلىندى.

بۇ يەردە تەشكىلىي مەسىلىلەر جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە جەلىپ قىلدى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىۋى 79 ياشلىق دو مۇي، 75 ياشتىكى پرېزىدېنت لى دىك ئان ۋە 73 ياشتىكى ھۆكۈمەت باشچىسى ۋو ۋان كىيېت ئۆزلىرىنىڭ پارتىيەۋىي خىزمەتلىرىنى ساقلاپ قالدى.

ئۇكرائىنىدا ئاشلىق ھوسۇلى ئاز بولىدۇ

ياز ئايلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تېرىلگەن ئاشلىقنىڭ ھوسۇلى قانداق بولىدىغانلىقى ئايدىڭلىشىدۇ. ئۇكرائىنىدا بىيىل 31 مىلليون توننا ئاشلىق ژىغىلىدۇ، دەپ كۆزلەنمەكتە. بۇ ئىلگىرى مۆلچەرلەنگەندىن 10 مىلليون توننا، ئۆتكەن ژىلقىدىن بولسا 4,6 مىلليون توننا كام.

مۇتەخەسسىلەرنىڭ پىكرىچە، بىيىل ئاشلىق باھاسى يەنىمۇ كۆتىرىلىدۇ.

ئىران تۈركىيە ئەلچىسىنى قوبۇل قىلمىدى

ھازىر ئىران بىلەن تۈركىيە ئوتتۇرىسىدا چوڭ كېلىشمەسلىك قېلىپلاشماقتا. ئىران تەرەپ تۈركلەرنىڭ ۋېرتولېتلىرى بىزنىڭ تېررىتورىيەنى راكېتلار بىلەن ئوققا تۇتتى دەپ ئەيىپلىسە، تۈرك تەرەپ ئۇنى رەت قىلماقتا.

موشۇ جاڭجالغا باغلىق ئىران تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى تۈركىيەنىڭ يېڭى ئەلچىسىنىڭ ئىشەنچ گراموتىسىنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتتى. ئۇلار تۈركلەرنىڭ رەسمىي تۈردە كەچۈرۈم سورىشىنى تەلەپ قىلماقتا.

كەلگۈسى ئۈمۈتىمىز- پرېزىدېنتتا

ياكى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ «21 - ئەسىر بوسۇغىسىدا» كىتابى ھەققىدە

(ئاخىرى، بېشى 1 - بەتتە)

سىلىدۇ. بىر كېچىش زامانىدا مەملىكەتنىڭ يەتمىش يىل مابەينىدا قولىغا كەلتۈرگەن ئەڭ چوڭ ئۇتۇقى - خەلقلەر دوستلۇغى، شۇ دوستلۇقنىڭ يىلدىن - يىلغا مۇستەھكەملىنىۋاتقانلىقى، دەپ جار سالساقمۇ ئاقىۋەتتە خەلقلەرنىڭ ماناشۇ مىللىي سېزىمىنىڭ ئۇ- سۇشى دولەتنى پارچىلاۋەتتى. مىللىي سى- ياسەتنىڭ كۈچىيىشى قەغەز يېتىدىلا بولدى، ئەمەلىياتتا ھەر بىر خەلق مۇستەقىللىقنى ئارمان قىلىپ زور كەلىنلىكنى كۆرسەتتى.

قازاقىستانمۇ سابىق س س س ر كەبى كوپ مىللەتلىك دولەت. س س س ر دا مىللىي مەسىلىلەردە يول قويۇلغان خاتالار بىزدە تەكرارلانماس، دەپ ئويلايمەن. شۇ- نىڭ ئۇچۇنمىكىن، پرېزىدېنتىمىز قىيىردە - ۋە قايسۇ ئورۇندىكى ئۇتقى بىلەن چىقمىسۇن، ئۇ شىرتلىك رەۋىشتە، جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى خەلقلەرنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋىتى، مىللەتلەر ئارا مەۋجۇت تۇراقلىق ئۇستىدە توختىمىي ئوتمەيدۇ. پرېزىدېنتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بارلىققا كەلگەن قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيىسى كوپ جەھەتتىن مىللىي مەسىلىنى ئوز دەۋرىدە ھەل قىلىشقا، خەلق- لەر ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىشى مۇمكىن بولغان چۈشىنىمەسلىك خىلە پائالىيەت كورسىتىۋات- قان ئاسسامبلېيە توغرىسىدىمۇ سوز بولىدۇ.

قازاقىستان مۇستەقىللىق ئالىمۇ، ۋاقىت، ھەقىقەتنىڭ ئوزى ئۇنىڭ باشقىلار رىسى، بى- لۇپمۇ ئىلگىركى س س س ر دىكى جۇمھۇرى- يەتلەر بىلەن يېقىندىن مۇناسىۋەت باغلى- ماستىن تۇرۇپ، تەرەققىي ئېتىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى نامايىش قىلىدۇ. روسسىيە ئوت- تۇرا ئاسىيا بىلەن ئالاقىلار ئۈزۈلۈشى بىلەن جۇمھۇرىيىتىمىز ئىقتىسادى، بىرىنچى نۇۋەت- تە ساناتەت ھەم ئۇنىڭغا باغلىق ئىشلەپ چىقىرىش ئېغىر ئەھۋالغا قالدى. ئۇنى ئەكس- كە كەلتۈرۈش مەقسىتىدە يېڭى شەكىلدى- كى مۇستەقىل دولەتلەرنىڭ ھەمكارلىقى بارلىققا كەلسىمۇ، ئۇمۇ دېگەندەك نەتىجە بەر- مىدى. شۇ ۋاقىتتا نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچ ئى- قتىسادىي ئىنتېگراتسىيىنىڭ يېڭى شەكلى يېۋرازىيە ئىدىيىسىنى ئالغا سۇردى. كىتابتا ماناموشۇ مەسىلىلەر توغرىسىداكەڭ سوز بولىدۇ.

قازاقىستان تەرەققىيات يولىنىڭ بىر نەچچە مودېلىنى قوللىنىشقا ئۇرۇندى. بۇنىڭدىن ھېچ نەرسە چىقمىغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا ئوز يولىنى تېپىشقا باشلىدى.

«ھازىر - دەيدۇ ن. نازارباييېۋ- ئىقتىسات ئوزگەردى. ئۇمۇمىي مىللىي بازار ۋۇجۇدىن - يىلغا تولۇقلىنىپ، دولەت ئىچىدىكى ئىقتىسادىي كومپلېكس شەكىللەنمەكتە. ئىقتىسات سترۇكتۇرىسىنىڭ قايتا قۇرۇلۇشى يۈز بەرمەكتە. قازاقىستان بارغانسېرى كەڭ ھالدا خەلق ئارا بازارغا جەلىپ قىلىنماقتا.

مەملىكەت پۇخرالىرىنىڭ مۇتلەق كوپ- چىلىك ئاۋازى بىلەن قوبۇل قىلىنغان كونس- تىتۇتسىيە بىزنىڭ دولەتچىلىكىمىزنىڭ مۇس- تەھكەملىنىشىگە قۇدرەتلىك تۇرتكە بەرمەكتە. ئەندى بىز ئوز ھەرىكەتلىرىمىزنى ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلارنى ۋە دېموكراتىيىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە جەلىپ قىلالايمىز».

ئوز ۋاقتىدا بىز دېموكراتىيە توغرىسىدىمۇ ئىنتايىن كوپ سوز قىلاتتۇق. ئىنسان ھوقۇقى ھەر قەدەمدە دەپسەندە قىلىنىپ، سوز، پىكىر ئەركىنلىكى بولمىسىمۇ، بىز بۇنىڭدا چەت ئەللەرنى ئەيىپلەپ، ئوزىمىزنى پەقەت ئىجابىي تەرەپتىنلا كورسىتەتتۇق. ياكى خەلققە مەملىكەت ئىچىدە يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەر توغرىسىدا مۇتلەق خەۋەر بەرمەيتتۇق.

قازاقىستاندا ھازىر، مەلۇم رەۋىشتە پىكىر، سوز ئەركىنلىكى مەۋجۇت، ھوكۇمەتكە بېقىنمايدىغان مۇستەقىل مەتبۇئات بار. ئامما مو- شۇنىڭ ھەممىسىنى دېموكراتىيە دېيىشكە بو- لامدۇ؟ بىز قازاقىستان خەلق كۇنگرېسى ھوكۇمەتكە قارشى ئوپپوزىتسىيەگە چىققاندا، بۇنى خاتىرجەم قوبۇل قىلىش ئورنىغا ئۇلار ئادرېسىغا ئىنتايىن قاتتىق تەنقىتلەر ئېيتىل- غانلىقىنى، پارتىيە لىدېرىغا بولسا، ئويدۇرمى- لارمۇ ئېكىلىغانلىقىنى ياخشى بىلىمىز غۇ. ھازىرنىڭ ئوزىدىمۇ پرېزىدېنتقا، ھوكۇمەتكە ئوپپوزىتسىيەدە تۇرغان بىردىن بىر كۈچلۈك پارتىيە بارمۇ جۇمھۇرىيەتتە؟ يوق، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ ئۇچۇن دېموكراتىيە تېخى يېڭىدىن بىخلار چىقىرىۋاتىدۇ، دېيىشكە بولىدىكەن. نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچمۇ ئوزىنىڭ كىتابىدا دېموكراتىيە ھەققىدە توۋەندىكىلەرنى يازىدۇ: «دېموكراتىلاشتۇرۇش - بۇ ئاخىرقى ھالىتىگە ئېگە ئە-

مەس ئۇزاق جەريان. بۇ جەمىيەت ۋە ئىنسانھاياتىنىڭ بارلىق ساھالىرىدا ۋە زىپىلەر كومپلېكسىنى ئۇزلۇكسىز ھەل قىلىشتۇر. دې- موكراتىيە دېگەنلەر بىلەن ئورنىتىلمايدۇ، ئۇنىڭغا قىيىنچىلىقلار بىلەن يېتىش كېرەك. بىز دېموكراتىيەنى ھەممە نەرسىگە رۇخسەت دەپ چۇشىنىمىز. ئۇنىڭغىمۇ قىيىنچىلىقلار بىلەن يېتىش كېرەكلىكىنى ئويلىغان ئېدۇق.

دېموكراتىيەگە باغلىق يەنە بىر مەسىلە ئوز - ئوزىدىن پەيدا بولىدۇ. بۇ - ئەركىن سايلامغا ئوخشاش سايلام نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن پارلامېنتنى تارقىتىش. ن. نازار- باييېۋ بۇنىڭغىمۇ ئوز كىتابىدا خىلە ئورۇن بېرىدۇ ھەم ۋاقىئەنىڭ نېمىدىن باشلىنىپ، نېمە بىلەن ئاياقلاشقانلىقىنى كونكرېت مىسال، فاكتلارنى كەلتۈرگەن ھالدا چۈشەندۈرىدۇ.

كېڭەشلەر مەملىكىتى مەۋجۇت بولغاندا تېررىتورىيىسىنىڭ ئاير م قىسمىلىرىدا يۈز بەرگەن قانلىق توقۇنۇشلار س س س ر پارچىلانغاندىمۇ توختىمىدى، بەلكى ئىلگەر كىلەرگە يېڭىلار قوشۇلدى. بىز ۋىلنيۇس ۋە باكۇ، تبىلىسى ۋە پەرغانىدا، مولداۋىيە ۋە تاجىكستاندىكى ۋەقەلەرنى، ئەزەربەيجان ۋە ئەرمەنىستان، گرۇزىيە ۋە ئابخازىيە ئارىسىدىكى ھەقىقىي ئۇرۇشلارنى ياخشى بىلىمىز. ئون مىڭلىغان كىشىلەر ھالاك بولدى، يۈز مىڭلىغان ئادەملەر قاچاقلارغا ئايلاندى. چېچەنىستان بولسا، ئۇچۇرۇتتىن - ئۇچقۇ دۈزا قتۇر. موشۇلارنىڭ ھەممىسى بىزدىن ئانچىلا يىراق ئەمەس يەرلەردە يۈز بېرىۋاتىدۇ، توقۇنۇشلارنىڭ ئاساسى مىللىي مەسىلە، تېررىتورىيەلىك داۋا ۋە مۇستەقىللىققا ئىنتىلىشتۇر. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي تەركىۋىنىڭ خىلمۇ - خىللىغى بويىچە كاۋكازدىن كېيىن تۇرمىسىمۇ، ئاللاغامىڭ بىر شۈكرىكى، بىزدە تېچلىق، بىر - بىرىنى چۈشىنىش ھوكۇم سۈرمەكتە. جۇمھۇرىيىتىمىز توقۇنۇشلارنىڭ ھېچ بىرىگە ئارلاشمىدى. موشۇنىڭ ئوزىدىمۇ پرېزىدېنتىمىزنىڭ دانالىقى، ئۇنىڭ سىياستىنىڭ توغرىلىقى ئىسپاتلاندى. كىتابنىڭ خىلە سەھىپىلىرى ماناشۇ سىياسەتنىڭ قانداق ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانلىقىغا بېغىشلىنىدۇ.

قازاقىستاننىڭ مۇستەقىللىق ئالغىنى بىر كەپ: ئۇنى دۇنياغا تونۇتۇش، خەلق ئارا مەيدانغا ئېلىپ چىقىش ھەم دۇنياۋىي جامائەتچىلىكنىڭ ئۇنى تەڭ ھوقۇقلۇق شېرىك سۇپىتىدە ئېتىراپ قىلىشى ئەڭ قىيىن ۋە مۇرەككەپ ۋەزىپە بولدى. ياش دولەتنىڭ دىپلوماتىيىسىمۇ يېڭىدىن شەكىللىنىۋاتقانلىقتىن، بۇ ئىشنىڭ ئەڭ ئېغىر تەرىپى دولەت رەھبىرى، پرېزىدېنتىمىز ئىممىسىگە چۈشىدۇ. نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچ ئوز كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «چەت ئەل شېرىكلىرىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھوقۇقلۇق بازىسىنى يارىتىش زورۇر بولدى. مەسىلەن، قازاقىستانغا ئىنۋېستىتسىيەلەرنى جەلىپ قىلىش ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئىككى تەرەپلىمە ئېلىمېنتلار - دىپلوماتىيەلىك مۇناسىۋەتلەرنى، كېيىن بولسا دولەت باشچىلىرى قول قويغان شەرتنامىنى ئوز ئىچىگە ئالىدىغان دولەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر پرىنسىپلىرىنى، ئىنۋېستىتسىيەلەرنى ھىمايە قىلىدىغان سىستېمىنى، قوش سېلىق سېلىشنى ئىستىسنا قىلىدىغانىنى، سودىدا قولايلىق تەرتىپنى يارىتىشنى ۋە باشقىلارنى بەلگۈلەيدىغان ھوكۇمەتلەر ئارا كېلىشىملەر- نىڭ پرىنسىپلىرىنى ئورنىتىش زورۇر بولدى. بۇ - ئۇنىلغان ھوججەتلەردۇر».

بىز، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ خىتاي ۋە ياپونىيە، تۇركىيە ۋە سەئۇدىيە ئەرەبستانىغا، يېۋروپا ئەللىرىگە ھەم ئا ق ش قا بارغانلىقىدىن مەتبۇئات ئارقىلىق خەۋەردارمىز. دولەتىمىز رەھبىرىنىڭ سەپەرلىرى تېلېۋىدېنىيىدىن كورسىتىلىپ تۇردى. ئامما كىتابتا باشقا مەملىكەتلەرگە بېرىش ئۇمۇمىي تۇردە ئەمەس، بەلكى كونكرېت پىلاندا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. چۇنكى ئوزەكنىڭ سوھبەتدىشىنى سەن دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە ياخشى بىلىۋېلىشىڭ مۇمكىندۇ ياكى ئۇزىمۇ - ئوز ئۇچرىشىپ، سوزلەشكەندىمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە كوپ نەرسىلەرگە سىنچىلاپ قارايدىغان كىتاپ مۇئە-

للىپى ئايرىم دېتاللار، باشقىلارنىڭ كوزىگە چۈشمەيدىغان نەرسىلەر ئارقىلىقمۇ ئوزىنىڭ شۇ مەملىكەت، ئۇنىڭ خەلقى، دولەت رەھبىرى ھەققىدە پىكىر مۇنازىرلىرىنى بىلدۇرىدۇ. مەسىلەن، پرېزىدېنتىمىز تۇركىيەدە بولغان سەپىرىگە باغلىق تۇركىي دولەتلەر، خەلقلىرىنىڭ يېقىنلىغى، ئۇلارنىڭ ئۇمۇمىي تارىخىي يىلتىزلىرى، تىلى، دىنى توغرىسىدا ئىنتايىن قىزىق ئويلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچ خىتايدا بولغان سەپىرىدە ش ئۇ ئا ر نىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۇرۇمچى ۋە غۇلجا شەھەرلىرىدە بولىدۇ. يەرلىك خەلق بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ھەتتا، كىتابتا ئۇنىڭ قازاق ئائىلىسىدە بولغاندا چۈشۈرۈلگەن سۈرىتىمۇ بېرىلگەن. ئەپسۇسكى، دولەتىمىز رەھبىرى شۇ ئولكىنىڭ ئەسلى ئېگىسى - ئۇيغۇرلار ھەققىدە بىر ئېغىز سوز قىلىپ قويۇشنى ماقۇل كورمىگەن...

دولەت رەھبىرىنىڭ خەلق ئارا مەيدانىدىكى ھەرىكىتى ئوز مېۋىسىنى بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچ مۇنداق دەيدۇ: «بۇگۇن بىزنىڭ دىپلوماتىيىمىزنىڭ ئەھمىيەتلىك ئۇتۇقلىرى كورۇنۇپ تۇرۇپتۇ. قازاقىستاننى مۇستەقىل دولەت سۈپىتىدە دۇنيادىكى بارلىق مەملىكەتلەر دېگىدەك ئېتىراپ قىلدى، ئۇنىڭ سۈۋېرېنىتېتى مۇستەھكەملەنمەكتە. ئىچكى مەسىلىلىرىغا قوراللىق ئارىلىشىشنىڭ رېئال خوۋۇپى يوق».

1991 - يىل ئاۋغۇست ۋە 1995 - يىل ئاۋغۇست ئارىلىغى - بارى - يوقى توت يىل. ئامما بۇ توت يىل مۇستەقىل قازاقىستان تارىخىنىڭ ئەڭ مۇھىم، كوپ جەھەتتىن ھەل قىلغۇچى دەۋرىنى، باسقۇچىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ۋاقىت مابەينىدا يېڭى دولەت بەرپا ئېتىلمىيلا، دۇنياغا تونۇلدى، ئۇنى دۇنيا جامائەتچىلىكى ئوزىنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق شېرىكى سۈپىتىدە قوبۇل قىلدى. موشۇنى بارلىققا كەلتۈرگەن كىشى يەنىمۇ زور ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرامدۇ؟ بىزنىڭ كېلەچىكىمىز پرېزىدېنت نۇرسۇلتان ئەبىشيۇچ نازارباييېۋقا باغلىق.

پاتىگۇل سابىتوۋا،

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ ھوزۇرىدىكى دولەت سىياسىتى بويىچە مىللىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى، يازغۇچى. ئالمۇتا شەھىرى.

بېزەكچى مۇزېيى - بېزا ئارخىپى ئەكس ئەتتۈرىدۇ

ھەر قانداق مىللەتنىڭ ئوتمۇشىنى، تۇرمۇش تەرزىنى بىلىشتە ۋە ئوتكەنلەرنى ئەسلەشتە جايلاردىكى چوڭ كىچىك مۇزېيلارنىڭ ئەتتۈرىدىغان رولى بىباھا. بىز ئەنە شۇ مۇزېيلارغا قويۇلغان ئېكسپوناتلار ئارقىلىق بىر خەلقنىڭ تارىخىدىن، ئۇنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتىنى، ئەدەبىياتىدىن قىسمەن بولسىمۇ خەۋەردار بولىمىز. مۇزېيلارنىڭ شۇنداقلا كېلەچەك ئەۋلاتنى مىللىي روھتا تەربىيىلەشتىمۇ خىزمىتى چوڭ.

چېلەك ناھىيىسى بايسېيىت يېزىسىدىكى ئىسمائىل تايىروۋ نامىدىكى مەكتەپتە مۇزېي ئېچىلغىنىغا بىر ئاز يىل بولۇپ قالدى. مۇزېيغا ئاساسەن موشۇ يېزا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلگىرى ئوتمۇشتە، تۇرمۇشتا پايدىلانغان قاچا بۇيۇملىرى قويۇلغان. ئۇنىڭدا شۇنىڭ بىلەن بىللە بايسېيىت يېزىسىدا ياشاپ ئوتكەن ياكى بايسېيىتتە ئوغلۇپ، مىللەت شەنىنى كوتىرىشكە سالماقلىق ھەسسە قوشقان داڭلىق پەرزەنتلىرى ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئېكسپوناتلارمۇ قويۇلغان. ئەلۋەتتە، بىز مەزكۇر مۇزېي يېزا ھاياتىنى يورۇتۇشتا ھەممە نەرسىنى تەل - توكۇز ئوزىنىڭ ئىچىگە ئالىدۇ دېيەلمەيمىز. چۇنكى يىللار، ئەسىرلەر ئاغدۇرۇلۇپ ۋاراقلاپ كەتكەن تارىخ كاۋىنى قايتىدىن ئېچىپ، ھەممە نەرسىنى ئەينەن كورۇپچىلىككە يەتكۈزۈش تۇرغۇزۇن ۋاقىت ۋە ئىرادىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ھەقىقەت. بۇنىڭ شۇنداق ئېكەنلىكىنى مەكتەپ مۇزېيىنىڭ رەھبىرى باسىت خۇدايبەردىيېۋ ۋە ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەم قىلغۇچى سۇنۇۋاتقان باشقا مۇئەللىملەرنىڭ ئوزلىرىمۇ تەستىقلەيدۇ. بىراق شۇ نەرسىنى ئېيتالمايلىك ئېيتىشقا بولىدۇكى، ھازىرىنىڭ ئۇزىدە بۇ مۇزېي يېزا تۇرغۇنلىرى ۋە چەت يۇرتلاردىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ياخشى ئىنكاس - پىكىرلىرىگە سازاۋەر بولدى. كېلەچەكتە مەزكۇر مۇزېينىڭ بايسېيىت تۇرغۇنلىرى ئۇچۇن ئوتمۇش تارىخىنى كورسىتىدىغان قۇتلۇق جاي بولۇپ قېلىۋېرىدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

گۇلزارەم مۇھەممەدىيېۋا.
چېلەك ناھىيەسى

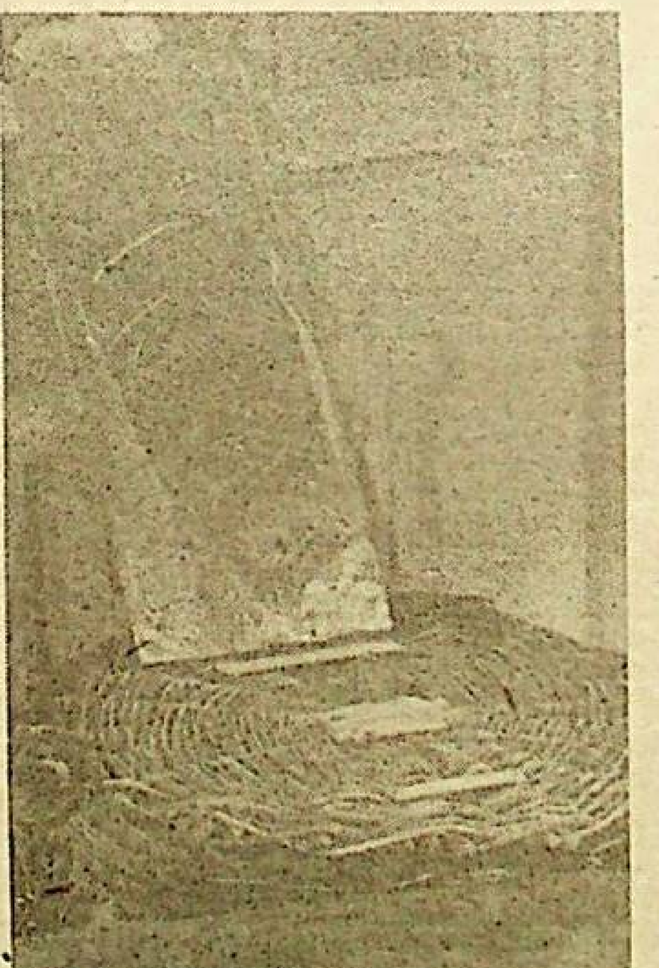

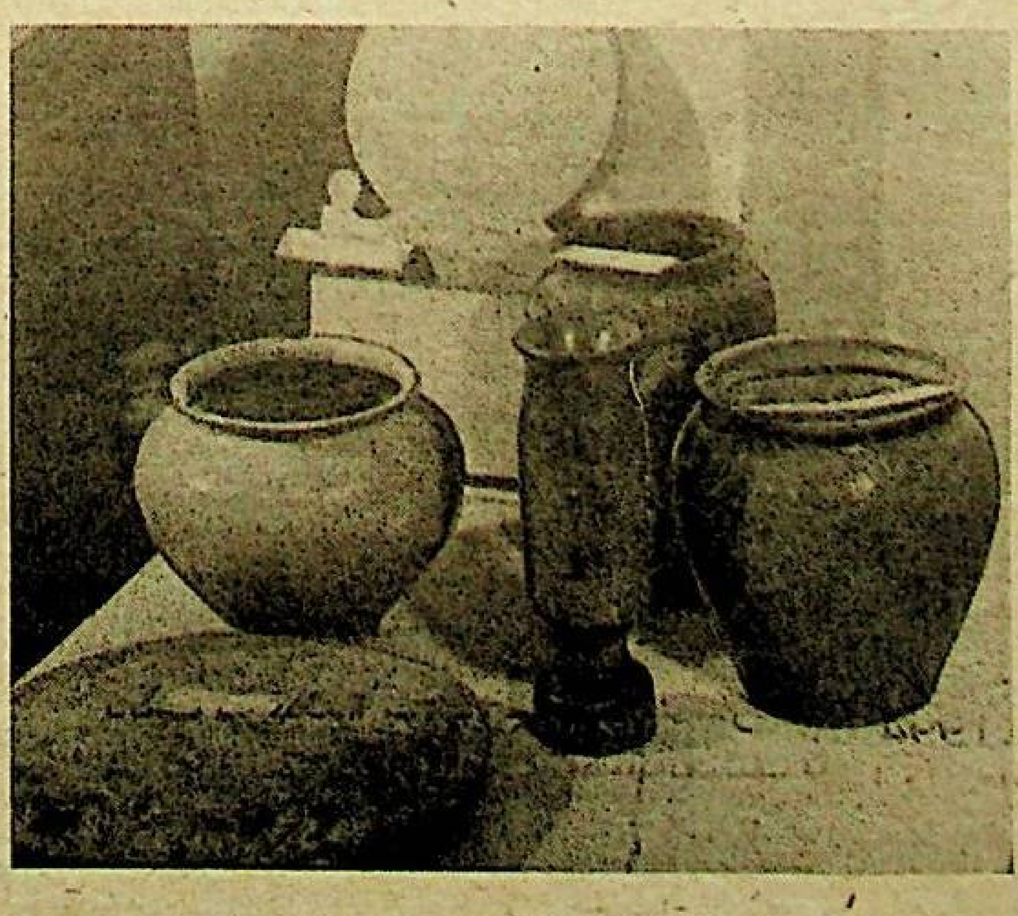

سۈرەتلەردە:
مەكتەپ مۇزېيىغا قويۇلغان ئېكسپوناتلاردىن كورۇنۇشلەر
سۈرەتلەرنى رۇستەم يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن.

باشقا ئەللەردە

ئىنسانىيەتنىڭ بەشتىن بىر قىسمى كۈنىگە بىر دوللارغا ھايات كەچۈرمەكتە

دۇنياۋىي بانكىنىڭ «نامراتلىق توغرىلىق» يېقىندىن ئېلان قىلىنغان دوكلادىغا قارىغاندا، يەر يۈزى ئاھالىسىنىڭ بەشتىن بىر قىسمى كۈنىگە بىر دوللارغا ھايات كەچۈرمەكتە. دوكلادتا «گەرچە ئۇمۇمەن نامراتلىق ئازىيىۋاتقان بولسىمۇ، كۈنىگە بىر دوللار ۋە ئۇنىڭدىنمۇ ئاز ئاخچا ھېساۋىغا ھايات كەچۈرۈۋاتقانلار سانىنىڭ بارغانسېرى كوپىيىۋاتقانلىقى» تەكىتلىنىدۇ.

1987 - يىلى سەيياردىمىزدا «بىر دوللارلىقلار» 1,23 مىللىارد ئادەم ھېساپلىنانتى. 1993 - ئاخىرقى ستاتىستىكا ۋەلىدا ئۇلار 1.31 مىللىارد ئادەمگە كوپەيگەن. دوكلادتا قەيت قىلىنىشىچە، يەر يۈزىدىكى نامرات ئاھالىنىڭ 90 پروتسېنتى جەنۇبىي ئاسىيادە، ئافرىكا، ئىندونېزىيە، موڭغۇلىيە، مەركىزىي ئامېرىكا، برازىلىيە ۋە خىتاينىڭ بىر قاتار ئولكىلىرىدە ياشىماقتا. شۇنداقتىمۇ ئافرىكا بىلەن ساخارىنىڭ جەنۇبىدىن باشقا بارلىق رېگىئونلاردا بەلگۈلۈك ئىقتىسادىي ئىلگىرلەش بايقالماقتا، ئۇ ھوكۇمەتلەرگە ئۇلارنىڭ نامراتلىق بىلەن كۈرەش ئېلىپ بېرىشىدا ياردەم قىلىشى كېرەك.

جەنۇبىي ئاسىيادە كۈنىگە بىر دوللاردىن ئاز ئاخچا ھېساۋىغا ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئاھالىنىڭ پروتسېنتى 45,5 پروتسېنتتىن 43,1 پروتسېنتقىچە تۇۋەنلىگەن. لېكىن نامراتلار ئىلگەركىدەك كوپ ئورۇن، دوكلادقا قارىغاندا، يەر يۈزى ئاھالىسىنىڭ 25 پروتسېنتى ياشايدىغان جەنۇبىي ئاسىيادە نامراتلار سانى ئەڭ زور، ئۇ يەر يۈزى نامراتلىرىنىڭ 39 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، روسسىيە مۇ نامراتلار بەلبېغىغا كىرىدۇ. كۈنىگە بىر دوللار دېگەن سوز ئېيىغا 30 دوللارغا ئىشلەيدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. مىللىونلىغان روسسىيەلىكلەر مۇنداق ئەمگەك ھەققى توغرىلىق ھازىر ئارمان قىلىپ يۈرىدۇ.

مېلو ستۇرۇئا، «ئىزۋېستىيە»
مىننىياپولىس، ئا ق ش.

ئىنسان ۋە ئىمان

«ئاللانىڭ ئۇلۇغ قۇدرىتىنى بىلمەكچى بولغانلارغا ھەرەمگە بېرىش بۇيرۇسۇن»

بىيىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىن سەئۇدىيە ئە-رەبىستانىدىكى ئاللانىڭ مۇقەددەس جايى بولغان مەككە - مەدىنىگە ئىككى يۈزدىن ئارتۇق مۇسۇلمان-لار بېرىپ ھاجى بولۇپ كەلدى. مۇستەقىل قازاقىستان مۇسۇلمانلىرى بۈگۈنكى كۈندە ئۆزلىرىنىڭ دىنى ئەركىن-لىك ئىمكانىيەتلىرىگە ئىگە بولماقتا.

ئەينە شۇلارنىڭ قاتارىدا تالغىر شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائىتى ئىچىدىكى كىشىلەردىنمۇ مەككىگە سەپەر قى-لىپ ھاجىلىق شەرىپىگە ئىگە بولۇپ كەلگەنلەر بار. مە سىلەن، ئىلگىركى ژىللاردا ئەيساخان تۇردى، ئايالى رۇ قىيەم، ئابدۇرازاق ئىمام تۇردى، ئايالى مەرىيەملەر بې-رىپ كەلگەن بولسا، بىيىل بارغانلار ئىچىدە مەھەم-مەت تۇردى، ئايالى ئامىنەم ۋە ئوغلى شوھرەت، ئاب-دۇكېرىم ئابدۇللا. ئادىلاخۇن ئايالى ھورنىخان، ئاب-دۇقادىر نىياز، ئايالى خىلچەبۈۋى، تايىر ئەمەت، مە ھەممەت ئىبراھىم ۋە سائادەتبۈۋىلەر شۇلار جۈملە-سىدىندۇر. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى كەلگە-نلەرگە سەپەر تەسىراتلىرى توغرىلىق تولۇپ تاشقان ھاياجان بىلەن سۆزلەپ بەرمەكتە.

- 18 - ئاپرېل - چارشەنبە كۈنى ئۇرۇق - تۇققان، دوست - بۇرادەر، دىنى قېرىنداشلىرىمىز ئۇچۇق كۆ-ڭۈللۈك بىلەن، سەپىرىمىزگە ئاق يول تىلەپ بىزنى ئال-مۇتا ئايروپورتىدىن ئۇزىتىپ قويۇشتى.- دەپ سۆز باشلىدى ئابدۇكېرىم ئابدۇللا. - ساموليوتنىڭ ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەن ۋاقتى كەچكى سائەت يەتتە ئىدى. ھەممە مىز «لەببەيكە» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدۇق. رادىو ئار-قىلىق بىزگە شۇ دۆلەتنىڭ قانۇن، قائىدە، يوسۇن، ئۆر پ - ئادەتلىرى چۈشەندۈرۈلەتتى.

شەخسەن مەن ھېس - ھاياجان ئىلكىدە ئىدىم. زا-مان ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئاتام ئابدۇللانىڭ قەدەم ئىز لىرى قالغان ئەشۇ مۇقەددەس جايغا مەنمۇ بىر بېرىپ ھاجى بولۇپ كەلسەم، دەپ ئارمان قىلغان ئىدىم. ئاللا تائالا بۇ كۈنىنى نېسىپ قىلغان ئىكەن. مانا ھە-رەمگە كېتىۋاتىمەن. خۇشاللىقىم چەكسىز ئىدى.

بىز ھاۋا بوشلۇقىدا يەتتە سائەت ئۇچۇپ ئۇ دۆ-لەتنىڭ ۋاقتى بىلەن سائەت 1 دىن 10 مىنۇت ئۆت-كەندە جىددە شەھىرىنىڭ ئايروپورتىغا قوندۇق. سا موليوتتىن چۈشۈپلا گويا جەھەننەمنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغاندەك ھېسسىياتتا بولدۇق. بۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ، ئۈستى يېپىق، پاكىز چىرايلىق ئايروپورت بو-لۇپ، 4 مىليون ئادەم، موشۇ يەردىن مەككە - مەدى-نىگە ئاتلىنىدىكەن. كۈنىگە يەتمىش ساموليوت قو-نۇپ، يەتمىشى ئۇچىدىكەن.

جىددە تۆرت ئەتراپى تاغلىق، ئالا - بېشىل ئېلىك تەر چىرايلىرى يېپىپ تۇرغان، يوللىرى مەرمەر، دەل-دەرەخلىرى ياپ - يېشىل، ھېچ قاچان يامغۇر ياغمايدى-غان، ئۆزىچىلىك پاكىز، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى بويىچە چوڭ گۈزەل شەھەر ئىكەن. بىز بۇ يەردىن بولۇنۇپ مەدىنىگە ئاتلاندۇق.

مەدىنىمۇ كىشىنىڭ دىققەت ئەزىرىنى ئۆزىگە جە-لىپ قىلىدىغان چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى ئىكەن. بىز ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن مەسچىتكە كىردۇق. مە-سچىت دەرۋازىسىنىڭ باش تەرىپىدە ئالتۇن بىلەن يې-زىلغان «لا ئىلاھە ئىللاللاھۇ» دېگەن خەت ھەممە كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ تۇراتتى. كۆپ دەرۋا-زىلىق بۇ چوڭ مەسچىتتىكى پەيغەمبىرىمىز مەقبە-رىسىنى زىيارەت قىلىپ ئۆتكى قاچاقلىپ سۈيدۇق. ناماز ئوقۇپ پەيغەمبىرىمىز ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدۇق. مەسچىتتىن چىقىپ 30 گېكتار ئەتراپى قورشالغان، ئەۋلىيا، ئەنبىيالار، ئىسلام ئۈچۈن جەڭلەردە شېھىت بولغان ئۇلۇغلارنىڭ قەب-رىستانلىقىنى زىيارەت قىلدۇق ۋە چوڭقۇر تەسىرلەن-دۇق. خەتمە - قۇرئان ئوقىدۇق ...

- مەككە يوللىرىمۇ چىرايلىق، مەسچىتى زور ئې-كەن، - دەپ سۆز قوشتى مەھەممەت تۇردى، - بىر-ىنچى قېتىم بۇ يەردە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەي-ھىسسالام ئىكرام كىيىپ مەككىگە بارغان ئىكەن. بىز ھەم ئەرلەر ئىكرام كىيىشكەن ئىدۇق. 70 كىلومېتر مۇ-ساپىنى ئاۋتوبۇس بىلەن بېسىپ، 25 - ئاپرېل كۈنى سائات 12 دە مەككىگە يېتىپ باردۇق. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇچراشتۇق. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەغرۇر قىياپىتى، مەدە نىيەتلىكى بىلەن بىزدە ئەجايىپ تەسىراتلار قالدۇردى.

بەيتۇللادا ئۈچ كۈن ناماز ئوقۇدۇق. زەم - زەم بۇلى-قى بار جاينى كۆرۈپ، زەم - زەم سۈيدىن ئىچتۇق. ھە جەر ئانىمىزنىڭ قەبرىنى، ئۈچ كۈن كەبىتۇللانى زىيا-رەت قىلدۇق.

ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىمىزنىڭ تېپىش-قان جايى ئەرافات تېغىغا چىقىپ بىر كېچە ئۇ يەردە ئىبادەت قىلدۇق. ئۇ يەردىن مۇزدەلىپە دېگەن قۇم-لۇققا بېرىپ 49 تالدىن تاش تەردۇقتە، ئۈر تېغىغا چى-قىپ شەيتانغا تاش ئاتتۇق. كەبىتۇللاغا كېلىش ئالدى-دا قۇرۋانلىق قىلدۇق. 28 - ئاپرېل كۈنى مىللىونلى-غان مۇسۇلمانلار قاتارىدا قۇرۋان ھېيت نامىزىنى ئو-قۇشقا مۇيەسسەر بولدۇق.

مەن شۇندىن كېيىن ئۆزەمنى ئاللانىڭ ئالدىدا تۆۋ ۋا قىلىپ گۇناھلاردىن خالاس بولغان، دىلىدا ئىمان نۇرى پارلىغان ئاللانىڭ جامائەسى قاتارىدىكى مۇ-مىن بەندە، پاك ھاجىدەك خاتىرجەم ھېس قىلدىم.

- ئاللانىڭ ئۇلۇغ قۇدرىتىنى بىلمەكچى بولغانلارغا ھەرەمگە بېرىشقا بۇيرۇسۇن.- دېدى ئامىنەم ساۋۇت قىزى، - بىز ئەسلىدە قاراڭغۇلۇقتا ئۆتۈپ ھېچ نېمىنى بىلمىگەن ئىكەنمىز. مۇقەددەس جاي - مەككە - مەدى-نىنى كۆرگەن ھەر قانداق تاش ۋۇرەك ئىنساننىڭمۇ كۆڭلى يۇمشاپ كۆزلىرىگە ياش ئالماي قالمايدۇ. ئى-مان - ئېتىقادى تېخىمۇ كۈچىيىپ، ئاللانىڭ بىرلىگى-گە بولغان ئىشەنچىسى ۋە مېھرى مۇھەببىتى تېخىمۇ ئۇلغىيىدۇ. بۇ گۈزەل شەھەرلەردە ياشاۋاتقانلار بايلىق ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ بىزلەردىن كۆپ ئۈستۈن تۇرىدىكەن، ئىمان - ئېتىقاتلىق پاك بەندە-لەر بار پاكىز جايلارغا ئاللانىڭ نۇرى - بەرىكىتى يې-غىپ تۇرسا كېرەك. مەن ئۇلاردىن ئۆگىنىشىمىزنىڭ لازىملىقىنى ھېس قىلدىم.

- مېنىڭ ئۆمرۈمنىڭ كۆپ قىسمى شەرقىي تۈر-كىستان ۋە قازاقىستاندا دېخانچىلىق بىلەن ئۆتتى. ئىك-كى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشلەپ ۋۇركەن چاغلىرىم-دا بىز ئۈچۈن دۇنيا موشۇ بولسا كېرەك، باشقا كەڭلىك لەرنى كورەلمەيدىغان ئوخشايمىز.- دەپ ئويلاتتىم.- دېدى سوھبەتكە قاتنىشىپ ئولتارغان ئادىل ئاخۇن قابىل ئوغلى.- ئاللا تائالا ياخشى نىيەتلىرىمىزنى قو-بۇل قىلىپ مەككىگە بېرىپ ھاجى بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە قىلدى. سەپەر جەريانىدا ئۇرغۇنلىغان ياخشى يەرلەرنى، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن، دىلىدىن شاتلىق تېشىپ، چىرايلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان مەغرۇر ئىنسانلارنى كوردۇم. مەككە - مەدىنى-دە بولغانىدا كورگەن ۋە ئالغان تەسىراتلىرىمىز ھاياتى-مىزدا ئۇنتۇلماس كۆزلەر خاتىرىسى بولۇپ قالغۇسى.

مەن كەلگۈسىدە ھاجىلىرىمىزنىڭ كۆپىيىپ، ئەۋ-لاتلار قەلبىگە ياخشى تەسىراتلىرىنى سىڭدۈرۈشكە تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ ئۇلار بىلەن خوشلاشتىم.

ئابدۇرىشىت قاسىمى.
تالغىر ناھىيەسى.

بىزنىڭ سوھبەت

يولۇۋچىلارغا خىزمەت قىلىشنى ياخشىلاشقا تىرىشۋاتىمىز، لېكىن ...

كېيىنكى بىر - ئىككى ژىل ئىچىدە ئالمۇتا شەھ-رىدىكى يولۇۋچىلارنى توشۇش ئاۋتوترانسپورت مەھكىمىلىرىنىڭ ئىشى بىر قەدەر ياخشىلاندى. سە ۋەبى ئاۋتوبۇس پاركلىرىغا ئۇيۇشتۇرۇشنى بىلىدى-غان، ئىشقا بولغان جاۋابكەرلىك قابىلىيىتىگە ئىگە مۇتەخەسسىلەر رەھبەرلىك قىلماقتا. سىراجىدىن كامالدىن ئوغلى روزىيېۋ يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان شەھەردىكى يولۇۋچىلارنى توشۇش 5 - ئاۋتوبۇس پاركى شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

يېقىندا مەخسۇس مۇخبىرىمىز مەزكۇر مەھكىمە-نىڭ باشلىقى سىراجىدىن روزىيېۋ بىلەن ئۇچرى-شىپ، ئاۋتوبۇس پاركى كوللېكتىۋىنىڭ ئاھالىغا خىز مەت قىلىشتا ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان ئىشلىرى ھەق-قىدە سوھبەتلەشكەن ئىدى. گېزىتخانلار دىققىتى-گە شۇ سوھبەتنى تەغدىم قىلدۇق.

- سىراجىدىن كامالدىن ئوغلى، ئالدى بىلەن ئاۋتوبۇس پاركىنىڭ قاچان تەشكىل قىلىنغانلى-قى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتسىڭىز؟

- بىزنىڭ ئاۋتوبۇس پاركى دەسلەپكى ئىش پا-ئالىيىتىنى 1963 - ژىلى باشلىغان ئىكەن، ئۇ دە ۋىردە مەھكىمە بويىچە شەھەر ئاھالىسىغا بەش مار شرۇتتىن ئىبارەت ئۇنلىغان «زىل 158» مارك-لىق ئاۋتوبۇسلار خىزمەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ يول قاتناش كۆلەممۇ قىسقا بولغان. ژىللار ئۆتۈپ، شە-ھەر تېررىتورىيەسىنىڭ كەڭىيىشى بىلەن ئاۋتوتراد-سپورت تارماقلىرىنىڭ كۆلەمى ئۆزۈرۈشى ئۆپەي-لى ھازىرقى ۋاقىتتا چوڭ ئاۋتوترانسپورت مەھكە-مىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

- ئەندى سىز باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان مەزكۇر ئاۋتوبۇس پارك كوللېكتىۋىنىڭ بۈگۈنكى ئاتقۇرۇۋاتقان ئىشلىرى توغرىلىق ئېيتىپ بەر-سىڭىز؟

- 450 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىدىن تەركىپ تاپقان كوللېكتىۋنىڭ بۈگۈنكى ئىش پائالىيىتىگە توختىلىدىغان بولساق، ھازىر ئاۋتوبۇس پاركىدا ھەر خىل ماركىلىق زامانىۋىي 137 ئاۋتوبۇس بار، ئۇلاردىن 100 گە يېقىن ئاۋتوبۇس 11 مارشرۇت بويىچە شەھەر ئىچىدە ۋە ئۇنىڭ سىرتىدا يولۇۋچى-لار خىزمىتىدە ئىشلەۋاتىدۇ. شۇنداقلا مەزكۇر مار-شرۇتلار پايتەختتىكى ئەڭ چوڭ ئاھالىلىق ماس-

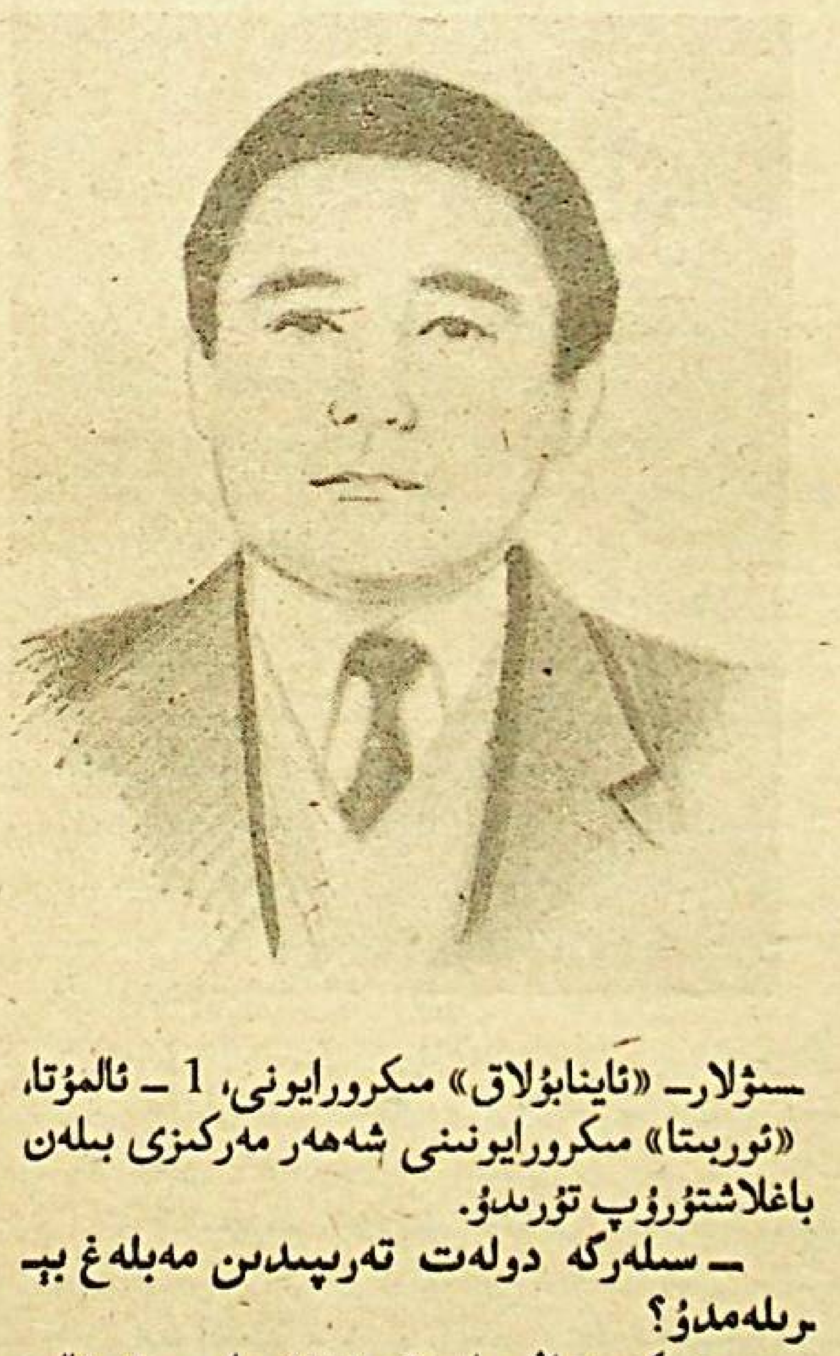

-سىۋلار - «ئايناپۇلاق» مىكرورايونى، 1 - ئالمۇتا، «ئورىيتا» مىكرورايونىنى شەھەر مەركىزى بىلەن باغلاشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

- سىلەرگە دۆلەت تەرىپىدىن مەبلەغ بې-رىلەمدۇ؟

- مەھكىمىنىڭ ھازىرقى ئىختىسادىي ئەھۋالى ئانچە ماختىغىدەك ئەمەس. دۆلەت تەرىپىدىن بې-رىلىدىغان مەبلەغ كېچىكتۈرۈلۈشى تۈپەيلى ئاۋتو پارك تېررىتورىيەسىدە ئۇنلىغان ئاۋتوبۇسلار تېخ-نىكا رېمونتىغا مۇھتاج بولۇۋاتىدۇ.

ھازىر جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ، ئالمۇتا شە-ھەرلىك ھاكىمىيىتىنىڭ توختاملىرىغا بىنائەن 40 قا يېقىن كاتېگورىيەلەر بويىچە شەھەرلىك ئاۋتو-ترانسپورت مارشرۇتلىرىدا ھەقسىز ماڭغۇچى يولۇۋ-چىلاردىن تاشقىرى، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار نىڭ سانى كۆپىيىپ، بىلېت ئالماسلىق، يالغان ھو جىجەتلەر بىلەن ژۈرۈش ئوخشاش ئىشلارنىڭ ئاق-ۋىتىدىن كۈندىلىك ئىش پىلانىمىزنىڭ ئورۇنلىشىغا توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ.

موشۇ ئېغىر ئەھۋالغا قارىماي، مەھكىمىدە ئىشلە-ۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر تىرىشىپ ئىشلەش-كە، تېخنىكىنى ئاسىراشقا، ئەمگەككە بولغان كۆز قاراشنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشماقتا. بۇرۇن شوفېر-لار، تېخنىك خادىملار، سلېسار، رېمونتچىلار ھەر ئايدا بەلگۈلەنگەن ماائاشنى ئالاتتى. ئۇ بىرئاي داۋامىدا ئىشلىسۇن ياكى ئىشلىمىسۇن بىرىلىپ تۇ-راتتى. ھازىر ئۇنداق ئەمەس، ئايلىق ئەمگەك ھەق-قى ئۇلار ئورۇنلىغان ئىش پىلانىغا قاراپ تولىنىدۇ.

- ئەگەر مەخپىي بولمىسا، شوفېرلارنىڭ ئاي-لىق ئىش ھەققى قانچىلىك؟

- گرافىك بويىچە شوفېرلار 13 - 14 سائەت ئىشلەيدۇ. ئومۇمەن، كۈندىلىك ئورۇنلىغان ئىش پىلانىغا قاراپ، ئايدا ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 10 مىڭ تەڭگە ئالىدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئىش ھەققى.

- ئاۋتوبۇس پاركى كوللېكتىۋىنىڭ ئىجتىما-ئىي تۇرمۇش شارائىتىغا قانداق غەمخورلۇقلار بار؟

- مەھكىمە مەمۇرىيىتى، كەسىپى ئىتتىپاق ئىش-چى - خىزمەتچىلەرنى مەنىۋى، مەئىشى جەھەت-تىن تەمىنلەش بويىچە خېلە ئىشلارنى ئەمەلگە ئا-شۇرۇۋاتىدۇ. ئاتاپ ئېيتقاندا، ھازىر مەھكىمىدە ئىشلەۋاتقان شوفېرلارنى بىر قېتىم ھەقسىز تاماق بىلەن تەمىنلەۋاتىمىز. شۇنداقلا ئاۋتوبۇس پاركى قارىمىقىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۈچۈن دەم ئې-لىش ئۆيى، كلۇب، ئاشخانا، باللار باغچىسى، مەك-تەپ يېشىدىكى باللار ئۈچۈن دەم ئېلىش لاگې-رى كوللېكتىۋ ئەزالىرى ئۈچۈن خىزمەتتە.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، مەھكىمە قارىمىقىدا كوك-تات ئۆستۈرىدىغان ئۇچاستىكىمىز بار. ئۇ يەردە ئۆستۈرۈلگەن كوكتاتلارنى كوللېكتىۋ ئەزالىرىغا ھە قسىز بېرىۋاتىمىز.

- سىراجىدىن، سىز ئىشلەپچىقىرىشقا رەھبەر-لىك قىلىش بىلەن بىللە جەمىيەتلىك ئىشلارغى-مۇ يېقىندىن ئارىلىشىپ كېلىۋاتقىنىڭىز ھەققى-دە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ياخشى ئىنكاسلار بار. موشۇ توغرىلىق ئېمىلەرنى ئېيت-قان بولار ئىدىڭىز؟

- خەلقىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىش - ئۇ بىز-نىڭ قەرزىمىز ۋە پەرزىمىز. خەلقىنىڭ «قولۇڭدىن كەلگەن ياخشىلىقىڭنى ھېچ قاچان ئايىما» دېگەن ئەجايىپ دانا سۆزى بار. مەنمۇ ئەل قاتارىدا ھەر خىل مەراسىملارغا قاتنىشىپ، مۇھتاج بولغان يەر لىرىگە قولۇمدىن كەلگەن ياردىمىنى قىلىپ كې-لىۋاتىمەن...

ئاتاپ ئېيتقاندا، جۇمھۇرىيەتلىك، شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى جامائەتچىلىك ئا رىسىدا ئۆتكۈزگەن مەراسىملارغا، ۋەتەن باللار ئو-يىگە، مەكتەپلەرگە، تېياترغا قولۇمىزدىن كەلگەن خا لىس ياردىمىمىزنى بېرىۋاتىمىز. زارەۋۇستوك مە-ھەللىسىدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ رېمونتى ۋاقتى-دا پايدىلىنىشى ئۈچۈن بىر كىران ئەۋەتىپ بەر-دۇق، بىيىل ماي ئېيىدا ئاتۇ ژىللىرىدا ناھەق قۇر-بان بولغان يۇرتداشلىرىمىزنىڭ روھىغا ئاتاپ نى-كولايېۋكا يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن مەراسىمغا قات-ناشقۇچىلار ئۈچۈن مەھكىمە تەرىپىدىن ئىككى ئاۋتوبۇس بولۇپ بېرىلىپ، مېھمانلارغا بىر كۈن خىزمەتتە بولدى.

- ئاتا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلار ھەقق-دىكى ئوي - پىكرىڭىز قانداق؟

- ھاياتىمىزنىڭ ئەينىكى ھېساپلانغان «ئۇي-غۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھا-يات» گېزىتلىرىنى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىمەن. چۈنكى گېزىت كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا شۇنداقلا دۇنيا يۈزىدە بولۇۋاتقان ۋاقىئەلەرنى، يېڭىلىقلارنى توختالسىز يېزىپ تۇرىدۇ. شۇ يېڭىلىقلارنى گې-زىت ئارقىلىق بىلىمىز. ئەندى شەخسەن ئۆزەم ھەر ژىلى ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا مۇشتىرى بولۇپ كېلىۋاتىمەن.

- ئاخىرقى سوئال، ئۆزىڭىزنى گېزىتخانلارغا تونۇشتۇرۇپ ئۆتسىڭىز؟

- مەن 1951 - ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ توققۇزتارا يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1955 - ژىلى ئا-تا - ئانام بىلەن قازاقىستان دىيارىغا كۆچۈپ چى-قىپ، چېلەك يېزىسىدا ئۆستۈم. يېزىدىكى لېنىن نامىدىكى رۇس مەكتىۋىدە بىلىم ئېلىپ، 1968 - ژىلى ئالمۇتا شەھرىدىكى يېزا ئىگىلىكى ئىنستى-تۇتىنىڭ مېخانىكا فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتۈم. 1973 - ژىلى ئوقۇشنى تۈگىتىپ، ئىككى ژىل ئارمىيە سېپىدە خىزمەتتە بولدۇم. 1975 - ژىلى چېلەك يېزىسىغا قايتىپ بېرىپ، ناھىيەلىك يېزا ئىگىلىكى تېخنىكىلىق باشقارمىدا ئاۋتوترانسپورت بويىچە ئىنژېنېر بولۇپ ئىشلىدىم 1976 - ژىلى مېنى قارىتورۇق يېزىسىدىكى ئاۋۇت ساتتاروۋ نا مىدىكى سوۋخوزغا باش ئىنژېنېر قىلىپ ئەۋەتتى. سوۋخوزدا توققۇز ژىل ئىشلىگەندىن كېيىن ناھىيە لىك يېزا ئىگىلىكى تېخنىكا باشقارمىسى باشلىقى-نىڭ ئورۇنباسارى، ئاندىن 1988 - ژىلدىن 1991 - ژىلغىچە ئاۋۇت ساتتاروۋ نامىدىكى سو ۋخوزدا دىرېكتور بولۇپ ئىشلىدىم. 1992 - ژى-لى ئالمۇتا شەھرىگە كۆچۈپ كېلىپ، شەھەرلىك ئاۋتوترانسپورت باشقارمىسىدا تېخنىكا ۋاستىلى-رىنى نازارەت قىلىش بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى، 1994 - ژىلدىن بېرى مەزكۇر مەھكىمىنىڭ باش-لىقى بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن.

ياللقۇن سەمەدىي.

ھەقىقەت ۋە خۇراپات

ئالەمنىڭ يارىتىلىشى ۋە ھاياتلىق

كىشىلىك جەمئىيەت تۈزۈمىنىڭ ئىپتىدائىي دەۋرىدىلا ئادەملەر دۇنيانىڭ يارىلىش ئاساسلىرى، تەبىئەت ئۆزگىرىشلىرىنىڭ سىرىنى بىلىشكە قىزىقىشى تۈپەيلى ئۇلارنى ئۆچۈن ئۆز تەلىمات خاراكتېرىدىكى ئىگە بولغان ئالەم ھەققىدە ھەرخىل مۇلاھىزىلەر قىلىپ كەلگەن. ئەسلىدە ئىنسان دۇنياغا پەيدا بولۇشى بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ئەقىدىسى ۋە پىكرى بىرگە يارىتىلىدۇ. ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالاممۇ ئىپتىدائىي ئىنسانلارنى بىر ئاللاغا ئىبادەت قىلىشتەك ھەق دىنىي ئېتىقاتقا دەۋەت قىلغان. ئادەم ئەلەيھىسسالام دۇنيادىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى ئىنسانلارنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ۋە رەقىبى بولغان شەيتانلارنىڭ ئازدۇرۇشلىرى تۈپەيلى بۇ ھەقىقىي چۈشەنچىسىدىن چەتنەپ، تەبىئەتتىكى ھەرخىل كۈچلەرگە چوقۇنۇش يولىغا كىرىپ كەتكەن. ئەسىرلەرنىڭ ئۆتۈشى قانداقتۇر بىر ئىلاھى كۈچكە ئىگە بولغان يارىتقۇچىنىڭ بارلىقىغا مۇكەممەل ئىشەنچە ھاسىل قىلدۇردى. ئادەم ئەلەيھىسسالام، نوھ ئەلەيھىسسالام، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەردە ئۆتكەن كۆپلىگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن يارىتقان ئاللانىڭ مەۋجۇتلىقى چۈشەنچىسى يەنىمۇ ئۇلغىيىپ ئەڭ ئاخىردا ئاللانىڭ قۇدرەت كامالىتى بىلەن ئۇنىڭ چىن مەنادىكى ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئىسلام دىنى ھاياتلىقتىن مۇقىم ئورۇن ئالدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۆتكەن بىر يېرىم مىڭ يىللىق ۋاقىت ئىچىدە ئۇ بارغانسېرى كەڭ قانات يېيىش بىلەن نەچچە مىليونلىغان كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ھاياتىمىزدا بىر دەۋر قىسىم كورسىتىشلەرگە ئۇچرىغان بۇ دىنىي ئېتىقادىمىز كېيىنكى يىللاردا يەنىلا جانلىنىشقا ئۈلگۈردى. دۇنيا بويىچە ئىسلامنىڭ تەسىر دائىرىسى قانچىلىك كەڭىيىپ، ئۇنى باشقا غەيرىي دىنلاردىكى شەخسلەرمۇ قوبۇل قىلىۋاتقان بولسا، بىزنىڭ ئەمەلىي ھاياتىمىزدىمۇ شۇ [illegible] ئىسلام ئېتىقادىدىن يۈز ئۆرۈيدىغانلارمۇ يوق ئەمەس.

نېمە ئۈچۈن مۇنداق ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتىدۇ؟ دېگەن سوئال ئۈستىدە ئويلانساق، ئۇنىڭ ئۆزگىنى بىز ئىسلامنىڭ ھەقىقىي چىن ماھىيىتىنى ئىلمىي ئاساستا، ئەمەلىياتقا ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ، كەڭ مەنادا چۈشەندۈرۈپ بېرولمەيۋاتقانلىقىمىزغا باغلىق بولۇۋاتىدۇ. دېمەك، ھازىرقى پەن - تېخنىكا دەۋرىدە ئۇنى [illegible] ئىلمىي ئاساستا تەرغىپ قىلىش [illegible] 70 يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىچىدە بىلىملىك دىنىي ئۆلىمالار [illegible] ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسقۇدەك [illegible] ئىسلام دىنىمىزنىڭ ھەقىقىي قائىدە - تەرتىپلىرىگە ئۇيغۇن بولمىغان ھەرخىل ئاتالاش پىكىرلەرنى تارقىتىدىغان [illegible] كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭدىن [illegible] كۆز قاراشلىرىنى تۇغدۇردى.

[illegible] ئىسلام دىنى ئېتىقادىنىڭ ھەقىقىي ئىلمىي ئەمەلىي ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈش [illegible] مەخسۇس مۇخبىرىمىز [illegible] دىنىي بىلىم ئالغىنىدىن كېيىن، [illegible] مىسىر شەھىرىدىكى ئەزھەر دارىلفۇنۇنىنى تاماملىغان، ھازىر ئىشكتە شەھىرىدىكى قازاق - تۈرك لىتسېيدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان مۇھەممەد يۈسۈپكە بىر نەچچە سوئاللار بىلەن مۇراجىئەت قىلغان ئىدى.

مۇھتەرەم گېزىتخانىلىرىمىزمۇ بۇنىڭغا ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ پىكىر - مۇلاھىزىلىرىنى بىلدۈرىدۇ دەپ ئىشەنچ قىلىمىز.

– ئەڭ ئالدى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ ئىنسانىيلىق خىسلەتلىرىنى تەرغىپ قىلغۇچى دىن ئىكەنلىكى ھەققىدە چۈشەنچە بېرەلەمسىز؟

– ئىسلام دىنىنىڭ روشەن نۇرى پۈتكۈل دۇنيا ئادەملىرىنى ئىنتايىن قايىل قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن دۇنياغا ئۆزىنىڭ ھەقىقەت مەشئىلىنى ياندۇردى. ئىسلام دىنى ھەر قانداق جايغا ۋە ھەر قانداق زامانغا مۇناسىپ كېلىدىغان ۋە ئەقىلگە ئۇيغۇن بىر دىن - بىر ھەقىقەت دىنىدۇر. شۇ سەۋەبتىن بۇ دىن دۇنيانىڭ ھەر قايسى قىتئەلىرىدە يىلتىز تارتتى. ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي روھى بويىچە پەيغەمبىرىمىز ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئۇنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ، دۇنيا خەلقىگە نامايان قىلدى. شۇڭا ھەر قايسى مىللەت خەلقلىرى ئىسلام دىنىنىڭ ھەقلىقىگە ۋە ئۇنىڭ ئەڭ ئىلغار دىن ئىكەنلىكىگە ئۆزلىكىدىن قايىل بولۇپ، ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇنى تاللىغان. ھەر قانداق بىر ھەقىقەتنىڭ دۈشمەنلىرى بولغىنىدەك، ئىسلام دىنىنىڭمۇ دۈشمەنلىرى ئاز بولمىغان. ئۇلار ئىسلام دىنىغا تۆھمەت قىلىپ، ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن ۋە زورلۇق بىلەن تارالغان دېن دەپ كەلمەكتە. ئەمەلىياتتا بولسا، بۇ دېن ئۆزىنىڭ ھەقلىقى ۋە ئالىي پەزىلەتلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدە شۇنداق ئورۇن ئالغان. چۈنكى ئىسلام دىنىنىڭ پرىنسىپىدا كىشىلەرنى ئۇنىڭغا زورلىغان ئەمەس. ئىسلام دىنىنىڭ بۇ پرىنسىپىنى ئاللا مۇنداق بايان قىلىدۇ: «ئى، مۇھەممەد، قۇرئاننى ئۇلارغا دانە – دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بولۇپ - بولۇپ نازىل قىلدۇق. قۇرئانغا ئىشىنىشلار ياكى ئىشەنمەسلىكلار ئىختىيارىڭلاردا دېگىن». يەنى «خالىساڭلار ئىمان ئېيتىپ، ئىسلام دىنىغا كىرىڭلار، خالىمىساڭلار ئۆز ھالىڭلاردا قېلىڭلار» دەيدۇ. يەنە ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «دىنداڭلىنىڭغا كىرىشكە زورلاش يوق» چۈنكى ئىسلام دىنى بىر نەرسىگە ئىشىنىدىكى، ئۇ بولسىمۇ، ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ ئېنىقلىقى ۋە ئۇنىڭ قانۇنلىرىنىڭ ئىلغارلىقىدۇر. شۇڭا ئاللا ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن ساماۋىي دىنلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئىسلام دىنىنى ھەقىقىي مەڭگۈلۈك دىن قىلىپ بەلگۈلىگەن. تارىخلارغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئىسلام دىنى قايسى بىر مىللەتكە يەتكەن بولسا، ئۇ مىللەتنى ئۆزىنىڭ ھەقلىقى، توغرىلىقلىقى، تەرەققىيپەرۋەرلىكى ۋە رەھىمدارلىقى بىلەن قايىل قىلىپ، ئۇ مىللەت خەلقىنىڭ قەلبلىرىدە مەڭگۈ ئورۇن ئالغان.

ئىسلام دىنىنىڭ ئاسىيادە تارقىلىشىمۇ ئەرەپ سودىگەرلىرىنىڭ ھالال نىيەت، توغرىلىق، گۈزەل ئەخلاق، ئېسىل پەزىلەتلىرى بىلەن ئادەملەرنى قايىل قىلىش نەتىجىسىدە ئۆزلىكىدىن قوبۇل قىلىنغان. بىزنىڭ ۋەتىنىمىزگىمۇ بۇ تەرىقىدە تارالغان. قاراخانىلارنىڭ شاھزادىسى سۇتۇق بۇغراخان ئاتۇشقا كەلگەن ئەبۇ ناسىر سامانى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئۇنىڭدىكى توغرىلىق، گۈزەل ئەخلاق، ئالىي پەزىلەتلەردىن تەسىرلىنىپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىش نەتىجىسىدە مۇسۇلمان بولغان. ئاۋال ئاتۇش ۋە قەشقەر خەلقلىرى مۇسۇلمانلىقنى قوبۇل قىلغان. بۇ ۋاقىئەلىكنى سەيپىدىن ئەزىزىي ئۆزىنىڭ «سۇتۇق بۇغراخان» ناملىق ئەسەرىدە تولۇق بايان قىلىدۇ. بىزلەرگە بۇدىن ئەجرىسىز ۋە جاپا - مەشەقەتسىز، ئۆزلىكىدىن كىلىپ قالغاچقا، بىز ئۇنىڭ قەدرىگە تولۇق يەتمەيۋاتىمىز. ئەسلىدە، بۇ دىننى تارقىتىش يولىدا ئۆز جانلىرىنى پىدا قىلغان شېھىتلار ئاز ئەمەس. ئىسلام دىنى قىلىچنى پەقەت ئۆز تەۋەلىرىنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قوللانغان.

– ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇن قايسى دىنلارغا ئېتىقات قىلاتتى؟

– تارىخىي مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار قەدىمىي زاماندا يەنى ھۇنلار دەۋرىدە تۈيىن دىنىغا ئېتىقات قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئېتىقاتىدا دۇنيانىڭ ھاكىمىيىتى بىرلا تەڭرىنىڭ قولىدا بولماستىن بەلكى ھەر بىر ئىش ئۈچۈن بىر تەڭرى بولۇپ، بۇ تەڭرىلەرگە ئايرىم ئىبادەت قىلىناتتى ۋە قۇربانلىق قىلىناتتى. مەسىلەن، دۇنيانى يارىتىش ۋە يوق قىلىش ئىشلىرىنىڭ ئىلاھلىرى قۇياش، ئاي ۋە ئاسمان ئىدى. يەرنى ئىنساننىڭ پەرۋىشچى ئىلاھى دەپ، ئۇنىڭغا ئايرىم ئىبادەت ۋە قۇربانلىق قىلاتتى. بۇلاردىن باشقا سۇ تەڭرىسى، شامال تەڭرىسى دېگەن تەڭرىلەرگىمۇ ئايرىم ئىبادەت ۋە قۇربانلىق قىلىناتتى. قۇربانلىقتا كۆپىنچە ئات سويۇلاتتى. كېيىن مىلادىنىڭ 150 - يىلىدا شەرقىي تۈركىستاندا بۇددادىنى رىۋاج تېپىشقا باشلىغاندا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇددا راھىبلىرى موڭغۇلىستانغا بېرىپ، ئۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنى بۇددا دىنىغا دەۋەت قىلغان. شۇندىن باشلاپ شەرقىي ئۇيغۇرلاردا بۇددا دىنى ئەڭ مۇقەددەس دىن بولۇپ ئورۇن ئالغان. 762 - مىلادى شەرقىي ئۇيغۇرلارنىڭ قاغانى بۇگۇخان قاغان جۇڭگوغا بېرىپ، لوياڭ (خۇنەن) شەھىرىنى بىر مۇددەت ئىشغال قىلغان ۋاقىتتا ئۇ يەردىكى مانى دىنى راھىبلىرىدىن 4 ئادەم بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلارنى قارا بالاساغۇنغا ئۆزى بىلەن ئېلىپ كېلىدۇ. بوگۇ قاغان بۇ راھىبلارنىڭ دەۋىتى بىلەن مانى دىنىغا كىرىدۇ. ۋە بۇ دىننى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئومۇملاشتۇرۇشتا كۆپ كۈچ قوشىدۇ. قارا بالاساغۇننىڭ تېتى (خارابىسى) ھەققىدە يېزىلغان ئۇيغۇر ئەسەرلىرى بۇ ۋاقىئەلىكنى ئىسپاتلايدۇ. شەرقىي ئۇيغۇرلار يەنى (موڭغۇلىستاندىكى ئۇيغۇرلار) شەرقىي تۈركىستانغا ھىجرەت قىلىپ كۆچكەندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىدىكى بۇددا دىنىنىڭ كۈچلۈك تەسىرىدىن مانى دىنىنى بۇ جايدا ئومۇملاشتۇرالمايدۇ. كېيىنچە مانى دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن پۈتۈنلەي يوقىلىپ، بۇددا دىنىلا قالىدۇ.

رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئۆز ۋاقتىدا ھىندىستاندىن قالسا خوتەن، قەشقەر، كۇچار شەھەرلىرى بۇددا دىنىنىڭ ئىككىنچى مەركىزى بولۇپ ھېسابلىناتتى. بۇددا دىنى مىلادىنىڭ 1397 - يىللىرىغىچە تۇرپان، بەشبالىق (ئۈرۈمچى ئەتراپلىرى)دىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا مەۋجۇت ئىدى، ئەمما قەشقەر بىلەن ئاتۇشتا ئىسلام دىنى مىلادىنىڭ 1000 - يىلىدىلا يىلتىز تارتقان.

– قىيامەت كۈنىدە ئاللانىڭ قولچىلىقىنى قىلغان بەندە مۇسۇلمانلارنىڭ جەننەتتى بولىدىغانلىقى مەلۇم. شۇنداق ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇنقى ئىنسانلارنىڭ تەغدىرى نېمە بولغان؟

– ھەق دىنىنىڭ دەۋىتى يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن ياشىغانلارنىڭ تەغدىرى ھەققىدە ئىسلام ئۆلىمالىرى، – ئۇلارنى كاپىر دېيىشكىمۇ بولمايدۇ، ياكى مۇسۇلمان دېيىشكىمۇ بولمايدۇ دېگەن پىكىرنى ئېيتىدۇ. ئۇلارنىڭ تەغدىرى ئاللانىڭ قولىدا. لېكىن ھەقنىڭ كېلىشىدىن بۇرۇن ئۆلگەنلەرنى ئاللا ئازاپ قىلمايدۇ، چۈنكى ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «بىز پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ، ئازاپ قىلمايمىز» ئاممىا ئاللانىڭ دەۋىتى كەلگەنلىكىنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئاڭلىغان، ياكى كورگەن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئېتىقات قىلماستىن ئۆلگەنلەر كاپىر ھېسابلىنىدۇ. ئاللا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ ئاخىرى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغىچە ئۈرغۈنلىغان پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن، شۇلار ھەممىسى ئىنسانلارنى بىر ئاللاغا ئىبادەت قىلىدىغان ھەق دىنغا چاقىرغان. ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «قانداقلا بىر ئۇممەت بولمىسۇن بىز ئۇنىڭغا پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق» بۇ پەيغەمبەرلەرگە ئەگەشمىگەنلەر كاپىر، ئەگەشكەنلەر مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇدىنلار ھەممىسى ئاللاغا ئېتىقات قىلىشقا چاقىرغان. ئۇلارغا تەۋرات – مۇسا پەيغەمبەر، زەبۇر – داۋۇت پەيغەمبەر، ئىنجىل – ئەيسا پەيغەمبەرلەرگە ئېتىقات قىلغۇچىلار ۋە بۇلاردىن باشقا ئاللا تەرىپىدىن كەتكەن بارلىق ساماۋى دىنلارغا ئېتىقات قىلغۇچىلار كىرىدۇ).

– دېمەك، بىز كۆپچىلىكىمىز كاپىر سوزىنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئانچە دۇرۇس چۈشەنمىسەك كېرەك. شۇ ھەقتە ئېيتىسىڭىز؟

– ئۇنىڭ ئىسلامدىكى مەناسى – ئاللاغا ياكى ئىسلام دىنىغا ئىنكار قىلغۇچى دېگەنلىكتۇر. چۈنكى ئىنساننىڭ تەبىئىي پىترىتىدە (ھالىتىدە) تۇغۇلۇش ئاللاغا ئىمان كەلتۈرۈش ئاڭى مەۋجۇتتۇر. ئاللاغا ئىمان كەلتۈرمىگەن ئىنسان ئۆزىنىڭ يارىتىلىش تەبىئىي ئاڭىنى يوشۇرغان ۋە ئۇنى پەردىلىگەن بولىدۇ. شۇڭا ئۇنداق كىشىلەر «كاپىر»، يەنى ھەقنى يوشۇرغۇچى، دەپ ئاتالغان. قۇرئاندا «ئاللا ئىنسانلارنى ھەق دىندا ياراتتى» دەيدۇ.

– ھالال ۋە ھارام ئۇقۇمى قانداق پەرىقلەرگە ئىگە؟

– ئىسلام شەرىئىتىدە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھالال دەپ بەلگۈلەنگەن ھەر قانداق ئىش – ھەرىكەت ھالالدۇر. مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھارام دەپ بەلگۈلەنگەن ھەر قانداق ئىش – ھەرىكەت ۋە يېمەك - ئىچمەكلەر ھارامدۇر. ھالال ۋە ھارام ھەرقانداق ئىش پائالىيەتلەردە ۋە يېمەك - ئىچمەكلەردە باردۇر. مەسىلەن، تىجارەت قىلىش ھالال بولسا، جازانىخورلۇق قىلىش ھارام. بىلىم ئۆگىنىش ھالال بولسا، سېھرگەرلىكنى ۋە رەمچىلىكنى ئۆگىنىش ياكى كەسىپ قىلىش ھارام. پاك يېمەك ۋە ئىچمەكلەرنى ئىستىمال قىلىش ھالال بولسا، ھاراق ۋە چوشقا گوشىگە ئوخشىغان نىجىس نەرسەلەرنى ئىستىمال قىلىش ھارامدۇر. ھالال ۋە ھاراملارنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ ھەقتە كەڭ چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشنى خالىغانلار «ھالال، ھارام» ھەققىدە يېزىلغان ئالاھىدە كىتاپلار بار. كىتاپلاردىن پايدىلانسا بولىدۇ.

– ھازىر دۇنيادىكى ئومۇملۇق دىنلار قايسىلار؟

– ھازىر دۇنيادا ئەڭ ئومۇملۇق دىنلار – ئىسلام دىنى، خرىستىئان دىنى ۋە بۇددا دىنىدۇر. ئىسلام دىنى كۈندىن - كۈنگە تەرەققىي قىلماقتا، مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئاشماقتا. ۋە ئىسلام دۇنياسى كۈچەيمەكتە. چۈنكى ئىسلام دىنى باشقا دىنلارغا ئوخشاش ئۇنىڭغا ئادەملەرنىڭ قارىغۇلارچە ئېتىقات قىلىشىنى تەشەببۇس قىلمايدۇ. بەلكى ھەر بىر كىشى ئەقىل ئىشلىتىپ، پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئۇنىڭ ھەقىقىتىگە يېتىپ، ئۇنىڭغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن چىن ئېتىقات قىلىدۇ. قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپ ئايەتلىرى كىشىلەرنى پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ۋە ھاياتنىڭ سىرلىرىنى بىلىشكە، ھەقىقەتنى ئاۋال ئۆز ئەقلى بىلەن ئىزدەپ تېپىشقا چاقىرىدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپ ئايەتلىرى بۇ ئېيتقانلىرىمىزدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، ئىبرەتلەر بار، دېگەن سوز بىلەن ئاياقلاشقان. دېمەك، ئىسلام دىنى ئەقىلگە خىتاب قىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىپ، ئەقلى بىلەن ئۇنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلگەن ئادەم ھەقىقەتەن ئەقىللىق كىشىدۇر. ھازىر ئامېرىكا ۋە ياۋروپا ئەللىرىدە ئاتاقلىق كائىنات ئالىملىرى پەيلاسوپلار ۋە دوختۇرلار ئۆزلىرىنىڭ كەسپلىرى ئارقىلىق ئاللانىڭ ئەجايىپ قۇدرەتلىرىنى تونۇپ، ئىسلام دىنىغا كىرمەكتە. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئىسلام دىنىغا كىرگەن خرىستىئان پوپلىرى ئىنتايىن كوپ.

– ھەرەمگە بارغانلارنىڭ ھەممىسى ھاجىلىق لاياقىتىگە ئىگە بولالامدۇ؟

– ھەرەمگە بېرىپ، ھەج تاۋاپ قىلىش قۇدرىتى يەتكەن ئادەملەر ئۈچۈن بىر ئومۇر ئىچىدە بىر قېتىم پەرزدۇر. بىر قېتىمدىن ئارتۇق قىلىنغان ھەج تاۋاپلار نەپلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. نەپلى ئىبادەتنىڭ ھوكۇمى: ئۇنى قىلسا سوۋاپ بولىدۇ. ئەگەر قىلمىسا گۇناھ بولمايدۇ.

ھەجگە بارغۇچىنىڭ ئىقتىسادى يېتەرلىك بولۇپ، پەرزەنتلىرى ۋە ئائىلى قىيىنچىلىق تارتىپ قالمايدىغان ھالەتتە بولسا، بۇ ھالەتتە ئاللا بۇيرۇغان ھەج پەرزىنى ئادا قىلىمەن دېگەن نىيەت بىلەن ھەرەمگە بېرىپ، ھەج تاۋاپ قىلىشى ئەڭ كاتتا ئىبادەتتۇر. چۈنكى ھەج قىلىش ئىسلام ئاساسلىرىنىڭ بىرى.

ھەجگە بارغۇچى ئەگەر ھاجىم ئاتىلىپ، ئابرويى، شوھرەت قازىنىش ياكى تىجارەت قىلىپ، باي بولۇش نىيىتى بىلەن ھەرەمگە بارسا، ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ نىيەت قىلغىنىغا يېتىدۇ. بىراق ئاخىرەتتە ئۇنىڭ نەسىۋىسى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئاخىرەتنى نىيەت قىلغان ئەمەس، بەلكى موشۇدۇنيالىقنى نىيەت قىلىپ، ھەرەمگە بارغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئەمەللەرنىڭ مەقبۇل بولۇشى نىيەتلىرىگە باغلىقتۇر. ھەر بىر ئىنسان ئۆزىنىڭ نىيەت قىلغان نەرسىسىگە يېتىدۇ»

– ناماز ئوقۇماي ژۈرگەن ئادەم ئۈستىدىن قانداق ھوكۇم ئېيتىشقا بولىدۇ؟

– ناماز – ئىسلام دىنىنىڭ بىرىنچى ئاساسىدۇر. ناماز ئوقۇش ئاللانىڭ كەسكىن ئەمرى بولۇپ، ئۇ ھەرقانداق مۇسۇلماننىڭ ئۈستىدىكى پەرزدۇر.

ناماز ئوقۇمىغان كىشىنىڭ ھوكۇمى ئىككى خىل بولىدۇ:

ناماز ئوقۇمىغان ئادەم، ئەگەر نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمىغانلىق سەۋەبىدىن ياكى ئاللانىڭ ئەمرىنىڭ كوزگە ئىلمىغانلىق سەۋەبىدىن ناماز ئوقۇمىغان بولسا بۇنداق ئادەم كاپىر بولىدۇ. نامازئوقۇمىغان كىشى ئاللانى تونۇپ، ئۇزۇر سەۋەبى بىلەن ناماز ئوقۇماي ژۈرگەن بولسا، ئۇ كاپىر بولمايدۇ. بەلكى گۇناھكار بولىدۇ. چۈنكى ئۇ نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ

ھەققىدىكى ئىسلام تەلىماتىنىڭ قائىدە - تەرتىپلىرى

قىلغان ۋە ئاللاغا بوي سۇنغان ئىكەن، ئۇ ئادەم كاپىر ھېساپلانمايدۇ.

– قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى، يامغۇر ياغىدىغان ۋاقىتنى، قوساقتىكى بالىنىڭ قانداقلىقىنى، ئەتە نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى ۋە ئادەمنىڭ قاچان ئۆلىدىغانلىقىنى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيدۇ، دېيىلگەن. بىراق ئۇ ئىشلارنىڭ بەزىلىرىنى ئىنسانلار ھازىرقى پەن – تېخنىكىنىڭ يۈكسەكلىكى نەتىجىسىدە بىر قانچە كۈن بۇرۇن بىلەلەيدۇ. بۇنى قانداق چۈشىنىش مۇمكىن؟

– ئاللا قۇرئانى كەرىمدە مۇنداق دېگەن: «قىيامەتكۈنىنىڭ بولىدىغان ۋاقتى» توغرىسىدىكى بىلىم ھەقىقەتەن ئاللانىڭ دەرگاھىدادۇر. ئاللا يامغۇرنى ئۆزى بەلگۈلىگەن ۋاقىتتا ۋە ئۆزى بەلگۈلىگەن يەرگە ياغدۇرىدۇ، قوساقتا ئۇنىڭ ئەن بالىنىڭ تەغدىرىنى (يەنى ئوغۇلمۇ، قىزمۇ، بېجىرىممۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ، بەختسىزمۇ) ئاللا بىلىدۇ. ھېچ بىر ئادەم ئەتە نېمىلەر قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ھېچ بىر ئادەم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئاللا ھەقىقەتەن پۈتۈن ئىشلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

1. –قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيدۇ. ھەتتا پەيغەمبەرلەرمۇ بىلمەيدۇ.لېكىن ئاللا قىيامەت بولۇشىدىن بۇرۇن يۈز بېرىدىغان بەزى ئالامەتلەرنى بىزلەرگە بىلدۈرگەن. ئۇلار: ئىلىم – مەرىپەتنىڭ ئازىيىپ كېتىشى،جاھالەتنىڭ كۆپىيىشى، زىنا - پاھىشە ئىشلارنىڭ كۆپىيىشى، دەججالنىڭ چىقىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بىز قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىلمىسەكمۇ، قىيامەتنىڭ ئاللا تەغدىر قىلغان بىر سائەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدىغانلىقى مۇنازىرە قوبۇل قىلمايدىغان بىردىن – بىر ھەقىقەتتۇر. كائىنات ئالىملىرىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىمۇ ئالەمنىڭ بىر كۈنى پۈتۈنلەي تارمار بولۇپ، ھەممە نەرسىنىڭ يوق بولىدىغانلىقىنى جاكالىماقتا. دېمەك، قىيامەتنىڭ بولۇشى ئەقىل ۋە ئادالەتنىڭ بىردەك تەقەززاسىدۇر. قىيامەت كۈندە ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى ياخشى، يامان بارلىق قىلمىشلىرىدىن ھېساپ ئېلىنىدۇ. قىيامەت كۈنىدە ئىمان كەلتۈرۈش ئىماننىڭ مۇھىم ئاساسلىرىدىن بىرىدۇر.

2 – يامغۇرنىڭ قاچان ۋە قەيەردە يېغىشى ئاللانىڭ قىدىمىي ئىلمىدا [illegible] مەلۇمدۇر. ئاللا يامغۇرنى ياغىدىغان يەرلەرنى يارىتىشتىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ قىدىمىي ئىلمى بىلەن يامغۇرلارنىڭ قاچان، قانداق يەرگە ياغىدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى شۇنداق تەقدىر قىلغان. ئامما ئىنسانلار ھازىرقى زامان تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسىدە يامغۇر يېغىشتىن بىر قانچە كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ قايسى كۈنى قەيەرگە ياغىدىغانلىقىنى بىلەلەيدۇ. ئىنسانلارنىڭ بۇنى [illegible]

– شامالارنىڭ بۇلۇتلارنى قوغلاپ سىقىشى نەتىجىسىدە [illegible] ھازىر ئىنسانلار ئاسمانلىقى كۆزىتىش جاھازلىرى ئارقىلىق بۇلۇتلارنىڭ قايسى جايدىن [illegible] ۋە شامالارنىڭ قانچە يىل مىقدارىدا بۇلۇتلارنى [illegible] ئارقىلىق شامال ۋە بۇلۇتلارنىڭ [illegible] ھېساپلاپ چىقىش ئارقىلىق [illegible] يامغۇر ياغىدىغانلىقىنى تەخمىن بىلەن بىلىپ چىقىدۇ. [illegible]

3. قوساقتىكى بالىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز ئىكەنلىكىنى،كەمتۈك ياكى بېجىرىم ئىكەنلىكىنى، بەختلىك ياكى بەختسىز ئىكەنلىكىنى ئاللا ئۆزىنىڭ قىدىمىي ئىلمى بىلەن بالىنىڭ ئۇنۇشىدىن بۇرۇن بىلىدۇ. ئامما ئىنسانلار ھازىرقى زامان پەن – تېخنىكىسىنىڭ نەتىجىسىدە ئۇنى يارىتىلىپ بولغاندىن كېيىن ۋە تۇغۇلۇشىدىن بۇرۇن بىلىدۇ. چۈنكى ئايال كىشىنىڭ بەچچىدانىدا توكۇلگەن مىللىونلارچە ئۇرۇقچىلار (سپېرمىلار) 24 سائەت كىچىلىك بەچچىدانىدا ئايلىنىپ ژۇرۇش نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ بىر دانىسى بەچچىدانىدا ئورۇن ئالىدۇ. باشقا سپېرمىلارنىڭ ھەممىسى 24 سائەتتىن كېيىن ئۆلىدۇ. ھازىر دوختۇرلار پەن – تېخنىكا بىلەن بەچچىدانىدا ئورۇنلاشقان شۇ بىر دانە سپېرمىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز ئىكەنلىكىنى 24 سائەتتىن كېيىن بىلەلەيدۇ. ئامما ئاللا سپېرمىلار توكۇلۇشىدىن بۇرۇن ئۇنى بىلەتتى.

4. ئەتە نېمىلەر قىلىدىغانلىقىنى ئىنسان بىلمەيدۇ. بەزىلەر دەيدۇ: « ئىنسانلار ئەتە قىلىدىغان ئىشلىرىنى ئالدىن – ئالا بىلىدىغۇ؟» بىز دەيمىزكى: ئىنساننىڭ ئەتە ئۇنى قىلىمەن، بۇنى قىلىمەن دەپ بىلىشى ھەقىقەتتە ئەتە بولىدىغان ئىشنى ۋە قىلىدىغان ئىشلىرىنى بىلگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇنى پىلانلىغانلىق. ئاللا بىر ئىنساننى يارىتىشتىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ قىدىمىي ئىلمى بىلەن ئۇ ئىنساننىڭ نەچچە ژىل ياشايدىغانلىقىنى ۋە ھاياتىدىكى ھەر بىر كۈندە ۋە ھەربىر سائەت، مىنۇت، دەقىقىلەردە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئۇ ئىنساننىڭ بەختلىك ياكى بەختسىز ئىكەنلىكىنى كەسكىن بىلىدۇ. ئامما ئىنسان بولسا ئەتە قىلىدىغان ئىشلىرىنى پەقەت پىلانلايدۇ ۋە شۇ ئىشقا نىيەت باغلايدۇ، لېكىن ئۇ ئىشلارنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئۇنى ئاللا ئۆزى بىلىدۇ. مەسىلەن، سىز ئەتە مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا بەل باغلاپ پلانلايسىز، لېكىن [illegible] تۈپەيلىدىن ئەمەلگە [illegible] تۇرمۇشتا بۇ خىل [illegible] بۇنىڭدىن [illegible] قىلىدىغان ئىشنى [illegible] بولماسلىقىنى بىلمەيدۇ.

5. كىشىنىڭ نەدە ئۆلىدىغانلىقىنى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيدۇ. بۇ مەسىلە تالاش – تارتىش ماۋزۇسى ئەمەس. چۈنكى ھېچ قانداق ئادەم ئۆزىنىڭ نەدە ئۆلىدىغانلىقىنى بەلگۈلەپ بېرەلمەيدۇ ۋە ئۆزىنىڭ بىلمەيدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي قالمايدۇ.

– ۋەتەن سۆيگۈسى ھەققىدە ئىسلام دىنىنىڭ تەرەپبىسى قانداق؟

– ئىسلام دىنى ۋەتەن سۆيگۈسىنى ناھايىتى قەدىرلەيدۇ ۋە ئۇنى [illegible]دىن سانايدۇ. [illegible] ئىمانىيلىق [illegible] قىلىنغان. [illegible] سۆيگۈسىدىن كېيىن [illegible] ئىسلامدا جىھاد [illegible] سەۋەپ [illegible] دىيارلىرىنى [illegible] ئۈچۈن ئىدى. [illegible] ئۆزلىرىنى ھىما [illegible] جىھاد قىلىشقا [illegible] قىلغۇچىلارغا، [illegible] جىھاد قىلىپ [illegible] لىشلىرى رۇخسەت [illegible] – ئايەت).

[illegible] ئىماننىڭ جۇملىسى [illegible] ئالاھىدە ئەھمىيەت [illegible] ئىماندىن بولا [illegible] سانالغانلىق [illegible] چوڭ بىر سويگۈ [illegible] ئۆز ۋەتىنى [illegible] دىكى، ئۇ مەدىنە [illegible] بىلەن ۋە [illegible] يۇرتۇم مەككە [illegible] ھايداپ چى [illegible] ھەرگىزمۇ [illegible] ياش ئال [illegible] دىكى مۇ-

ھاجىرەتتە بولغان ۋاقىتلىرىدىمۇ مەككىنى ھور-مەتلەپ، سېغىناتتى ۋە ئاللادىن ئۇنىڭ ئازات بولۇشىنى تىلەتتى، ھەتتا ئۇ چۈشىدىمۇ مەككىگە بېرىپ، ئۇ يەرنى مۇشرىكلەردىن پەتھى قىلىپ كورەتتى. ئاخىرى ئاللانىڭ ياردىمى بىلەن ھىجرىيەنىڭ 10 – ژىلى مەككىنى پەتھى قىلىپ ۋە پەيغەمبەرلىك بورچىنى تولۇق ئادا قىلىپ، ھىجرىيەنىڭ 11 –ژىلى ئالەمدىن ئۆتتى. دېمەك، ۋەتەننىڭ غېمى بىلەن ياشاپ، ئۇنىڭ ھۆرلىكى ئۈچۈن كۈرىشىش ھەربىر مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ شەرەپلىك ۋەزىپىسىدۇر.

– ئادەملەر ئارىسىدا ئىسلام دىنى ئىلىم - مەرىپەتكە يول قويمايدىغان خۇراپىي دىن دېگەن پىكىرلەرمۇ مەۋجۇت، ئۇنىڭدا ئەمەلىي ھەقىقەت بارمۇ؟

– ئىلىم بولسا، ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئاۋالقى چاقىرىقىدۇر. ئىسلام دىنى ئىلىم ئۈچۈن بىر چىراق بولسا،ئىلىم ئىسلام دىنى ئۈچۈن روھىي مەنبەدۇر. شۇڭا ئاللانىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىلغان ئەڭ دەسلەپكى ۋەھيىسى ۋە قۇرئان كەرىمنىڭ نازىل بولۇشىنىڭ باشلىنىشى«ئوقۇ» دېگەن خىتاپ بىلەن بولغان.ئىلىم بولسا ئوقۇش ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ.

ئىلىمنىڭ ئاساسى بولغان ئەقىلنى قۇرئان كەرىمدە 50ئورۇندا بايان قىلىپ، ئۇنى ماختىغان. ئاللا ئىلىمنىڭ پەزىلىتىنى ماختاپ، مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاسىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئىلىمگە بېرىلگەن ۋە ئىمان ئېيتقان كىشىلەرنى بىر قانچە دەرىجە كۆتىرىدۇ» يەنە مۇنداق دەيدۇ: «بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار تەڭ بولمايدۇ»

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلىمنىڭ ئەھمىيىتى توغرىلىق مۇنداق دەيدۇ: «بىلىم ئېلىش ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەر قانداق مۇسۇلمان كىشىگە پەرزدۇر». يەنە مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى بىلىم ئېلىش يولىغا كىرىدىكەن، ئاللا ئۇنىڭ جەننەتكە كىرىش يولىنى ئوڭايلاشتۇرىدۇ» ژۇقۇرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان «ئىلىم»سوزى دىنى ئىلىملاردىلا چەكلىنىپ قالماستىن بەلكى ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان پۈتۈن ئىلىم – پەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىسلام دىنى ئىلىم – مەرىپەت بىلەن ژۇغۇرلىغان بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بىلمەستىن، ئاڭسىز ھالدا قارىغۇلارچە ئېتىقات قىلىشىنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. بۇنداق ئىماننىمۇ ئاللامۇ قوبۇل قىلمايدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىم كىشىلەرنى كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى ئاللانىڭ بىرلىكى ۋە قۇدرەت كامالەتلىرىگە دالالەت قىلىدىغان ئالامەتلەرنى بىلىم يولى بىلەن تونۇپ، ئاللاغا ھەقىقىي ئېتىقات قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە، ئاللانىڭ بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كورسىتىدىغان روشەن دەلىلەر باردۇر»

ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىلىم – پەنلەرنى تەھسىل قىلىشقا چاقىرىدۇ.قۇرئان كەرىم بارلىق ئىلىم پەنلەردىن خەۋەر بەرگەن. ئامما قۇرئان كەرىم دىنى كىتاپ بولغاچقا پەنلەرنى تەپسىلىي ھالدا بايان قىلمىغان بولسىمۇ، ئىجمالى ھالدا بايان قىلغان. شۇنداقتىمۇ قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر سانسىزدۇر. ھازىرقى زامان ئىلىم-پەن ئالىملىرى بەزى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى كەشىپ قىلالىغان بولسا – قۇرئان كەرىم 14 ئەسىر بۇرۇنلا ھازىر كەشىپ قىلىنغان ۋە كەشىپ قىلىنمايۋاتقان كۆپلىگەن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى بايان قىلغان. تۆۋەندە قۇرئان كەرىمدىكى ئىلمىي ھەقىقەتلەردىن بىر قانچىسىنى بايان قىلىمىز:

– قۇرئان كەرىمدە ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «كۈن بەلگۈلەنگەن جايىغا قاراپ سەيەر قىلىدۇ. بۇ غالىپ ئاللانىڭ ئالدىن –ئالا بەلگۈلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەيەر قىلىدىغان مەنزىللەرنى بەلگۈلىدۇق. ھەر بىر پەلەكتە ئۈزۈپ ژۈرىدۇ» (سورە ياسىن 39 – 40 ئايەتلەر)

بىز ياشاۋاتقان يەر شارىنىڭ ئورنى قۇياشتىن 93 مىللىون مىل ژىراقلىقتا بولۇپ، ئۇ ئۆز ئوقىدا 24سائەتتە بىر قېتىم ئايلىنىدۇ، ۋە قۇياشنىڭ ئەتراپىنى 65،25 كۈندە بىر قېتىم ئايلىنىپ بولىدۇ. يەر شارىنىڭ شەكلى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ. يەر شارىنىڭ بىر سائەتلىق ئايلىنىشى مىڭ مىل (1500 كىلومېتىر) بولۇپ ئۇنىڭ قۇياش ئەتراپىدىكى بىرسائەتلىق ئايلىنىشى 65مىڭ مىلدۇر. ئەگەر يەر شارى ئۆزىنىڭ ھازىرقى مىقداردىن چوڭ ۋە كىچىك بولغان بولسا، زېمىندىكى ھاياتلىق باشقىچە بولغان بولاتتى. چۈنكى يەر شارىنىڭ مىقدارى ئۇنىڭ تېزلىكى ۋە ئايلىنىشىغا مۇناسىپتۇر. ئەگەر ئۇنىڭ تېزلىكى بىرسائەتتا مىڭ مىلدىن كام، زىيادە بولغان بولسا،مەسىلەن، يۈز مىل بولغان بولسا، كۈندۈزنىڭ ئۇزۇنلىغى 120سائەتقا سوزۇلۇپ، زىرائەتلەر كويۈپ كەتكەن بولاتتى ياكى ئۇنىڭ قۇياش ئەتراپىدىكى ژىللىق ئايلىنىشى 18 مىلدىن كام – زىيادە بولغان بولسا، دۇنيادىكى 4پەسىلدە ئۆزگىرىش بولۇپ، يامغۇرنىڭ يېغىش نىزامى بۇزۇلغان بولاتتى.ئەگەر يەر شارى تۇخۇم شەكلىدە ژۇمىلاق بولماي، تورت چاسا ياكى ئۈچ بۇجەك بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئايلىنىشىدا تەكشىلىك بولمىغان بولاتتى بەلكى ئايلىنىشقىمۇ مۇناسىپ كەلمەتتى. دېمەك، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ چەكسىز ئىلمى ۋە پۇختا پىلانى بىلەن ئەزەلدە شۇنداق بەلگۈلىنىپ يارىتىلغان قانۇنىيەتتۇر.

2. ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «ئاسمان – زېمىندىكى زەررە(ئاتوم) چاغلىق نەرسە ۋە ئۇنىڭدىن كىچىك ياكى چوڭ نەرسە بولسۇن، ھېچ قايسىسى ئاللانىڭ بىلىشىدىن چەتنەپ قالمايدۇ.ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ كىتاۋىدا خاتىرىلەنگەن» (سورە يۇنۇس 16 – ئايەت). بۇ ئايەت ئەڭ كىچىك نەرسە– ئاتوملار ئەمەس بەلكى ئاتومدىنمۇ كىچىك نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. ماتېرىيالىزمچىلار 19– ئەسىرگە كەلگۈچىلىك ئەڭ كىچىك نەرسە ئاتوم دېگەن سوزىدە چىڭ تۇرۇپ كەلگەن. ھازىرقى زامان ئىلمىي تەتقىقاتچىلىرى ئاتومدىن كىچىك نەرسىلەرنىڭ بارلىغىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. ئاتومنىڭ كىچىك پارچىلىرى –پىروتون، نېترون ۋە ئېلېكتروندىن ئىبارەت.

3. ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «ئاللا كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كوكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ. ئاللاكىمنى ئازدۇرماقچى بولسا ئۇنىڭ كوكسىنى شۇنچە تارايتىۋېتىدىكى، (ئىمان ئېيتىش) ئۇنىڭغا گويا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ» (سورە ئەنئام 125).

ھاۋانىڭ ئېگىز تەبىقىلىرى «ئاتموسفېرا» بىلىنگەندىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، ژۇقۇرى تەبىقىلەردە ئوكسىگېن ئاز بولىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئۇ جايلاردا دەم ئالماق قىيىن بولىدۇ. بۇ ئايەتتە ئاللا ھىدايەت قىلمىغان كىشىگە ئىمان ئېيتىش قىيىن كەلگەنلىكتىن ئۇنىڭ كوكلى سىقىلىپ، ئىچى تارلىشىپ قالغانلىقىنى ئاسمانغا چىققان كىشىنىڭ نەپسىنىڭ سىقىلغىنىغا ئوخشىتىش ئارقىلىق تەسۋىرلىگەن. دېمەك، بۇ ئايەت ھاۋانىڭ ئېگىز جايلىرىدا ئوكسىگېننىڭ ئازلىغىدىن ئۇ جايلاردا تېنىقنىڭ سىقىلىدىغانلىقىنى ۋە ئاسمانغا چىقىشنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

4. ئاللا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرنىڭ ئىبرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ھەربىر نەرسىنى جۈپ ياراتتۇق». (سۈرە زارىيات 49– ئايەت). بۇ ئايەت دۇنيادىكى جانلىق، جانسىز ھەر قانداق نەرسىنىڭ ئەركەك ۋە چىشى بولۇپ، جۈپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جانلىقلارنىڭ ئەركەك چىشىدىن ئىبارەت جۈپ ئىكەنلىكىنى ھېچ كىم مۇنازىرە قىلمايدۇ. قۇرئان كەرىم جانسىز ماددىلارنىڭمۇ ئەركەك، چىشىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ.

ھازىرقى زامان ئىلمىي تەتقىقاتى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ماددىلاردىمۇ ئەركەك ۋە چىشىدىن ئىبارەت جۈپلەر بار. مەسىلەن، توك مىنۇس ۋە پلىيۇستىن ئىبارەت جۈپ بولۇپ،بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىرلەشكەندىلا ئىشلەيدۇ. ئاتوممۇ ئەركەك ۋە چىشى بولغان ماددىلاردىن مۇرەككەپ بولىدۇ. ئاتوم مېغىزى ئەركەك بولسا، ئېلېكترون چىشىدۇر. ئاتوم مېغىزىمۇ يەنە پىروتون ۋە نېيترون دېگەن ماددىلاردىن تەركىب تاپقان.

(داۋامى كېلەر ساندا)

مەتبۇئاتىمىز پېشقەدەملىرى

ئۇنىڭ بىلەن قايتا دىدارلىششقا نېسىپ بولمىدى

سۈرەتتە: ئەخمەتجان مەمەتوۋ ئايالى شېرىنبۈۋى بىلەن.

مەتبۇئات، بولۇپمۇ گېزىت ۋە ژۇرنال ھەر بىر خەلقنىڭ مىللىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى ھاياتىدا چوڭ رول ئوينايدىغان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەتبۇئاتىمىز تەرەققىياتىغا مۇناسىپ تۆھپە قوشقان پېشقەدەملەر مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئۆلمەس سىمالىرى ھېساپلىنىدۇ.

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاۋى دەۋرىدە ئەرەب ئالفاۋىتىدا ئالمۇتىدا نەشىر قىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستانغا ئەۋەتىلگەن «يېڭى ھايات» ژۇرنالىدا ئىشلەپ خېلە باي تەجرىبە توپلىغان ئەخمەتجان ئاكا كېيىن كېكەش ئىلى ئۇيغۇرلىرى مەتبۇئات تارىخىدا چوڭ ۋاقىئە بولغان، 1957 - يىلى 1 - مارتتىن باشلاپ چىقىشقا باشلىغان «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ تايىنلىنىدۇ. ئەسلى يۇرت - ئەدلىيە خادىمى، سىياسەت ۋە ھايات قانۇنلىرىدىن ساۋاتلىق ژۇرنالىست بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن گېزىت سۈپىتى ۋە مەزمۇنىنى ياخشىلاشقا، ئۇنىڭ ھەجمىنى كەڭەيتىشكە، كوللېكتىۋقا تالانتلىق ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى - شائىرلارنى كۆپىرەك جەلىپ قىلىپ، «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي، مەدەنىي - تارىخىي ۋە ئەدەبىيات - سەنئىتىنى يورۇتىدىغان ھەقىقىي ھايات ئەينىگىگە ئايلاندۇرۇشقا ناھايىتى كوپ كۈچ چىقىرىدۇ. ئەخمەتجان ئاكا بۇ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا كورنەكلىك دولەت ئەربابلىرى، ئالىم - يازغۇچىلار، ئۇيغۇر يېزىلىرىدا ئىشلەپ چىقىرىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە مۇناسىپ ھەسسە قوشۇۋاتقان مۇتەخەسسىلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەت باغلاپ، ئۇلارنىڭ پىكىر - تەكلىپلىرىگە ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، گېزىتنىڭ ھەر بىر سانى مىڭلىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىدىغان مەنىۋى بايلىغىغا ئايلىنىدۇ.

مەلۇمكى، ھەر قانداق ئادەمنىڭ خەلق مەنپىيىتى ئۈچۈن قىلغان ئەمگىكى ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتىنى، ھورمەت - ئابرويىنى ئۆلچەيدىغان مىزاندۇر. شۇ نۇقتەئىي نەزەردىن ئالغاندا، ئەخمەتجان ئاكا مەمەتوۋنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاننى ماۋچى - مۇستەملىكچىلەر بېسىۋالغاندىن كېيىن كوممۇنىست خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ زۇلۇم ئىسكەنجىسىگە چىدىماي 1953 — 1963 - يىللىرى داۋام قىلغان ئىككىنچى تارىخىي كوچ - كوچتە كېكەش ئېلىدىن باش پانا تاپقان ئۇيغۇرلار ئۈچۈن 1970 — يىلى «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى نەشىر قىلىشتا چىقارغان كۈچ - غەيرىتى بىباھادۇر. ئەينە شۇ ۋاقىتتا ئەخمەتجان ئاكا قازاقستان ۋە ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىگە يېڭىدىن ئورۇنلاشقان كوچمەن مۇھاجىرلارنىڭ رۇس تىلىنى ۋە بۇ جۇمھۇرىيەتلەردە قوللىنىۋاتقان كىرىلتسا يېزىغىنى بىلمىگەنلىكتىن «ئۇلارنىڭ دولەت سىياسىي ۋە ھايات ئېقىمىدىن مەھرۇم بولىۋاتقانلىغىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ، كورنەكلىك ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بىلەن بىرلىكتە قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە ك پ س س مەركىزىي كومىتېتىغا ئۇلار بىلىدىغان ئەرەب ئالفاۋىتى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىغىدا گېزىت چىقىرىش توغرىلىق بىر نەچچە قېتىم مۇراجىئەت قىلغان. نەتىجىدە «يېڭى ھايات» گېزىتىنى چىقىرىش توغرىلىق موسكۋادا قارار قوبۇل قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن قېرىنداشلار دىيارىدىكى ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىدىغان، دەسلەپ مىڭ بىر مۇشەققەتلەر بىلەن قولدا يېزىلىپ، كېيىن لىنوتىپ ماشىنىسىغا كوچىرىلگەن، ھازىر كومپيۇتېر ئاساسىدا چىقىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتى نەشىر قىلىنىشقا باشلىغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەخمەتجان ئاكا مەمەتوۋنى خەلقىمىزنىڭ تارىخى، ئەدەبىيات — سەنئەت مىراسلىرىنى ئۈزلۈكسىز يورۇتۇۋاتقان، بۈگۈن پەقەت قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىدىلا تارقىلىپ قالماستىن، تۈركىيە، ئا ق ش، سەئۇدىيە ئەرەبستانى، گېرمانىيە، ئاۋستىرالىيە، ياپونىيە ئوخشاش مەملىكەتلەردىكى ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەرلىرى بىلەن دىدارلىشىۋاتقان، ئۇلارنىڭ قەلبىنى ۋەتەن مېھرىنىڭ مۇستەھكەم، ئۈزۈلمەس ژىپى بىلەن ئۇتاشتۇرۇۋاتقان، خىتاي مىلىتارىستلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار ۋەتىنىدە يادرو بومبىلىرىنى پارتلىتىشى، ئوتكۈزۈلۈۋاتقان توغۇتنى چەكلەش، كەلگىندى يوتكەش كەبى رەزىل سىياسەتلىرىگە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەن مۇستەقىللىقى داۋاسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئاساپچىسى دەپ ھېساپلىنىشىگە ھەققۇلمىز.

[illegible]

چە، ئەخمەتجان ئاكىنىڭ دادىسى سۇلتان قورغان مەھەللىسىدە ۋاپات بولغاندا: «ئەخمەتجان مەمەتوۋ كوممۇنىست تۇرۇپ، دادىسىنىڭ نامىزىنى چۈشەردى، موللىنى ئەكىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى تەرىپىدىن بېرىلگەن «ۋولگا» ماشىنىسىنى ئەۋەتكەن...» دېگەن توقۇلەنەت ئەرزىلەر يېزىلغان. ئەخمەتجان ئاكا «كوممۇنىزم تۇغى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلىگەن ئون ژىل داۋامىدا يەنە قانچىلىك ئەرزىلەر يېزىلمىدى دەيسىز؟...

ئەرزىلەر... ناھەق ئەرزىلەر... بىر — بىرىگە ئاتا - بالا ئوخشاش قېرىنداش جۇپ گېزىت — مەتبۇئاتىمىز قوش گېزەك قالىغچىنىڭ شەكىللىنىشى، كەڭىيىشى، مەزمۇن ۋە سۈيەت جەھەتتىن مۇكەممەللىشىپ، كەڭ جامائەتچىلىك ئارىسىدا ئابروي قازىنىپ، دۇنياغا تونۇلۇشىدا چوڭ كۈچ چىقارغان ئەخمەتجان ئاكىنىڭ ژۈرىگىنى، كىلوگراملاپ يېزىلغان توھمەت ئەرزىلىرى مەشھۇر ئالىم، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى پروفېسسور مۇرات ھەمرايېۋنىڭ ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇھەررىرى خىزمەت ۋەزىپىسىدىن توھمەت شىكايەتلەر بىلەن ناھەق ئېلىنغان تىلشۇناس ئالىم ئىلىياس سىمەتوۋنىڭ ژۈرىكىنى مېۋىگە چۈشكەن قۇرۇتتەك بىمەزگىل يەپ تۈگەتكەنگە ئوخشاش، بىۋاقىت نابۇت قىلغان ئىدى... ئەگەر ئۇلار ھايات بولغان بولسا، بىيىل 60 ياشقا، ئەخمەتجان ئاكا 70 ياشقا كىرگەن بولاتتى. خەلقىمىز ئۈچۈن يەنە كوپلىگەن ياخشى ئىشلارنى قىلغان بولاتتى!

ئەخمەتجان ئاكا مەمەتوۋ يەتمىشىنچى ژىللارنىڭ ئاخىرىدا ئوزىنىڭ خىزمەت ئورنىنى مەرھۇم باش مۇھەررىر ئابدۇللا مەشۇروۋقا بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قازاقستان تېلېۋىدېنىيەسى ۋە رادىو ئاڭلىتىش دولەت يېنىدىكى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى بولۇپ ئىشلىدى، كېيىن ئۇ يەردىن كىنو - تېياتىر دىرېكتورى بولۇپ يوتكەلدى... ئۇ يەردىن مەزگىلسىز ئولۇم ئۇنى پانى دۇنيادىن باقىي دۇنياغا ئېلىپ كەتتى.

ھە، پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى مەتبۇئاتىمىز تەرەققىياتى، خەلقىمىز مەنپىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغان ئەخمەتجان ئاكا ئارىمىزدىن بىۋاقىت كەتتى، ئۇ كوپلىگەن پۇبلىستىكىلىق. ماقاللار، ئەمگەك ۋە ئۇرۇش قەھرىمانلىرى توغرىلىق ئوزغۇنلىغان ئوچېركلارنى يازغان ھەم ئۇلارنى توپلاپ ئايرىم كىتاب قىلىپ چىقارغان تالانتلىق ژۇرنالىست، قابىلىيەتلىك مۇھەررىر، ھەم شۇنداقلا باش - پاناسىزلارنىڭ ئىشەنچلىك تاياننچىسى ئىدى.

ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئەخمەتجان ئاكا ۋاپات بولغان ناماز كۈنى، ئۇنىڭ يەتتە ۋە قىرىق نەزىرلىرىدە بۇغدا ئوتكۇ، ئورۇق، ئېگىزكىنە كەلگەن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم بېلىمغا ئاق پوتا باغلاپ ژۇردى. ئۇنىڭ كوزلىرىدىن ماتەم ياشلىرى توختىماي توكۈلەتتى. مەن ئۇنىڭدىن:

— سىز ئەخمەتجان ئاكىغا كىم بولىسىز، قانداق تۇققىنى؟ — دەپ سورىدىم.

— ھەي، ئۇكام، بۇ بىر تارىخ، — دېدى ئۇ كوز ياشلىرىنى قول ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ. — مەن 1962 - ژىلقى كوچ - كوچتە «باغلاردىن ئورۇن تەگمەي، تاغلاردىن ماكان تۇتتۇق...» دېگەندەك، خىتاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ تەقىپلىشىدىن كىندىك قان تامغان ۋەتەندىن كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ، بۇ ياققا قېچىپ چىققان ئىدىم. لېكىن بۇ تەۋەدە بىرەر تۇققان - تونۇشۇم بولمىغانلىقتىن، دەسلەپ ياتار جاي، ئاشقا زار بولۇپ، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي بېشىم تورەپ. سەركاندا بولۇشقا باشلىدىم. ئەينە شۇ چاغدا ئەخمەتجان ئاكىنى ماڭا، خۇدايىم مۇساپىرغا خىزىرنى يولۇقتۇرغاندەك، يولۇقتۇردى. ئۇ مېنىڭ ئەھۋالىمنى بىلىپ، بەك ئېچىنىدى، ئۆيىگە ئاپىرىپ، مېھمان قىلىپ، قوندۇردى. باش — پانا بولۇپ، بېشىمنى سىلاپ، ئالمۇتىدا رۇيخەتكە ئولتارغۇزدى، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، كېيىن ئويلەنگەندە ئاتىدارچىلىق قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز بىر تۇققان قېرىنداشتەك بولۇپ كەتتۇق. ئۇنىڭ ماڭا ئوخشاش ۋەتەندىن «قاققىپ» كەتكەن مۇساپىرلارغا قىلغان ياخشىلىقلىرى ناھايىتى كوپ. مەن ئۇنىڭ بۇ ياخشىلىقلىرىنى ئۆلگىچە ئۇنتۇمايمەن...» — دېدى ئۇ چوڭقۇر ھەسرەت — نادامەتتە.

ئەخمەتجان ئاكا ئومۇرلۇك رەپىقىسى شېرىنبۈۋى ھەدە بىلەن بەش پەرزەنت — ئۈچ ئوغۇل، ئىككى قىز تېپىپ، ئۇلارنى بىلىملىك ئادەملەردىن قىلىپ تەربىيەلەشكە چوڭ كۈچ چىقاردى. ھازىر ئوغۇللارنىڭ چوڭى ئارختېكتور ئەركىن ئالمۇتا شەھەرلىك قۇرۇلۇش كاداستىرى (سېلىق ئېكىنىدىغان ئوبيېكتلار) باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، ھاكىمجان بولسا قازاقستان مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ جاۋاپكار خادىمى، مالىك فىرما دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىمەكتە. قىزلارمۇ جەمىيەتتىن ئوزىگە مۇناسىپ ئورۇن تاپقان: گۈلنارە ئېنېرگو سانائەت ئىلمىي - تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ باش مۇتەخەسسىسى، گۈلناز — مادىي — تېخنىكا تەمىنات بېستىپسىنىڭ جاۋاپكار خادىمى.

بۇنىڭدىن ئىككى ژىل مۇقەددەم ئومۇر بويى ئادىي تازىلىق خادىمى بولۇپ ئىشلەپ، باللىرىنىڭ ئىستىقبالىغا پەرۋانە بولغان شېرىنبۈۋى ھەدىمۇ ئەخمەتجان ئاكىنى قىيالمىغاندەك يورۇق دۇنيا بىلەن ۋىدالاشتى. لېكىن ئۇلارنىڭ باللىرى ئاتا - ئانا ئارزۇسىغا قانات پۇتۇپ، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى داۋام قىلماقتا.

مالىك سادىروۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

تەن ساقلىق - زور بايلىق

بىر ياخشىلىق ئۇنتۇلماس

يارمۇھەممەت زۇنۇن ھاجى ئوغلى ئابدۇلباقىيېۋ باللىق چاغلىرىدىن باشلاپلا دوختۇر بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ تىرىشىپ ئوقۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۇتۇقلۇق تاماملىدى. ئۇ ئوزىنىڭ بىلىمىگە تايىنىپ، قىرغىزستان تىببىي ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرگەندە، شاتلىغىنىڭ چېكى بولمىدى. مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھى يارمۇھەممەتنىڭ پۇختا بىلىم ئېلىشىغا ياخشى زېمىن ھازىرلاپ بەردى. مۇنداق پۇرسەتنى غېنىمەت بىلگەن يا. ئابدۇلباقىيېۋ ئىنسان ھاياتىغا ئائىت ئىلىم - پەننىڭ بارلىق نازۇك سىرلىرىنى ئېگەللەشكە تىرىشتى. تىرىشقانغا تەلەي يار بولۇپ، بۇ بىلىم دەرگاھىدىن ئوزىگە قوش قانات پۇتۇپ، ھاياتقا ئۇچۇم بولدى.

يارمۇھەممەت قولىغا دىپلومنى ئېلىپ، دوختۇر - خىرۇرگ بولۇپ، ئالامىدىن ناھىيەلىك ئاغرىقخانىغا يوللانما ئېلىپ كەلگەندە، ئۇ يەردىكى كوللېكتىۋ ئۇنى ئىللىق قارشى ئالدى. ئۇ ئىشلەۋاتقان تورت ژىل مابەينىدا تىببىي ئىنستىتۇتتا ئالغان بىلىمىنى ئەمەلىيەتتە ئىشلىتىپ، بىلمىگەنلىرىنى ئاغرىقخانىدا كوپتىن بۇيان ئىشلەۋاتقان تەجرىبىلىك دوختۇرلاردىن سوراپ ئۆگىنىپ، ئوزىدىن شىپا تىلەپ كەلگەن بىمارلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشقا تىرىشتى.

ئۇ ئوزىنىڭ قىلغان قەسىمىدىغا ئەمەل قىلىپ، ئاغرىقنى داۋالاشتا توغرا دىياگنوز قويۇشنى، ئادەمنى ئولۇم خوۋپىدىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئوزىگە مەخسەت - مۇددىئا قىلىپ قويدى. ۋاقىت ئوتكەنسىرى ئۇنىڭ شىپالىق قولىدىن دەردىگە دەرمان تاپقانلارنىڭ سانىمۇ كوپەيدى. بۇ ھال قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ نامىنى چارى ياققا يايدى. نەتىجىدە ئۇ ئىشلەۋاتقان ئاغرىقخانىدىكى 60 كىشىلىك ئورۇن ئۇنىڭدا داۋالىنىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنلەرگە يېتىشمەي قالدى.

يارمۇھەممەت ھەر كۈنى ئوپېراتسىيەدىن كېيىن چارچاپ كەتسىمۇ، ھايات - مامات ئىلكىدە كوز ژۇمۇپ ياتقان كېسەللەرنىڭ ئوزلىرىدە خاتىرجەملىك، ھايات شەيىسىنى كورگەندە، ئوز ئەمگىگىنىڭ زايە كەتمىگىنىنى سېزىپ، ئىچ - ئىچىدىن خۇرسەنت بولاتتى. ئۇنىڭدىن دەردىگە دىلىۋا، رەنجىگە شىپا تاپقانلارنىڭ كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، چىن ژۈرەكتىن سەمىمىي رەخمەت ئېيتىشى ئۇنىڭغا تېخىمۇ كۈيۈنۈپ، دادىل ئىشلەشكە مەدەت بولاتتى.

بىر كۈنى بىشكېكتىن تەلئەت ئابىتوۋ ئۇنىڭ قوبۇلخانىسىغا كىرىپ، ئوزىنىڭ ئىككى قېتىم ئوپېراتسىيە قىلىنسىمۇ، ساقىيىش ئورنىغا تېخىمۇ بەتەر ھالىغا چۈشكىنىنى ئېيتىپ، يارمەھەممەتتىن ياردەم سورايدۇ. دوختۇر ئۇنى ئېرىنمەي ئوبدان تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭغا خاتا دىياگنوز قويۇلغانلىغىنى ئېنىقلاپ، يەڭ تۇرۇپ ئوزى ئوپېراتسىيە قىلىپ، ئاردىن ئانچە ئوتمەيلا تەلئەتنى ئاياققا دەس تۇرغۇزىدۇ. باققۇچىسى يوق بوۋاي - مومايلارمۇ يارمۇھەممەتنى پانا تارتىپ مەزكۇر ئاغرىقخانىغا كوپلەپ كېلىشىدۇ. دوختۇرمۇ ھازىرقى ئېغىر تۇرمۇش شارائىتىدا قىينىلىپ قالغان مۇنداق كىشىلەرگە چىن قەلبىدىن ئېچىنىپ، ياردىمىنى ئايىمايدۇ. بىمارلار چىن كوڭلىدىن مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ، يارمەھەممەتكە ئۇزۇن ئومۇر، بەخت - سائادەت تىلەيدۇ. دۇئا بىلەن ئەر كوكەرەر دېگەندەك، ياش دوختۇر ئەل ئىچىدە چوڭ ئابرويغا ئېگە بولماقتا. بىر ياخشىلىق ئۇنتۇلماس دېگىنى شۇ بولسا كېرەك.

مىدھەت ئىبراھىمى.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

ئەخمەتجان روزى

يېڭى شېئىرلار

ئىلىم — بىلىم نۇرىدا

ئىلىم ئۈچۈن ئىنتىزار غۇ خەلقىمىز،
جان تىكەيلى ئىلىم ئېلىش يولىدا.
بىزنى بوغقان نادانلىقنىڭ زەنجىرى،
كۆل بولسۇن ئۇ ئىلىم — بىلىم نۇرىدا.

قاراڭغۇنى يورۇتقۇچى كۆز ئەمەس،
ئىلىم نۇرى يورۇتىدۇ دىلىڭنى.
كائىناتنىڭ سىرىنى ئاچقان ئىلىمغۇ،
ئىجادىيەت كۆللىتىدۇ ئېلىڭنى.

ئىلىم، ھۈنەر ئەلنىڭ بىر جۈپ قانىتى،
پەرۋاز قىلىپ نىشانىغا يېتىدۇ.
مەرىپەتسىز ئەلنىڭ كەلمەس ئامىتى،
كەلگەن تەلەي قولىدىن ئۇچۇپ كېتىدۇ.

جاھالەتنىڭ تۈن پەردىسى يىتىلسۇن،
خۇراپاتتىن تارتقان دەرتلەر يېتەرلىك.
پەرزەنتلىرىمىز ئالىم بولۇپ يېتىلسۇن،
ئۇ سىز بولار كەلگۈسىمىز خەتەرلىك...

بىز كۈتكەن بەخت

ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغان بەك ياخشى،
ئەل بىلەن بىللە جۈشۈپ بەيگىگە.
ئىلگىرى باسماس ھەر قانداق كىشى،
بۈگۈنكى ئىشنى قويسا ئەتىگە.

كەلگەن پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگىن،
ئەتىكى ئىشنى ھېچ كىم بىلمەيدۇ.
كېچىكىپ يەرگە ئۇرۇق سەپمىگىن،
ئەمگەككە چۈشلۇق ھوسۇل بەرمەيدۇ.

ئاھ ئۇرۇپ ئىشنى ئېغىرلاشتۇرما،
پايدا — زىياننىڭ ھەممىسى چەكلىك.
مەدرىغان جانغا ئەركىنلىك كېرەك،
ئەپەزدە ھەتتا تېپىرلار كەكلىك...

دوستلۇق سېپىگە ئۇرىيۇشقان چاغدا،
قايتا تىكلىنەر غۇلىغان تەخت.
بولگۈنچىلىككە ريو قالغان چاغدا،
ئۇزى كېلىدۇ بىز كۈتكەن بەخت.

كۈتمە شەپقەت زالىمدىن

مېھىر-شەپقەت تېپىپ قويماس زالىمدىن
ئىشەنمىگىن ۋەدىسىگە، ئۇزىگە.
سۇنما ئاڭا پىيالەڭنى تەلمۈرۈپ،
ئۇ بىر چايان ۋاپاسى يوق ئۇزگىگە.

يوقسۇللۇقتىن نالە قىلساڭ زۇلمەتكە،
رەھىمسىزلىقنى خارلىغاندەك بولسەن.
ئۇ مۇتىلىنىپ ئېكىلسەڭ گەر كۈلپەتكە،
پەرۋاسىدەك ئوت ئىچىدە كويسەن.

مورىتىدە مۇڭلانساڭمۇ دوستۇڭغا،
پاش قىلمىغىن ئىچ-سىرىڭنى زالىمغا.
ئولتۇرشىنىڭ پېيىدە ئۇ پوستۇڭغا،
يەتمەيدۇ ئۇ ئەسلا سېنىڭ ھالىڭغا.

زالىملارنىڭ باغرىدا مۇز بار، تاش بار،
كۈلكىسىدە شۈملىقنىي يوشۇرار.
زادى كۈتمە مېھىر-شەپقەت زالىمدىن،
كەينىڭدىنچۇ ئىشتى ھامان قۇتۇرار.

باشقا نەشرلەردىن

ياپونىيەدىكى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرى

ياپونىيەدە ئۇيغۇر تىلى — ئەدەبىياتى ۋە تارىخىنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىملار خېلى كوپ. ئالىملاردىن مورى ماسائۇ، ساگۇچى تورۇ، يامادانوبو، خامادا ماسامى، سۇگايتۇ ماساخىرو قاتارلىق ئالىملارنىڭ ئۇيغۇر تارىخى، قېدىمقى ئۇيغۇر (تۈرك) تىلى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ھەرخىل ماۋزۇلاردا يېزىلغان ئىلمي ماقالىلىرى، ئەسەرلىرى ياپونىيەدە نەشر قىلىنىدىغان «شەرىق ئىلمي ژۇرنىلى»، «شەرقىي ئوكىيان مەدەنىيتى» قاتارلىق مەجمۇئەلەردە دايىم ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ.

ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ئالىملارنىڭ بىر قانچىسى ياپونىيەنىڭ توكىو، ئوساكا كيودو ئوخشاش چوڭ شەھەرلىرىدىكى مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئاتاقلىق پروفېسسورلىرى بولغاچقا ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار ئۇزلىرىنىڭ بەزى تەتقىقاتلىرىنى لېكسىيە قىلىپمۇ سوزلەيدۇ. بەزى ئالىملار خەلق ئارا ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتنىشىپ، ئۇزلىرىنىڭ ئىلمي ماقالىلىرىنى ئىنگلىز، فرانسۇز تىلىدا ئېلان قىلىدۇ.

1983 — يىلى كۈزدە ياپونىيە ئالىملىرى ئېكىسكۇرسىيە ئۆمىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىدە زىيارەتتە بولغاندا، ياپونىيەلىك ئالىملاردىن خامادا ماسامى بىلەن قايتا ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئېگە بولدۇم. ئۇ توكىودىكى سىياسىي قانۇن ئۇنىۋېرستېتىنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، 40 ياشلاردا ئىدى. ئۇ 70 — يىللاردا فرانسىيەدە ئوقۇغان، شۇ يەردە ئۇيغۇر شائىرى بىلال نازىم ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە مەخسۇس دىسسېرتاتسىيەسىنى فرانسۇزچە يېزىپ، دوكتورلۇق ئاتىغىنى ئالغان. خامادا ماسامى دولىتىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن داۋاملىق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر مۇنچە ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلغان. جۈملىدىن ئەللەرگە بېرىپ، لوندون، پارىژ، لېنىنگرادقا قاتارلىق شەھەرلەردىكى مەشھۇر كىتابخانىلاردا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر قىممەتلىك قولىيازمىلارنى كورۇپ چىققان.

خامادا ماسامى فرانسۇز، ئىنگلىز، تۈرك، پارس ۋە ئۇيغۇر تىللىرىنى پىششىق بىلىدۇ. ئۇ خەلق ئارالىق ئىلمي يىغىنلارغا قاتنىشىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا مەخسۇس ئىلمي ماقالىلىرىنى فرانسۇزچە ئېلان قىلدى. يېقىندا ئۇ ژىرىك كلاسسىك ئەسەر «زەپەرنامە» نىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى ترانسكرىپتسىيە قىلىپ، ئەندى فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا كىرىشكەن.

ئۇ «ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىختا ئېگە — مېنىڭ ئېگەللىگەن ماتېرىياللىرىمغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار ھەر قايسى تارىخي دەۋرلەردە دۇنيا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تېگىشلىك ھەسسە قوشۇپ كەلگەن بىر مىللەت. مەن تەتقىق قىلىۋاتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نادىر قولىيازما نۇسخىلىرى بەدىيلىك جەھەتتىن ناھايىتى ژۇقۇرى، ماۋزۇسى خىلمۇ — خىل، مەزمۇن ۋە شەكىللەرگە باي، تىلى گۈزەل ۋە يېقىملىق، كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. بەزى ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئېگە قولىيازمىلار دۇنيا ئەدەبىيات غەزىنىسىدىكى بىباھا گوھەر ھېسابلىنىدۇ...» دەيدۇ.

ئابدۇقەييۇم خوجا.

«بۇلاق» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق

دەردىمنى تىڭشاشقا دادىخا يوقتۇر

(ئۇنلۇقلار)

ئاخماقلىق

بىر ئاتىدىن يارالغان تۇرۇپ،
پېتىشمىدۇق شۇنچە كەڭ شەدە.
بولمايدىكەن ئۇنىڭ سورىغى،
قىيامەتتە — تاڭلا مەھشەردە؟

بىر ئاتىدىن تورەلدۇق ئەسلى،
ھاۋا ئانا بىزگە ئۇكەيمۇ؟
ئۇرا كولاش (ئولمەي تۇرۇپلا)
دېمەيدىغۇ ھېچ بىر تۇكەيمۇ!
بۇ دۇنيانى باسقاچ ھارامىلىق،
ھالاللارغا يوقكەن ئاراملىق.

يامان دېمەڭلار

ياقا يۇرتتا تەخت تالاشقاندىن،
ئۆز ئېلىمدە خارلىغىم ياخشى.
قەدرىم بىلمەي، يامان دېمەڭلار،
مېنىڭمىچۇ بارلىغىم ياخشى.

مال — دۇنياغا ھەرىس باغلىماي،
ئەلگە ئاشىق — زارلىغىم ياخشى.
ئەل بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشسە،
كوتەرگىلى ئارلىغىم ياخشى.
رەقىبلەرگە بارلىغىم ياخشى،
رەقىپلەرگە دارلىغىم ياخشى.

مەڭگۈلۈك

ياخشىنى يامان ئات قىلىشقۇ مۇمكىن،
ياخشىنى قىلغىلى بولمايدۇ بەدنام!
ھاياتقا نەزەر سېپ، زەڭ قويۇپ قارا،
دات باسماس كومۇلۇپ قالسا ئالتۇن جام.

داڭقى ئۈچۈن كەتمىگىن دۇنيا تالىشىپ،
رىسقىڭنى قىلغىلى بولماس ئورتۇق-كام.
مەڭگۈلۈك مال دۇنيا بولمايدۇ ھەرگىز.
مەڭگۈلۈك ياخشىلىق بولار، ياخشى نام،
ياخشىلار بولمىسىمۇ غەمدىن ھېچ خالىي،
ياخشىلار بالادىن توراپ قالار تام.

ئەزىم دەريا

دەريا ئارتقا ئاقمايدۇ ھەرگىز،
ھەرگىز ئۇنى بۇراپ بولمايدۇ.
سەل كەلمىسۇن، كەلسە تۇيۇقسىز،
توسما سېلىپ، توراپ بولمايدۇ.

ئەل ئوخشايدۇ ئەزىم دەرياغا،
باقماق كېرەك ئۇنىڭ رايىغا.
گەر باقمىساڭ، ئەلنىڭ غەزىۋى
تولغان چاغدا تاشار ۋايىغا؟
ئاخماق كورۇپ ئاڭا تاش ئاتساڭ،
ئوق بوپ قايتار ئاتقان جايىغا.

دوست

دوستقا قەست قىلساڭ مابادا،
ھېچ كىشى دېمەس دۇرۇس.
دوستنى ساتسا ئاۋادا،
تىل كېسەر ئېدى قابۇس.

دوستنى بىز ياردىن ئەزىز دەپ،
سويگۇدە تۇتتۇقمۇ توس.
دوستقا قەست قىلغاننى كورۇپ،
مېنى ئولتۇردى نومۇس...
سېنى ياۋ ئولتۇرسە، دوستۇم،
مېنى دوست ئولتۇردى — دوس.

ھەيھات!

كىملەر كېلىپ، كىملەر كەتمىگەن،
كىمدىن — كىمگە قالمىغان ئالەم.
بۇ بېۋاپا دۇنياغا تويماي،
نېچۈك سەرسان بولىدۇ ئادەم؟

ئالەم دېگەن شاتلىق ياكى غەم،
مەن كورمىدىم ئادەمنى بېغەم.
ياخشىلارغا ياراشمىغىنى
ھەيھات، ماڭا قىلىدۇ ئەلەم.
ئۇ بېۋاپا كويىدا كويۇپ،
شۇڭا قىلما كىرىپىگىنى ئەم.

تەتۈر تەغدىر

ئېقىن سۇدەك بۇ ئومۇر ئوتەر،
ئومۇر سۇدەك ئارتقا ئاقمايدۇ.
كىشى ھەر كۈن ياخشىلىق كۈتەر،
ئامما ھايات ئاڭا باقمايدۇ.

يارىلىشتىن بۇ تەتۈر تەغدىر،
قاق دېگەنگە قانات قاقمايدۇ.
قىزىقلىقى باققىنى بىلەن
قىرسىقلىقى ئۇنىڭ ياقمايدۇ.
ئامەت كەلسە، كورەكلىپ كەتمە،
دەپ بېشىمدا چاقماق چاقمايدۇ.

نېچىنىش

يادىمدا يوق قاچان كۈلگىنىم،
كۆپ بولدىغۇ كۈلمىگىنىمگە.
غەمدىن خالىي بولمىدى بېشىم،
ئوزەم ھەيران تورۇلمىگىنىمگە.

ئېچىنمايمەن راستى ئانچىلا،
شاھتەك ئومۇر سۇرمىگىنىمگە.
ئېچىنىمەن ئەللەر قاتارى
بويۇمنى تەڭ كورمىگىنىمگە.
ئېچىنىمەن قاقاھلاپ كۈلۈپ،
ئۆز ئېلىمدە ژۇرمىگىنىمگە!

ژۇرىگىمگە

دەردىمنى كوپ تارتتىڭ، ژۇرىگىم،
تارتتىڭ يېرىم ئەسىردىن ئۇزاق.
قانداق قىلاي پېشانەم شورلۇق،
يولىرىمدا تۇرسا كوپ توزاق.

بۇنچە كۈپ — كۈپ سوقما، ژۇرىگىم،
ئوتۇپ كەتمەس بۇ ئومرۇم مۇنداق.
بىر كۈنى توي، بىر كۈنى ھازا،
يارىلىشتىن بۇ ھايات شۇنداق.
خۇش قىلارمەن مەنمۇ بىر كۈنى،
يېرىلمىساڭ بولاتتى شۇۋاق.

كۈتۈش

يېرىم ئەسىر كۈتتۈم بىر سېنى،
يەنە كۈتسەم، شۇنچە كۈتەرمەن.
كۈتكەنگىلا كەلسەڭ دەپ مېنى،
بەش بالامغا كۈت دەپ ئوتەرمەن.

ھەممىدىن ھەم كۈتۈش بەك ئېغىر،
ئۇنى مەندەك كۈتكەنلەر بىلەر.
سەن كىم بىلىپ بولمايدىغان سىر؟
سېنى ئەركى ژۈتكەنلەر بىلەر
سېنى مەندەك كۈتكەنلەر بىلەر،
سېنى قۇل بوپ ئوتكەنلەر بىلەر.

بولالماس

رو چۈشىن ئۇچماقتا قانتىن سوزۇپ،
قانتى بولسىلا بۈركۈت بولالماس.
قارغىمۇ قاقىلدار تېزەكنى چوقۇپ،
قامتى بولسىلا بۈركۈت بولالماس.

نائەھلى ئادەمنىڭ بېلى بوش بولار،
ئۇ ئۈزۈن سەپەردە يولداش بولالماس.
سىر ئېيتساڭ ئوزگىگە ئېيتىپ، خۇش بولار،
مۇڭ ئېيتساڭ، مۇڭۇڭغا مۇڭداش بولالماس.
نۇر ئېمىپ تاش تىللا بولىدۇ، بىراق؟
نائەھلى ھەتتاكى شۇ تاش بولالماس...

پۇل

مەن ھەيرانمەن، ئادەم قەدرىنى،
ئولچەيدىغان بولدۇق پۇل بىلەن.
كىرىپ قالدۇق خالتا كوچىغا،
نەگە ماڭدۇق تۇيۇق يول بىلەن.

ئادەم ئەزىز بولماس پۇل بىلەن،
باينىڭ كارى بولماس قۇل بىلەن.
پۇلدىن باشقا بايلىق يوق ئەمەس،
مەن كادايمەس قۇرۇق قول بىلەن.
پۇلى بولسا شۇ قارىغۇجىنى
تەك دەپ بولماس ئۇ بۇلبۇل بىلەن.

ئەپسۇس!

زايە كەتتى توكۈلگەن تەرلەر،
ياخشى كۈنلەر بولمىدى نېسىپ.
كوچا — كويغا چىقتى ئايالار،
ئەرلەر قالدى بىرىنىنى قىسىپ.

بىلىنمەيدۇ چۈشىن چاققاندەك،
بىر — بىرىنى قويۇشسا ئېسىپ.
پارە بەرسەڭ، سودىلىشىپ سوت،
سېنىڭ قانلىق قولۇڭنى قىسىپ،
ئولگەننى چوڭ گۇناھكار قىلىپ،
ناھەق ھوكمىن بېرىدۇ كېسىپ...

كەبىنى بىلمەي

قىزلارغا كۆل ئۇتماي، سىگارت سۇنۇپ،
«قالاقلىق» توردىن بىر يول «قۇتقازدۇق».
دەپ، سېنىڭ ئايىغىڭ ئاستىدا جەننەت،
قولىغامەي تولغان قەدەم ئۇتقازدۇق.
شۇنداق قىسىپ ئەۋلاتنىڭ غېمىنى يېمەي،
كوركار بوپ ئۇلارنىڭ قەبرىنى قازدۇق.
شۇ ياشقا كەلسۇقۇ كەبىنى بىلمەي،
ئېتىقات يولىدىن ئاداشتۇق، ئازدۇق.
شۇنداق قىسىپ جەننەتۇل مەھۋادىن كېچىپ
قولىمىز ئامەتنى، تۆيمەي ئۇتقازدۇق.

ئىلتىجا

مىلتىقۇللۇق مۇسۇلمان پۈشتى بوپ تۇرۇپ،
قانداق شەك كەلتۈرەي دەپ: خۇدا يوقتۇر!
تىلىكىم ئىجاۋەت بولمىسا نېتەي،
دەردىمنى تىڭشاشقا، دادىغا يوقتۇر.

ئەجداتلار ئالەمنى سورىغان بولسا،
ئەۋلاتلار بويىنىدا ھېچ گۇنا يوقتۇر.
ھىجرەتتە بىر دەرتكە بولدۇم مۇپتىلا،
جۇدالىق دەردىگە ھېچ داۋا يوقتۇر.
قىيامەت كۈنىگە قالماس داۋارىم،
ئاللادىن باشقا بىر باش — پانا يوقتۇر.

ئارمان

ئولۇم ھەقتۇر، قورقۇپ ياشىما،
ئولۇش ئاسان، تىرىلىش تەستۇر.
باقى ئەمەس ھېچ كىمگە دۇنيا،
دۇنيا دېگەن ئارزۇ — ھەۋەستۇر.

ئارمان قىلار ھەركىم ھەر نېمە،
شاھ بولۇشنى ئويلىمايدۇ كىم؟
ئۆز ئېلىمدە ژۇرسەم قوڭالتاق،
ئارمىنىم يوق دەر ئېدىم، بەلكىم.
مەن كادامەن دېسەم يۇرتۇمدا،
قارا يۈز بوپ كېتەي ئېگە كىم.

ئەرزە

شامۇ — سەھەر ساڭا سىغىنىپ،
شۈكرى دەيمەن يارانقىنىڭغا.
نېمە دەيمەن يارىتىپ قويۇپ،
مىسكىن قىلىپ قارانقىنىڭغا.

نېمە دەيمەن: بۇ ئالەم ئارا
مېنى قۇمدەك تارانقىنىڭغا.
ئەرىك ئۈچۈن ئىنتىزار قىلىپ،
چىربىلدىتىپ سايرانقىنىڭغا.
شۈكرى دېسەم يارانقىنىڭغا،
نېمە دەي زار قارانقىنىڭغا؟!

يوقاپ كەتسە...

يوقاپ كەتسە بىراۋنىڭ ئىشتى،
ئىپلان چايلار دوخمۇش — دوخمۇشقا.
يوقاپ كەتسە ئادەملەر ئامما،
سەل قارايمىز ئەجەپ بۇ ئىشقا.

ئەقلىم يەتمەس مېنىڭ بۇ ئىشقا،
نەۋ باھاردا دۇچ كەلدۇق قىشقا.
ئەل ئارزۇسى مۇنداق ئەمەستى
مۇش ئۇرغاندەك بولدىدە چىشقا.
ئادىل بولسا «ئاق ئويدىكلەر»،
يوقالغاننى تەسمۇ تېپىشقا.

دوللار

يامان كۈنگە ياراپ قالار دەپ،
توش يانچۇقتا دوللار ساخلايمىز.
ئىزدىنىشتىن قالغاننى دوستلار،
«تىرىكچىلىك» دەپلا ئاخلايمىز.

پۇلى بارنىڭ كېپىنى ئوڭ قىسىپ،
سوت ياخلىسا، بىزمۇ ياخلايمىز.
بىرى دوللار دەردىدە كويسە،
قولۇمىزنى سۇنۇپ قاخلايمىز.
بۇ بېۋاپا دوللارنى قوغلاپ،
ئۆزىمىزگە پىچاق چاخلايمىز...

ژىتىم قوزا

تىلىسەم ئاللاھدىن تىلىدىم تەنھا،
بەندىدىن بىر نېمە تىلەپ ژۇرمىدىم.
بىراۋنىڭ بەختىگە يە كوز ئالايتىپ،
تەختىگە يە قىلىچ بىلەپ ژۇرمىدىم.

بىداۋادەردىمگە بىر داۋا ئىزدەپ،
نەلەردە سارغىيىپ تېنەپ ژۇرمىدىم.
تاپمىدىم جاھاندىن ئىچ كويەر، خالىس،
شۇندىمۇ ھېچ كىمنى چىنەپ ژۇرمىدىم.
ئانىدىن ئايرىلغان ژىتىم قوزىدەك —
دەممىيمەن ئېلىمنى كىنەپ ژۇرمىدىم.

مەغرۇر خەلق

بىر خەلق ياشايدۇ كاۋكاز تېغىدا،
بېشىنى چاپساڭمۇ، تىزى پۈكۈلمەس.
گەر ئانى تاپساڭمۇ قىلىچ تىغىدا،
ياۋغۇرۇپ، بىر تامچە ياشى توكۈلمەس.

بولۇنمەس ئارىغا پانا قاقساڭمۇ،
بىزگە يىچاك - چېكى ھەر يان سوكۈلمەس.
ھە ئۇنداق خەلقنى ئەل قىلماق قىيىن،
يوق قىلماق دۇنيادىن ھېچ مۇمكىن ئەمەس!
باسقۇنچى ھېچ قاچان شوھرەت تاپالماس،
بىراۋغا قەست قىلغان بولار بىر كۈن پەس.

قازاقىستان يازغۇچىلىرىنىڭ 11 - قۇرۇلتىيى

تالانت غەمخورلۇققا مۇھتاج

28 - ئىيۇن كۈنى ئالمۇتا شەھرىدىكى ئاباي نامىدىكى ئوپېرا ۋە باليېت تىياتىرىدا قازاقىستان يازغۇچىلىرىنىڭ 11 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. مەزكۇر قۇرۇلتايىنى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدارىبېك نايمانباييېۋ ئېچىپ، دەسلەپكى سۆزنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋىتسې پرېمېيرى ئى. تاسماغامبېتوۋقا بەردى. ئۇ قازاقىستان يازغۇچى- شائىرلىرىنىڭ بەش ژىلدىن بۇيان كۈتكەن بۇ چوڭ ئەنجۇمەنىنى چىن قەلبىدىن تەبرىكلەپ، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن.ئە. نازاربايېۋنىڭ قۇرۇلتايغا ئەۋەتكەن تەبرىكنامىسىنى ئوقۇپ بەردى.

شۇندىن كېيىن قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى ق. نايمانباييېۋ بىلەن تەكشۈرۈش كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى رەخمەتۇللا ئورايېسوۋنىڭ ھېساۋات دوكلادلىرى تىڭشالدى. مەزكۇر دوكلادلار بويىچە مۇزاكىرىدە سۆزگە چىققۇچىلار كۆپ بولدى.

قازاقىستان يازغۇچىلىرىنىڭ قۇرۇلتىيى بولۇپ ئۆتكەن بەش ژىلدىن بۇيان خەلق ھاياتىدا ئەجايىپ چوڭ ئۆزگىرىشلەر، تارىخىي ۋاقەلەر سادىر بولدى. قازاقىستان مۇستەقىللىككە ئىگە بولۇپ، ئىختىسادىي ئىسلاھات يولىغا قەدەم قويدى. سىياسىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىي ھاياتىمىزدىكى بازار ئىختىسادىغا مۇناسىۋەتلىك ئۆزگىرىشلەر، ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ قىيىنچىلىقلىرى جۇمھۇرىيەتنىڭ باشقا پۇخرالىرى قاتارى يازغۇچىلارنىمۇ ئەكىپ ئۆتكىنى يوق. ھاياتتا يۈز بېرىۋاتقان قىيىنچىلىقلار ياغۇچىلار ئۈچۈن سىناق بولدى. تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ قالغانلار قەلىمىنى قولدىن تاشلىغان بىلەن يازماي چىدىمايدىغان ھەقىقىي شائىر - يازغۇچىلار خەلق تەلۋىگە يارىشا ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئادەملەر قەلبىدە ئۈمۈت ئوتىنى ئۆتاشتۇرماقتا. بۇ توغرىلىق خەمەت ئىرغالىيېۋ، دېخان ئەبلوۋ، سەكەن ژۇنۇسوۋ، ساۋۇت مەمەتقۇلوۋ، ژارىلقاسىم ئامانوۋ ۋە باشقىلار ئالاھىدە تەكىتلەشتى.

ئىككى قۇرۇلتاي ئارىلىقىدا دەۋر تەلۋىگە ئۇيغۇن، تۇرمۇشنى بويىماي ھەقىقانىي ئەكس ئەتتۈرگەن مەزمۇنى چوڭقۇر، بەدىيلىكى يۈكسەك ئەسەرلەر ئاز بولسىمۇ نەشىر قىلىنىپ، خەلق مۈلكىگە ئايلاندى. مەملىكەت مىقياسىدا يۈز بەرگەن ئىختىسادىي بۆھران ئەدەبىيات ساھەسىگىمۇ سەلبىي تەسىرىنى تەگكۈزدى. دائىما غەمخورلۇققا مۇھتاج بولغان تالانت ئىگىلىرى ئەزەردىن تاشقىرىدا قالدى. ئۈزىڭكىا يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدەك جەمىيەت تەشكىلاتىنىڭ دۆلەت بىۋدجىتى تەمىناتىدىن قىسقارتىلىشى سەۋەپ بولدى. 600 نەپەر يازغۇچىنى ئەترابىغا ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرغان قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قولىدا بار مال - مۈلكىنى ئىجارىگە بېرىپ، يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت ئۆيىدىن ئايرىلىپ قالغىنى تاس قالدى. مۇزاكىرە سۆزگە چىققانلار تالانت - تارلىقىغا ئېرىشكەن، پرېزىدېنت ياردىمى نىڭ ھەقىقەتەنمۇ ياردەمگە مۇھتاج ھەقىقىي تالانتلىقلارغا بېرىلمەستىن قازان بېشىدىكىلەرگە يېقىن تونۇش بىلىشلەرگە تارقىتىلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى ئۈچۈق - ئاشكارە تېتىپ، يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى سودا- سېتىق بىلەن ئارىلىشىش ئەمەس، بەلكى ئۇنى تەشكىل قىلغان شائىر يازغۇچىلارنىڭ غېمىنى يېيىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

ئويغۇنسىز تالاش تارتىشنىڭ كۆپلىكىدىن بىر كۈنگە بەلگىلەنگەن مەزكۇر چوڭ باش قوشۇش ئەتىگە قالدۇرۇلدى. ئەسەر يېزىپ، شۇ ئارقىلىق باشقىلارنى تەربىيەلەيدىغان دەپ ئويلىغان، ئەسلىدە ئۆزى تەربىيىگە مۇھتاج بولغان بەزى تەلەمىداشلارنىڭ ئۆزۈق ھېساۋاتقا بېرىلىپ، ئاچچىقىنى باسالماسلىقى قۇرۇلتاي قاتناشقۇچىلارنىڭ كۆڭلىگە خۇنۇك تەسرات قالدۇردى.

29 - ئىيۇن - شەنبە كۈنى ئۇزاق تالاش - تارتىش، مەسلىھەتلىشىشتىن كېيىن 4 كاندىدات كۆرسىتىلىپ، يوشۇرۇن ئاۋازغا سېلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كۆپچىلىك ئاۋاز بىلەن قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى بولۇپ ئۇلان سرقاسىم ئوغلى ئۇرازالىيېۋ سايلاندى. شۇنىڭ بىلەن قازاقىستان يازغۇچىلىرىنىڭ 11 - قۇرۇلتايى ئۆز ئىشىنى تامام قىلدى.

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

ژىللار ۋە تەغدىرلەر

نە ئىشلار ئۆتمىدى باشتىن

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئارقا سەپ ۋېتېرانى مۇھەممەت يۇسۇپ قادىراخۇن ئوغلىنى بىشكېك شەھرىدە تونۇمايدىغان ئادەم ئاز بولسا كېرەك. يۇرت موتىۋەرلىرىگە ئاھالىنىڭ ھۆرمىتى چەكسىز. ئۇ ئالامىدىن ناھىيەسىدە پات - پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان ھەر خىل مەراسىملار ۋە ژىغىنلاردا ئۇرۇش ژىللىرى ئاتا - ئانىلار بىلەن بالىلار ئارقا سەپتە باشتىن كەچۈرگەن ئېغىر قىسمەتلەر توغرىلىق كۆيۈنۈپ ھېكايە قىلىدۇ.

يېقىندا مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە بولۇپ، ئائىلە ئالبومىنى ۋاراقلاپ، شۇ بىر ژىللارغا سەپەر قىلغاندەك بولدۇم.

- مەن 1927 - ژىلى بىشكېك شەھرىدە تۇغۇلدۇم، - دەپ باشلىدى سۆزىنى مۇھەممەد يۇسۇپ. - دادام قادىراخۇن شەھەر مەسچىتلىرىنىڭ بىرىدە ئىمام ئىدى. ئۇ ئىلىخان تۆرەمنىڭ ئاكىسى ئالىمخان تۆرە شاكىرخوجايېۋ بىلەن بۇخارادا تەھسىل كۆرۈپ، موللا بولغان ئىكەن. 1933 - ژىلى كېڭەش ھۆكۈمىتىنىڭ ئەمرى بىلەن دادامنى ئىلىخان تۆرەم قەشقەرگە ئېلىپ كېتىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىش نېسىپ بولمايدۇ. بىز تۆرت ئوغۇل ئانىمىز ھەلىمەخاننىڭ تەربىيەسىدە ئۆستۇق. ئانام دىنىي جەھەتتىن ساۋاتلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى «ئالتۇن ئايىم» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ قورامىزدا ئاياللارنى، بالىلارنى ئوقۇتاتتى، ئىسلام تەلىماتى بويىچە تەربىيەلەيتتى. بىز بىشكېكتىكى ئۇيغۇر - ئۆزبەك مەكتىۋىدە ئوقۇپ، ئوتتۇرا مەلۇماتلىق بولدۇق.

1941 - ژىلى 22 - ئىيۇن كۈنى گىتلېر گېرمانىيەسى كېڭەش ئېلىگە خائىنلەرچە بېسىپ كىردى. شۇ چاغدا ھەر مىللەت ياشلىرى ۋەتەننى قوغداش ئۈچۈن مەيدانغا ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ سېپىدە ئاكام مەھەممەتجانمۇ بار ئىدى. ئارقا سەپ، ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى ئاتا - ئانا، بالىلارغا قالدى.

مەن ئەندىلا 14تىن 15 ياشقا ماڭغان بولسامۇ، مەيدانغا بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇش، ئائىلىنى تەمىنلەش ئۈچۈن لېنىن نامىدىكى ھەربىي زاۋۇتقا ئىشقا كىرىپ، ئوق - دورا ياساشقا پائال قاتناشتىم. ئىنىم خەمىت، ئىلاخۇن مەتنىيازوۋ، سەيدۇللا دېگەن ئۇيغۇر ژىگىتلىرى بىلەن كۈنىگە ئون تۆرت، ئون بەش سائەتتىن ئىشلىدۇق. بىز قانچە كۆپ ئىشلىسەك، دۈشمەن شۇنچە تېز مەغلۇپ بولىدۇ، دەپ چۈشىنەتتۇق. دېگەندەك، كېڭەش ئارمىيەسىنىڭ قۇدرەتلىك كۈچى بىلەن فاشىست ئارمىيەسى تار - مار بولۇپ، بىز ئۇلۇق غالىبىيەتنى قولغا كەلتۈردۇق. بىراق جەڭلەردە ھالاك بولغان مىلليونلار قاتارىدا ئاكامۇ قۇربان بولۇپ، ئۆيۈمىزگە «قارا خەت» كەلدى. بۇ ھەسرەتلىك قايغۇغا چىدىماي ئازاپلىنىۋاتقان ئانامغا مېنىڭ 1948 ژىلى ئارمىيە سېپىگە ئاتلىنىشىم چىدىغۇسىز نادامەت بولدى. لېكىن كۆپىنى ئويلاپ سەۋر قىلدى. مەن ئۆز بۇرچۇمنى ئورۇنلاپ، 1952 - ئائىلىگە قايتىپ كەلدىم. ھەممىسى چەكسىز خۇرسەنت بولۇشتى. كېيىن كىچىك دادامنىڭ پەرزەندى پاتەمخان سابىراخۇن قىزىغا ئۆيلەندىم. ئانام كېلىن، نەۋرىلىرىنى كۆرۈپ ئالەمدىن ئۆتتى...

مۇھەممەت يۇسۇپ ئارمىيە سېپىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تاكسوموتور پاركىغا ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ. بۇ يەردە 35 ژىل تاكسىست بولۇپ ئىشلەپ، 20 ژىل بىرىگادىرلىق خىزمىتىنى بەجىرىدۇ. خىزمەت جەريانىدا تېخنىكا بىخەتەرلىككە رىئايە قىلىپ، ئۇزپىلاننى داۋاملىق ئاشۇرۇپ ئورۇنلاشقا تىرىشىدۇ. ئىشقا يېڭى كىرگەن ياشلارغا غەمخورلۇق قىلىدۇ.

ھۆكۈمەت مۇھەممەت يۇسۇپنىڭ ئۇرۇش دەۋرىدە ئارقاسەپتە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئاھالىغا خىزمەت قىلىشقا قىلغان ھالال ئەمگىكىنى ئادىل باھالاپ، ئۇنى ئۇرۇش قاتناشقۇچىلىرى قاتارىدا تىزىمغا ئالىدۇ. ئۇ «ئەمگەك شوھرىتى» ئوردېنى، كۆپلىگەن مېداللار، پەخرىي يارلىقلار ۋە ماددىي مۇكاپاتلار بىلەن تەغدىرلىنىدۇ.

- شوفيور - تاكسىست بولۇشمۇ جاۋاپكەرلىك ئىشلارنىڭ بىرىدۇر، - دەيدۇ مۇھەممەت يۇسۇپ. - بىزگە يولدا ھەر خىل خاراكتېردىكى ياخشى - يامان ئادەملەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاخچىسىنى يوقىتىپ قويغانلار، بىتاپ بولغانلار، بارىدىغان جايىنىڭ ئادرېسىنى بىلمەيدىغانلار، چەت ئەللەردىن كەلگەنلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىز ئۇلارغا دايىم سىلىق مۇئامىلە قىلىپ، ئىنساپ، دىيانەت بىلەن بارىدىغان جايلىرىغا خاتىرجەم يەتكۈزۈپ قويۇشقا تىرىشىمىز.

مۇھەممەت يۇسۇپ ئۇزۇن ژىل بىر ئورۇندا ئىشلەپ، يېشى يەتكەندىن كېيىن پېنسىيەگە چىقتى. ئۇنىڭ رەپىقىسى پاتەمخانمۇ ئوتتۇز ژىل ھەمشىرە بولۇپ ئىشلەپ، دەم ئېلىشقا چىققان. ھازىر ئۇلار ئۈچ پەرزەنت ۋە نەۋرىلىرى بىلەن خاتىرجەم ھايات كەچۈرمەكتە.

تۇرسۇن ھاجىم قۇربانىي.
بىشكېك شەھرى.

ئۇختۇرۇش

14 - ئىيۇل يەكشەنبە كۈنى سائات 11 دە ئالمۇتا شەھەرلىك 153 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە، ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ نۆۋەتتىكى ژىغىنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ژىراقلاردىن كېلىدىغان ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ ئەزالىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىلىرى بويىچە ئالدىن - ئالا تۆۋەندىكى ئۆي تېلېفونلىرىغا خەۋەر قىلىشىنى سورايمىز:

21 - 62 - 27 ، 52 - 85 - 25،
34 - 87 - 98 .

تېببىي مەسلىھەت

گۈل چېچەكنىڭ ئەجايىپ رولى

گۈل چېچەك - ئوزۇقلۇق قىممىتى ژۇقۇرى يېمەكلىك بولۇپ، شۇنداقلا، ئادەم چىرايىنى گۈزەللەشتۈرىدىغان، ساغلاملىقنى ئاشۇرىدىغان، قېرىشنى چەكلەيدىغان خۇسۇسىيەتلىرى بار.

گۈل چېچەكنى كىشىلەر تەرىپىدىن بارغانسېرى قەدىرلىنىپ، تۇرمۇشنىڭ ھەر قايسى ساھالىرىدا قوللىنىشقا باشلىدى. ھازىر گۈل چېچەكتىن سۈپەتلىك يېمەكلىكلەر، قىممەت كىرىم بۇيۇملىرى، ساقلىقنى ساقلاش ۋە قۇۋۋەتلەندۈرۈش دورىلىرى ياسالماقتا.

بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز نەچچە ئەسىرلەر بۇرۇن گۈل چېچەكى ۋەبەرگىدىن گۈل سۈسەن يېغى، قىزىل گۈل بەرگىدىن قىزىل يېغى، قىممەتلىك دورىلارنى ياساپ كەلگەن. ئۇلار ھازىرمۇ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە ئۆز رولىنى جارى قىلماقتا.

1945 - ژىلى كېڭەش ئالىملىرى كاۋكازدىكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنلەر يېزىسىنى تەكشۈرۈش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ ھەسەل ۋە گۈل چېچەكى يېيىش ئادىتى بارلىقىنى ئېنىقلاپ، بۇ ھەقتە تەتقىقات ئېلىپ بارغان. گۈل چېچەكىدا ئون تۆرت خىل ۋىتامىن ۋە باشقىمۇ پايدىلىق ماددىلار بارلىقى بايقالدى. ژۈرەك، قان تومۇر كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا گۈل چېچەكنىڭ پايدىسى زور گۈل چېچەكى قىممىتىنى ئۇرۇخۇم بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئالتە - يەتتە ھەسسە ژۇقۇرى ئىكەن. شۇنداقلا، ئادەمدىكى تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا گۈل چېچەكنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ.

ئومۇمەن، گۈل چېچەكتىن پايدىلانغاندا، تاغ گۈللىرى ۋە ساپ مۇھىتتىكى ياۋايى مېۋىلەرنىڭ چېچەكلىرى ياكى پاركتا ئوستۇرۇلگەن مەخسۇس گۈللەردىن ئېلىنسا، ئۇنىڭ تەركىۋىدە ئوزۇقلۇق قىممىتى تېخىمۇ مول بولىدۇ.

ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ تەييارلىغان
تۇرسۇن راخمان.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ سابىق خادىمى كۆرنەكلىك ئالىم، تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى

داۋۇت ئىسىيېۋنىڭ

تويۇقسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ ئائىلىسىگە، قومى - قېرىنداشلىرىغا، ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى - 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى - 50 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روپۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
13 - ئىيۇل
(چىللە)
شەنبە
№28
(4037)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىغى ئالدىدىن

ئاقىن تەۋەللۇدى - ئانا يۇرتىدا

بېيىل قازاق خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى ھەم مەشھۇر شائىرى جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىق تويىنى مۇناسىپ قارشى ئېلىش مەخسىتىدە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق جايلىرىدا چارە - تەدبىرلەر، تەنتەنىلىك ئۇچرىشىشلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كويلىگەن مەراسىملار ئوتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

ئوتكەن جۈمە كۈنى ئالمۇتا شەھىرى «ئاق قايىن» ساناتورىيەسىدە قازاقستان خەلقلىرى كىچىك ئاسامبلېيەسىنىڭ ئۈيۈشتۇرۇشى بىلەن كونفېرېنسىيە ئوتكۈزۈلدى. بۇ يەردە ئاساسىي قارالغان مەسىلە جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىق تويىنى تەنتەنىلىك ئوتكۈزۈش. كونفېرېنسىيەگە شەھەردىكى بارلىق مىللەت ۋەكىللىرى، مەدەنىيەت مەركەزلىرى ئىشتىراك قىلدى. كىچىلىكنىڭ كېلىشىمى بىلەن چىقىرىلغان قارارغا بىنائەن ئاقىن تەۋەللۇدىغا بېغىشلانغان مەراسىم تەنتەنىلىك يوسۇندا 24 - ئاۋغۇست كۈنى جامبۇل ناھىيەسى ئۇزۇناغاچ يېزىسىدا ئوتكۈزۈلىدۇ.

شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ خەۋەرلىشىچە، بويىچە سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 125 ژىل تولۇشىغا بېغىشلاپ ئوتكۈزۈلىدىغان تەنتەنە 31 - ئاۋغۇست شەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە ئوتكۈزۈلىدىغان بولدى.

گۈلزارەم مۇھەممەدىيېۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

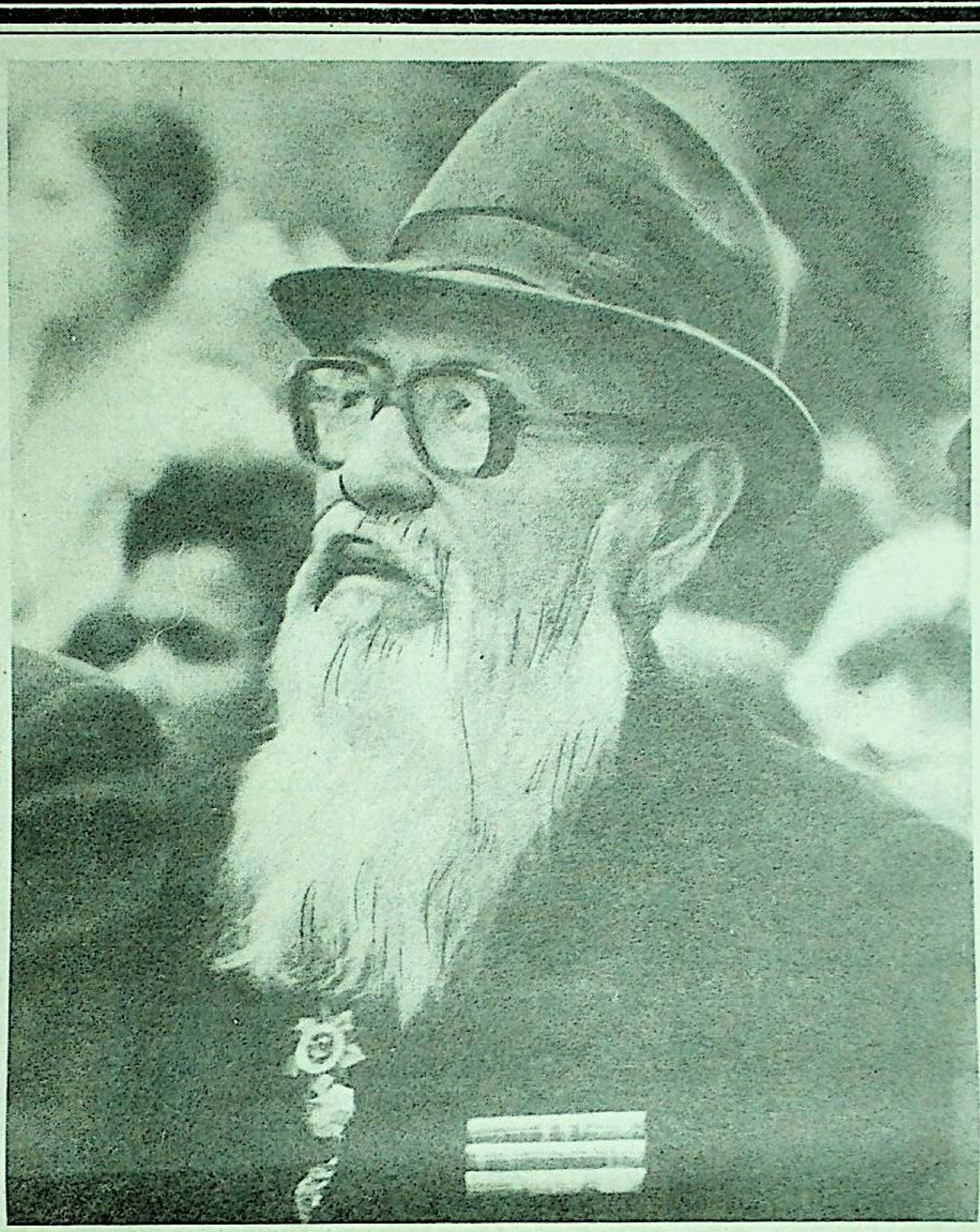

ھاياتتا ئاۋلىنىپ ئوتكەن موبىسۇيەت.
كورسەتكەن جەڭلەردە ئەرلىك، جاسارەت.

ر. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

خاماس نوچۇق كۆرەشكە چىقتى

خاماس قارشىلىق ھەرىكىتى ئېكسترېمىست كۈچ سۈپىتىدە خېلىدىن بېرى تەنقىتلىنىۋاتقانلىقى مەلۇم. شۇنداقتىمۇ ئىسرائىلدا شىمون پېرېسنىڭ ھوكۇمىتى ۋاقتىدا ئەرەب - ئىسرائىل مۇناسىۋەتلىرىدە ئىجابىي ئوزگىرىشلەر يۈز بېرىپ، خاماسنىڭ پروگراممىسىدىمۇ مەسىلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىشقا ئىنتىلىش بايقالغان ئىدى.

مانا ئەندى ب. نېتانياخۇ باشقۇرىدىغان ئىسرائىل ھوكۇمىتى ئەرەبلەرگە قارشى كۈچ قوللىنىش سىياسىتىنى ۋۇرگۇزۇشكە باشلىغاندا خاماسمۇ باسقۇنچىلارغا قارشى خەلق ھەرىكىتىنى قايتا باشلاشقا چاقىردى.

تۈركىيەنىڭ يېڭى پرېمېر - مىنىستىرى چېچەنىستان بىلەن ئېرۇسالىمنى ئازات قىلىشنى ئارمان قىلىدۇ

«بىز بىرلەشكەن مىللەتلەرنىڭ ئىسلام تەشكىلاتىنى، ئىسلام ناتوسىنى، يېۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ ئىسلام ۋارىيانتىنى ۋە ئىسلام ۋالىيۇتىسىنى تەشكىل قىلىمىز... بىزنىڭ مەخسىتىمىز - بوسنىيەنى، ئەزەربەيجاننى، چېچەنىستان ۋە ئېرۇسالىمنى ئازات قىلىش. بىز دۇنياۋىي جاھانگىرلىك ۋە سىئونىزمغا قارشى كۆرەش ۋۇرگۈزىمىز». تۈركىيەنىڭ يېڭى سايلانغان 70 ياشلىق پرېمېر - مىنىستىرى، ئىسلام بەرىكە پارتىيەسىنىڭ رەھبىرى نەجمىددىن ئېرباكان ئەينە شۇنداق دەپ بىلدۈردى.

ئۇنىڭ بۇ سوزى غەربتە تەشۋىش پەيدا قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

تۇرۇش بار يەردە ھالاكەت بار

تاجىكستاندا ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى توختىمايۋاتىدۇ. تاجىكستان ھوكۇمىتى خېلىدىن بېرى ئوز ئەسكەرلىرىنىڭ چېكىنىشىنى ئېيتماي يوشۇرۇپ كەلگەن ئىدى. مانا ئەندى ئۇنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولماقتا. ئاخىرقى ۋاقىتتا ئوپپوزىتسىيە كۈچلىرىنىڭ زەربىسىدىن 129 ئادەم ھالاك بولۇپ، 200 دىن كوپرەك ئادەم ئىزسىز يوقاپ كەتكەن. مەملىكەتتە ھالاكەت ئۇرۇغىنى سېپىۋاتقان ئۇرۇشنىڭ توختايدىغان تۈرى يوق. تاجىك ئارا مۇزاكىرىلەرنىڭ ئاشخاباتتىكى نۆۋەتتىكى ئۇچرىشىشى نەتىجىسىز ئاخىرلاشتى. قانتوكۇشنى توختىتىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر ئەندى موسكۋادا ئوتكۈزۈلمەكچى.

تەخبارەت ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

رەسمىي خەۋەرلەر

ھەمكارلىقنىڭ يېڭى باسقۇچى

مەلۇمكى، ئوتكەن ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا يېۋروپا ۋە مەركىزىي ئاسىيا مەملىكەتلىرى ئىسپانىيە، نورۋېگىيە، رۇمىنىيە، ئوزبەكستان، تاجىكستان ۋە قىرغىزستاندا ئوزىسەپىرنى تاماملىغان خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن قازاقستان پايتەختى ئالمۇتىدا تونجا ئېتىملىق رەسمىي سەپەر بىلەن بولدى.

خىتاي دولىتىنىڭ رەھبىرىنى بۇ يەردە قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ سەممىي قارشى ئالدى. ئېلىپ بېرىلغان سوھبەتلەر ۋە مۇزاكىرىلەر داۋامىدا ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، سودا، ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى تېخىمۇ كۈچەيتىشكە ئالاھىدە كوڭۇل بولۇندى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ 14 ماددىدىن ئىبارەت بىرلەشكەن دېكلاراتسىيەسىگە ئىمزا چېكىلدى.

مەزكۇر دېكلاراتسىيەدە ئىككى دولەت رەھبىرىنىڭ سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي ۋە خەلق ئارا مەسىلىلەر بويىچە مەۋقەسى بايان قىلىنغان. جۈملىدىن، ئۇنىڭ 4 - ماددىسىدا: «تەرەپلەر، ئوزلىرىنىڭ ھەر قانداق شەكىلدىكى مىللىي سېپاراتىزمغا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى تەستىقلەپ، ئوز تېررىتورىيەلىرىدە قانداقتۇر بىر تەشكىلاتلار ۋە گۇرۇپپىلار، تەرەپلەردىن ئىككىنچى تەرەپكە قارشى قارىتىلغان سېپاراتىستلىق پائالىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا يول قويمايدۇ» - دېيىلگەن. دېكلاراتسىيەنىڭ 6 - ماددىسىدا بولسا: «قازاقستان تەرەپ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھوكۇمىتىنى خىتاينىڭ بىردىن - بىر قانۇنىي ھوكۇمىتى دەپ ئىقرار قىلىدىغانلىقىنى، تەيۋەن خىتاي تېررىتورىيەسىنىڭ ئاجرالماس قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقىنى. قازاقستان تەيۋەن بىلەن رەسمىي مۇناسىۋەتلەرنى ئورناتمايدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھەر قانداق شەكىلدىكى ئالاقىلارنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىمەيدىغانلىقىنى تەستىقلەيدۇ» - دەپ قەيت قىلىنغان.

خ خ ج رەئىسى قازاقستاندا رەسمىي سەپەر بىلەن بولغان ۋاقىتتا جۇمھۇرىيەتكە ئۈچ مىللىيون يۈەننى (375 مىڭ ئاقش دوللىرى) سوغا سۈپىتىدە بەرگەن.

مەركىزىي ئاسىيا ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ ئىمكانىيەتلىرى مۇزاكىرە قىلىندى

6 - ئىيۇل كۈنى ئوزبەكستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ ۋە قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئالمۇتىدا بولدى. پايتەخت ئاېروپورتىدا ئۇلارنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ قارشى ئالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بولغان سوھبەت ۋاقتىدا مەملىكەتلەر رەھبەرلىرى مەركىزىي ئاسىيا ئىقتىسادىي كېڭىشى دائىرىسىدىكى ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىمكانىيەتلىرىنى، ب م ت دائىرىسىدە بىرلىشىپ قۇرۇلىدىغان تىنچلىق ئورناتقۇچى باتالىئوننىڭ خىزمىتىنى، ئوز مەملىكەتلىرىنى ئوزئارا - تاۋار ۋە ئېنېرگىيە رېسۇرسلىرى بىلەن ئوزئارا تەمىنلەش مەسىلىلىرىنى مۇزاكىرە قىلدى. روسسىيەدە پرېزىدېنت سايلىمىدىن كېيىن قېلىپلاشقان ئەھۋال توغرىلىق پىكىر ئالماشتى.

ئى. كەرىموۋ بىلەن ئا. ئاقايېۋ ن. نازاربايېۋنى تۇغۇلغان كۈنى بىلەن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمىتىدە مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلىدى.

يېڭى كونستىتۇتسىيە توغرىلىق قانۇن يېنىسىدىن كېڭەشكە ئەۋەتىلدى

مەلۇمكى، كەسپىي ئىتتىپاقلار فېدېراتسىيەسى ۋە يېقىندا بولۇپ ئوتكەن كەسپىي ئىتتىپاقلار جۇمھۇرىيەتلىك سېمىنارىنىڭ 300 گە يېقىن قاتناشقۇچىسى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىغا «قازاقستان س س ر قانۇنىنىڭ ئىمزاقويماسلىقنى ئىلتىماس قىلغان خەت يوللىدى، چۈنكى، ئۇلارنىڭ پىكرى بويىچە، ئۇنىڭ ئايرىم قائىدىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

كەسپىي ئىتتىپاقلار فېدېراتسىيەسى كېڭەشنىڭ مەتبۇئات خىزمىتىدە خەۋەر قىلىنىشىچە، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ قارارى بويىچە مەزكۇر قانۇنى ئاكت ئۇنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى قائىدىلىرىگە دورۇس كېلىشى - كەلمەسلىكىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن كونستىتۇتسىيە كېڭەشنىڭ قاراپ چىقىشىغا ئەۋەتىلگەن.

ئالەم ئوتكەن ھەپتىدە

روسسىيەدىكى پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ يەكۈنى

3 - ئىيۇل كۈنى روسسىيەدە بولۇپ ئوتكەن پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئىككىنچى ئوۋۇتىدە ب. ن. يېلتسىنغا 40 مىللىون 208 مىڭ 384 ئادەم، كوممۇنىستلار رەھبىرى گ. ئا. زيۇگانوۋقا بولسا 30 مىللىون 113 مىڭ 306 ئادەم ئاۋاز بەردى.

شۇنداق قىلىپ، ب. يېلتسىن سايلامدا غالىپ چىقىپ، 2000 - ژىلغىچە روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بولىدىغان بولدى.

چېچەنىستاندىكى ۋەزىيەت كەسكىنلەشمەكتە

چېچەنىستاندىكى ۋەزىيەت قايتىدىن كەسكىنلەشمەكتە. بۇ يەردىكى روسسىيە فېدېرال كۈچلىرى بىرلەشكەن تويىنىنىڭ قوماندانى گېنېرال ۋ. تىخومىروۋ چېچەن ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ رەھبىرى ز. ياندارىبيېۋتىن قارشىلىق كورسىتىشنى توختىتىپ، بارلىق تۇتقۇنلارنى بوشىتىشنى تەلەپ قىلدى. ئەگەر ئۇ مەزكۇر شەرتكە كونمىسە، روسسىيە ئەسكەرلىرى كۈچ بىلەن زەربە بەرمەكچى.

9 - ئىيۇل كۈنى چېچەنىستاننىڭ جەنۇبىدىكى گېخى رايونىدا كەڭ مىقياستىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى باشلانغان. ئون مىڭ ئاھالى ياشايدىغان بۇ رايوننى روسسىيە ئەسكەرلىرى ھاۋادىن ۋە يەردىن ئوققا تۇتماقتا.

قالماق جۇمھۇرىيىتىنىڭ موسكۋاغا بېقىنغۇسى كەلمەيدۇ

روسسىيە پرېزىدېنتى ب. يېلتسىن كونستىتۇتسىيەلىك سوتقا مۇراجەت قىلىپ، قالماق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارلامېنتى قوبۇل قىلغان ئىككى قانۇننىڭ كونستىتۇتسىيەگە دورۇسلىقىنى ئېنىقلاپ بېرىشنى ئوتۇندى. بۇ يەردە سوز «قالماق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىنى سايلاش توغرىلىق» ۋە «قالماق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇن چىقارغۇچى ژىغىنى توغرىلىق» بولماقتا. ب. يېلتسىننىڭ پىكرىچە، بۇ يەردىكى بەزى بىر ماددىلار روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە قايچى كېلىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، قالماق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى روسسىيە قانۇنلىرىدىن ۋۇقۇرى قويۇلغان. قالماق پارلامېنتى ئوزىنىڭ روسسىيە تەركىۋىدە ئېكەنلىكىنى ئۇنتۇغاندەك. يېلتسىن بۇنى ئەكە سېلىپ قويۇشنى دورۇس ھېساپلايدۇ.

سەپەر تەسىراتلىرى

يەنە كورۇشكىچە ئامان بولايلى

« ئۇلۇق بولساڭ كىچىك بول » دېگەن خەلقىمىزنىڭ ئوز ئۇلۇقلىرىنى سۇ ئاستىدىكى سەدەپتەك تاللاۋالىدىغانلىقى ھەق. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كوك بايرىغىنى قوينىغا تىقىپ، چېگارىدىن ئۇ تەرەپكە ئوتۇپ كەتكەن، ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت چېچەكلىرىنى تۈرك دۇنياسىغا چاچقان ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننى پاك دىللىق ئادەملەر بەكمۇ قەدىرلەيدىغانلىقىنى بىز ئىستامبۇلغا بارغاندا يەنە بىر قېتىم باشتىن كەچۈردۇق. ۋەتەن داۋاسى بىلەن دۇنيا خەلقىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىپ كېلىۋاتقان دالاي لامىنىڭ شاگىرتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشكەنلىگىمىز مىللىي غۇرۇرىمىزنى يەنىمۇ ئاشۇردى. ئەيسا ئالپتېكىننىڭ ئوت ژۈرەكلىك شاگىرتلىرى بىلەن ئۇنىڭ قەبرى ئالدىدا دەسلەپكى ئۇچرىشىشىمىز بولۇپ ئوتتى. بىز ئىستامبۇل ئائېروپورتىدىن ئۇتتۇر قەبرىستانغا يول ئالدۇق. بۇ شەھەردە خەلق ئارا ئادەم ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش، كوچمەنلەرنى جايلاشتۇرۇش ۋە ئېكولوگىيە مەسىلىلىرى بويىچە دۇنياۋىي كونفېرېنسىيەنىڭ ئوتۇۋاتقىنىغا ئىككى كۈن بولغان ئېكەن.

تىبەتلىكلەر ئادىتى بويىچە قەبرىگە كەلگەن كىشى مەرھۇمنىڭ قەبرىگە ئاق ياغلىق باغلايدىكەن. دالاي لامىنىڭ ھىندىستاندىن، ئاۋستىرالىيەدىن، كانادادىن كەلگەن ۋەكىللىرى ئەيسا ئالپتېكىننىڭ روھىغا بېغىشلاپ ئوزلىرىنىڭ دىنىي رەسىم - قائىدىسىنى ئوتەپ ھەر قايسىسى ئاق ياغلىق باغلىدى. بۇ يەرگە ئامېرىكىلىق، كانادىلىق ژۇرنالىستلارمۇ كەلگەن ئىدى.

بىز شەرقىي تۈركىستانغا مۇستەقىللىق تىلىگى يېزىلغان ئاق مايكىلارنى كىيىۋالغان قەشقەر دوپپىلىق ئۇيغۇر ژىگىتلىرىنى بىردىنلا تونىدۇق. ئۇلار بىلەن سالاملاشتۇق. ئاندىن ھەممىمىز تۈركىيەنىڭ سابىق پرېزىدېنتى مەرھۇم تۇرغۇت ئوزالنىڭ قەبرى ئالدىدا باش ئەككىنىمىزدە ژىگىتلەردىن بىرى قۇرئان ئوقىدى.

بىزنى «شەرقىي تۈركىستان» ياشلار گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى ياش ژۇرنالىست شاخېلىل كوكبورە قارشى ئېلىپ، ئىستامبۇلدىكى شەرقىي تۈركىستان ۋاكالەتلىكىگە ئېلىپ باردى، بۇ يەردە ئىسمايىل كېكىل، ھامۇت كوكتۈرۈك بىلەن سوھبەتلەشتۇق. تۈركىيە دىيارىغا كەلگەن ھەر قانداق ۋەتەنداش شۇنداق سەممىي قارشى ئېلىنىدىكەن.

ھاياتنىڭ ئاخىرىغىچە ژۈرىكى ۋەتەن ئىشقىدا سوققان، ھايات ۋە كۈرەش داۋاسىنى ئوغۇللىرىغا مىراس قىلىپ بەرگەن ئەيسا ئاتىمىزنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرى ئارسلان ئالپتېكىن ئىسمىغا لايىق ژىگىت ئېكەن. دالاي لاما ئۇنىڭغا خەت يوللاپ كونفېرېنسىيەگە كىتىپ بارغان شاگىرتلىرىغا قول قانات ۋە رەھبەرلىك قىلىشنى سوراپتۇ. ئىنگىلىزچىنى ئانا تىلىدەك بىلىدىغان ئارسلان بۇ يەردە بىزنى تىبەتلىك ۋەتەنپەرۋەرلەر بىلەن تونۇشتۇردى. ئەشۇ كۈنى تۈركىيەلىك تاماشىبىنلار قەبر ئالدىدىكى ئۇچرىشىشلار ھەققىدە كۆرسىتىشلەرنى تاماشا قىلدى.

ئەتىسى 8 — ئىيۇن كۈنى زەينەپبۇرۇن مەھەللىسىدىكى شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر دەرنىكى تەشكىللىگەن ئاللاھ ئىستامبۇلدا ۋە باشقىمۇ شەھەرلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر، قازاق قېرىنداشلار ۋەكىللىرى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى قوللىرىغا شەرقىي تۈركىستان بىلەن تۈركىيەنىڭ قىزىل ۋە كوك بايراقلىرىنى كوتۈرۈپ چىقىشتى. ھەممىمىزنىڭ كوكسىگە ئەيسا ئالپتېكىننىڭ سۈرىتى سېلىنغان بەلگۈ ئېلىنغان. ئىستامبۇلدا يىگىتلىدىن ئۇرۇلغان، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشقا كىرىشكەن مەھەممەتجان سۈيدىنى رەھبەرلىكىدىكى شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى جەمىيىتىنىڭ ئەزالىرىدىن كامال ئىلكىتۈرك، ئابدۇللا كوسە، ئومەر بايى قارا، تىبەتۇچكەتكۈر، تۇرغاي غازى، يۈنۈس تۈرئالى، مەھەممەت ئىمنىجان، كونەكى ئىلكتۈرك ۋە باشقىلار كونفېرېنسىيەگە ئىنتايىن چوڭ تەييارلىقلار بىلەن كەلىپتۇ. بۇ كۈنى ئۇلار شەرقىي تۈركىستان تۇرمىلىرىدە ئازاپ چېكىۋاتقان ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ ھاياتىنى ئىپادىلەيدىغان كورۇنۇشلەر كورسەتتى. پۇتلىرىدا كىشەن، قوللىرىدا كويزا بىلەن زەنجىر بەنت قىلىنغان، قاتتىق قىيناشلاردىن تەنلىرى تىلىنغان، تېخى ئون توققۇز ياشقا يەتمىگەن قامىتى ئېگىلگەن، چالا ئەككەن ئوقتىن ئازاپلىنىۋاتقان ۋىجدانلىق كورگۈنگىزدە كوزلىرىڭىزدىن ياشلار ئاققىنىنى سەزمەي قالىسىز.

— بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئەسلىدە ئۇيغۇر خەلقى بىلەن خوشنا ئىدى، ئىنتىپاق ياشىغان ھازىر بۇ ئىككى خەلقنىڭ دەردى بىر. ئارزۇ — ئۈمۈتلىرى ئوخشاش، — دېدى ھىندىستاندىن كەلگەن تىبەتلىك خانىم دوماگلورما.

ئىستامبۇلدىكى ئۇيغۇر ۋە قازاق قېرىنداشلار ھەر قانداق جەمىيەت ئىشلىرىنى بىرلىشىپ ئوتكۈزۈشىدىكەن. شۇكۈلگىنى بولسا كېرەك، نامايىشقا ئادەملەر توپلانغان كوچىلار غايىبىنىڭ ئاتامىشىنىلار ئاتتوبۇسلار كەينى — كەينىدىن كېلىشكە باشلىدى. بىز بۇ يەردىن شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى چوڭ كوچىنى بويلاپ ماڭدۇق.

شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر دەرنىگىنىڭ قازاق پەرزەندى ئابدۇۋەلىجان رەھبەرلىك قىلىدىكەن. بىز مەيداندا يېتىپ كەلگەندە، ئىستامبۇلدىكى ئاممىۋى [illegible] چۈشۈپ پىيادە ماڭدۇق. توپ ئالدىدا قازاقچە كىيىنگەن قىزلار ۋە يىگىتلەر چىقتى. بۇ يەرگە يېڭى خىلمۇ يەتكەن بوۋايلار بىلەن موماييلارنىڭ كەلگەنلىكى بۇ يەردە چوڭ تەسىرات قالدۇردى. مەھەممەتجان سۈيدىنى باشقۇرۇۋاتقان ياشلار توپىنىڭ «شەرقىي تۈركىستانغا مۇستەقىللىق بېرىلسۇن!»، «ياشىسۇن ئىستىقلالىيەت!»، «لوبنور يېپىلسۇن!» دېگەن ئاۋازلىرى چوڭ كوچىنى بوزلاپ ياڭرىدى. ژىگىتلەرنىڭ قوللىرىدىكى كوك بايراقلار كوچىنىڭ ئىككى قانىتىدا كېلىۋاتقان ئادەملەر دىققىتىنى بولدى. ياشلارغا نۇرانىي ئانىلار، بالا كوتەرگەن ئاياللار ئەگەشتى. بىز ئىستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چوڭ زالىغا كىردۇق. ئۇ يەردە شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر دەرنىكى ئاكتىۋىستلىرىنىڭ بىرى خىزىربېك ژىغىننى ئېچىپ، ۋەتەندىكى ۋاقەلەر، ئوغۇتنى چەكلەش ئوخشاش ئېغىر ئەھۋاللار ھەققىدە سوزلەپ ئوتتى. ھامۇت كوكتۈرك لوبنور پولىگونىدىكى ئاتوم سىناقلىرىنىڭ بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلقىگە ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا كەلتۈرۈۋاتقان پاجەسىگە توختالدى. ئالمۇتىدىن كەلگەن مېھمانلارغا سوز بېرىلگەندە، ژۇرنالىست نۇرۇمساخان نوۋەرۋا لوبنوردىكى ئاتوم سىنىغىنىڭ قازاقستان، قىرغىزستان ۋە باشقا خوشنا ئەللەردىكى خەلقلەرگە زىيىنىمۇ بولىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى.

مىنبەرگە دالاي لامىنىڭ شاگىرتلىرى چىقىپ، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا قالغان تىبەت خەلقىنىڭ پاجەلىك تەغدىرى ھەققىدە تەۋرىنىش بىلەن سوزلىدى. ئۇلار شۇنداقلا ئەيسا ئالپتېكىننى ئوزلىرىنىڭ دالاي لامىسىدەك قەدىرلەيدىغانلىقىنى تەكىتلەپ، دالاي لامىنىڭ كونفېرېنسىيە قاتناشچىلىرىغا يوللىغان سالىمىنى ۋە تىلەكلىرىنى بىلدۈردى.

نامايىشچىلارنى شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى چوڭ خەلق بېغىدا ئوتىدىغان كونسېرت كۈتمەكتە ئىدى. بۇ يەردە تۈركىيە دولىتىنىڭ گىمنى بىلەن باشلانغان كونسېرت شەرقىي تۈركىستاننىڭ گىمنى بىلەن ئاياقلاشتى.

كونفېرېنسىيە ئوتۇۋاتقان چاغدا ئىستامبۇلغا ئىجادىي سەپەر بىلەن كەلگەن ئايتۇرغان ھاسانوۋا، فاررۇخ توختىيېۋ، تونۇلغان سازەندە ياقۇپ ئابلىز بىلەن بىرلىكتە چوڭ سەھنىگە چىقتى. ئۇلارنى تۈرك قېرىنداشلار ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالدى. ئىستامبۇللۇق ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىدىن باھارگۈل قۇرۋان، راھىلەم گۈلزادە ئوزلىرىنىڭ ناخشا ۋە ئۇسسۇللىرى بىلەن تاماشىبىنلەرنى قايىل قىلدى. بولۇپمۇ ئالتە ياشلىق رىسالەت شەرقىي تۈركىستان ۋەتىنىدە ئۇ كەي بولۇپ خورلىنىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېچىنارلىق ھاياتى ھەققىدىكى شېئىرلارنى ئىجرا قىلىپ چوڭ باققاللىق تولغان تاماشىبىننى ئوزىگە جەلىپ قىلدى. ئەشۇ كىچىك قىزنىڭ ژۈرەكلەرنى تىترىتىدىغان شېئىردىن كېيىن، ناھەق ئولتىرىلگەن ۋەتەنداشلارنىڭ خاتىرىسىگە بىر دەقىقە سۈكۈنات ئېلان قىلىندى.

ئىستامبۇلدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ بەكمۇ تىرىشچانلىقى، بىر — بىرى بىلەن ئىناق ياشىشى بۇ يەردىكى ياشلارنىڭ تىرىشىپ، چوڭقۇر بىلىم ئېلىشىغا ئوز تەسىرىنى كورسىتىپتۇ. ئۇلار ئەيسا ئالپتېكىننىڭ ئىشىغا چىن دىلىدىن بېرىلىپ، ھەر بىر سوزىدە ئەشۇ دولەت ئەربابىنىڭ ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

تۈركىيە ھوكۇمىتى نامىنى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىدىغان ئەيسا ئالپتېكىننىڭ خاتىرىسىگە يازلىق ۋە قىشلىق رېستوران قۇرۇلغان ئېكەن. بۇ يەرگە كېلىپ — كېتىدىغان چەت ئەللىك مېھمانلارغا ئارسلان ئالپتېكىن ئوز خەلقىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، سەنئىتى ۋە ۋەتەن ئۇچۇن كۈرەشكەن پەرزەنتلىرى ھەققىدە ھەر خىل تىللاردا سوزلەپ بېرىدىكەن. دۇنيانىڭ ھەر قانداق جايىدىن ئىستامبۇلغا كىدىگەنلەر بۇ يەردە تەييارلانغان ئۇيغۇر تائاملىرىدىن بەھرىمەن بولىدىكەن. ئارسلان بىزنى ئاتىسىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان بۇ رېستوراننىڭ ئۇيغۇرچىسىغا جىزا قويۇلغان بولۇمىگە تەكلىپ قىلىپ، تىبەتلىك، كانادىلىق، ئامېرىكىلىق مېھمانلار بىلەن تونۇشتۇردى. بۇ يەردە يەنە ۋەتەن ھەققىدە سوز بولدى.

ئامېرىكىلىق ژۇرنالىستلارنىڭ سوئالىغا بىنائەن ئارسلان ئاتىسى بېسىپ ئوتكەن ھايات يولى، ژۈرىكى توختاش ئالدىدا ۋەتەن ئارزۇسىنى قىلغانلىغىنى سوزلەپ بەردى. شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلار مېھمانلارغا خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى پاجەلىك تەغدىرلىرى ھەققىدە سوزلىدى.

تالانتلىق ناخشىچى ۋە كومپوزىتور كۈرەش ئوزى ئىجات قىلغان يۈزدىن ئوشۇق ناخشىلارنىڭ ئارىسىدىن «چالا تەككەن ئوق»، «يەرنى ساتماڭ دېخان ئاكا»، «ئولگەنلەر خاتىرىسىگە» دېگەن ناخشىلىرىنى ئىجرا قىلغاندا، ھەممىمىزنىڭ قەلبلىرىدىكى ۋەتەن ئىشقى يالقۇنى ئوتقا ئايلانغاندەك ھېسسىياتلاردا قالدۇق.

ۋاقتىنىڭ قىسقا ۋە ئالدىراڭغۇلىغى ئوزىنى كورسەتتىمۇ، بىز تۈركىيەدىكى خانىم — قىزلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ژۈرىكىمىز قانغىچە سوھبەتلىشىش مەخسىتىگە يېتەلمىدۇق. ئىستامبۇلدا ياشاۋاتقان ۋەتەنداشلىرىمىزنى تۈرك قېرىنداشلار ناھايىتى قەدىرلەپ باش — پانا بېرىدىغانلىغىنى ئوز كوزۇمىز بىلەن كوردۇق. بىز ئەشۇ قان — قېرىنداشلارغا سەممىي تەشەككۈرىمىزنى بىلدۈرۈپ، يەنە ئۇچراشقىچە ئامان بولۇڭلار، دېگەن تىلەك بىلەن ئالمۇتىغا قاراپ كەتتۇق.

نۇرۇمساخان نوۋەرۋا،
ئەخترەم ئەخمەتوۋا،
تۇرسۇناي ئىمنوۋا.
ئالمۇتا — ئىستامبۇل.

ئۆزگىنى ھايات كورۇنۇشلىرى

ئوزەڭنى خار قىلغىچە...

تۈزۈكرەك ئوتكەل تاپالماي، تىگىرقاش يۈز بىرۋاتقان موشۇ بىر ئوتكۈنچى دەۋىردە ئىختىسادىي ئىسلاھاتلار تەلۋىگە كونەلمەي، بازار باھاسىغا تۈزەلمەي، قىينچىلىققا دۇچ كەلگەن ئادەملەر نىمە قىلىشنى بىلمەي كالگىراپ قالماقتا. كىيىنكى ژىللاردا باشقا يەرلەرگە ئوخشاشلا قىرغىزستاننىڭ پايتەختى بىشكېك شەھرىدىمۇ تىلەمچىلەر كوپىيىپ كەتتى.

مابادا سىز مەسچىتكە بېرىپ قالسىڭىز، يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا قاتار قول سوزۇپ تۇرغان ئاماق — چولاق، ژىتىم — يېسىرلەرنىڭ «ئوتۇغان نامىزىڭىز قوبۇل بولغاي، خۇدا يولىدا سەدىقە بېرىڭ» دەپ يېلىنىشى يانچۇقىڭىزدا بارنى بېرىشكە قىستايدۇ. مابادا سىز بازارغا بېرىپ قالسىڭىز، ئاجىز كىشىلەرنىڭ كارمون بىلەن قوبۇز چېلىپ، خەيىر سوراپ ئولتارغانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولۇسىز. ئۇلارنىڭمۇ يولى بىر بولەك. تاجىكستان تەرەپتىن توپلىشىپ كەلگەن خەلق لولىلار دەپ ئاتايدىغان يەنە بىر ئىقلىمنىڭ ئەر — ئايال، بالا — چاقا ھەممىسى تىلەمچىلىك بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. تىلەمچىلىك گويا ئۇيات نەرسە ئەمەس، بەلكى ئاتا كەسپىدەك قىلىشىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى نان بەرسەڭ ئالمايدۇ، پۇل سورايدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ ئوزى ئانچىلا ئاچ ئەمەس، كوزى ئاچ! بەزى ياش — ياش لولى ئاياللىرى نارېسىدە باللىرىنى يولنىڭ ئۇستىگىلا ياڭگاچ دېگىدەك ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئوتكەن — كەچكەندىن پۇل سورىشىدۇ. ئۇلارنىڭ يادلاۋېلىشقان چالا — پۇلا ئايەتلىرىدىن كوره باللىرىنىڭ ھالىغا ئېچىنىشقان ئادەملەر بىرەر سوم بولسىمۇ تاشلىماي ئوتەلمەيدۇ. بەزىلەر بولسا يالغاندىن گاچا بولىۋېلىپ بويىندىكى تاختايغا: « قارايدىغان ئادىمىمىز يوق... » دېگەن خەتنى يېزىۋېلىپ، سودا قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ياردەم بېرىشىنى تەلمۈرۈپ تۇرۇپ، ئوتۈنۈپ سورايدۇ.

خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى دەيدىغان بىر يېرى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىن چىققان تىلەمچىلەر يوق. بۇھال قېدىمى مەدەنىيەتلىك مىللىتىمىزنىڭ ئۇيات — نومۇسىنى ئۇلۇمدىن ئارتۇق كورۇشىدىن، شۇنداقلا ئوزەڭنى خار قىلغىچە كۈچىڭنى خار قىل دېگەن كوز قارشىدىن ۋە ئوزى ئىشلەپ تېپىپ يەيدىغان خەلق ئېكەنلىگىدىن دەرەك بەرسە كېرەك. قىرغىزستاندا ھوكۇم سۈرۈۋاتقان ئىختىسادىي قىينچىلىقلار بىزنىڭ خەلقىمىزنى ئەگىپ ئوتۇۋاتقىنى يوق. ئامما ئەزەلدىنلا ئىشچان خەلق، ئەۋلاتلىرى بولغان ئۇيغۇرلار «بەرسەڭ — يەيمەن، ئۇرساڭ — ئولىمەن» دەپ ھورۇنلۇق قىلىپ يەپلا ياتماي، باشقىلاردەك ئوغۇرلۇق قىلىشنى گۇنا بىلىپ، قولىدىن كەلگەن ئىشنى قىلىپ، خاتىرجەم ئىستىقامەت قىلىشماقتا. ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى دېخانچىلىق، كوكتاتچىلىق بىلەن شۇغۇللانسا، بىر قىسمى ئاشپەزلىك، ناۋايلىق قىلىپ، ئوزىنىڭ ھۇنىرى بەدىلىگە كۈن كەچۈرمەكتە. ياشلار بولسا قىشنىڭ سوغىغا، يازنىڭ ئاپتىۋىغا بەرداشلىق بېرىپ، سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئامما شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، بىزدە تىلەمچى بولمىغان بىلەن ئارىمىزدا ساتقۇنلار بار. ساتقۇنلارنىڭ دەستىدىن 1945 — ژىلى ئاقسۇدا يالقۇنلۇق شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ باشلىق ئوندىن ئوشۇق ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانلىرىمىز ئېتىلىپ — چېپىلىپ كەتتى. ئۈچ تۇ رىيانىنىڭ توققۇز بۇلاق دېگەن سەيلىگاھ باغچىسىدا ئارتۇق ئابباس، سېيت ئابباس (ئاكا - ئۇكىلار) باشلىق بىر توپ ئوت ژۈرەك ئوغلانلار قانغا مىلەندى. ئۇلارنىمۇ خىتاي باسقۇنچىلىرىغا ساتقان ئىچىمىزدىن چىققان ساتقۇنلار بولدى. غوجىنياز، تومۇر خەلىپەلەرنى تورغا چۈشۈرۈپ بەرگەنلەرمۇ ئارىمىزدىن چىققان مىللىي مۇرتەتلەر ئىدى. بىر ئەجەپلىنەرلىك يېرى، ئەسىرلەردىن بۇيان قىلىۋاتقان ئىنقىلاپلىرىمىزنىڭ غەلبە قىلالماسلىغىدا، قانغا پېتىپ كېتىشىدە تاشقى ئامىللاردىن باشقا ئىچكىي ساتقۇنلۇق ئاساس سەۋەپ بولسىمۇ، ئەپسۇسكى، ساتقۇنلار قاتتىق جازالانماي كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ساتقۇنلار ھەربىر دەۋىردە يوشۇرۇن ھالدا رەغبەتلەندۈرۈلدى. باسقۇنچى ھاكىمىيەت ئۇلاردىن پايدىلاندى. يىلتىزىمىزنى چاپقان پالتىنىڭ سېپى ئوزىمىزنىڭ ئىچىدىن چىققان ساتقۇنلار بولدى.

بىزگە ھازىر بىرلىك سۇ بىلەن ھاۋادەك كېرەك. بىزدە بىرلىك، ئىتتىپاقلىق بولغاندىلا، ئاندىن مۇستەقىللىق ئۇلۇق مۇددىئارىمىزغا داغدام يول ئېچىلىدۇ.

مىدھەت ئىبراھىمىي.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

شەرقىي تۈركىستان نامى توغرىسىدا

مىلادىي 20 ـ ئەسىر ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن ئەڭ ئېچىنارلىق بولغىنى ـ ئۇ زىننىڭ ئەسىرلەردىن بېرى يىلتىز تارتىپ كەلگەن ئانا ۋەتىنىنىڭ نامىنى يوقىتىپ قويۇش خۇيپىدە قالغانلىقىدىن ئىبارەتتۇر. ھازىرقى زامان دۇنيا خەرىتىسىنى ئېچىپ كۆرسەك، گېرمانىيە، تۈركىيە ۋە [illegible] مەملىكەتلىرىدىن باشقا دۆلەتلەردە تۈزۈلگەن دۇنيا خەرىتىسىنىڭ ھېچ قايسىسىدا «شەرقىي تۈركىستان» نامىنى تاپقىلى بولمايدۇ. بۇ بولسا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ [illegible] ئۈچۈن، تاشقى دىپلوماتىيە ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ، ھەر قايسى دۆلەتلەرگە [illegible] ماتېرىياللارنى يوللاپ دۇنياغا تونۇتقان، شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى يالغان تەشۋىقاتلارنى قانات يايدۇرۇپ كېلىشىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

«شەرقىي تۈركىستان» دېگەن خۇددى «پاكىستان»، «ئافغانىستان» دېگەنگە ئوخشاش يەر نامى بولۇپ، [illegible] ھېچ قانداق مەنىسى يوق. [illegible] خىتاي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستاندا [illegible] «شىنجاڭ» [illegible]

[illegible]

بىر تۈركىستانلىق پەقەت تۈركىيەگە بېرىپ، ئۆز يىلتىزىنى بىلەلەيدىغان دەرىجىگە يەتتى. خىتايدا ئاخىرى مەركەزنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن بىر خىتاينىڭ بورملانغان نۇقتەئى نەزەرى بويىچە، 1984 ـ يىلى ئاران بىر «شىنجاڭ تارىخى» دېگەن كىتابنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. بىر مىللەتنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ باشقا بىر مىللەتكە بورملاپ تارىخ توقۇپ، مەجبۇرىي تېڭىشى بەلكىم پەقەت خىتاي كوممۇنىست مۇستەبىتلىرىگىلا خاس بولسا كېرەك!

خارجى ئەللەر نەشرلىرىدىن

يالقۇن

شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە مۇلاھىزە

بۈگۈنكى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ زورلىقى بىلەن قوللىنىۋاتقان «شىنجاڭ» دېگەن نام، مىلادى 1761 ـ يىلى خىتاينىڭ بىرىنچى قېتىملىق شەرقىي تۈركىستانغا ئىشغاللىق قىلغاندا، چىڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى چەنلۇڭ (مىلادى 1736 ـ 1785 ـ ي.) ئۆز ئاغزى بىلەن قويغان نامى ئىدى. خىتاينىڭ تارىخىي كىتابلىرىدا چەنلۇڭ پادىشاھنىڭ بۇيەرنى ئىگەللىگەنلىكىگە ناھايىتى خۇشال بولۇپ ئۆز ئاغزى بىلەن «يېڭى ئىگەللىگەن يەر» دېگەن مەنادىكى بۇ ئىسىمنى قويۇپ، ئاندىن ۋەزىرلەرنىڭ ئالدىدا كېرىلىپ ئۆزىنىڭ قانداق ماختانغانلىقىنى خاتىرىلەپ ئۆتكەن. بەلكىم ئۇ چاغدا بۇ ئىسىمنىڭ كېيىن مەڭگۈ تەجاۋۇزچىلىقنىڭ پولاتتەك دەلىلى بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭ ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمىگەن بولسا كېرەك. بولمىسا باشقىچەرەك ئىسىم قويۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. بىز بۇ، خىتاينىڭ ئاتىشى بىلەن بۇ ئىسىمغا ئاددىي لوگىكىلىق تەھلىل بېرىپ كۆرەيلى. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تەلىماتى بويىچىلا بىتچىت بولىدۇ. دېمەك، شەرقىي تۈركىستانغا مەنچىڭ دەۋرىدە «يېڭى يەر» دېگەن ئىسىم قويۇلغان ئىكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىسىمسىز بولۇشى ھېچ مۇمكىن ئەمەس. بولۇپمۇ تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆز ئاغزىدا نامسىز بولۇشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇنداقتا ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى ئىسمى زادى نېمە؟ ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭ يەرلىك ئاتىلىشىچۇ؟ شەرقىي تۈركىستان پەقەت 1761 ـ يىلدىن بېرى «يېڭى يەر» بولۇپ خىتاينىڭ ئىشغالىغا ئۆتكەن. ھەرگىزمۇ ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئەمەس. بولمىسا «يېڭى يەر» بولمايدۇ. بۇ بەكمۇ ئاددىي چۈشەنچىدۇر. ئۇنداقتا قانداقلارچە شەرقىي تۈركىستان «خىتاينىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى» بولسۇن! شىنجاڭ دېگەن ئىككى خەتنىڭ مەنىسىنى خىتايچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ بىلىدۇ. ئەجەبا، ئۇلارنىڭ ئەنچە مىڭ يىللىق قېدىمىي مەدەنىيەتكە ئىگە دەپ جار سالغان خىتاي مىللىتى بۈگۈن ئۆزىنىڭ تىلىنىمۇ چۈشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىمۇ؟ ياكى خىتايچە خەتنىڭ مەنىسى ئۆزگىرىپ قالدىمۇ؟ 1982 ـ يىلى شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) سىياسىي كېڭىشىنىڭ بىر نەچچە پېشقەدەم خىتاي ئەزاسى «شىنجاڭ» دېگەن نامدىن كېڭەيمىچىلىك مەنىسى چىقىدۇ، ئۆزگەرتمەك لازىم» دېگەن مەسلىھەتنى بەرگەن. كېيىن مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىمۇ بۇ ھەقتە نەچچە جەھەتتە مۇزاكىرە بولغان. ئامما ھېچ قانداق نەتىجىسى بولماي شۇ پېتى قالغان. دېمەك، بۇ نام «يېڭى يەر» دەپ ئۆزگەرتىلگەن ئىكەن. ھەرگىزمۇ ئەسلى نامىغا قايتۇرۇلمايدۇ...

خىتاي كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتى ھەممىدىن باشقىلارنىڭ ئۆزىنى تەجاۋۇزچى دېيىشىنى ئېغىر ئالىدۇ. بۇ ئاتالغۇنى ئاڭلىغان ھامان خۇددى يېغىرىغا تۇز سەپكەندەك سەكرەپ كېتىدىغان ئادىتى بار. ئامما دەل ئۆزى بۈگۈن بىزنىڭ گۈزەل نامىمىزنى يولغا قويۇشنى چەكلەپ، ئۇنىڭ ئورنىغا تەجاۋۇزچىلىق ماھىيىتى چىقىپ تۇرغان «شىنجاڭ» دېگەن نامغا مەھكەم ئېسىلىۋالماقتا. ئاللانىڭ قۇدرىتى شۇ قەدەر ئۇلۇغكى، مەيلى شەرقىي تۈركىستان بولسۇن ۋە ياكى «شىنجاڭ» دېيىلسۇن ئىككىلا ئىسىم خىتاينىڭ تاجاۋۇزچىلىق رەزىل نەپتى ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلاپ، خىتاينىڭ بۇ تۇپراقنىڭ ئىگىسى ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي ئىشغالىيىتىدە قېلىشى

1949 ـ يىلى روسىيە بىلەن خىتاينىڭ يەك ئىچىدىكى كېلىشىمى بىلەن شەرقىي تۈركىستان دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق سىياسىي سۇيىقەستلەرنىڭ بىرىگە ئۇچراپ، تارىختا 3 ـ قېتىم خىتاينىڭ ئىشغالىيىتىدە قالدى. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىر تەرەپتىن پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى شەرقىي تۈركىستان چېگراسىغا توپلاپ، ئۇ تەرەپتىن ماۋزېدۇڭنىڭ نامىدا، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمىغا بېجىنغا كېلىپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە تەكلىپنامە ئەۋەتتى. نەتىجىدە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمەت ۋە ئەسكەرىي رەھبەرلىرىنى ئۇدۇل سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئاپىرىدۇ. ئۇيەردە ئۇلار ستالىننىڭ خىتايغا تەسلىم بولۇش تەشەببۇسىنى قەتئىي رەت قىلغانلىقتىن، بەختسىز ھالدا ستالىن تەرىپىدىن رەھىمسىزلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە سىرتقا كېڭەش چېگراسىدا ئايروپىلان ۋەقەسى بىلەن قازا قىلدى دەپ ئېلان قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئالدىراش ـ تېنەش بىلەن ئەۋەتىلگەن سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق ئۈچ كىشى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ماۋزېدۇڭ باشچىلىقىدىكى خىتاي ھاكىمىيىتىگە سېتىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقى ۋە مىللىي ئارمىيەسىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، شەرتسىز ھالدا خىتاينىڭ ئاللىبۇرۇن ھازىرلاپ قويغان «شىنجاڭنى تېچلىق بىلەن ئازات قىلىش» توختام نامىسىغا ئىمزا قويىدۇ. كوممۇنىست ئەسكەرلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ رەھبەرسىز قېلىش ھالىتىدىن پايدىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرىپ ئىشغال قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كومىنداڭ بىلەن ئالتە يىل قان توكۈپ جەڭ قىلىپ قۇرغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھالاك بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتى باشلىنىدۇ. ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، خىتاي ھۆكۈمىتى قاتتىق ۋە يۇمشاق ۋاسىتىلارنى تەڭ ئىشقا سېلىش بىلەن ھەم شەرقىي تۈركىستاننى قولغا چۈشۈرىدۇ ھەم «بۇ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسى» دېگەن ساختا كۆرۈنۈشنى ياساپ داۋراڭ سېلىپ، ئۆزىگە ئاق چاپلاپ، دۇنيا جامائىتىنى ئالداپ كەلگەن. بۇ ماۋزېدۇڭنىڭ ئادەم ئۆلتۈرسە قان چاچراتمايدىغان تۈرلۈك سىياسىي سۇيىقەستلىرىنىڭ بىرىدۇر. شەرقىي تۈركىستان ئىككى چوڭ دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي ـ سوداسېتىقنىڭ قۇربانى بولۇشى بىلەن ئىككى دۆلەت ھەر قايسىسىنىڭ غەرىزىگە يەتكەن. خىتاي ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەلۋەتتە، ئۆز زېمىنىنى كېڭەيتىپ، سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئەڭ چوڭ پايدا ئالدى. كېڭەش ئۈچۈن بولسا، شەرقىي تۈركىستاننى خىتايغا ئۆتۈپ بېرىش دەسمايىسىگە تايىنىپ، خىتايغا تېخىمۇ چوڭ يېتەكچىلىك ئورنىغا ئېرىشىپ، پايدا ئېلىشتىن باشقا، ئەڭ مۇھىم بولغىنى كېڭەش ئىشغالى ئاستىدىكى غەربىي تۈركىستاننىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئۇلغىيىۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنى بوغۇپ ئوجۇقتۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر.

ئوتتۇرا ئاسىيادىكى شەرقىي ۋە غەربىي تۈركىستان ئەسلىدىنبىر بۈيۈك تۈرك ئائىلىسى بولۇپ، گەرچە مۇستەملىكىچىلەر تەرىپىدىن پارچىلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، قانداشلىق ئالاقىسى بىلەن يەنە بىر ـ بىرىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا كېڭەش ھېچ تەييارلىقسىز ھالدا گېرمانىيەنىڭ ئۇشتۇمتۇت قاتتىق ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، ھالاك بولۇشقا تاسلا قالغان ئىدى. بۇ خۇۋپىلىك پەيتتە ستالىننىڭ تۈركىستانغا زور مۇھتاجى چۈشكەن. تۈركلەردىن پايدىلىنىپ، ئەسكەر مەنبەسىنىڭ يېتىشمەسلىكىنى تولۇقلىغان، ماددىي تەمىنات جەھەتتە تازا بەھرىمەن بولۇپ، ئۇزىنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىغان. بۇ چاغدا ستالىن غەربىي تۈركىستانغا كەڭ سىياسەت قوللىنىپ، ئىسلام دىنى، مەدەنىيەت ۋە مىللىي ھۆرلۈك جەھەتتىن ئۆز ئەركىنلىكىگە قويۇپ بېرىپ، ھەم داۋاملىق بۇنداق بولۇشىغا ۋەدە قىلغان ئىدى. بۇنىڭ بىلەن تۈرك مىللىي مەسىلەك، تۈرك مىللەتپەرۋەرلىك يالقۇنى پۈتۈن غەربىي تۈركىستانغا يامراپ كەتكەن ئىدى. شەرقىي تۈركىستانمۇ، ئەلۋەتتە، بۇ ھەرىكەتنىڭ تېشىدا قالمىغان ئىدى. 1944 ـ يىلى قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» مانا شۇ دەۋردە مەيدانغا كەلگەن ئىدى. ئامما ستالىن گېرمانىيەگە قارشى ئۇرۇشتا غەلىبە قازىنىپ، ۋەزىيەتنى ئۆزى تامامەن ئىدارەت قىلىپ ئالغاندىن كېيىن، دەرھال يۈز ئۆرۈپ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، تېخى ئۈچىنچى تۈرك مىللىتى تەرەپكە قارىتىپ، تۈركچى ئاڭ ئىدىيەلەرنى بىراق باستۇرۇپ يوق قىلىشقا تىرىشتى. شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئاۋۋال ستالىننىڭ بېسىم ئىشلىتىشى ئاستىدا تەخمىنەن 1948 ـ يىلى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دېگەن دۆلەت نامىدىكى «ئىسلام» دېگەن ئۇلۇق ئىبارە قالدۇرۇلۇپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» گە ئۆزگەرتىلدى. ئاخىرى ستالىننىڭ بىر قوللۇق رول ئوينىشى بىلەن ئاغدۇرۇلدى. ۋىجدانچاقلاپ ئېيتقاندا، كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن خىتاي ئىككى دۆلەتنىڭ تەڭلا ئوتتۇرىسىدا بىر تۈرك دۆلىتىنىڭ بولۇشىنى خالىمىغانلىقتىن ۋە پارلىق كۈچ ھەممىدە ھىلە ـ مىكىرلەرنى ئىشلىتىپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقتىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇستەقىل تۈرك دۆلىتى قولدىن كېتىپ قالدى. بۇ شۇ دەۋرنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشىدۇر.

بۇ مىللىي ئىنقىلاپقا بەزى خەلق ئارا كۈچلەر قانچە كۈچەپ ھەرىكەت نىشانىنى بورملاشقا تىرىشقان بولسىمۇ، ئۇ ئاخىرى يەنىلا بىر ھەقىقىي تۈرك مىللىتىنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ئىنقىلاۋىغا ئايلانغان. ئالتە يىل داغ ـ دۇغلۇق بىلەن دەۋر سۈرگەن «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» گەرچە ئاخىرى دەۋرنىڭ چەكلىمىسىدىن مەغلۇپ بولسىمۇ، يەنە تۈركىستان تۈركلىرى ھەقىقىي ئىستىقلاشقان كۈنى قانداق كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە بولىدىغانلىقى بىلەن تۈركىستان خەلقىنى ئىلھاملاندۇرۇپ كەلگەن ۋە بۇندىن كېيىنمۇ مۇقەررەر چوڭ تەسىرات كۆرسىتىشى بىلەن چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھۆكۈمرانىنىڭ تۆرت خىل قۇرالى

خىتاي كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، قۇرال، خۇداسىزلىق، سىنىپىي تەھلىل، ئاسسىمىلياتسىيە قاتارلىق تۆرت خىل ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستاننى ئىدارە قىلىپ كەلدى.

1 ـ قۇرال

ماۋزېدۇڭنىڭ «مىلتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدۇ» دېگەن يېتەكچى ئىدىيەسىگە بىنائەن، خىتاي ئەسكىرى شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرگەن كۈندىن باشلاپ، ئۆزىگە قارشى ھەر قانداق كۈچكە زورا ۋانلىق بىلەن قاتتىق زەربە بەردى. ئوسمان باتۇر ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنى قورشاۋېلىپ، قاتتىق سوقۇش قىلىپ، ئاخىرى ئوسمان باتۇرنى تۇتۇپ ئۆلۈم جازاسى بەردى. دىنىي زاتلارنى كەڭ كۆلەمدە باستۇرۇپ، ئېتىپ، تۈرمىلەرگە تاشلاپ، خەلقلەرنى ئاگاھلاندۇردى. زورلۇق بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇرۇنقى ھۆكۈمەت تۈزۈمىنى تامامەن بىت ـ چىت قىلىپ، ئورنىغا خەلق ھۆكۈمىتى، يەنى «پارتىيە رەھبەرلىكى»نى تىكلىدى. بۇنىڭ بىلەن بىللە شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنى «خىتاي ئازاتلىق ئارمىيەسى»گە ئۆتكۈزۈۋالدى. كورېيە (چاۋشيەن) ئۇرۇشى قوزغالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئېشىپ ـ تېشىپ ئەسكىرى تۈرۈلۈق. مىللىي ئارمىيەنى بۇ باشتىن خىتاينىڭ ئۇ بېشىغا يۆتكەپ، ئامېرىكىغا قارشى ئۇرۇشقا سالدى. ئۇرۇشتىن كېيىن، ھۆكۈمەت يەنە بۇ قوشۇندىن خاتىرجەم بولالماي ئەمەلدىن قالدۇردى. مىللىي ئەسكەرلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى ھەربىي سەپتىن قايتۇردى. قالغان قىسمىنى بىردىن ـ ئىككىدىن خىتايلارنىڭ ئىچىگە چېچىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيە تامامەن يىمىرىلىپ تۈگىدى. ھۆكۈمەت شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە كېرەكلىك قۇرۇلۇشلارنى خىيالىغىمۇ ئالماستىن، پۈتۈن كۈچى بىلەن ھەربىي قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىپ كەلدى. تارىمغا جايلاشقان خىتاينىڭ يادرو قۇرال مەركىزى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە تېخىمۇ زور بالايى ـ ئاپەت ئېلىپ كەلدى...

شۇنىڭدىن بېرى غالجىرلاشقان خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەر تۈرلۈك مىللىي قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى قۇرال كۈچىگە تايىنىپ ۋەھشىيلەرچە باستۇرۇپ كەلدى. بۇنىڭغا قەشقەر ۋەقەسى، ئىلى ماي ۋەقەسى، پەيزاۋات ۋەقەسى، شۇنداقلا يېقىندا يۈز بەرگەن «بارىن ئىنقىلاۋى» قاتارلىقلار مىسال بولالايدۇ.

(داۋامى بار)

ھەقىقەت ۋە خۇراپات

ئالەمنىڭ يارىتىلىشى ۋە ھاياتلىق

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

5. ئاللا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «يەر يۈزىنى يېيىپ كەڭ قىلدۇق. ئۇنىڭغا تاغلارنى ئورناتتۇق. يەر يۈزىدە ھەر خىل تەكشى ئۆلچەملىك ئۆسۈملۈكلەرنى ياراتتۇق». دۇنيادىكى بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ھاياتى ئۈچۈن ھەر نەرسە مەلۇم مىقداردا، ئۆلچەملىك بولۇشى كېرەك. مەسىلەن، ئوكسىگىننىڭ مىقدارى 21 پروتسېنت بولماي 50 پروتسېنت بولغان بولسا، دۇنيادىكى مەۋجۇداتلار ئەڭ كىچىك بىر شامال بىلەن ھالاك بولغان بولاتتى. دۇنيادىكى جانلىقلار ئوكسىگىندىن نەپەس ئېلىش ئارقىلىق ھايات ياشايدۇ. ئۇلار ئوكسىگىندىن نەپەس ئېلىپ، كاربون 4 ئوكسىدنى سىرتقا چىقىرىدۇ. زىرائەتلەر، ئۆسۈملۈكلەر ۋە دەل-دەرەخلەر بولسا، كاربون 4 ئوكسىدنى نەپەس ئېلىشى ئارقىلىق ئۆزلىرىدىكى ئوكسىگىننى سىرتقا چىقىرىدۇ. ئەگەر بۇ قانۇن ئەزەلدىن موشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغان بولسا، جانلىقلار ۋە جانسىز ئۆسۈملۈكلەر ياشىمىغان بولاتتى. بۇ ئايەتتىكى «ئۆلچەملىك» دېگەن سۆزنىڭ مەناسى «نىسبەتنىڭ باراۋەرلىكى» دېگەنلىكتۇر. ھازىرقى زامان خىمىيە ئالىملىرى زىرائەتلەردىكى بارلىق ماددىلارنىڭ ئەڭ نازۇك ئۆلچەمدە تەڭپۇڭلاشقان نەرسىلەردىن مۇرەككەپ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا.

6. ئاللا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللا سىلەرنى ئانىلارىڭلارنىڭ قارنىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۈچ قاراڭغۇلۇق (يەنە ئۈچ قات پەردە) ئىچىدە يارىتىدۇ» (زۇمەر 6- ئايەت). بۇ ئايەتتىكى ئۈچ قات پەردە بولسا، بالا ھەمراھىنىڭ پەردىسى، بەچچىدان ۋە ئانىنىڭ قوسىقىدىن ئىبارەت. يېقىنقى زامان دوختۇرلىرى ۋە تەبىئەت ئالىملىرى ئۇلارنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈپ، ئۇلارغا ئالاھىدە ناملارنى بەرگەن. ئۇلار مەنبارى، خورىيون، لەغا ئېيقى دەپ ئاتىلىدۇ.

?

ئىنساندىكى پۈتۈن ئەزالار بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ. مەسىلەن، كۆز - كۆزگە، قۇلاق - قۇلاققا، قول قولغا ئوخشايدۇ. بىراق، بارماقلارنىڭ سىزىقلىرى ھەرگىز بىر - بىرىگە ئوخشاش چىقمايدۇ. بەلكى ھېچ بىر ئادەمنىڭ بارماق سىزىقلىرى بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ. بۇ ئايەتتىكى «بارماقلىرىنىمۇ ئوخشاش باراۋەر قىلىشقا قادىرمىز» دېگەن سۆز بارماقلارنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقىقەت 1884 - ژىلى مەلۇم بولۇپ، ھازىر بارماق سىزىقلىرى بىلەن ئىنسانلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىشقا قوللانماقتا.

— ئىسلام شەرىئىتىدە قانداق ھالەتلەردە مېيىتنىڭ جىنازا نامىزىنى چۈشۈرۈش مەنئىي قىلىنىدۇ؟

— كاپىرلارنىڭ، مۇناپىقلارنىڭ ۋە ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان ئادەمنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلمەيدۇ. ئاللا كاپىرلارنىڭ ۋە مۇناپىقلارنىڭ نامازلىرىنى چۈشۈرۈش مەسىلىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «(ئى مۇھەممەد،) سەن ئۇنداق ئۆلگەن ئادەمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرمىگىن. ئۇنىڭ قەبرىسى ئۈستىدىمۇ تۇرمىغىن. چۈنكى ئۇلار ئاللانى ۋە ئاللانىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلدى. ئۇلار پاسىق ھالىتى بىلەن ئۆلدى». (سۈرە تەۋبە 84- ئايەت).

چۈنكى مېيىت نامىزىنى چۈشۈرۈشتىكى مەقسەت، مېيىتقا ئاللادىن مەغپىرەت ۋە رەھمەت تىلەشتىن ئىبارەتتۇر. كاپىر، مۇناپىقلارغا مەغپىرەت ۋە رەھمەت تىلەشكە بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىسلام دىنىنى ئېتىراپ قىلماي ئۆلگەن.

ئەندى ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان ئادەمگە كەلسەك، ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان ئادەمنىڭ جىنازىسى كەلتۈرۈلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرمىگەنلىكى بايان قىلىنغان. چۈنكى ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىش ئەڭ چوڭ گۇناھى كەبىرەلەردىن بىرىدۇر.

ئاما ھەنەفىي مەزھىپىنىڭ «ھاشىيەتۇئابىدىن» دېگەن كىتابىدا «ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان ئادەمنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلىدۇ» دەپ پەتىۋا بېرىلگەن. بۇنىڭ دەلىلى مۇنداق، ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىش قاتتىق گۇناھ ئىش. لېكىن ئۇنىڭ بىلەن كاپىر بولمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشكە بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان ئادەمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرمىگەنلىكى، ئۇنىڭ قىلغان يامان ئىشىغا ئىچىنىپ، شۇڭا بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ چۈشۈرۈشىگە رۇخسەت قىلغان بولۇشى ئېھتىمال.

ۋۇقۇرىدىكى بايان قىلىنغانلاردىن باشقا گۇناھكار، پاسىق بولسىمۇ، ئۆزىنى «مەن مۇسۇلمان» دەپ ھەر قانداق ئادەمنىڭ نامىزىنىڭ چۈشۈرۈلۈشىدە ئىختىلاپ يوقتۇر. چۈنكى ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشلىرىگە قاراپ باھا بېرىدۇ. قەلبىدىكى ئەھۋالىنى پەقەت ئاللا ئۆزى بىلىدۇ.

— جىنازا نامىزىغا كەلگۈچىلەر بەزىدە تاھارەت ئېلىپ ئۈلگۈرەلمەي قالىدىغان ياكى ژىراق ئارىلىقتىن يېتىپ كەلگىچە تاھارىتى بۇزۇلۇپ قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. مۇنداق ۋاقىتلاردا نامىزنى تەيەممۇم بىلەن ئوقۇسىمۇ بولامدۇ؟

— ھەر قانداق ناماز ئۈچۈن ئالدى بىلەن تاھارەت ئېلىش شەرت. جىنازا نامىزى ئۈچۈنمۇ تاھارەت ئېلىش شەرتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «تاھارەتسىز ئوقۇلغان ناماز مەقبۇل بولمايدۇ» دېگەن. ئاللا ناماز ئوقۇش ئۈچۈن تاھارەتنىڭ شەرت ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇئمىنلەر! سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ، ناماز ئوقۇماقچى بولساڭلار يۈزۈڭلارنى، قوللارنى جەينەكلىرىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسىھى قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇغۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، ئەگەر جۇنۇپ بولساڭلار (غۇسلە قىلىپ) پاكلىنىڭلار» (سۈرە مائىدە 6- ئايەت).

ۋۇقۇرىدىكى ئايەتكە ئاساسلانسا، ئىسلام ئالىملىرى ھەر قانداق ناماز ئۈچۈن تاھارەت ئېلىشنى شەرت قىلىپ بەلگىلىگەن. ئاما جىنازا نامىزى بولغان ۋاقىتتا تاھارەت ئېلىپ ئۈلگۈرەلمىسە، تەيەممۇم قىلىپ ئوقۇش مۇشۇ ئالىملارنىڭ نەزىرىدە دۇرۇس ئەمەس دەپ قارايدۇ. ئىراق سۈپىيا نورىۋەت ئالىملىرى بۇنداق شارائىتتا يەنى تاھارەتسىز كىشى تاھارەت ئېلىپ كەلگىچە جىنازا نامىزىغا ئۈلگۈرەلمەيدىغان ھالدا بولسا، جىنازا نامىزىدىن مەھرۇم قالماسلىق ئۈچۈن تەيەممۇم قىلسا بولىدۇ دەيدۇ. بۇ ئالىملارنىڭ دەلىلى مۇنداق: ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر ساڭا تۇيۇقسىز جىنازا كېلىپ قالغاندا، تاھارەتسىز بولساڭ تەيەممۇم قىلىپ، ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگىن» ۋە ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇئەنھۇ جىنازا نامىزىنى تەيەممۇم قىلىپ چۈشۈرگەن. بۇ ئىككى ساھابىنىڭ ئۆز رايى بىلەن مۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس، بەلكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغان بولسا كېرەك. مەنچە شافىئىي ۋە مالىكىي مەزھەپلىرىدە بۇ قول قىلىشى يوق.

— كىشىلەر ئارىسىدا روزا پىتىرسىنى كىملەرگە بېرىشكە بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى تالاش-تارتىشلار پات - پات يۈز بېرىپ تۇرىدۇ، ئۇنى كىملەرگە بېرىشكە بولىدۇ؟

— روزىنىڭ پىتىرسىنى كەمبەغەل، يوقسۇللارغا ۋە ژىتىم - يېسىرلارغا بېرىلىدۇ. ئىسلام شەرىئىتى ئالىملىرى ھەر مۇسۇلماننىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ روزىنىڭ پىتىرسى - زاكات بېرىلىدىغان ھەر قانداق ئادەمگە بېرىلىدۇ دەپ قارايدۇ. ئاللا زاكات بېرىلىدىغان كىشىلەرنى بايان قىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: «زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلام دىنىغا مايىل قىلىشنى لازىم تاپقانلارغا، قۇللارنى ئازات قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللا يولىدا جىھاد قىلغۇچىلارغا، ئىبن سەبىللەرگە (يولدا قالغان مۇساپىرلارغا) بېرىلىدۇ، بۇ ئاللانىڭ بەلگىلىمىسىدۇر» (سۈرە تەۋبە 60 - ئايەت).

بۇ ئايەتتە ئاساسەن زاكات ۋە روزا پىتىرسى بېرىلىدىغانلار بايان قىلىنغان 8 خىل ئادەملەرگە بېرىلىدۇ. زاكات ۋە روزا پىتىرسىنى كاپىرلارغا بېرىلمەيدۇ. زاكات ۋە روزا پىتىرسىنى يېتىملارغا بەرگەندىن كۆرە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىدىن بولغان يوقسۇللارغا بېرىش ئەۋزەلدۇر. بىراق، زاكات، روزا پىتىرسى ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا، پەرزەنتلىرىگە بېرىلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنى بېقىش ئۆزىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدىغان نەرسە. ئاتا-ئانىلىرى باي بولۇپ، پەرزەنتلىرى يوقسۇل بولسا، ئاتا-ئانىلىرى ئۆزىنىڭ روزا پىتىرسىنى بېرىشى، پەرزەنتلىرى زاكات ۋە روزا پىتىرسىنى قول ئاستىدىكى خىزمەتكارلىرىغا بېرىلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ چىقىملىرىنى ئىگىسى تۆلەيدۇ.

— ئۆلگەن ئادەمنىڭ نەزىر - چىرىغىنى ئۆتكۈزۈشنىڭ ئىسلام دىنىدىكى بەلگۈلىمىسى قانداق؟

— ئىسلام دىنىدا ئۆلگەن كىشىلەرنىڭ يەتتىسى، قىرقى، ژىلى، ئالتە ئايلىقى ۋە 52 كۈنلىكى دەيدىغان بىرەر بەلگۈلىمە يوقتۇر. بۇ ئىشلار ئەسلىدە پەقەت بايلار تەرىپىدىن مەيدانغا چىقىرىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئېتىقاتلىرىدا، ئۆلۈكلىرىمىزنىڭ يەتتىسى، قىرقى ۋە ژىلى قاتارلىق نەزىر - چىراقلارنى قىلىش ئارقىلىق كەمبەغەل، يوقسۇل ۋە ژىتىم - يېسىرلارغا تائام بەرسەك، بۇلارنىڭ سوۋابى ئۆلۈكلىرىمىزگە يېتىشى مۇمكىن دېگەن ئۈمۈت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان. دىندىكى ئالىملارمۇ بۇ خىل نەزىر - چىراقلار دىنىمىزدا بەلگۈلەنمىگەن بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن كەمبەغەل، يوقسۇل ۋە ژىتىم - يېسىرلارغا رەھىم قىلىنىدىغان ئىشلار بولغاچقا، ئادەملەرنى بۇ خىل ئىشلاردىن قاتتىق توساپ كەتمىگەن بولۇشى ئېھتىمال. شۇڭا بۇ ئىشلار داۋام قىلىپ كەلگەن. كېيىنرەك بۇ ئىشلار رەسمىي ئادەتكە ئايلىنىپ، ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلىسى باي ياكى كەمبەغەل بولسۇن ھەر قانداق ھالەتتە بۇ نەزىر - چىراقلارنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالىدىغان بىر رەسمىيەتكە ئايلىنىپ قالغان. ھازىر بۇ ئىشلار يەنە تەرەققىي ئېتىپ، ئۆلگۈچىنىڭ 6 ئايلىقى 52 كۈنلىكىنى بېرىشكە ئوخشىغان يېڭىلىقلار ئوتتۇرىغا چىقماقتا. ئى، مۇسۇلمانلار: - دىنىمىزدا بەلگۈلەنمىگەن بەلكى مەنئىي قىلىنغان بۇ خىل نەزىر - چىراقلارنى ئۆتكۈزمىز دەپ، ئۆزلىرىمىزنى ۋە بۇ ئىشلارنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇش بىلەن باشقىلارنى قىيىنچىلىقلارغا دۇچار قىلمايلى! دىنىمىزغا ئەمەل قىلايلى! دىنىمىزدا ئۆلگۈچى ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك بولغان بەلگۈلىمە بولسا، ئۆلگۈچىگە 3 كۈنلا ماتەم بىلدۈرۈش (يەنى ئۇنىڭغا تەزىيە بىلدۈرۈپ، خۇشال، كۈلكىلەردىن ژىراق بولۇش)، ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلى يولدىشىغا تۆرت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشى ۋە ئۆلگۈچىگە ھەر ۋاقىت دۇئا قىلىش ئۇنىڭ گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەتلىكىنى ئاللادىن تىلەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەتتۇر.

ژۇقۇرىدىكى نەزىر - چىراقلارنى ئۆتكۈزگۈچى ئەگەر بۇ ئىشلار دىنىمىزدا بار دېگەن ئېتىقات بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن، ئۇ كىشى «بىدئەتتى» يەنى دىنىمىزدا بۇيرۇلمىغان ئىشنى سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن گۇناھكار بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىدئەتتىن توسۇپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدا بولمىغان بىر ئىشنى ئۇنىڭغا كىرگۈزۈۋالىدىكەن، ئۇ قەتئىي قوبۇل قىلىنمايدۇ». بۇ خىل نەزىر - چىراقلارنى ئۆتكۈزگۈچى ئەگەر بۇ ئىشلار ئۆرپى - ئادىتىمىز دېگەن ئېتىقات بىلەن ئۆتكۈزسە، ئۇ كىشى ئۆزىنى بىھۇدە ئاۋارە قىلغان بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئىشلارغا سوۋاپ بېرىلمەيدۇ. ئەگەر بۇ خىل نەزىر - چىراقلارنى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق كەمبەغەل، يوقسۇللارنى ۋە ژىتىم - يېسىرلارنى خۇش قىلىش ئارقىلىق ئاللانىڭ سوۋابىغا ئېرىشىمەن دېگەن نىيەت بىلەن قىلماقچى بولسا، ئۆلۈكنىڭ يەتتىسى، قىرقى، ژىلى ۋە ئالتە ئايلىق دەپ بەلگۈلىمەستىن، خالىغان ۋاقىتتا ئۆزى خالىغىنىچە پەقەت يېتىم - يېسىرلارغا، يوقسۇللارغا قىلسا بولىدۇ. ئاللا قايسىلا ۋاقىتتا قىلىنغان ئەمەللەرنى قوبۇل قىلىدۇ. بۇنداق قىلسا، ئۇ كىشىمۇ ياخشى نىيىتىگە يارىشا سوۋاپتىن بەھرىمان بولىدۇ. بۇ سوۋاپنى ئۆلگۈچىگە ئاتىسا يېتىدۇ.

— ئۆلگەن ئادەمنىڭ ئائىلە ئەزالىرى بىلەن يېقىن قېرىنداشلىرى ئۇنىڭ يەتتە نەزىرىنى ئۆتكەزمىگىچە چاچ - ساقاللىرىنى چۈشەرمەيدىغان، يېڭى كىيىملەرنى كىيمەيدىغان ئادەتلەر بار. موشۇ ئىشلار ئىسلامدا بارمۇ؟

— ئىسلام دىنىدا ئۆلۈك ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئۈچ خىل پائالىيەت بەلگۈلىمە باردۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ قانداق قائىدە - يوسۇن يوقتۇر. ئاتا - ئانىمىز، پەرزەنتلىرىمىز ياكى قېرىندىشىمىز ئۆلدى دەپ چاچ - ساقالنى ئالدۇرماي، تازا كىيىملەرنى كىيمەي ئۆزىنى تاشلاپ ماتەم تۇتۇش ئىسلام دىنىغا ئىنتايىن خىلاپ بولىدىغان يامان پائالىيەتتۇر. بۇ ئىشلار ئەسلىدە بۇددا دىنىدىن قالغان قالاق ئادەتلەر بولۇپ، ئىسلام دىنى بۇنداق ئىشلارنى قىلىشنى ئاللاغا ئۇرۇش ئېلان قىلغانلىق ياكى ئاللانىڭ قازاسىغا رازى بولماي، ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشكەنلىك دەپ تەئبىر بېرىدۇ.

ئىسلام قائىدىسى بويىچە مېيىت چىققان ئۆيدىكىلەر شۇ مېيىت ئارقىلىق ئۆلۈمنى ياد ئېتىپ، ئۆزلىرىنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى ئۆلىدىغانلىغىنى ئەسكە ئېلىپ، ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىش بىلەن بىرگە ئۆلۈمگە ھازىرلىق كۆرۈش ۋە ئۆلۈككە ئاللادىن رەھمەت ۋە مەغپىرەت تىلەپ كۆكسىنى كەڭ تۇتۇشى قازاغا رازى بولۇپ ئاللاغا سېغىنىشى بەلگۈلەنگەن. ئىسلامدا «پاكىزلىق ئىماندىن» دەيدۇ. مۇسۇلمان كىشى ھەر ۋاقىت پاكىز - تازا، چىرايلىق ژۈرۈشى كېرەك. بولۇپمۇ جۈمە ۋە ھېيت نامازلىرى كۈنلىرىدە ژۇيۇنۇپ، يېڭى كىيىملەرنى كىيىش سۈننەت قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ چوڭ سوۋابلىق بولۇشنىڭ سەۋەبى، ئۇ كىشى جامائەت توپلاشقان يەردە جامائەت بىلەن بىللە بولىدۇ. ئۇ كىشى پاكىز - تازا، خۇشبۇي بولسا باشقا جامائەتلەرمۇ ئۇنىڭدىن مەمنۇن بولىدۇ ۋە راھەتسىزلىك ھېس قىلمايدۇ. ئەگەر كىيىملىرى ۋە ئۆزى پاسكىنا، پۇرايدىغان بولسا، جامائەت ئۇنىڭدىن ئەپرەتلىنىدۇ. مېيىت چىققان ئۆيدىكى توپلىشىشمۇ جۈمە ۋە ھېيت نامازلىرىدىكى توپلىشىشقا ئوخشاش جامائەتچىلىكتۇر. شۇڭا پاكىز - تازا بولۇش ئىماندىن دېيىلگەن.

— كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا كېيىنكى ۋاقىتلاردا تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش رەسمىيەتكە ئايلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. ھەتتا بەزىدە ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈش ئەھۋاللىرىمۇ يۈز بەرمەكتە. بۇنىڭ ئىسلام دىنىمىز قائىدە - تەرتىپلىرى بىلەن باغلىنىشى بارمۇ؟

— ئىسلام دىنىدا تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش دەيدىغان بىرەر قائىدە يوق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ دەۋرلىرىدە ۋە كېيىنكى ئىسلامنىڭ پارلاق دەۋرلىرىدە بۇنداق ئىشلار مەۋجۇت بولغان ئەمەس. پەقەت يېقىنقى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدىلا بەزى مۇسۇلمانلار ياۋروپالىقلارنى دوراپ، بۇ ئادەتنى مەيدانغا چىقىرىۋالغان. تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش ئەسلى خىرىستىيانلاردا مەۋجۇت بولۇپ، ئۇلار ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەپ كەلگەن. ئۇنىڭغا ئەگەشتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ يېقىنلىرىنىڭ تۇغۇلغان كۈنلىرىنى خاتىرىلەيدۇ. دېمەك بۇ ئادەت مۇسۇلمانلار ئادىتى ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى باشقا مىللەتلەرنى دوراشتىن توساپ، مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىر قەۋمگە ئۆزىنى ئوخشىتىۋالسا (يەنى بىر قەۋمنىڭ ئادەتلىرىنى قوبۇل قىلىۋالسا) ئۇ كىشى شۇ قەۋمنىڭ قاتارىدىن بولۇپ كېتىدۇ». بۇ ھەدىسكە ئاساسلانغاندا، خىرىستىيانلارنىڭ ئادەتلىرىنى ئۆزلىرىگە قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى دوراۋالغان ھەر قانداق مۇسۇلمان خىرىستىيانلارنىڭ قاتارىدىن سانىلىدۇ دېمەكتۇر. بىز، مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىمىزنى تولىمۇ خورلاۋاتىمىز. ئاللا قۇرئان كەرىمدە «ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر» دەيدۇ. يەنە «ئىززەت ئاللاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە، مۆمىنلەرگە مەنسۇپتۇر» دەيدۇ. بىزلەر ئۆزلىرىمىزنىڭ ئىززەت، ئابرۇيلىرىمىزنى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىمىزنى ساقلىماستىن، ياۋروپىلىقلارنى پۈتۈن ئىشلىرىمىزدا ئۆزلىرىمىزگە ئۈلگە قىلىۋاتىمىز. نەزىرىمىزدە، ياۋروپىلىقلارنى تولىمۇ كامالەتلىك ۋە ئۈلگىلىك ئادەملەر دەپ ھېس قىلىمىز. ھالبۇكى، ياۋروپىلىقلارمۇ بىزلەرگە ئوخشاش تۇپىدىن يارىتىلغان ئادەمنىڭ ئەۋلاتلىرى، ئۇلار باشقا سەييارىدىن كەلگەن ئادەملەر ئەمەس. بەلكى، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش يەر يۈزىدە ئانىلاردىن تۇغۇلغان ئىنسانلاردۇر. بىر مىللەتنىڭ ئۆرپى - ئادەتلىرى ئۇ مىللەتنى يوقىلىپ كېتىشتىن ساقلاپ قالىدىغان بىردىن - بىر ئەنئەنىلىك نام - نىشانىدۇر. ئىسلام دىنى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپى - ئادەتلىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدۇ. شۇڭا ئىسلامدا، ئىسلام دىنى قايسى بىر مىللەتكە كىرسە، ئۇ مىللەتنىڭ ئۆرپى - ئادەتلىرى ئىسلام ئېتىقاتلىرىغا ۋە پرىنسىپلىرىغا زىت كەلمەيدىغان دەرىجىدە بولسا، بۇ ئۆرپى- ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر ئەرلىرىدە ئەزەلدىن چاچ قويۇش ئادىتى بولمىغان. ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلارنىڭ ھەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ چاچلىرى بار ئىدى. ئۇلار شۇ ۋاقىتتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىپ، ئۇلارنى چاچ قويۇشقا تەشەببۇس قىلمىغان. چۈنكى، بۇ ئادەت ئىسلام ئېتىقاتى ياكى پرىنسىپلىرىغا زىت كەلمەيدۇ. مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادىتى شۇنچىلىك ئەھمىيەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئىسلام دىنى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئەھمىيەت بەرگەن.

ئاما تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش بولسا، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئۆرپى - ئادەتلىرىمىزدىنمۇ ئەمەس ياكى دىنىي ئادىتىمىزدىنمۇ ئەمەس، بەلكى خىرىستىيانلارنىڭ ئادىتىدىن. شۇڭا بۇنى چەكلەش كېرەك. بىز ياۋروپىلىقلارنىڭ ئادەتلىرىنى دوراۋالمىساقمۇ، بىزنىڭمۇ ئۆزىمىزگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىمىز ۋە ئۆرپى - ئادەتلىرىمىز يېتەرلىك. بىزلەرنىڭ روزى بايرىمى ۋە قۇربان بايرىمى قا-

ھەققىدىكى ئىسلام تەلىماتىنىڭ قائىدە - تەرتىپلىرى

تارلىق شەرەپلىك مىللىي ۋە دىنىي ئايەم كۈنلىرىمىز بار. بىز شۇ كۈنلەرنى خاتىرىلىسەك، بىزگە يېتىدۇ. ئەگەر ئۇرۇق - تۇغقانلار ۋە يېقىنلار ئارا ھەدىيە بېرىشنى خالىساق ئايەم كۈنلىرىدە بولامدۇ ياكى باشقا كۈنلەردە بولامدۇ، قانداقلا بىر كۈندە ھەدىيە بەرسەك ۋە ئالساق بولىدۇ.

بىز ياۋروپالىقلارنى دوراماچى بولساق، ئۇلارنىڭ ئادەملەرنى يولدىن چىقىرىدىغان، ھايا، ئەخلاق ۋە ئۇمۇسقا تەسىر يەتكۈزىدىغان يارامسىز ئادەت ۋە ئەخلاقلىرىنى دورىماستىن بەلكى ئۇلارنىڭ پەن، مەدەنىيەت ۋە تېخنىكا يېڭىلىقلىرىنى ئۆگەنسەك بولىدۇ. بىزمۇ ئۆزلىرىمىزنى بىچارە ھېس قىلماستىن ئۆزىمىزگە ئىشەنچ باغلاپ، دۇنيا بىلەن پۈتۈنلەشسەك بولىدۇ. مانا بۇ ئىشلارغا ئىسلام دىنى بىزلەرنى تەرغىپ قىلىپ كەلمەكتە. مۇندىن 14 ئەسىر بۇرۇن قۇرئان كەرىم بىزلەرنى بارلىق ئىلىم - پەنلەرنى ئىگىلەشكە چاقىرغاندا، ۋە مۇسۇلمانلار تەرەققىي ئېتىپ، گۈللەنگەن دەۋرلەردە بۈگۈنكى ياۋروپالىقلار ھازىرقى ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىدىنمۇ قالاق ۋە نامرات تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ھەتتا 14 - ئەسىردە ئىسلامنىڭ پايتەختى بولغان باغدات شەھىرىدە مۇسۇلمانلار ھەر خىل ئەسەرلەرنى ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقارغان قەغەزلەرگە نەشر قىلغان بولسا، ياۋروپىلىقلار ئۆز ئەسەرلىرىنى تېرىلەرگە، يوپۇرماقلارغا يازغان ئىدى. پەقەت 16 - ئەسىردىن كېيىن مۇسۇلمانلار ئۆز ئارا بولۇنۇشلەر سەۋۋى بىلەن ئاجىزلىشىپ، مەدەنىيەت تەرەققىيات نۇۋىتىنى ياۋروپىلىقلارغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەندىن كېيىنلا ئۇلار تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. بىزلەر بولساق، بايلىقلىرىمىزنى باشقىلارغا تارتقۇزۇپ قويۇپ، شۇ مەشىيب قالغان يوقسۇللاردىن بولۇپ قالدۇق.

— ئاللانىڭ بۇيرۇغان پەرزلىرىنى ئادا قىلماي، ھاراق ئىچىپ، كەيپى - ساپا بىلەن ژۇرگەن كىشىلەر نەزىر - چىراق ئۆتكۈزسە، ئۇنىڭ نەزىرنى يېيىشكە بولامدۇ؟

— ئىسلام دىنىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، كاپىرلارنىڭ يېمەكلىرىنى يېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ يېمەكلىرى مۇسۇلمانلارغا ھالال ئەمەس. ئامما باشقىلارنىڭ يېمەكلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ. ھەتتا خرىستىيان ۋە يەھۇدىيلارنىڭ پاك يېمەكلىرى مۇسۇلمانلارغا ھالالدۇر. ئاللا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى. كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە خرىستىيانلار) نىڭ تامىقى سىلەرگە ھالال ۋە سىلەرنىڭ تاماقلىرىڭلار ئۇلارغا ھالالدۇر». (سۈرە مائىدە 4 - ئايەت).

بۇ ئايەتكە ئاساسەن ھەقىقىي دىندار يەھۇدىي ۋە خرىستىيانلارنىڭ پاك تاماقلىرى بىزلەرگە ھالالدۇر. ھاراق ئىچىدىغان ئادەم بولسا ئۇ ئاللا ھارام قىلغان ھاراقنى ئىچكەنلىكى ئۈچۈن ئاللانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ ۋە خەلق ئالدىدا ئەيىپكار بولىدۇ. بىراق ئۇ ھاراق ئىچكىنى ئۈچۈن (ئۇنى ھالال ساناپ ئىچمىگەن بولسا)، كاپىر بولۇپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ھارامنى ھالال سانىغان ئادەم كاپىر بولىدۇ.

ھاراق ئىچكۈچى ئۆزىنى «مەن مۇسۇلمان» دەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتىگە ئۇيغۇن ھالدا ژۇرىدىكەن، ئۇنى مۇسۇلمان دەپ باھا بېرىمىز، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىدىن پاك يېمەكلەرنى ۋە نەزىر - چىراقلىرىنى يېيىش ھالالدۇر.

— نېكا قىلغىنىدا، قۇرئان ئوقۇغىنىدا، جىنازا نامىزىنى چۈشۈرگىنىدە ۋە باشقىمۇ ھالەتلەردە بەزى موللىلىرىمىزنىڭ ئېنىسى ئاۋازلىرى گەرچە لىككە بېرىلىپ، ھەق ئېلىشتا تاماگەرچىلىكى بايقىلىدۇ. بۇ توغرىسىدىكى پىكرىڭىزنى ئېيتسىڭىز؟

— دۇنيانىڭ ھەر قايسى شەھەر ۋە مەھەللىلىرىدىكى ئىسلام ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئالىملار ۋە ئىمام، خاتىپلار دىنىمىزنىڭ پىشىۋالىرىدۇر. بۈگۈنكى ئىسلام دىنىمىز شۇ زاتلارنىڭ توھپىلىرى ئارقىلىق بىزگە يېتىپ كەلمەكتە. بىز دىنىي ئالىملارغا، ئىمام، خاتىپلارغا چوڭقۇر ئېھتىياجلىق، قىسقىسى، بۇ زاتلار بولمىغان بولسا، بىز ئۆلگەنلىرىمىزنى دىنىي يوسۇندا يۇيۇپ، تاراپ ۋە نامىزىنى چۈشۈرۈپ دەپنە قىلالمايمىز، ھەتتا كۈندىلىك بەش ۋاقىت نامازلىرىمىزنىمۇ شۇ زاتلار بىلەن كامىل ئادا قىلالايمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كائىنات ئۈچۈن بىر قۇياش بولسا، ھەر قايسى شەھەر، مەھەللىلەردە ئىسلام ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بۇ زاتلار شۇ شەھەر ۋە مەھەللىلەرنىڭ چىراقلىرىدۇر. شۇ بىلەن يەر كۆكرىسە، بىزنىڭ ئىسلامىي ھاياتىمىز بۇ زاتلارنىڭ توھپىسى بىلەن ياشناپ، كۆكلەنمەكتە. شۇڭا «ئىسلام ئالىمىنىڭ ئۆلگىنى — ئالەمنىڭ ئۆلگىنىگە» ئوخشاش دېيىلىدۇ. ئالىملارنىڭ مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە قوشۇۋاتقان توھپىسى ئاز ئەمەس. بەلكى ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىغا دۇچار بولىدۇ. ئىسلام دىنى بۇ زاتلارنى ھەۋەسلەندۈرۈپ قەدىرلەيدۇ. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «قىيامەتكۈنى ئاللا يولىدا شېھىت بولغان شېھىتلارنىڭ قېنى بىلەن ئالىملارنىڭ دىن ئۈچۈن كىتابلارنى يېزىپ، سەرپ قىلغان دوۋاتلىرى تارازىدا تارتىلىدۇ. ئالىملارنىڭ دوۋاتلىرى شېھىتلارنىڭ قېنىدىن سالماقلىق كېلىدۇ». بۇ زاتلارنى ئىسلام دىنى شۇنچىلىك قەدىرلىگەن. مەتلەپتە، بىزلەرمۇ ئۇلارنى ھۆرمەتلىشىمىز ۋە ھۆرمەتلىشىمىزگە تېگىشلىك. بىراق ئۇلارنى قەدىرلەش ۋە ھۆرمەتلەش ئۇلارنىڭ يانچۇقلىرىنى پۇل سېلىپ قويۇش بىلەن بولمايدۇ. بەلكى ئۇلارنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سېلىش بىلەن بولىدۇ.

بىز ئۇلارغا بۇ دۇنيانىڭ بايلىقلىرىنى تۆكۈپ بەرگەندىمۇ، ئۇلارنى بىزگە دىننى يەتكۈزگەن پەيغەمبەرلەرگە يېتەرلىك مۇكاپات بېرەلمەيمىز. بۇ دۇنيانىڭ تۈگىمەس بايلىقلىرى ئاخىرەتتە ئاللا تەرىپىدىن ئۇلارغا بېرىلىدىغان سانسىز مۇكاپاتلارنىڭ ئالدىدا ھېچ نەرسە ئەمەستۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ دىن ئۈچۈن ۋە خەلق ئاممىسى ئۈچۈن قىلغان خىزمەتلىرىگە مۇكاپات بېرىشكە پەقەت ئاللا يېتەلەيدۇ. ھېچ قانداق ئالىم، ئىمام ۋە خاتىپ ئۆزىنىڭ ئاللا ئۈچۈن قىلغان توھپىسى بەرگىنىگە، ئەگەر تەقۋا بولسا، كىشىلەردىن ھەق سورىمايدۇ ۋە تەلەپ قىلمايدۇ، بەلكى پەقەت ئاللا رازىلىقىنى ئويلاپ قىلىدۇ. چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرى بولغان ئىكەن، ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشى كېرەك. پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنى دىنغا دەۋەت قىلىشنى باشلاشتىن بۇرۇن، ئۇلارغا «مەن بۇ ئىشىم ئۈچۈن سىلەردىن ھەق سورىمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى پەقەت ئاللا بېرىدۇ» دېگەن سۆزنى ئېيتىش ئارقىلىق كىشىلەرگە ئۆزلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرغان. ئالىملىرىمىز، ئىمام ۋە خاتىپلىرىمىز ژۇقۇرىدىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋەتلىرىنى داۋاملاشتۇرماقتا. ئۇلارمۇ قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن ھەق سورىغىنى يوق، بىراق خەلق ئۆزىمىز ئۇلارنى تەكلىككە سېلىپ، ئۇلارنى پۇل ئېلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىمىز. بەزىلىرى كىشىلەرنىڭ كۆكلىنى ئاسراپ، رەنجىپ قالمىسۇن دەپ ئېلىشى مۇمكىن. بەزىلىرى ئالسىمۇ، باشقا يوقسۇللارغا سەدىقە قىلىۋېتىشى مۇمكىن ياكى ياخشى ئورۇنلارغا ياردەم قىلىشى مۇمكىن. ئى، مۇسۇلمانلار! ئۆزلىرىمىزنىمۇ قىيىنچىلىقلارغا سالىدىغان ۋە ئۇ زاتلارنىمۇ تەكلىكتە قويىدىغان بۇنداق ئىشلارنى قىلمايلى. پۇل بەرمىسەك، نامىزىمىزنى چۈشەرمەيدۇ ياكى نەزىرىمىزگە كەلمەيدۇ دەپ قورقمايلى. ئاللانىڭ ھالال نىيەت، ياخشى ئالىم ۋە ئىماملىرى ئاز ئەمەس، بىرىسى كەلمىسە، بىرىسى كېلىدۇ. ئىشىنىمەنكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرى بولغان ھەقىقىي ئالىملار، ئىمام، خاتىپلار ۋە قارىيلار ئۆزلىرىنىڭ ئاللا يولىدا قىلغان ئىشلىرىغا يەنى جامائەتكە بېغىشلاپ ئوقۇپ بەرگەن نامازلىرىغا، كىشىلەرگە ئوقۇپ بەرگەن قۇرئانلىرىغا كىشىلەردىن ھەق ئېلىپ، ئۇنى خەشلەپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرەتتىكى بۈيۈك ئەجرىلىرىنى بىكار قىلىۋەتمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار قۇرئان كەرىمدىكى مۇنۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى ئوبدان بىلىدۇ: «كىمكى (ئۆزىنىڭ ئەمەلى بىلەن) ئاخىرەتنىڭ سوۋابىنى كۆزلىسە ئۇنىڭ سوۋابىنى زىيادە بېرىمىز، كىمكى (ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلىسە، (ئۇنىڭ تىلىگەن) مەنپەئەتنىڭ بەزىسىنى بېرىمىز. ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (سوۋاپتىن) ھېچ نېسىۋە يوق». (سۈرە شۇرا 20 ئايەت).

— ئىسلامدا ئەر كىشىگە بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشىدا رۇخسەت قىلىنىشىنىڭ ھېكمىتى نىمە؟

— شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ھېچ بىرى ئالىي ھېكمەتلەردىن ۋە ئېسىل غايەلەردىن خالىي ئەمەستۇر. ئەر كىشىگە بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشىغا رۇخسەت قىلىنىشىمۇ بەزى ھېكمەتلەر ئۈچۈن بۇيرۇلغان. بۇنىڭ ھېكمىتى تۆۋەندىكىچە:

1. ئىنسان بەزى ۋاقىتلاردا بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلاشقا ھەقىقىي ئېھتىياجلىق بولۇپ قالىدۇ. مەسىلەن، بەزى كىشىلەرنىڭ ئاياللىرى ئۇ غىماس چىقىپ قالىدۇ. ئۇ كىشىلەر بولسا پەرزەنت كۆرۈشنى ھېرىس قىلىدۇ. بەزى كىشىلەرنىڭ ئاياللىرى ياشىناپ قالغانلىق ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن ئۇ كىشىلەرنىڭ مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىدىن چىقالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ خىل شارائىتلاردا ئۇلار ئاياللىرىنى ژۇقارقى سەۋەپلەر بىلەن قويۇۋەتسە، ئۇ ئاياللارغا زۇلۇم قىلغان بولىدۇ. ئىسلام دىنى بۇنداق ۋاپاسىزلىقلارنى ياقتۇرمايدۇ. باشقا ئايال ئالماي دېسە، ئۇ كىشىلەر ھارام - پاھىشە ئىشلارغا بېرىپ قېلىشىدىن قورقىدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ باشلىرىغا كېلىدىغان بۇ خىل شارائىتلارنى ۋە قىيىنچىلىقلارنى كۆزدە تۇتۇپ، بەزى كىشىلەرگە بۇ خىل ئەھۋاللار ئاستىدا بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشىغا رۇخسەت قىلغان.

2. كىشى بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلاش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىدىن چىقىدۇ. بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتتە كۆپلىگەن تۇل ئاياللارمۇ تۇرمۇشتىن بەھرىمان بولالايدۇ.

3. كىشى بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلىشى ئارقىلىق كۆپلىگەن ئائىلىلەر بىلەن تۇغقانلىق ئالاقىسىنى قۇرىدۇ. بۇ ئارقىلىق جەمئىيەتتە ئىنسانلار ئارىسىدىكى يېقىنلىق ۋە تۇغقانلىق مۇناسىۋەتلىرى كۆپىيىدۇ. بۇنداق مۇناسىۋەتلەر ئىتتىپاقنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ. ئىتتىپاق بولسا، ئامانلىق ۋە بەخت، سائادەتنىڭ نىشانىدۇر.

بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلاشنىڭ شەرتى شۇكى، بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىغان كىشىنىڭ، بۇ ئاياللارنىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، قاتارلىق ماددىي كېرەكلىكلىرىنى ۋە مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىنى ئادىللىق بىلەن ئادا قىلىشتۇر. ئەگەر ئۇ كىشى بۇ ھەقلەرنى ئادىللىق بىلەن ئادا قىلمىسا، ئاللانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدۇ. ئاللا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۆزەڭلار ياقتۇرغان ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچىنى ۋە تۆرتىنى ئالساڭلار بولىدۇ، ئەگەر (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىل بولالماسلىقىڭلاردىن قورقساڭلار بىر خوتۇن بىلەن كۇپايە قىلساڭلار بولىدۇ». (سۈرە نىسا 3 - ئايەت).

بۇ ئايەتكە ئاساسەن، ئەر كىشى بىردىن تۆرتكىچە ئاياللارنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلالايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادىل بولۇش شەرتتۇر. ئەگەر ئادىل بولالمىسا، گۇناھكار بولىدۇ. بۇ شارائىتتا ئۇنىڭغا بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلىشىغا بولمايدۇ.

— پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە تىل تەككۈزگۈچىلەر، ئۇنى بىر ۋاقىتتا كۆپ ئاياللار بىلەن نىكادا تۇرغانلىقى بىلەن قارىلاشقا ئىنتىلىدۇ. ئۇنى قانداق رەت قىلىش مۇمكىن؟

— پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىردىن ئارتۇق ئاياللىرىنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشى، ئۇنىڭ شەخسىي ھەۋەسى ئۈچۈن بولماستىن، بەلكى كۆپلىگەن ئالىي مەخسەت ۋە غايىلەر ئۈچۈن ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىدى.

1. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىردىن ئارتۇق ئاياللارنى بىر ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلاشتا، مەدىنىدىكى بىر - بىرىگە قارشى بولغان زىددىيەتلىك قەبىلىلەرنى ئۆز - ئارا ئىناقلاشتۇرۇش ۋە بۇ ئارقىلىق ئىسلامغا دەۋەت قىلىشنى مەخسەت قىلغان. شۇڭا ئۇ، بۇ ئاياللارنى بىر قەبىلىدىنلا ئالمىغان.

2. جىھادتا شېھىت بولۇپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ تۇل قالغان ئاياللىرى ئۇلارغا تەسەللىي قىلىش ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجلىرىنى بۇ ئارقىلىق قامداپ بېرىش ئۈچۈن ئالغان.

3. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاھارەتكە سۇ بېرىش ئارقىلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە شەرەپلىك بولۇشنى خالاپ، ئۆزلىكىدىن ئۇنىڭغا خوتۇن بولۇشنى سوراپ كەلگەن ئاياللارنىڭمۇ كۆڭۈللىرىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن ئۇلارغا ئۆيلەنگەن.

4. شەرىئەتتىكى ئاياللارغا تەئەللۇق بولغان بەزى مەسىلىلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بىۋاستە ئېيتىشقا ھايا قىلغانلىقتىن، ئۇ ئاياللىرىغا چۈشەندۇرەتتى، ئاندىن ئاياللىرى باشقا ئاياللارغا ئۆگىتەتتى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا بىر ۋاقىتتا ساقلاشقا ئېھتىياجلىق بولغان. شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ئاياللارغا شەخسىي غەرىزى ۋە ھەۋەسى بولۇپ ئالغان بولسا ھەممىسىنى قىز ئالغان بولاتتى. بىراق ئۇ بىرىنىلا قىز ئالغان، باشقىلارنى چوكان ھالىتىدە ئالغان.

زامانىمىزدىكى ئۆزدىرىتى يەتكەن ھەر قانداق مۇسۇلمان ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدەك ئالىي جاناپ بولۇپ، ئالىي مەخسەتلەرنى كۆزلەپ، جەمئىيەتتىكى تۇل ئاياللارنى كەممەيتىدىغان بولسا، ئۆزلىرىنى باقالماي، بەدەنلىرىنى سېتىۋاتقان ئۆمۈرسىز ئاياللارمۇ جەمئىيەتتە ئازايغان بولاتتى. تۇل ئاياللارمۇ تۇرمۇشتىن بەھرىمان بولغان بولاتتى، بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتتە بەرىكەت بولغان بولاتتى.

— داخان، رەمچىلارغا ئىشىنىشكە بولامدۇ؟

— ئىسلام شەرىئەت قانۇنى بويىچە، داخان، رەمچى، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگەن ياكى بۇ ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان ئادەم كاپىر بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى داخان، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىدىكەن، ماڭا كەلگەن دىنغا كاپىر بولغان بولىدۇ». چۈنكى كېلەچەكتە بولىدىغان ئىشلارنى بىلىش پەقەت ئاللاغا خاستۇر. ئاللادىن باشقا كىشى غەيبلەرنى بىلمەيدۇ. ھەتتا پەيغەمبەرلەرمۇ بىلمەيدۇ. ئاللا مۇنداق دەيدۇ: «غەيبنى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيدۇ».

داخان، رەمچى ۋە كاھىنلارغا ئىشەنگەن ياكى ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغان كىشىنىڭ كاپىر بولۇشىدىكى سەۋەپ شۇكى، غەيبنى بىلىش ئاللاغا خاس بولغان ئالاھىدە ئىلاھلىق بىر سۈپەت بولغاچقا، ئاللادىن باشقا بىرسىنى غەيبنى بىلىدۇ دەپ ئېتىقات قىلغان كىشى ئاللادىن يۈز ئۆرۈپ مەخلۇققا ئىشەنگەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كاپىر بولىدۇ. بۇ ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان رەمچىلارغا كەلسەك، ئۇلارغا خاس بولغان غەيبنى بىلىشتىن ئىبارەت ئىلاھىي سۈپەتنى ئاللادىن تالاشقان بولىدۇ ۋە ئۆزىنى ئىلاھىي خىسلەت بىلەن سۈپەتلىگەن بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن رەمچىلار كاپىر بولىدۇ.

سوھبەتنى ژۇرگۈزگەن مەخسۇس
مۇخبىرىمىز ساۋۇت ئىسكەندەرىي.

سۈرەتتە: مەسچىتتىكى ناماز ۋاقتى.

ئەدەبىي دوستلۇق — ئەبەدىي دوستلۇق

ژانات ئاخمادىي،
قازاق يازغۇچىسى.

كوتۇرۇلۇش

(رومانىدىن پارچە)

مۇھتەرەم گېزىتخانىلىرىمىزغا مەلۇمكى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى قېرىنداش قازاق يازغۇچىسى ژانات ئاخمادىيىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىمىز توغرىلىق يېزىلغان «دۈربىلەڭ» («قوزغىلاڭ») ناملىق رومانىدىن ئۈزۈندىلەر بەرگەن ئىدۇق. بىز بۈگۈن دىققىتىڭلارغا شۇ رومان دىلوگىيەنىڭ داۋامى بولغان «شىرغالاڭ» («كوتۇرۇلۇش») تىن پارچە تەقدىم قىلىۋاتىمىز. مەزكۇر تارىخىي رومان «ژالىن» نەشرىياتىدىن بېسىلىپ چىقىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

* * *

... 1944 — يىلى نىلقىدىن باشلانغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابى ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى ئازات قىلىپ، ماناس دەرياسىنىڭ بويىغا يېتىپ بېرىپ، ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا تۇرغاندا بىردىنلا توختاپ قالدى. گومىنداڭ باسقۇنچى ھۆكۈمىتى بولسا رادىو ۋە گېزىتلىرى ئارقىلىق ئىنقىلابچىلارنىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى ئورۇندايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى ياق باش قوشۇپ، سوھبەت ئۆتكۈزۈشنى خالايدىغانلىقى توغرىلىق خەۋەرنى ئەل ئارىسىغا تارقاتتى.

بىر ئەجايىپ يېرى، ئازاتلىق يولىدىكى ئىنقىلابنىڭ ماناس بويىدا توختاپ — تونجۇقۇپ قېلىشىغا باسقۇنچى گومىنداڭچىلار ئەمەس، كېڭەش ھۆكۈمىتىمۇ قول سېلىپ ئارىلاشتى. تا شۇ كۈنگىچە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرى مىللىي ئارمىيىگە ھەر تەرەپتىن ياردەم بېرىپ، قول سۇنۇپ تۇرغان كېڭەش ھۆكۈمىتى ھەرگىزمۇ گومىنداڭچىلارنىڭ تەكلىۋىگە قوشۇلىدۇ دەپ ئويلىمىغان ئىدى. كۈتۈلمىگەن چاغدا ئۇلارنىڭمۇ «ئۇرۇش توختىتىلسۇن!» دەپ تەكلىپكە قوشۇلۇشى ھەممىنى ھەيران قالدۇردى. بۇ تەكلىپنىڭ ئاستىدا چوڭ بىر سىر بار ئىكەنلىكىنى ئۇ چاغدا كۆپ كىشىلەر بىلمىگەن ئىدى. ئەسلىدە ستالىن ماۋزېدۇڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن ۋە گومىنداڭ رەھبەرلىرى بىلەنمۇ ئېغىز يالاشقان ئىدى.

ئەينە شۇنداق يوشۇرۇن قەستەنلىكنىڭ نەتىجىسىدە ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابى ماناسقا بارغاندا توختاپ قالغان ئىدى. 1945 — يىلى 14 — ئوكتەبىردە گومىنداڭ گېنېرالى جاڭ جىجۇڭ باشلىق دېلېگاتسىيە ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن دەسلەپكى سوھبەتنى باشلىدى. 17 — ئوكتەبىر كۈنى سوھبەت باشلانغان مەزگىلدىلا تەكەببۇر گېنېرال مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىغا باھا بەرگەندە: «بۇ ھەركەت مەملىكىتىمىزگە نىسبەتەن ئورۇنسىز قارشىلىق» دەپ، ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنى ئوچۇق بىلدۈرگەن. گېنېرالنىڭ سۆزىگە ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق جاۋاپ قايتۇرغان: «جاڭ جىجۇڭ جانابلىرى، سىزنىڭ ژۇقارقى خۇلاسىڭىزگە قاراپ، مېنىڭ يادىمغا رۇس يازغۇچىسى كرىلوۋنىڭ مۇنداق بىر تەمسىلى كېلىۋاتىدۇ: بىر كۈنى بىر قوزا بۇلاقتىن سۇ ئىچىۋاتسا، بىر بۆرە ئۇنىڭ ژۇقارقى — باش تەرىپىدىن كېلىپ سۇ ئىچىشكە باشلايدۇ. ئۇ بېشىنى كۆتەرگەندە، قوزىچاقنى كۆرىدۇدە: «سەن مېنىڭ ئىچىۋاتقان سۈزۈك سۇيۇمنى لايىلاتتىڭ» دەپ ئۇنىڭغا دوق قىلىدۇ. بىچارە ژىتىم قوزا بولسا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ: «مەن سېنىڭ ئاياق تەرىپىڭدە تۇرۇپ سۇ ئىچسەم، قانداق سەن ئىچكەن سۇنى مەن پاسكىنىلاشتۇرىمەن؟» دەپ يېلىنىدۇ. بۆرە: «سەن بولمىغان بىلەن سېنىڭ ئاتا — ئاناڭ شۇنداق قىلغان!» دەپ ئۇنىڭغا يالا يېپىپ، يېمەكچى بولغان ئىكەن. ھۆرمەتلىك گېنېرال، سىزنىڭ ئېيتقان گېپىڭىز شۇنىڭغا ئوخشاش بىر گەپقۇ!» دەپ گېنېرالنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قارايدۇ.

بۇ چوڭچەك كېيدەيگەن چوڭ مىللەتچى تۆرىنىڭ نومۇسىغا تەككەن ئىدى. ئەشۇنداق تىرىكىش بىلەن باشلانغان سوھبەت بەش كۈن داۋام قىلىنسىمۇ بىرەر كېلىشىمگە كېلەلمەي، 22 — ئوكتەبىردە ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى غۇلجىغا قايتىپ كېتىشىدۇ.

غۇلجىدا ئۈچ ۋىلايەت مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ شتابى بار ئىدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى ۋەكىللەردىن ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن دەرھال 114 — سانلىق يىغىن ئېچىپ، ھەربىي كېڭەش قۇرۇشنى قارار قىلدى. مەزكۇر ھەربىي كېڭەشنىڭ باشلىقلىقىغا ئىلىخان تۆرە، ئەزالىرى بولۇپ، گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبەگ، گېنېرال مايور پولىنوۋ (كېڭەش ھۆكۈمىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى)، پولكوۋنىك ئەخمەتجان قاسىمى سايلاندى. يىغىن قارارىدا مەزكۇر كېڭەش زورۇر تېپىلغاندا پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلىشنى ئۆز زىممىسىگە ئالسۇن!» دەپ ئالاھىدە بىر ماددا بېكىتىلدى. شۇنداقلا ئالدىنقى سەپ ھېساپلانغان ماناس، شوتا، يۇلتۇزلاردىكى ئىستىھكاملار مۇستەھكەملىنىپ، پەۋقۇلئاددە ئەھۋال يۈز بەرسە، ھۇجۇمغا دەرھال ئۆتكىدەك ھالدا — جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرسۇن! — دەپ قوشۇمچە قارارمۇ ئېلىندى.

ۋەكىللەر 13 — نويابىردا ئۈرۈمچىگە قايتا بېرىپ، ئىككىنچى قېتىملىق سوھبەتنى باشلىدى. ئۇنىڭ ئېتى سوھبەت بولمىسا، ئۇ يەردىكى تالاش — تارتىش تولىمۇ كەسكىن بولغان ئىدى. گومىنداڭ باسقۇنچىلىرى ئېغىزغا ئالغاندەك باھانە — سەۋەپلەرنى تاپالماي، ئۇلار مىللىي ئارمىيە ئەسكەرلىرى خىتاي يولۇقسىلا ئۆلتۈرگەنلىكىنى، بۇلىغانلىقىنى تىلغا تىرەك قىلاتتى. ئۇلار مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنى ئالتە ئوغرىنىڭ باسقۇنچىلىق ھەرىكىتى دەپ باھالاتتى. گومىنداڭچىلار تەرەپنىڭ باشلىقى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ دەللىلەرنى بىرمۇ — بىر بىركەلتۈرۈپ: «سىلەر ئېيتىۋاتقان «مىللىي ئازاتلىق كوتۇرۇلۇش» دېگەن خەلق ئۆز يېرىدە باشقىلاردىن جەبىر — زۇلۇم چەكسە، ئاداللىق ئۈچۈن قولىغا قورال ئېلىشىنىڭ ئادىل كۆرۈشى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئادالەت ئىزدىگەن كىشى بايامەن ئېيتقاندەك قانخور بولمايدۇ. گۇناھكارلارنىلا جازالاش كېرەك ئىدى، سىلەر گۇناھسىز خىتاي پۇقرالىرىنىمۇ ئۆلتۈردۈڭلار!» دەپ تۇرىۋالدى.

بۇ قېتىمقى سوھبەتنىڭ نەتىجىسى ھەر ئىككى ياقتىن ئەسىرگە چۈشكەن تۇتقۇنلارنى ئالماشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئۇرۇشتا گومىنداڭ تەرەپتىن قولغا چۈشكەن ئۈچ گېنېرال باشلىق ئەسىرلەرنى بىرمۇ — بىر ساناپ ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئامما مىللىي ئارمىيەدىن ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن ئەسىرگە چۈشكەن بىرمۇ ئەسكەر تىرىك قايتۇرۇلۇپ بېرىلمىدى. ئۇلار ئاللىقاچان ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئىكەن. ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئەڭ بولمىغاندا «سىياسىي جىنايەتچى» دەپ قالپاق كىيگۈزۈلگەنلەر بىلەن شىڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنغانلارنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، جاڭ جىجۇڭ ھەر خىل ھىيلە — مىكىر ئىشلىتىپ، ئۇنىمۇ قايتۇرماي ئۆلتۈرىۋالغان ئىدى. شۇنداق بىر پەيتتە دەللىخان: «بىز تالاي باسقۇنچىلارنى كۆرگەن، ئامما كېلىشىمگە كېلىپ تۇرۇپ، ئىككى بورىكىنىڭ بىرىنى كۆرسەتكىسى كەلمەي تۇرغان سىزدەك تۆرىنى كۆرمىگەنمىز. ئەيۋىمىز ئازلىغىمىز بولمىسا، قارا ئويدىمۇ قەھرىمانلار تۇغۇلىدىغانلىقىنى ئېسىڭىزگە سالغۇم كېلىدۇ!» دەپ، گېنېرالنى ھودۇقتۇرۇپ قويغاندى. ھېلىگەر قۇۋ تۈلكە جاڭ جىجۇڭ ئۇتقۇندىكىلەرنى قايتۇردۇم دەپ ئۈرۈمچى تۈرمىسىدە ياتقان خىتاي كوممۇنىستلارنى بوشىتىپ، ئۆز ئورنىغا مەسئۇت ئەپەندىنى قالدۇرۇپ، 1946 — يىلىنىڭ 30 — يانۋار كۈنى گومىنداڭنىڭ مەركىزى چۇڭچىڭ شەھىرىگە قايتىپ كېتىدۇ.

ئۈچىنچى قېتىملىق سوھبەت «ئون بىر بىتىمنىڭ» تېكىستىنى يېزىش بىلەن باشلانغان بولۇپ، ئىككى ياقنىڭ ۋەكىللىرى ھەر بىر ماددا ئۈستىدە ئالاھىدە توختىلىپ، تالاش — تارتىش ئارقىلىق بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. تالاش — تارتىش 70 كۈنگە سوزۇلدى. ۋەكىللەر شۇ جەريان ئىچىدە بىر ئاشخانىدا بىللە ئولتۇرۇپ تاماقلانمىغاندى. ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ چىرايىدىن ۋەتىنىنىڭ ئازاتلىقى، مۇستەقىللىقى يولىدىكى غەم — تەشۋىش بەلگۈسى چىقىپ تۇرسا، گومىنداڭچىلارنىڭ قاپىقىدىن قار يېغىپ تۇراتتى. كۈنلەر ئەينە شۇنداق ئۆتۈۋەردى. ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى «ئون بىر بىتىم» دەپ ئاتالمىش شەرتنامىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىنى كۆپ تالاش — تارتىشلار ئارقىسىدا تەسلىكتە تۈزۈپ چىقىشتى. ئۇنىڭ 9 — ماددىسىدا مۇنداق دېيىلگەندى: «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قۇرۇش — ئىككى ياقنىڭ تەڭ ماقۇللىشى بىلەن ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى تايىنلاش». بۇ ماددىدا بويىچە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرىدىن 15 كىشى، گومىنداڭ تەرەپتىن 10 كىشى قاتنىشىشىدا ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى تايىنلاش مۇۋاپىق تېپىلدى. ئەشۇ 25 كىشىدىن ئىبارەت ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىقلىرى تۆۋەندىكىچە:

ئۆلكە رەئىسى بولۇپ گېنېرال جاڭ جىجۇڭ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زىڭ شىن، باش كاتىپ لىيۇ مىڭ شۇن، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى لىيۇ يۇ ئىن ۋە باشقىلار تايىنلاندى. ئۇلار چۇڭچىڭ شەھىرىدىن تاللىنىپ كەلگەن گومىنداڭ ئۈچۈن ئەڭ ئىشەشلىك ئاق سۆيەكلەر ئىدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى تەرەپتىن ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكە رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلاندى. شۇنداقلا ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ باش كاتىپنىڭ مۇئاۋىنى، سەيپىدىن ئەزىزى مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، رەخىمجان سابىرھاجىيېۋ بولسا ئىچكى ئىشلار نازىرىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلاندى. دەللىخان بولسا قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى. ئىسھاقبېك باش قوماندان، بۇرھان شەھىدىي مۇئاۋىن رەئىس، مەتتىمىن بۇغرا بولسا ئىجتىمائىي تەمىنات نازارىتىنىڭ نازىرى خىزمەتلىرىگە ئىگە بولدى.

ئارىدىن ئانچە كۆپ ۋاقىت ئۆتە — ئۆتمەيلا گومىنداڭچىلار ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، «ئون بىر بىتىمنى» ئاياق — ئاستى قىلىشقا كىرىشتى. مىللىي ئارمىيەنى خىراجەتتىن قىسىپ قويدى. ئۇلار ئەينە شۇ چارە ئارقىلىق مىللىي ئارمىيەنى تارقىتىۋېتىشنى ياكى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇشنى كۆزلىگەن ئىدى. جاڭ جىجۇڭنىڭ ھارام نىيىتىنى ئالدىن ئالا سەزگەن ئەخمەت ئەپەندى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە تۆلەيدىغان سېلىقىنى بىكار قىلىپ تاشلىدى. شۇنداقلا ئۇ ئىلى ۋالى مەھكىمىسىدە پەۋقۇلئاددە يىغىن ئېچىپ، ئىقتىساتنى رىۋاجلاندۇرۇش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ مۇنداق دېدى: «ئىنسانىيەت جەمىيىتىنىڭ تارىخى قانداقلا بىر مەملىكەتنىڭ پەقەت قەغەز ئاخچا ھېساۋىغا ئۇزاق ئۆمۈر سۈرگىنىنى بىلمەيدۇ. بايلىق فوندى بولمىغان، كىرىم چىقىمنى ياپالمايدىغان دۆلەت ئىقتىسادىي بوھرانغا ئۇچراپ، ئاز ۋاقىت ئىچىدە غۇلايدۇ. ئەگەر بىز قانلار تۆكۈپ، مىڭ بىر مەشەققەتتە قولغا كەلتۈرگەن ئازاتلىق، ئەركىنلىكىمىزنى ساقلاپ قالىمىز دېسەك، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى مۇستەھكەملىشىمىز، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشنى رىۋاجلاندۇرۇشىمىز، سېلىق سىستېمىسىنى مۇۋاپىق يولغا قويۇشىمىز لازىم...»

1946 — يىلى 16 — يانۋار كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى يىغىنىنىڭ قارارى بويىچە ئالدىنقى سەپتىكى ئەسكەرلەرنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجى ئۈچۈن خالىسانە ياردەم توپلاش كومىسسىيەسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىش ئەخمەتجان قاسىمىغا يۈكلەندى. خەلق ئۆز ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىنى قوللاپ — قۇۋۋەتلەپ، قولىدا بارىنى ئىئانە قىلىشقا ئالدىرىدى. ئەخمەت ئەپەندى ئالدىنقى سەپلەرگە ئېرىنمەي بېرىپ، جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى كۆزىدىن كەچۈرۈپ تۇردى. خەندەكلەرنى ئارىلاپ، ئەسكەرلەردىن ھال سوراش ئۇلارغا مەنىۋى مەدەت بېغىشلايتتى. ئەخمەت ئەپەندى ئالبانىيەنىڭ، موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىللىكى توغرىلىق «ئىلى گېزىتىگە» ماقالە يېزىپ، ئىنسانلار ئۈچۈن مۇستەقىللىقتىن ئارتۇق بەخت بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىكىنى ساقلاش ئۈچۈن كۆكرىكىنى ئاق قار، كۆك مۇزغا تىرەپ خەندەكلەردە سەگەك تۇرغان جەڭچى ئوغلانلار ئۇ ماقالىلارنى ئوقۇغاندا، ئۆزلىرىنىڭ قانچىلىك مۇقەددەس ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلىقىنى چىن يۈرەكتىن ھىس قىلىپ مەغرۇرلىنىشتى. ۋەتەننى دۈشمەندىن قوغداپ تۇرغانلار ئۈچۈن مۇنداق ماددىي ۋە مەنىۋى چارە — تەدبىرلەر روھتا روھ قوشاتتى. ئارمىيەنىڭ روھى كەيپىياتىنىڭ كۆتۈرەڭگۈلىكى ئاھايىتى مۇھىم مەسىلە ئىكەنلىكى ئەخمەت ئەپەندىگە ياخشى مەلۇم ئىدى.

مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەت ئەپەندى ئاردا پۇرسەت چىقىرىپ، پىلچى، كاڭگول كومۇر خاكلىرىنى تەكشۈرۈپ كەلدى. ئۇ ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ يىغىنىنى چاقىرىپ، خاكلاردىكى ئېغىر ئەھۋالنى دوكلات قىلدى. دېمىسىمۇ ئىش كۈنى 14 — 15 سائەتكىچە سوزۇلاتتى. خاكچىلارنىڭ ئىش ھەققى تۆۋەن، تۇرمۇشى نامرات ئىدى. يىغىن ئىش ۋاقتىنى 8 سائەتكىچە چۈشۈرۈش ۋە مائاشىنى كۆپەيتىش توغرىلىق قارار چىقاردى. قارارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى تەكشۈرۈپ تۇرۇش مەركىزىي ھۆكۈمەت كادىرلار بولۇمىگە تاپشۇرۇلدى. شۇندىن كېيىنلا يەر ئاستى — خاكلاردا ئىشلىگەنلەرمۇ كۈن نۇرىنى كۆرۈپ، ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى مېۋىسىگە ئېغىز تەگدى.

* * *

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ باشلىنىش ھارپىسىدا ئەخمەتجان قاسىمى شىڭ شىسەي تۈرمىسىگە قامىلىپ، ئېغىر ئازاپ — ئوقۇبەتلەرنى باشتىن كەچۈردى. ئۇنىڭ ھاياتى ئەگرى — توقاي، مەشەققەتلىك يوللاردا ئۆتتى.

1914 — يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ توغرا كۆۋرۈك مەھەللىسىدە نامرات موزدۇز ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن ئەخمەتجان دادىسى ئادىردىن ئالتە يېشىدىلا ئايرىلىپ، يېتىم قالىدۇ. ئۇ ئاپىسى شەرۋانىخاننىڭ ئاكىسى قاسىمنىڭ قولىدا تەربىيەلىنىدۇ. تاغىسى قاسىم ئەخمەتجاننى جىيەنچەكلىككە ئېلىپ كېتىدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ياركەنت شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىدىغان شەرۋانىخاننىڭ ئىنىسى مەنسۇر بولۇس ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇلارنى ياركەنتكە ئېلىپ چىقىدۇ. ئۇ زېرەك بالا ئەخمەتجاننى ئالمۇتىدىكى دارىلتامدا (يېتىملار ئۆيىدە) ئوقۇتۇپ تەربىيەلەيدۇ. ئەخمەتجان ژۇقۇرى بىلىم ئېلىش ئۈچۈن تاشكەنتكە بېرىپ ئوقۇيدۇ، كېيىنرەك ياخشى ئوقۇغانلار قاتارىدا تاللىنىپ، قازان شەھىرىدىكى لېنىن نامىدىكى دۆلەت دارىلفۇنۇنىنىڭ تالىبى بولىدۇ. ئەخمەتجان مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىدا تىرىشىپ ئوقۇپ، پۇختا بىلىم ئالىدۇ. ئۇ ئالغان بىلىمنىڭ چوڭقۇرلۇقى ۋە پىكىر قىلىش قابىلىيىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ستۇدېنتلار ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە چۈشىدۇ. ئەخمەتجان دارىلفۇنۇننى تاماملىغاندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەپ، بۇ بىلىم يۇرتىدا ئۆزىنىڭ بىلىملىك، قابىلىيەتلىكى بىلەن تونۇلىدۇ. 1938 — يىلى ژىگىرمە تۆرت يېشىدا ئەخمەتجان ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت دارىلفۇنۇنىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ دېكانى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

(ئاخىرى بار).

تۇرسۇن ۋاھىدىي

غەزەللەر

ئايرىلما تىل تۇمارىڭدىن

يار بولۇپ قىسمىتىڭ - ھىجران، كېتىپمەن ئىختىيارىڭدىن،
پانادەرگاھىدا تاپتىم قەدرىڭنى تۇتىيارىڭدىن.

جۇدالىق دەردىدىن ئوزگە ھەممىسى ماڭا خوش كەلدى،
ئېچۇك بەخت - تەلىيىم كەلسە، بۇ سېنىڭ ئېتىۋارىڭدىن.

مېھىر قەرداش، قېدىرناس دوست ئىلى ماڭا ۋەتەن بولدى،
بۇ ۋەتەن قوينىدا گۈلدەك ھاياتىم بەختىيارىڭدىن.

مەئىشەت - مېھنىتىم ئازات، ماڭا بەخش خانىلار گۈلگۈن،
ئېتىڭ پەرزەنتلىرىم بۇدرۇق دەرس ئوقار ئېپتىخارىڭدىن.

مۇڭگۇمنى خوش بىلەن بەزلەپ ژۇرەرمەن كۈلكىۋان - دىلكەش،
دوست ئۈچۈن باغۇ - تاغ سەيلە قىلارمەن زىكرىكارىڭدىن.

بېشىمدا ئاق چېچەك، ئىشق دەپ، سويگىدىن بەس قىلار كوڭلۇم،
قولۇمدا قەلىمىم ئەركىن، چېكەرمەن گۈل غۇبارىڭدىن.

كاشكى يار، خىيالىڭسىز خوشاللىق دەملىرىم ئوتسە،
سېغىنىپ ژۇرىكىم چاك - چاك، سويگۈ ۋەسل خۇمارىڭدىن.

نە سەيلە، بەزمە، توي بەرگەي غېمىڭسىز ماڭا خوش ئارام،
گويا مۇڭ ساز قىلار بارى، جېنىم پەريادۇ - زارىڭدىن.

بۇ قىسمەت ھالۇ - دەردىڭگە نە بەختىم ژىغلىماس، يارىم،
ماڭا تەڭ بەختىيار ئالەم ئورتىنەر دادىخارىڭدىن.

كى ئاھىڭ دۇتىدىن گويا ئالەم قاراڭغۇدۇر ماڭا،
نېتەي يالت ئەتمىسە شۇلا قارايغان روزىخارىڭدىن.

بۇ ئەلەم - ھەسرەتا ئىچرە نە قىلماي بادىنى ئارمان،
ئېچۇك مەي سورىماي دەردىم رەنجىگە ساقىيارىڭدىن.

سەرخۇش دەرىغا! كۆيى - غەزەل ياڭرىتىپ، گاھ كۈلۈپ - ژىغلاپ،
ھىجران تېغىنى قاق يېرىپ، كېلۇرمەن زۇلفىقارىڭدىن.

ھىجرىدە كۆتمىسە بەختىم كېچەردىم قانچە بۇ جاندىن،
ئولەي، ۋەسلىڭدىن كەچمەسمەن، گەر كېچەي يوقۇ - بارىڭدىن.

ئاھ ئۇراي، مەيلى قان ژىغلاي، بارىنى كورگۈم سەن ئۈچۈن،
ۋەسلىڭنى ئىزدەپ ئولگىچە، كەتمەسمەن بۇ بازارىڭدىن.

جاھان ئاشىقلىرىدىن سېنى قىزغىنىپ دەركى «قىزىق»،
ھوسنۇڭنى ئاسرىسۇن تەغدىر، ئايرىلما تىل تۇمارىڭدىن.

گۇۋالىق دەپ

دوست، كىرگىنىم سويگۇ بېغىغا خوش ھاۋالىق دەپ،
مۇھەببەت ھىجرى دەردىگە كەۋسىرى دەم - داۋالىق دەپ.

بۇ دەۋران گۈلشىنى ئۇززە ژۇرەرمەن گۈل تۇزۇپ ھەر تاڭ،
ئۇمۇتۋار ئولمەسەم يارىم ۋەسلىگە گۈل راۋالىق دەپ.

ئېھ، گوزەل بۇ ۋەتەندە ژىگىت - قىزلار ھۇزۇر ئوينار،
بېغىدا سايرىشار بۇلبۇل، مۇبارەك ئاشنالىق دەپ...

قولۇمدا دەستە گۈل، دوستلار يېنىمدا سەيلىكار دىلكەش،
قىلۇرمىز تەڭ قولاق شوخ كۆي - تەبەسسۇم خوش ناۋالىق دەپ.

چىمەندىن ئالقىغان كۈيلەر ياڭرىغى ئىغىنتار ئالەم،
بۇلاقتەك جوش ئۇرۇپ سايراز، يارۇ دوست چىن ۋاپالىق دەپ.

دوست قۇچۇپ قىلسا جۇر كۈيىنى ئېچىلماس قاي كوڭۇل بۇ دەم،
خۇددى يار گۈل تۇتار كۈيلەپ، بىر ژۈرەك مۇددىئالىق دەپ.

سورۇنلار ئۇززە بىر سورۇن ئەجەپ مۇڭلۇق مۇقام ئەيلەر،
غەزەل گۈليارىدىن باشلاپ، تامام ۋەسلى جۇدالىق دەپ...

مۇقام «راك» باشلىغان مۇڭدىن مۇڭلىنىپ كۈلمىگەن «ئىراق»،
ۋەسلى يار دەردىنى كۈيلەپ، دىل ئىزىر دادىخالىق دەپ.

نە دەي گاھ ئېچىلىپ گۈلدەك، گاھى دەرت ئورتىنەر كوڭلۇم،
گويا جور ئەۋج قىلار مەشرەپ: بۇ دەردىڭ بىداۋالىق دەپ.

بۇ سۇيەت ئەسنالىقتا نە ئەيىپ ساقىغا تەلمۇرسەم،
تۇتار مېھرى جامىدىن ساقى ئىچىڭ بۇ مەي شىپالىق دەپ.

سۇرۇرمەن سويگۇ زەم - زەمنىڭ كەيپىنى راس بولۇپ سەرخوش،
قىلۇرمەن بەزمە تەككەش كۈي، ئادالەت ساقىيالىق دەپ.

قولۇمدا پەلكۇچۇم ئەركىن چېكەر گۈلگە نە قىش - نەزىم،
دەرتمەنلەر دەردىگە دەرمان، ئۇزەڭ چىن رەھنىمالىق دەپ.

سەيلىيۇ بەزمە - مەشرەپتە قولۇمدا بايىقى گۈلدەستە،
يار ئارا يارنى ئىزدەرمەن زارلىنىپ تۇتىيالىق دەپ.

خوشنى مۇڭ نەپەس كۈيلەپ، داۋاندىن سىرلار ئومۇرۇم،
كۈننى پادىشالىق دەپ، تۈننى ۋەسلى گادالىق دەپ.

تېپىلماس ئىزدىمە مەندەك جاھاندا بەختىيار ئاشىق،
بەختىمدىن كۈلمە، ئەي شەيتان، كۈيۈمنى دەرتكە تالىق دەپ.

«قىزىق» دەر: يارنى دەپ كەلدىم، كېتەرمەن يارنى دەپ ژىغلاپ،
گۈل قالۇر دوست بىلەن يارىم ۋەسلىگە گۈل گۇۋالىق دەپ.

تۇرلۇك - تۈمەن خەۋەرلەر

ياپونىيەدىكى مۇسۇلمانلار

ئىسلام دىنى ياپونىيەگە موشۇ ئەسىرنىڭ 20 - ژىل-لىرى ئەترابىدا ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى تەرىپى-دىن تارقىتىلغان بولۇپ، 40 - ژىللىرى ۋە 50 - ژىل-لىرى بىر قىسىم ياپونلار ئىسلام دىنىغا كىرگەن. 70 - ژىللاردىن كېيىن 4000 مۇسۇلمان ئاھالىسى كوپە-يىپ 30 مىڭغا يەتكەن. ھازىر توكيو ۋە شېكخو شەھىرىدە ئىككى چوڭ مەسچىت بار. ئۇنىڭدىن باش-قا توكيودا يەنە ژىغىلىپ جۇمە ئوقۇيدىغان ئىككى سو رۇن بار. ياپونىيە مۇسۇلمانلىرى كوپىنچە ھاجى سەئىت يەنلاڭ ئەپەندى تەرجىمە قىلغان ياپون تىلىدىكى قۇرئاننى قوللىنىدۇ. بۇ قۇرئاننىڭ قايتا ئىشلەنگەن نەپ-سىلى نۇسخىسى 1973 - ژىلى نەشىردىن چىقتى. ياپونىيەدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ كوپچىلىكى ئالىي مەك-تەپ مەلۇماتىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دوخ-تۇرلار، ئىنژېنېرلار كوپىرەك.

ياپونىيە ئىسلام مەركىزىي تەشكىلاتى «ئەسسالام» دېگەن ياپونچە قەرەللىك ژۇرنال چىقارغاندىن باشقا، ئىسلام دىنىغا ئائىت ھەر خىل كىتاپلارنى چىقىرىپ تۇرىدۇ. ئىسلام مەركىزىدە يەنە 15 نەپەر ياپونىيە مۇ-سۇلمان ئالىمىدىن تەركىپ تاپقان ئىسلام تەتقىقات گرۇپپىسى بار.

بىر كۈن ئىچىدىكى ئەڭ خەتەرلىك ۋاقىت

دولەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇتەخەسسلەرنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، چۈشتىن كېيىنكى سائەت بەشتىن يەتتىگىچە بولغان ۋاقىت بىر كۈن ئىچىدىكى «ئەڭ خەتەرلىك» ۋاقىت ئىكەن. بۇ ۋاقىتتا ئائىلە ئىش-لىرىنى سوزلەشكەندە ئاسانلا توقۇنۇش كېلىپ چىقى-دىكەن.

نېمە ئۈچۈن نامازشام ۋاقتىدا ئائىلە ئىشلىرىنى سوز-لىشىشكە بولمايدۇ؟ چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا ئائىلە ئەزالىرى بىر كۈنلۈك خىزمەت ۋە ئۈگىنىشتىن كېيىن جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن تەڭلا ھېرىپ چارچايدۇ. ئۇيقا بېسىپ، دىققىتىنى ژىغىۋالالمىغاندىن تاشقىرى روھىي ھالىتى جىددىيلىشىدۇ، ئوزىنى تۇتۇۋېلىشى قىيىن بو-لىدۇ. پسىخولوگىيە نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، سائەت بەش-تىن يەتتىگىچە بولغان ۋاقىتتا كوپ كىشىلەرنىڭ فى-زىئولوگىيەلىك ھەرىكىتى ئەڭ توۋەن نۇختىغا يېتىدۇ. بۇ چاغدا جىددىي ئېھتىياجلىق بولىدىغىنى جىسما-نىي كۈچىنى تولۇقلايدىغان كەچلىك تاماق. سائەت سەككىز ئەترابىدا ھەربىر ئادەم كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، تەبىئىي ھالدا بوشىشىش ھالىتىگە كىرىدۇ. شۇندىن كېيىن شەيئىلەرگە بولغان ئىنكاسى ئاستا - ئاستا ئوتكۇرلىشىدۇ. روھىي ھالىتىمۇ ئېچىلىدۇ. بۇ ۋاقىت ئائىلە ئىشلىرىنى سوزلىشىشنىڭ ياخشى ۋاقتى بولۇپلا قالماستىن بەلكى، نەتىجە قازىنىشىڭمۇ ياخشى پۇرسىتى.

كەسپداش ھەققىدە سوز

گۈلۋىرا ئىلاخۇنوۋا: «ئۇيغۇرلار ھاياتىدىن رۇس تىلىدا كورسىتىشنى ئاچماقچىمەن»

مەن گۈلۋىرانى ئېكران ئارقىلىق ئۈچ ژىلدىن بېرى بە-لەتتىم. بىراق، ئۇنىڭ ئۇيغۇر قىزى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم.

يېقىندا جۇمھۇرىيەت سارىيىدا مەشھۇر كومپوزى-تور مەرھۇم قۇددۇس غوجامىياروۋ خاتىرىسىگە چوڭ كونسېرت قويۇلدى. زال ئىچىدە كونسېرتنى بىر نەچ-چە تېلېكامېرا كىنوغا چۈشۈرۈۋاتاتتى. مەنمۇ فوتو ئاپ-پاراتىم بىلەن كېزىت ئۈچۈن ناھايىتى ئېپىزوتلارنى سۈرەتكە تارتىۋاتاتتىم. شۇنداق قىلىپ بىر ۋاقىتتا ۋىدېئوكامېرا بىلەن كىنوغا چۈشۈرۈۋاتقان گۈلۋىرا بى-لەن دۈچ كېلىپ قالدىم.

— رۇسچە 31 — كانالدىن كەپسىزدە؟ دەپ مۇرا-جەت قىلدىم.

— ياق، 31 — كانال ئۈچۈن ئەمەس، ئوزىم ئۈچۈن چۈشۈرۈۋاتىمەن. — دەپ ئۇيغۇرچە جاۋاپ بەردى قىز. دېمەك، سىز ئۇيغۇر ئىكەنسىزدە؟

— سىز كىم دەپ ئويلىۋىدىڭىز؟

مەن ئۇ قىزغا رۇسچە سوزلىگىنىم ئۈچۈن خىجا-لەت بولدۇم ۋە كەچۈرۈم سورىدىم.

بىزنىڭ گۈلۋىرا بىلەن تونۇشلۇقىمىز ئەنە شۇنداق باشلانغان ئىدى. شۇ كۈنى گۈلۋىرا ئاتىسى ئاتا - ئانى-سى بىلەن بىللە كەلگەنلىكى، ئۇيغۇر ناخشا - سازلى-رىنى ياخشى كورىدىغانلىقى ۋە ئۇلارنى مەخسۇس ۋىدېئوغا تېپىۋالىۋاتقانلىقىنى تولۇق سوزلەپ بەردى.

مانا بۈگۈن زامانىۋى تېلې جابدۇقلىرى بىلەن جاب-دۇلغان «31 - كانال» تېلېرادىو كومپانىيەسىنىڭ ستۇدىيەسىدە گۈلۋىرا بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتۇرۇ-مىز.

قازاقىستاندىكى قازاقىستان پايتەختىدە ئوزغۇن-لىقنى كومەرسىيەلىك تېلېرادىو كومپانىيەلىرى ئىش-لىمەكتە. «تاڭ»، «توتيم»، «31 - كانال»، «ت ۋ م»، «راخات»، «ئۇر»، «ك ت ك» ۋە باشقا تېلېكومپانى-يەلىرى ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئالمۇتا ۋىلايىتى ئاھالى-سىغا ئوز كورسىتىشلىرىنى كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. بىز سوز قىلىۋاتقان گۈلۋىرا ئىلاخۇنوۋا «31 - كانال» تې-لېرادىو كومپانىيەسىدە ئىشلەۋاتقىنىغا ئۈچ ژىل بولدى. ئۇ ئىشلەۋاتقان تېلېرادىو كومپانىيە ئوز كورسىتىشلىرى-نىڭ خىلمۇ - خىللىقى، ژۇقۇرى بەدىئىلىكى ۋە ئامما بابلىقى بىلەن دىققەتنى ئوزىگە تارتىدۇ.

مەزكۇر كومپانىيە 1992 - ژىلى قۇرۇلۇپ، 1993 - ژىلى ئاپرېلدىن باشلاپ ئوز كورسىتىشلىرىنى سوتكىسىغا 16 سائەتتىن نامايىش قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇنىڭغا قوشۇمچە 1994 - ژىلى ئوكتەبىردىن باش-لاپ «رادىو - 31» ئاڭلىتىشى ئىشلىمەكتە. ئېنىق-لاشلارغا قارىغاندا، ژۇقۇرىدا ئاتالغان تېررىتورىيە ئاھالىسىنىڭ 69 پروتسېنتى مەزكۇر تېلېرادىو كومپا-نىيەنىڭ كورسىتىشلىرىنى كورۇپ، خەۋەرلىرىنى ئاڭ-لايدىكەن. مەزكۇر كومپانىيەدە يۈزگە يېقىن ئىجادىي ھەم تېخنىكىلىق خادىملار ئىشلىمەكتە.

— مەن بۇ ساھاغا تەسادىپىي كېلىپ قالمىدىم، — دەيدۇ گۈلۋىرا سوئالىمغا جاۋابەن. — ئوقۇپ ژۈرگەن چاغلىرىمدىلا ژۇرنالىست بولۇشنى ئارمان قى-لاتتىم. «لېنىنسكايا سمېنا»، «دروژنايا رېبياتا» ۋە ئو-زىمىز ياشاۋاتقان خەشكىلەڭ ناھىيەسىدىكى ناھىيە-لىك گېزىتلەردە ماقالىلىرىم چىقىپ تۇراتتى. بىراق، ئاتا - ئانام مېنىڭ ژۇرنالىست بولۇشىمنى خالىماتتى. ئۇلار مېنىڭ دوختۇر ياكى قانۇن خىزمەتچىسى بولۇ-شۇمنى ئارزۇ قىلاتتى. مەكتەپنى تۈگىتىپ، ئۇلارغا ئېيتمايلا ھوججەتلىرىنى قازاق دولەت ئۇنىۋېرسىتېتى-تىنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىغا تاپشۇردۇم.

ھەقىقەتەنمۇ يارمەھەممەت ئاكا بىلەن مايمۇنەم ھەددە كەنجە قىزىنىڭ ژۇرنالىست بولۇشىنى ئۈمىلمە-غان ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپنى ئالتۇن مېدال بىلەن تۈ-گەتكەن، كىچىكىدىن مۇستەقىل پىكىر قىلىشقا ئوگەن-گەن گۈلۋىرا ئوزى ئارمان قىلغان ژۇرنالىستىكا فاكۇل-تېتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى قىزىل دىپلوم بىلەن تاماملىدى. ئۇ «31 - كانال» تېلېرادىو كومپانىيەسى-دە يېتەكچى ژۇرنالىست بولۇپ كوزگە كورۇنگەندە ئاتا - ئانىسىنىڭ خوشاللىقىنىڭ چېكى بولمىدى...

گۈلۋىرا 1971 - ژىلى چېلەك ناھىيەسىدە تۇغۇل-غان. ئوتتۇرا مەكتەپنى دروژبا يېزىسىدىكى 86 - رۇس مەكتىۋىدە تاماملىدى. ئۇنىۋېرسىتېتنى تۈگەتكەندىن كېيىن «مەخسەت» ناملىق ئېلېكترون گېزىتتە ئىشلى-دى. شۇ ژىل كۈزدە مەزكۇر تېلېرادىو كومپانىيەسىگە ئىشقا تەكلىپ قىلىندى. ئۇ ئوزىنىڭ ژۇرنالىستلىق ماھارىتى بىلەن چاپسانلا كوللېكتىۋ ئارىسىدا ھورمەت قازىنىدۇ. ئۇ «بىزنېس كلۇب»، «ئازىيە داۋىسى» ۋە باشقىمۇ كورسىتىشلەرنى ژۇقۇرى ماھارەت بىلەن ژۈرگۈزۈپ، تېلېتاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بو-لۇپ كەلمەكتە.

— ھازىر «ئازىيە داۋىسى» خەلىق ئاراكونكۇرسى يېقىنلاشقانسىرى ئۇنىڭغا تەييارلىق ئىشلىرى جىددى-دىي كېتىپ بارىدۇ، — دەيدۇ گۈلۋىرا سوزىنىڭ ئاخى-رىدا. — بىز ئۇ چوڭ سەنئەت بايرىمىنى تولۇق كور-سىتىشنى ھوددىمىزگە ئېلىۋاتىمىز. بىر تەكتلەيدىغان يېرى شۇكى، ئوتكەن ژىللاردا بولغان ۋاقەنى ئەتى-سى كورسىتەتتۇق. بىيىل مېدىيوس ئوتتۇر كورسىتىش-نى يولغا قويماقچىمىز. بىيىل كۈزگىچە «31 - كانال» ئۇيغۇرلار ھاياتىدىن رۇس تىلىدا كورسىتىشنى ئېچىشنى ئويلاۋاتىمەن. بۇنىڭغا بىزدە ئىشلەۋاتقان 5 نەپەر ئۇي-غۇر خادىملىرىمۇ تىلەكداشلىق بىلدۈرۈۋاتىدۇ. بىراق، بۇنىڭ بىر قىيىن يېرى بار. بىزنىڭ كومپانىيەمىز كوم-مېرتسىيەلىك بولغىنى ئۈچۈن بىزگە ھامىيلىق قىلى-دىغان ئادەملەر كېرەك بولىۋاتىدۇ. بىر سائەتلىك كورسىتىش تەييارلاش ئۈچۈن 50 - 60 مىڭ تەڭگە كېرەك بولىدۇ. ئەگەر بىزگە ياردەم بېرەلەيدىغان ئا-دەملەر بولسا ھەپتىسىگە بىر سائەتتىن رۇس تىلىدا ئۇيغۇرلار ھاياتىغا بېغىشلانغان كورسىتىشلەرنى تەي-يارلاش مۇمكىن. بۇ تىلەكنى كومپانىيە رەھبەرلىرىمۇ قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدۇ.

پەيزۇللا نەخمەتوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە - ئۇچۇر مەركىزى خەۋەرلىرىدىن

1996 - ژىل، 6 - ئىيۇل، تۈركىيە - قەيسەر، ئاگېنتىمىز ئابدۇلمەجىت ئاۋشار خەۋىرى.

شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ياردەملىشىش جەمىيىتى مۇخبىرلارغا بايانات ژىغىنى ئۆتكۈزدى

تۈركىيەنىڭ قەيسەر شەھىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ياردەملىشىش جەمىيىتىنىڭ باشلىقى مەھمەت ئەمىن باتۇر شەرقىي تۈركىستاندا كېيىنكى 3 ئاي ئىچىدە خىتاي ھۆكۈمىتى زۇلۇمىنىڭ ناھايىتى ئاشقانلىقىنى سۆزلىدى. باتۇر «گېرمانىيەدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئالاقە - ئۇچۇر مەركىزىدىن ئالغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، 10 مىڭ ئەتراپىدا شەرقىي تۈركىستان خەلقى قولغا ئېلىندى. بۇ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ھېچ قايسىسىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ نېمە بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس. يۇرتداشلىرىمىزنىڭ ھاياتىدىن ئەمىن ئەمەسمىز» دېدى.

باتۇر يەنە ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، «شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە ساقچى قىسىملىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ مەخپىي ژىغىنلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەردە خىتاي ھۆكۈمىتى چېگرا ئىستاندىكى ئۇرۇشنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىمۇ پارتىلىشىدىن ناھايىتى قورققان. خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ قېتىمقى «قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكىتىدە ئۇيغۇرلاردىن يەنە دىنىي زاتلار ۋە تالىپلاردىن تەركىب تاپقان 10 مىڭ كىشىنى قولغا ئالغانلىقى تەخمىن قىلىنماقتا. بۇ قولغا ئېلىنغانلار 1995 - ژىلدا قولغا ئېلىنغان تۆرت مىڭ تالىپ باللاردەك ئۇلارنىڭ قەيەردىكى تۈرمىلەردە ئېكەنلىكى نامەلۇم. يەنە خىتاي مەنبەلىك تەشۋىقات ئورۇنلىرىدىن كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇتتۇن ۋە ئادەم ئېتىش ھەرىكىتى داۋام قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم. 21 - ئەسىرگە بىر قانچە ژىل قېلىشى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى 25 مىللىيون خەلققە قارشى ئىشلەنگەن ۋەھشىي زۇلۇملارنى كىم توختىتىدۇ؟ تارىختا قارا داغ بولۇپ چاپلانغان خىتاي زۇلۇمىغا قارىتا دۇنيا قانچىلىك سۈكۈت قىلىدۇ؟ ئەڭ باشتا تۈركىيە ۋە ئىسلام ئالىمى ۋە پۈتۈن ئىنسان ھەق - ھوقۇقىنى ھىمايە قىلغۇچىلاردىن خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى ئاكتىپ بىر سىياسەت ژۈرگۈزۈشنى ئۈمۈت قىلىمىز» دېدى.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەھشىلەرچە قىلىۋاتقان زۇلۇمىغا قارىتا شەرقىي تۈركىستانلىقلارمۇ ھېچ ئۈن چىقارماي تۇرمىغانلىقىنى سۆزلىگەن مەھەمەت ئەمىن باتۇر، سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپ، «خىتاي مەنبەلىرىدىن ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۇ ۋاقىئەلەرگە سۈكۈت قىلغىنى يوق. ئاپرېل ئېيىدىن بۇيان شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ناھايىتى ئېغىر ۋاقىئەلەر 79 قېتىم يۈز بەرگەن. ئاپرېل ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ 15 ۋىلايىتىدە بىر ئاي ئىچىدە تەخمىنەن 65 مىڭ ئادەم توپىلاڭغا قاتناشقانلىقى ۋە شەرقىي تۈركىستاننى قىزىل كوممۇنىست بېسىۋالغاندىن بۇيانقى ئەڭ چوڭ ۋاقىئەلەردىن بىرى بولغانلىقى خىتايچە گېزىتلەردە يېزىلغان. ناھايىتى چوڭ ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بېسىقتۇرۇلغان بۇ ۋاقىئەلەر بۈگۈنكى كۈندە پارتىزانلىق ئۇرۇشىغا ئايلانغانلىقىغا ئائىرخە-

ۋەرلەرنى ئالماقتىمىز. شەرقىي تۈركىستانلىق مۇجاھىتلاردىن قورققان خىتايلار ئاخشاملىرى سائەت 21دىن كېيىن كوچىغا چىقالمايۋاتقانلىقى ھەققىدە مەلۇماتلار ئالدۇق. شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرى كۈندىن كۈنگە جۇش ئۇرۇپ ئۆسۈپ ئالماقتا. ئۇزۇنغا قالماي ئەڭ ئاخىرقى ئاسارەت ئاستىدا ياشاۋاتقان مۇسۇلمان ۋە ئۇيغۇر تۈركلىرىمىز ئازاتلىققا ئېرىشىدۇ!»

1996 - ژىل، 5 - ئىيۇل، ئىستانبۇل ئاگېنتىمىز مەمەت يىداڭلىي خەۋىرى.

ئىستانبۇلدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىر سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى

1996 - ژىلى 29 - ئىيۇل كۈنى ئىستانبۇل شەھىرى مەدەنىيەت مەركىزىدە شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىر سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئالدى بىلەن بۇ يىغىندا شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئىسلامچە ئاتاپ قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلىندى. يىغىندا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان «قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكىتىگە قارشى قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈلدى. [illegible] ئىستانبۇل باش كونسۇلى دوكتور [illegible] باش مەسلىھەتچىسى پروفېسسور دوكتور [illegible] شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىنىڭ باشلىقى [illegible] ۋە ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ھەمشەھەرلەردىن يۈزدىن ئۇشۇق ئادەم قاتناشتى.

يادنامە

سىماپتەك تىنىق ئىنسان ئىدى

بۈگۈندىن 79 ژىل مۇقەددەم قېدىمىي تۇرپاندا دۇنياغا كەلگەن دوستۇم مەھەمەت زەيدىنىي 16 - ئىيۇن كۈنى تاشكەنتتە ھاياتتىن كۆز ژۇمدى. مەھەمەت بىلەن ئىككىمىز سەل كام 50 ژىل بۇيان بىر - بىرىمىزنى بىلگىنىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن كۆڭلۈم ئۇنىڭ توغرىسىدا يادنامە پۈتۈشكە دەۋەت قىلدى.

دوستۇمنىڭ بېشىغا نى - نى كۈنلەر چۈشكەندە ھەممە جەۋىر - جاپالارغا ئۇنىڭ بىلەن بىللە بەرداش بەرگەن، قارا بۇلۇتلار ئۇنى قاپساپ كەلگەندە يار - يۆلەك، ھەمدەم بولغان ئۆمۈر يولدىشى تامارا بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرىمىز.

- شۇنچە جاپا - مۇشاقەتلەرنى تارتىپ، ئەندى ھالاۋىتىنى كۆرۈۋاتقان چاغدا... - دەپ ئۆكسىنىدۇ ئەلەملىك ئاچچىق ياشتىن كۆزلىرى قىزارغان ۋاپادار رەپىقە، ئانا. ئۇنىڭغا ئۇكايىمۇ، مەھەمەت ھايات بولغاندا بۇلار كېلەر ژىلى ئۆي - ئوتاق بولغانلىقىنىڭ ئەللىك ژىللىق ئالتۇن تويىنى نىشانلايتتى، ئەپسۇس!

- 1947 - ژىلى غۇلجىدا ئۆي - ئوتاق بولغانمىز، - دەيدۇ تامارا ئائىلەۋىي ھاياتنىڭ بىرىنچى تۈكۈنى قاچان تۈگۈنگەنلىكىنى ئەسلەپ. ئەشۇ ژىلى مەن بىر توپ ئۆزبەك ئوفىتسېرلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىگە ھەربىي مەسلىھەتچى بولۇپ بارغان ئىدىم. بىر ژىلدىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندى مېنى مايتاغدىن غۇلجىغا چاقىرۋېلىپ، يېڭى تەشكىل قىلىنغان شىنجاڭدا دېموكراتىيەنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ نەشر ئەپكارى «ئالغا» گېزىتىگە خىزمەتكە قويۇشتى. شۇ چاغدا مەھەمەت زەيدى ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ باشلىق تۈزۈلگەن ئەخبارات ئاگېنتلىقىدا ئا. ئابباسوۋنىڭ مۇئاۋىنى لاۋازىمىدا ئىشلەۋاتقان ئىكەن. رېداكسىيەلىرىمىز بىر قورادا ئىدى.

تامارا خانىمنىڭ ئۆتمۈشنى ئەسلەپ، ئېيتىپ بېرىشچە: مەھەمەت دىنىي - پەننىي مەكتەپنى تاماملاپ، شۇ مەكتەپنىڭ ئۆزىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپتۇ. ئۇ ياشلىقىدىنلا گومىنداڭغا قارشى ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنى ئەمەلىي ئىشلىرى بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلەيدۇ. تارىختا «11 بىتىم» دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئارىسىدىكى شەرتنامە گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن خائىنانە بۇزۇلغاندا، ئەخمەتئەپەندى ئەڭ پائال ۋە زورۇر كادىرلارنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يوشۇرۇن ھالدا ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا يوللاۋېتىدۇ. شۇلارنىڭ قاتارىدا مەھەمەت زەيدىمۇ بولغان.

گومىنداڭدىن كېيىن خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرىشى بىلەن باشقىلار قاتار مەھەمەتنىڭ ھاياتىدىمۇ كۈتۈلمىگەن، پۈتۈنلەي باشقىچە قاتتىق ئالدىنىشتىن ئىبارەت دەۋىر باشلانغانلىقىنى بىلىمىز. ھايات ۋە كۆرەش دولقۇنلىرىدا مەھەمەتتە بولغان تۇغما قابىلىيەت پىشىپ يېتىلىدۇ. ئۇنىڭدا تەشكىلاتچىلىق، مەرىپەتچىلىك سۈپەتلەر شەكىللىنىدۇ. بىجانىدا ئۈچ ژىل ناھىيە ھاكىمى بولغان چاغدا خەلق ئىچىگە چوڭقۇر چوكىدۇ. كېيىنرەك ئۈرۈمچىدە، ئىلىدا ھەر خىل خىزمەتلەردە بولغان ۋاقتىدا ئەمەلىي ئىشلار بىلەن تەڭ ئۆزىنىڭ سەۋىيەسىنى كۆتەرمەي تۇرۇپ، مۇھىم ئىشلارنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۆلكىلىك پارتىيە مەكتىۋىگە مۇدىر قىلىپ تايىنلىنىشى ئەينە شۇ ئۆزى ئۈستىدە قاتتىق ئىشلەپ، كامالەتكە يەتكىنىنىڭ ئالامىتى ئىدى. ئۇ شۇ لاۋازىمدا ئىشلەپ ژۈرگەندە، مەن ئۇيغۇر تىلىدا سىياسىي ئەدەبىياتلارنى نەشر قىلىش بويىچە مەسلىھەتچى بولۇپ، ئۈرۈمچىگە باردىم. مەھەمەت بىلەن يەنە ئۇچراشتۇق. ئۇ مۇدىرلىقتىن تاشقىرى ئۇيغۇر يېزىقىنى ئىسلاھ قىلىش ھەيئىتىگە قوشۇمچە رەئىس ئىدى. مەھەمەت بىلەن ئىمىن تۇرسۇن ئىككىسى ئىسلاھ قىلىنماقچى بولغان يېزىقنىڭ لايىھەسىنى ئوقۇپ كۆرۈپ، پىكىر بىلدۈرۈشىمنى ئىلتىماس قىلىشتى. ھازىر ئەمەلىيەتتە قوللىنىلىۋاتقان يېزىق (ئەرەب ھەرپىي ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى) شۇ چاغدا رەسمىي قوبۇل قىلىنـ-

غان قارارى بويىچە رەسمەن ئىشقا چۈشۈرۈلگەن. بۇ ئىشتا مەھەمەت زەيدىنىڭ تىلچى ئالىم سۈپىتىدە خىزمىتى چوڭ بولدى. ئەلقىسسە، بۈگۈنكى كۈندە ئەمەلىي ئۇرمۇشتا قوللىنىلىۋاتقان يېزىقتا، ئۇنىڭ ھەرپلىرى بىلەن پۈتۈلگەن گېزىت سەھىپىلىرىدە، دەستە - دەستە كىتاپلاردا م. زەيدىنىڭ ئۆچمەس ئىز تامغىسى بار.

م. زەيدىنىڭ بېجىن شەھىرىدە قىلغان پائالىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلىگىم كېلىدۇ. چۈنكى ئۇ دەۋىر م. زەيدىنىڭ زېھىن - زاكاۋىتى ژۇقىرى پەللىگە يەتكەن ۋاقىت بولسا، ئىككىنچىدىن قىزىل خىتاي سىياسىتىنىڭ ئۆسۈپ كېلىۋاتقان مىللىي كادىرلارنى زەڭ قويۇپ يوغان قايچىسى بىلەن قىرقىپ تۇردىغان رەزىل ئۇسۇلىنى بىر شەخسىنىڭ مىسالىدا ياققال كۆرىمىز. 1955 - 1962 - ژىللىرى مەھەمەت زەيدىن بېجىن مىللەتلەر نەشرىياتىدا مەسئۇل خىزمەت بېجىردۇ. ئاردا ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا رەسمىي زىيارەت خىزمىتى بىلەن چىقىدۇ. تاشكەنتتە ئۇنىڭ بىلەن 3 - قېتىم يەنە بىللە بولدۇق. بۇ سەپەرنىڭ ئاقىۋىتى م. زەيدى ئۈچۈن ئانا ۋەتىنىدىن ئايرىلىش بىلەن يەكۈنلىنىدۇ. ئۇ سوۋېتپەرەست ۋە مىللەتچىلىكتە ئەيىپلىنىپ، خىزمەتتىن مەجبۇرىي بوشىتىلىدۇ. ئۇ ئائىلىسى بىلەن غۇلجىغا تۇۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ جازالىنىدۇ. 1962 - ژىلى 29 - ماي ۋاقەسى ھەممە ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىدە. شۇ كۈنى قىزىل خىتاي باسقۇنچىلىرى غۇلجا شەھىرىدە يۈزلىگەن ئۇيغۇرلارنى پۇلېمىوت ئوقىغا تۇتۇپ، شەھەر كوچىلىرىنى قانغا بويىغان ئىدى. چوڭ دۆلەتچىلىك سىياسەتتىن تاقىتى تاق بولغان مەھەمەت زەيدى ئائىلىسى ئەچچە ئۈن مىڭ لىغان ئۇيغۇرلار بىلەن كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مۇقەددەس ۋەتىنىنى ئەرىكسىز تەرك ئېتىپ، قېرىنداش ئۆزبەكستاندىن باش پانا تاپىدۇ. شۇندىن بۇيان ئارىدىن ئوتتۇز ژىلدىن ئۇشۇق ۋاقىت ئۆتتى. مەن مەھەمەت زەيدى بىلەن ئەڭ ئاداقىي تىنىقىغىچە قەدىردانە دوست، ھەمدەم ۋە سەپداش بولۇپ ئۆتتۇق.

ئۇ دەسلەپ قىيىنچىلىقلارغىمۇ دۇچار بولدى. قەلەمنى قويۇپ، كەتمەن تۇتۇپ، سۇۋخوزدىمۇ ئىشچى بولۇپ ئىشلىدى. سەل كېيىنرەك ئۇنى ئۇيغۇر رادىو رېداكسىيەسىگە ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇق. ئاردىن بىر ئاز ئۆتۈپ، مەھەمەت ئۆزبەكىستان قامۇسى نەشرىياتىغا تەكلىپ قىلىنىپ، ئۇ يەردە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئۆتمۈش ۋە بۈگۈنكى تارىخىغا ئائىت نۇرغۇن ماقالىلارنى يېزىپ، قامۇسقا كىرگۈزگەن. ئۇ تىلچى، مەرىپەتچى ئالىم سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ ئاڭلىق ھاياتىدا كۆپ ئىزلىق ئىز قالدۇرۇپ كەتتى. سۆزدىن سۆزۈك، سىماپتىن تىنىق پاك، ھالال، يۇمشاق مۇجەزلىك، ئۆز خەلقىگە جان دىلىدىن خىزمەت قىلىشتىن باشقىنى ئويلىمىغان دوستىمىزنىڭ يارلاق خاتىرىسى خەلقىمىزنىڭ يادىدا ئۇزاق ساقلانغۇسى.

خېلەم خۇدايبەردىيېۋ.
تاشكەنت شەھىرى.

داۋۇت ئىسيېۋ

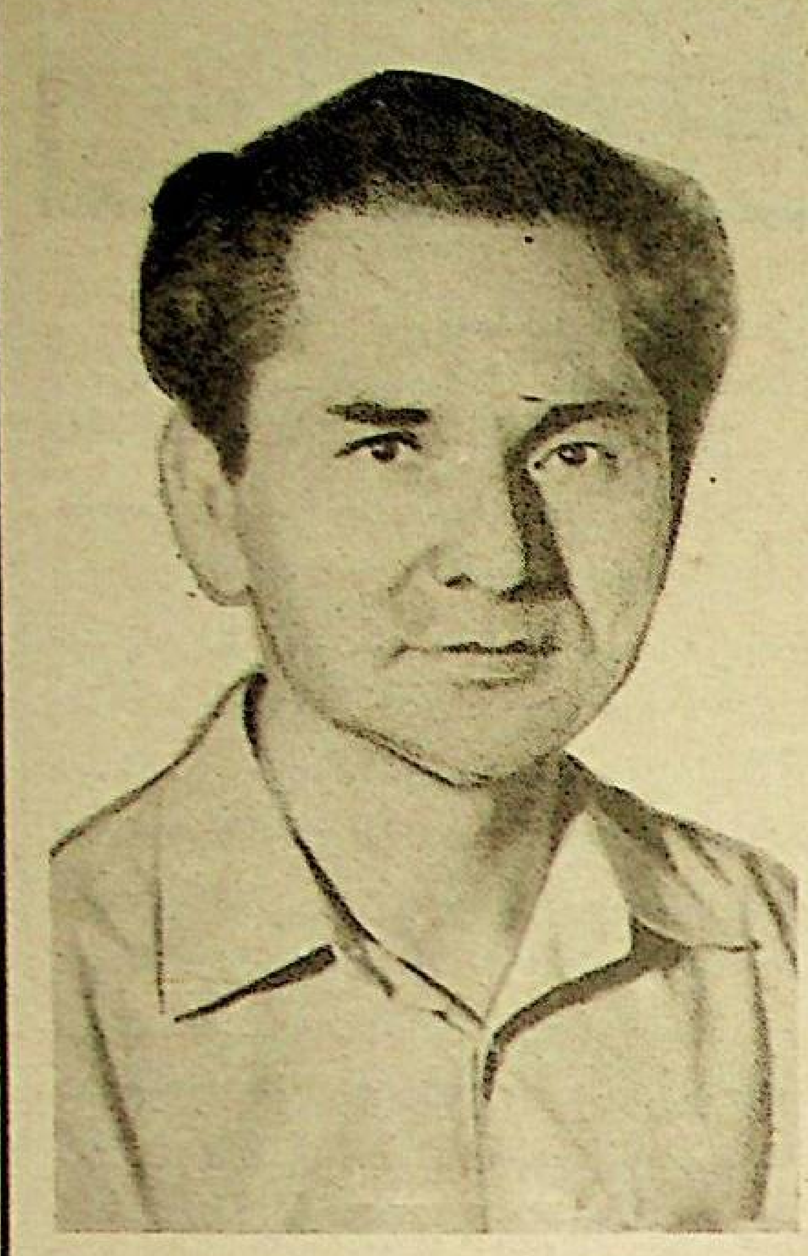

پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى بىلەن مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان كۆرنەكلىك ئالىم، تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى، دوتسېنت داۋۇت ئابدۇرېئىم ئوغلى ئىسيېۋ ئەجىدىتىدە راسا كۈللەنگەن بىر پەيتتە 60 ياشقا تولۇش ھارپىسىدا ... دۇنيادىن كۆز ژۇمدى. بىزنىڭ جېنىپ ئالىم، ھەققىي ۋەتەنپەرۋەر، ساخاۋەتلىك ئىنسان ۋە خىزمەتدىشىمىز دىن ئايرىلىپ قالدۇق.

داۋۇت ئابدۇرېئىم ئوغلى 1936 - ژىلى 12 - ئاۋغۇستتا ئابدۇرغان ۋىلايىتى پانفىلوۋ ناھىيىسىنىڭ قاش يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى ۋە سېپىدىكى خىزمىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن تاشكەنت دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى 1965 - ژىلى تاماملايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن 1967 - ژىلغىچە جۇمھۇرىيەتلىك ئارا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتى رېداكسىيىسىدە ئەدەبىي خادىم بولۇپ ئىشلەيدۇ؛ داۋۇت ئىسيېۋ 1969 - 1972 - ژىللىرى س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى موسكۋا شەھىرىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىدا ئوقۇيدۇ. 1972 - ژىلدىن 1980 - ژىلغىچە قازاقستان س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىل بىلىمى ئىنستىتۇتى ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمىدە كىچىك ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلەپ، كېيىن ئابايى نامىدىكى قازاقستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. 1987 - ژىلدىن ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مەنبەشۇناسلىق ۋە ئەخبارات بۆلۈمىدە چوڭ ئىلمىي خادىم، قازاقستاننىڭ مەركىزىي ئاپ بىلەن ئالاقىلار بىلەن ... باش ئىلمىي خادىم. 1995 - ژىلدىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى يېنىدىكى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ تارىخ بۆلۈمىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

داۋۇت ئىسيېۋ يۈزلىگەن ئىلمىي - ئاممىباب ۋە ئىلمىي ماقالىلار بىلەن «يەتتىسۇ ئۇيغۇر دولىتى»، «ئۇيغۇر تارىخى» ناملىق مونوگرافىيىلەرنى مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. ئالىمنىڭ ئەمگەكلىرى شەرقىي تۈركىستان تارىخىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۆگىنىش ئىشلىرىدا ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك تەتقىقاتلار سۈپىتىدە قىممەتلىكتۇر.

داۋۇت ئىسيېۋنىڭ ئارمانلىرى كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئارزۇ - ئارمانلىرىمۇ بىزگە ۋە كېلەچەك ئەۋلادلارغا مىراس بولۇپ قالدى. مېھرىۋان ئىنسان، سەممىي دوست، ئىستېداتلىق ئالىمنىڭ يارقىن سىماسى خاتىرىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

بىر توپ يولداشلىرى ۋە قېرىنداشلىرى.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ژىل 20 ـ ئىيۇل (چىللە) شەنبە №29 (4038)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

ھوسۇلنى ئۇمۇمىي يۇزلۇك ژىغىشتۇرۇشقا ۋە قىش پەسلىدىكى ئىشلارغا تەييارلىق بويىچە جىددىي چارىلەر كورۇلۇشى كېرەك

17 ـ ئىيۇل كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش ۋە ئېنېرگېتىكا بىلەن ئىسسىقلىق بېرىش كارخانىلىرىنىڭ قىش پەسلىدىكى ئىشلارغا تەييارلىقى بويىچە كېڭەش ئۆتكۈزدى.

كېڭەشمىدە پرېمېر ـ مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارلىرى ۋەنىبېك كەرىبژانوۋ بىلەن كارىي شتويىك، بىر قاتار مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلارنىڭ باشلىقلىرى ئەخبارات بەردى. ئۇنىڭدا ھوسۇل ژىغىشتۇرۇشقا باغلىق بارلىق مەسىلىلەر كومپلېكسىنى ھەل قىلىشقا داۋاملىق كوڭۇل بولۇنىۋاتقانلىقى تەكىتلەندى. ھازىرنىڭ ئوزىدە كومبايىنلارنىڭ 60 پروتسېنتى، خامانلار ۋە ئامبارلارنىڭ خېلە قىسمى رېمونتلاندى. بىسىل قازاقستاننىڭ يېتەرلىك مولچەردىكى نېفت مەنبەسى بار ۋە ئۇنى چەتتىن ئېلىپ كەلمەي ئوزىنى ئوزى تەمىنلەيدۇ. ئېكىلسكلەركە مالىيەۋىي ياردەم كورسىتىلمەكتە ـ ۋېكسىل ئىشقا چۈشتى، بىر مۇنچە قەرىز بېرىلدى.

لېكىن ھەممە ئىش كوڭۇلدىكىدەك بولمايۋاتىدۇ. روسسىيەدىن سېتىپ ئېلىنىدىغان كومبايىنلارنىڭ باھاسىغا قوشۇلىدىغان 20 پروتسېنتلىق سېلىق ئۇلارنىڭ خۇنىنى بەكمۇ قىممەتلەشتۈرمەكتە. دېخانلار بۇ سېلىقنى يوقىتىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

ن. نازاربايېۋ ئاشلىقنى ئۇمۇمىي يۇزلۇك ژىغىشتۇرۇشقا ھەر تەرەپلىمە پۇختا تەييارلىق كورۇلۇشى كېرەك دەپ تەكىتلىدى. توۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئېھتىيات قىسىملارغا، كومبايىنلارغا، ياقار مېي، مايلاش ماتېرىياللىرىغا بولغان تەلەپلىرىنى قاناەتلەندۈرۈش زورۇر. جەنۇبتىن شىمالىي ۋىلايەتلەرگە 1100 ژۇك ئاۋتوموبىلى ئەۋەتىلىدۇ. بىسىل جۇمھۇرىيەت ئېھتىياجى ئۈچۈن دولەت ساقلىرىغا بېرىلگەن قەرىزنى قايتۇرۇش ھېساۋىغا 2 مىللىون توننا ئاشلىق قۇيۇلۇشى كېرەك ـ دېدى پرېزىدېنت.

كېڭەشمىدە ئېنېرگېتىكا ۋە ئىسسىقلىق بېرىش ستانسىيەلىرىنىڭ قىشلىق شارائىتقا تەييارلىقى قانائەتلەنگۇسىز دەپ ئېتىراپ قىلىندى.

مىنىستىرلىكلەرنىڭ ھېساۋاتى تىڭشالدى

16 ـ ئىيۇل كۈنى پرېمېر ـ مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى كاررى شتويىكنىڭ رىياسەتچىلىكى بىلەن جۇمھۇرىيەت ھوكۇمىتىنىڭ نوۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا ئاۋتوترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيە، سانائەت ۋە سودا مىنىستىرلىكلىرىنىڭ 1995 ـ 1996 ـ ژىللاردىكى ئىشى توغرىلىق ۋە ساھالارنى 1997 ـ ژىلى تەرەققىي ئەتكۈزۈشىنىڭ ئىمكانىيەتلىرى توغرىلىق ھېساۋاتلىرى تىڭشالدى.

ئاۋتوترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيە مىنىستىرلىكىنىڭ خەۋىرى تىڭشالغاندىن كېيىن ھوكۇمەت ئۇنىڭ ئاۋتوترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيە تۈزۈلۈشىنى ئوزگەرتىش ۋە خۇسۇسىيلاشتۇرۇش بويىچە خىزمىتىنى تۈپ ـ ئاساسىدىن قوللاپ ـ قۇۋەتلەش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى.

سانائەت ۋە سودا مىنىستىرلىكىگە قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىش نەتىجىسىنى مۇھاكىمە قىلىش بۇ ساھادا ئازدۇ ـ كوپ ئىلگىرىلەشلەر يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى كورسەتتى. جۇمھۇرىيەت بويىچە كوپلىگەن سانائەت كارخانىلىرى موشۇ ژىلنىڭ ئوتكەن ئالتە ئېيىدا ئوتكەن ژىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى ئىشلەپ چىقىرىش نەتىجىسىگە يېتەلمىگىنى بىلەن، بۇ ژىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئىشلەپ چىقىرىش دەرىجىسىنى ئوتكەن ژىلقىدىن ئاشۇرۇشنى كوزلىمەكتە.

ئۇراقلىق ئىختىسات ئۈچۈن بارلىق قولايلىقلار موجۇت

دولەت كاتىبى ئاخمېتژان يېسىموۋ 11 ـ ئىيۇل كۈنى ياپونىيەنىڭ قازاقستاندىكى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋە پەۋقۇلئاددە ئەلچىسى ئاكىروماتسۇئىنى ئۇنىڭ جۇمھۇرىيەتتىكى دىپلوماتىك ۋاكالىتىنى تاماملىشى مۇناسىۋىتى بىلەن قوبۇل قىلدى.

ئۇچرىشىش ۋاقتىدا ياپونىيەنىڭ قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ تونۇغانلىقى ۋە ئۇنىڭ بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقانلىقى تەكىتلەندى. ئا. يېسىموۋ ئاكىروماتسۇئىغا ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدا ئوز ئارا پايدىلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئوتۇملۇك پائالىيىتى ئۈچۈن تەشەككۇر ئىزھار قىلدى، شۇنداقلا ئۇ سانائەت ۋە سودا مىنىستىرلىكىنىڭ ياپونىيەدىن ئېكسپورت قىلىنىدىغان توۋارلار كولەمىنى ئۈچ يۈز مىللىون دوللارغىچە كوپەيتىش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

ياپونىيە ئەلچىسى قازاقستاننىڭ ۋاقىت ئوتۇشى بىلەن ئۇراقلىق ئىختىساتقا ئىگە بولۇشى ئۈچۈن بارلىق قولايلىقلار موجۇت ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

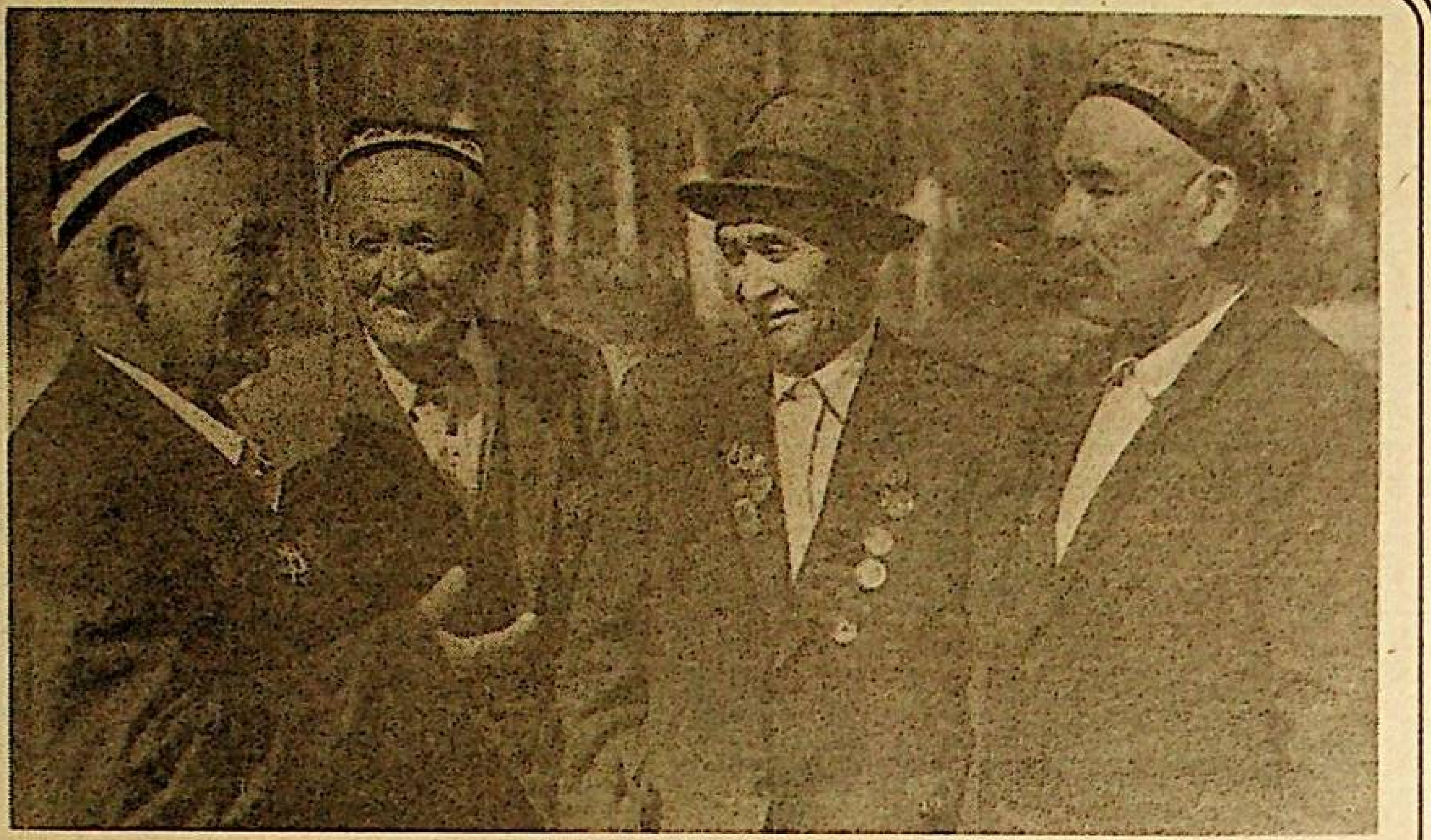

ئالمۇتا ۋىلايىتى. بايسېيىت يېزىسى ئوزىنىڭ كوركەم ـ گوزەللىكى، ئادەملىرىنىڭ ئىناق، ئىشچانلىقى بىلەن چېلەك ناھىيەسىدىكى ئۈلگىلىك يېزىلارنىڭ بىرسى. بۇ يەردە ھەممە ساھالار بويىچە داڭلىق كىشىلەر كوپلەپ يېتىشىپ چىققان. ئەشۇنداق كىشىلەرنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش بۇ يەردە ياخشى ئەنئەنىگە ئايلانغان.

يېقىندا يېزىدا چوڭ تەنتەنىلىك ژىغىن ئوتكۈزۈلۈپ، ئەمگەك ۋە ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىدىن يۇنۇس ھەمرايېۋ، ھېمىت يۇسۇپوۋ، ئابدۇللا مەشۇروۋ، ئاۋاكرى شەمشىيېۋ، لوتپۇللا مۇتەللىپوۋلارنىڭ نامىغا كوچا ئىسىملىرى بېرىلدى.

سۈرەتلەردە: تەنتەنىدىن كورۇنۇشلەر.

ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

گېنېرال ئىگور رودىئونوۋ ـ روسسىيەنىڭ يېڭى مۇداپىئە مىنىستىرى

روسسىيە پرېزىدېنتى ب. يېلتسىن گېنېرال ـ پولكوۋنىك ئىگور رودىئونوۋنى ئۇزاق ئويلىنىشتىن كېيىن لاۋازىمىدىن بوشىتىلغان پاۋېل گراچېۋنىڭ ئورنىغا روسسىيەنىڭ مۇداپىئە مىنىستىرى قىلىپ تايىنلىدى.

ئىگور رودىئونوۋ 1936 ـ ژىلى 1 ـ دېكابىردا پېنزا ۋىلايىتىنىڭ سېردوبسكىي ناھىيەسىگە قاراشلىق كوراكىنو يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئورلوۋ تانك ئۇچىلىشىسىنى، برونېتانك ئەسكەرلىرى ئاكادېمىيەسىنى، باش شتاب ئاكادېمىيەسىنى تاماملىغان، پرىكارپات ئوكرۇگىدا موتو ئاتقۇچىلار دىۋىزىيەسىگە قوماندانلىق قىلغان، ئاۋغانىستاندا 40 ـ ئارمىيەنىڭ قوماندانى بولۇپ ئىشلىگەن، زاكاۋكاز ھەربىي ئوكرۇگى ئەسكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلغان. ئۇ 1989 ـ ژىلى ئاۋگۇستتىن باشلاپ باش شتاب ئاكادېمىيەسىنىڭ باشلىقى، 1988 ـ ژىلدىن گېنېرال ـ پولكوۋنىك.

بايقىغۇچىلار ئىگور رودىئونوۋنىڭ بۇ ژۇقۇرى لاۋازىمغا تايىنلىنىشىنى بىخەتەرلىك كېڭەشىنىڭ كاتىبى ئالېكساندىر لېبېدنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن بولدى، دەپ ھېساپلايدۇ.

رودىئونوۋنىڭ يېڭى خىزمەت ئورنىدىكى ۋەزىپىلىرى ناھايىتى مۇرەككەپ. بۇ ۋەزىپىلەر مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنى گراچېۋنىڭ يارامسىز تەرەپدارلىرىدىن تازىلاش، ئوفىتسېرلەرگە مائاشىنى ۋاقتىدا بېرىپ تۇرۇش، ئارمىيەدە ھەربىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، روسسىيەنىڭ تېررىتورىيە پۇتۇنلۇگى ۋە مۇستەقىللىقىنى ساقلاش ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت.

ئاھالى تۇرۇشلۇق جايلار رەھىمسىزلىك بىلەن ئوققا تۇتۇلماقتا

روسسىيە ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، فېدېرال كۈچلەرنىڭ بولۇمچىلىرى چېچەنىستاندىكى ئاھالىلىق پۇنكىتلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئوققا تۇتۇپ، ئويلەرنى ۋەيران قىلماقتا. روسسىيە ئەسكەرلىرى بۇ يەرلەردە قانچىلىك ئادەمنىڭ ھالاك بولغانلىقى بىلەن كارى يوق، چېچەنلەر كوپىرەك قۇربان بولسا، شۇنچىلىك خوشال.

فېدېرال ئەسكەرلەر كېچى يېزىسىنى ئارتىللېرىيە ۋە سامولېيوتلاردىن ئوققا تۇتۇپ، يەر ئېگىلىرىدىن «تازىلىغاندىن» كېيىن ماخكېتى يېزىسىنى بومبىلاشقا باشلىدى. بۇ يەردە چېچەنىستان ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ رەھبىرى ز. ياندابىيېۋنىڭ شتابى بار دەپ ئېيتىلماقتا. كروزنىينىڭ يېنىدىكى ستارىيى ئاتاگى يېزىسىنى ئالتە ۋېرتولېيوت ئوققا تۇتۇپ، بومبىلىغان. بۇ يەردە ياندارىبىيېۋنىڭ ئانىسى بار ئىكەن. ئەندى چېچەنىستاننىڭ باشقا يېزىلىرى فېدېرال ئەسكەرلەر تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

ياۋروپىلىق تەشكىلات ۋەكىلىنىڭ تەلىۋى

ياۋروپىدىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق بويىچە تەشكىلات باشچىسى روبېرت فروۋىك موشۇ ھەپتىنىڭ ئاخىرىغاقەدەر بوسنىيە سېربلىرىنىڭ رەھبىرى رادوۋان كارادژىچتىن سىياسى سەھنىدىن چۈشۈپ، سېرب جۇمھۇرىيىتىدىكى دېموكراتىك پارتىيەنىڭ رەئىسى خىزمىتىدىن كېتىشنى تەلەپ قىلدى.

ئەگەر ئۇ بۇ شەرتكە كونمەيدىغان بولسا، بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنادا بېسىل سېنتەبىردە بولىدىغان ئومۇمىي سايلامغا قاتنىشىشقا چەك قويۇلىدۇ، ـ دەپ بىلدۇردى ئۇ.

خىتايدىكى تەبىي ئاپەتلەر

خىتاينىڭ مەركىزىي ۋە شەرقىي رايونلىرىدا مىسلى كورۇلمىگەن كۈچلۈك سۇ ئاپىتى يۈز بەرگەن. ئۇنىڭ زىيىنى مىللىياردلىغان دوللار ھېساپلانماقتا. بۇ يەردە ھازىرنىڭ ئوزىدىلا 600 دىن كوپىرەك ئادەمنىڭ ھالاك بولغانلىقى مەلۇم.

ئەندى خىتاينىڭ خېنەن ئولكىسىدە خەلىق يۈز بەرگە قاتتىق قۇرغاقچىلىق ئازاۋىنى چەكمەكتە. مەملىكەتنىڭ بۇ ئولكىسىدە ھوكۇمەت ۋەكىلىنىڭ ئېيتىشىچە، بەش مىللىون گېكتار مەيداندىكى زىرائەتلەر قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن كويۇپ كەتكەن.

ئىختىساسات مەسىلىلىرى

ئاشلىق ئورۇش باشلاندى، تەييارلىق قانداق؟

مەلۇمكى، بىيىل جۇمھۇرىيەت بويىچە 18 مىلـلىون گېكتاردىن كۆپرەك مەيدانغا ئاشلىق تېرىلـدى. ئۇنىڭ كۆپ قىسمىنى بۇغداي تەشكىل قىـلىدۇ.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىنىڭ ئوتتۇقلۇق ژۈرـگۈزۈلۈشى ئۈچۈن ھوكۇمەت بىيىل دېخانلارغا ئۆتكەن ژىللاردىكىگە نىسبەتەن خېلە چوڭ غەمـخورلۇق قىلدى. ئۇرۇق، تېخنىكىلار ئۈچۈن ئېھـتىيات قىسىملار، مايلاش ماتېرىياللىرى ۋە يانـىلغۇ تاپچىللىغىنى ھەل قىلىشتا قەرىز بېرىپ، ئۇـنى ھوسۇل بىلەن تۆلەش تەرتىۋىنى يولغا قويـدى. بىر نەچچە ژىلدىن بېرى خىمىيەۋىي ئوـغۇت كۆرمىگەن ئېتىزلارنىڭ ھوسۇلدارلىغىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا مىنېرال ئوغۇتـلار چېچىلدى.

يېزا ئېگىلىكى مۇتەخەسسىلىرىنىڭ پىكرىچە، بىيىل جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق جايلىرىدا دېگـدەك ئاشلىق ياخشى ئۆسۈپ يېتىلمەكتە. جەنۇـبىي ۋىلايەتلەردە بولسا ئارپا، بۇغداي پىشىپ يېـتىلىپ، ئوما باشلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

ياز بويى ماڭلاي تەر بىلەن يېتىشتۈرۈلگەن ھوسۇلنى ئۆز ۋاقتىدا ئىسراپسىز ژىغىۋېلىش ئۈچۈن كومباين ۋە باشقا تېخنىكىلار يېتەرلىكمۇ؟ بۈگۈن دېخانلارنى ئويلاندۇرۇۋاتقان ئەڭ مۇھىم مۇئەمـمالارنىڭ بىرى ئەينە شۇنىڭدىن ئىبارەت.

مۇتەخەسسىلەرنىڭ پىكرىچە، جۇمھۇرىيەت بويىچە يېتىشتۈرۈلگەن ھوسۇلنى ئۆز ۋاقتىدا چاچـماي ـ توكمەي ژىغىۋېلىش ئۈچۈن كومباينلار يېتىشمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھوكۇمەت روسسـيەدىن بىر نەچچە ژىللىق قەرىز بىلەن مىڭ كومـباين سېتىۋېلىشنى قارار قىلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي قىسمى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاشلىق كانى ھېساپلانـغان تىڭ ۋىلايەتلىرى ئېگىلىكلىرىگە بېرىلمەكچى. ئو مائىشلىرىغا تەييارلىق ئالمۇتا ۋىلايىتىدە قانداق كېتىپ بارىدۇ؟ مەلۇمكى، ۋىلايەتتە ئۆتكەن ژىلى 215,2 مىڭ گېكتار يەرگە دانلىق ۋە باشاقلىق ئاشلىق تېرىلگەن بولسا، بىيىل ئۇنىڭ مەيدانى 252 مىڭ گېكتارغا كەڭەيتىلدى. ھاۋا رايىنىڭ قولايلىقلىرى ۋە زىرائەتنىڭ ياخشى پەرۋىش قىـلىنىشى نەتىجىسىدە بارلىق ئېتىزلاردىن دېگـدەك مول ھوسۇل كۈتۈلمەكتە. بىراق ئۇ يەردىمۇ يېتىشتۈرۈلگەن ھوسۇلنى ئۆز ۋاقتىدا ژىغىۋېلىش ئۈچۈن كومباينلار يېتىشمەيدۇ. ۋىلايەتتە ئارپا بىلەن بۇغداي پىشىپ، ئومىنىڭ باشلىنىشىغا سا-ناقلىق كۈنلەر قالدى. لېكىن كۆپلىگەن ناھىيەلەر ۋە ئېگىلىكلەردە كومباينلار رېمونتلىنىپ، تەييار-لىق سېپىغا قويۇلمىغان. ۋىلايەتتە ھەممىسى بوـلۇپ 1354 كومباين بولغان بولسا، ھازىر ئۇلار-نىڭ پەقەت 72 پروتسېنتىلا ئومىغا تەييار. ئىلى، كېگەن، كۆرتى، رايىمبېك ناھىيەلىرىدە بولسا قولـدا بار كومباينلارنىڭ يېرىمى ئاران رېمونتلىنىپ، تەييارلىق سېپىگە قويۇلغان. مۇنداق بولۇشىنىڭ سەۋەپلىرى كۆپ. كۆپلىگەن ئېگىلىكلەردە مەبـلەغ يېتىشمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ ناھىيەلەر ۋە ئېگـىلىكلەر رەھبەرلىرى ئومىغا تەييارلىق ئىشلىرىنى كۈچەيتىشكە تىرىشماقتا. چۈنكى، ئون مىڭلىغان گېكتار مەيداندىكى ئاشلىقنى ئوغاق بىلەن ئوـرۇپ، تولۇق بىلەن تەپكىلى بولمايدۇدە...

ئۆيلەرگە كىم خوجايىنلىق قىلىدۇ؟

ئىلگىرىدىن ئاھالى تۇرۇشلۇق ئۆيلەرنى ئۆي باشقۇرۇش مەھكىمىلىرى باشقۇراتتى. تۇرۇشلۇق ئۆيلەرگە قىلىنىدىغان كوممۇنال خىزمەتلەر ـ گاز، ئېلېكتىر، ئىسسىق ۋە سوغ سۇ بىلەن تەمىنلەش، ئۆيلەرنى رېمونت قىلىش، كورىدورلارنى سىرلاش ۋە ئاقارتىش، ھويلىلارنى تازىلاش، ئەخلەت توـشۇش ۋە باشقا خىزمەتلەر ئۆي باشقۇرۇش مەھـكىمىلىرى تەرىپىدىن بەلگۈلىنەتتى ۋە قىلىنىغان خىزمەتلەر ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ھەقمۇ ئۆي باشـقۇرۇش مەھكىمىلىرىگە كېلىپ چۈشەتتى. بىر قا رىماققا ھەممە ئىش ئۆز ئېلىپىدا كېتىپ بارغانـدەك بىلىنەتتى.

كېيىنكى ژىللاردا دەۋىر ئۆزگىرىپ، باشقىچە ۋەزىيەت ئېلىپلاشتى. ئىلگەركى دولەت ئېگىدار چىلىغىدىكى تۇرۇشلۇق ئۆيلەر خۇسۇسىيلاشتۇرۇلۇپ، شەخسلەرنىڭ خۇسۇسىي مۈلكىگە ئايلانـدى. ئىختىساتنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچىرـلىشى تۇرۇشلۇق ئۆيلەرنى ئۆز مونوپولىيەسىگە ئېلىۋالغان كوممۇنالچىلار ئۈچۈن «تويدا توغاچ ئوغۇرلايدىغان» شارائىت يارىتىپ بەردى. موـنوپولىيەگە قارشى كومىتېت كېيىنكى ژىللاردا ئۆي باشقۇرۇش مەھكىمىلىرىنىڭ قىلىنمىغان خىزمەتـلەر ئۈچۈن ئۆي ئىگىلىرىدىن ئاخچا ژىغىپ، مىلـلىونلىغان تەڭگىنى سۈيى ئىستىمال قىلغانلىغىنى ئېنىقلىدى. شۇنىڭغا باغلىق ھوكۇمەت ئۆي باشقۇرۇش مەھكىمىلىرىنى بىكار قىلىپ، شەخـسىي ئۆي ئىگىلىكلىرىنىڭ كوئوپېراتىۋىنى قۇرۇش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى. بۇ قارارغا بىنائەن خۇسۇسىي ئۆي ئىگىلىرى بىرىنچى ئىيۇلدىن باشلاپ ئۆي رېمونتى ـ سانتېخنىكىلىق خىزمەتـلەر ئۈچۈن ئۆزلىرى ھەق تۆلىشى كېرەك. يەنى ئىلگەركىدەك ئۆي رېمونتى ئۈچۈن كېرەكلىك ئاخچىنى ئىشەشسىز «ئۈمۈمىي قازانغا» تاشلىماي، لازىم تېپىلغاندا، مەسىلەن، ئۆيدىكى بىرەر تۇرۇبا يېرىلىپ كەتكەندە، ياكى ئۇنى تازىلاشقا ۋە ئالـماشتۇرۇشقا توغرا كەلگەندە، ئۇستىنى ئۆزى چاـقىرىپ، ئۇنىڭ ئەمگەك ھەققىنى دولەت ياڭچۇـغىدىن ئەمەس، ئۆز ياڭچۇغىدىن تۆلىشى كېرەك.

مۇنداق ئۇسۇل كىمگە پايدىلىق، كىمگە زىيان؟ ئەسلىنى سۈرۈشتۈرگەندە خۇسۇسىي ئۆي ئىگىـلىرى ئۈچۈن پايدىلىق ئىكەنلىكى تالاشسىز. چۈنـكى، سىز ھەر ئايدا باشقىلارنىڭ يېرىلغان تۇرۇبىـلىرى ئۈچۈن ئاخچا تۆلەۋەرمەيسىز.

ھازىر كوممۇنال خىزمەتلەر ئۈچۈن ھەق تۆلەيـدىغان بىلانكىدىن ئورۇنسىز ھەق ئېلىنىۋاتقان بەزى خىزمەت تۈرلىرى چىقىرىپ تاشلاندى. لېكىن ئىسسىق ۋە مۇزدەك سۇ، ئۆيلەرنى ئىسـتىش، ئەخلەت توشۇش ۋە باشقا خىزمەت تۈرلـرى ئۈچۈن باھالار ھەسسىلەپ كۆپىيىشكە باغـلىق سىزنىڭ كوممۇنال خىزمەت ئۈچۈن ھەر ئايـدا تۆلەپ تۇرىدىغان ئاخچىڭىز كۆپەيدىكى، ئاـزايمىدى.

ھازىر تۇرۇشلۇق ئۆيلەرگە زادى كىم خوجايىنـلىق قىلىدۇ؟ دېگەن مەسىلە مۇھىم مۇئەمماغا ئايـلانماقتا. شەخسىي تۇرۇشلۇق ئۆي ئىگىلىرىنىڭ كوئوپېراتىۋى تېخى تولۇق كۈچكە كىرمەيۋاتىدۇ. ئىلگىرى ئىشتىھاسى «ئېچىلىپ قالغان» ئۆي باشـقۇرۇش مەھكىمىلىرىنىڭ باشلىقلىرى شەخسىي ئۆيلەر كوئوپېراتىۋىغا باشلىق بولۇشنى داۋا قىلـماقتا. راستىنى ئېيتقاندا، ئۆي ئىگىلىكىنىڭ ژىپـىدىن ـ ژىڭنىسىگىچە بىلىدىغان ئۇلاردەك مۇتەـخەسسىلەر ئاز. ئۇلارنى شەخسىي ئۆي كوئوپېراـتىۋلىرىغا باشلىق قىلىپ سايلىغان تەغدىردە، ئەپسىنىڭ يوغىرىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنى تەكشۈرۈپ، نازارەت قىلىپ تۇرىدىغان كومىسسـيەلەرنى قۇرۇش تەكلىپ قىلىنىۋاتىدۇ. گويا باشـلىقلار يېڭى كومىسسىيەنى ئىندەككە كەلتۈرۈۋالـمىسىلا بولاتتىغۇ...

تېلېفونغا ۋاقىتقا قاراپ ھەق تۆلەيسىز

بىرىنچى ئىيۇلدىن باشلاپ تېلېفوندىن پايـدىلانغانلىغى ئۈچۈن ھەق تۆلەشنىڭ تەرتىۋى ئۆزگەردى. ئەندى سىز تېلېفون تروۋكىسىنى قولـىڭىزغا ئېلىپ، سۆزلەشكەن ۋاقتىڭىزنىڭ ھەر بىر مىنۇتى ئۈچۈن 30 تىيىندىن تۆلەيدىغان بولدىـڭىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە تېلېفوندىن پايدىلىنىشـنىڭ ئىلگەركى ئۈمۈمىي ئايلىق باھاسى 44 پروتـسېنت ئەرزەنلىدى. مەسىلەن، بۇرۇن بىر تېلېـفون ئاپپاراتى ئۈچۈن تۆلىنىدىغان 150 تەڭگە ئورنىغا ھازىر 90 تەڭگە، قوشما ئاپپارات ئۈچۈن 120 تەڭگە ئورنىغا 72 تەڭگە تۆلىنىدىغان بولدى.

بەزىلەر ستانسىيەلەردە تېلېفوندا سۆزلەشكەن ۋاقىتنى خاتا ھېساپلاپ قويارمىكىن، دەپ ئەنـدىشە قىلىشىدۇ. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، مۇنداق ئەندىشىلەرگىمۇ ئورۇن قالمىغان. كومپيۇتېرلاشـقان ئالاقە خىزمىتى سىزنىڭ قاچان، قەيەر بىـلەن قانچە ۋاقىت سۆزلەشكەنلىگىڭىزنى ئېنىق ئېيتىپ بېرىدۇ.

ئەندى سىز تېلېفوندا كۆپ سۆزلىشىشتىن ئاۋال ياڭچۇغىڭىز بىلەن ھېساپلىشىپ كۆرۈڭ.

مالىك سادىروۋ.

ئۆز ئىشىنىڭ ماھىرلىرى

كەسپىگە ساداقەت ـ ئۆرلەش ئامىلى

مەن، بۇ ياش مۇتەخەسسىس ئۇيغۇر ژىگىتنى كېزىتخانىلارغا تونۇشتۇرۇش مەخسىتىدە يېقىندا ئۇنىڭغا تېلېفون قىلىپ، ئۆز ئىشلىرى توغرىلىق سورىغىنىمدا، ئۇ: ـ ئەگەر مۈمكىن بولسا، ئۆزىڭىز كېلىپ، بىزنىڭ ئىشلار بىلەن تونۇشۇپ كەتسـىڭىز، دەپ قىسقىچىلا جاۋاپ بەردى. شۇ، شۇ بولـدى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى قاتناش ۋە كوممۇـنىكاتسىيە مىنىسترلىكىگە باردىم...

كەڭ، يورۇق كابىنېتىغا كىرگىنىمدە، زامان تەـلىۋىگە لايىقلاشتۇرۇپ قويۇلغان ئۈستەللەردە ئۈچ ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن بەنت ئىدى. سالام ـ سا ـ ئاتتىن كېيىن قۇرۋانجان ئەخمەتوۋ بىلەن سۆھـبەتلىشىپ، كەلگەن مەخسىتىمنى ئېيتتىم. ئۇ مىيىـغىدا كۈلۈپ قويدى. سۆھبەتدىشىم تەبىتىدىن ئاددىي، كەمتەر ئىنسان ئىكەنلىكى چىرايىدىن ئاـلاھىدە بىلىنىپ تۇراتتى...

قۇرۋانجان ئەخمەتوۋ ئەسلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان بولسىمۇ، بالىلىق دەۋرى ياركەنت تەـۋەسىدە ئۆتتى. چۈنكى ئۇ 1955 ـ ژىلى ئەندـلا بىر ياشقا تولغان مەزگىلدە ۋەتەننى تەرك ئېـتىپ، ئاتا ـ ئانىلىرى سابىق كېڭەش ئېلىغا كۆـچۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئاتىسى مەرھۇم تۇرداخۇن ئاكائوزىنىڭ بارلىق ھاياتىنى دېخانچىلىق ئىشـىغا بېغىشلاپ كەلگەن ئادەم. ئۆزى ئوقۇمىغان بولـسىمۇ، دۇنياغا بولغان كۆز قارىشى يېڭىچە ئىدى. ئۇ رەپىقىسى سېلىمەم ھەدە بىلەن بەش پەرزەنتـىنىڭ ئوقۇپ، بىلىملىك ئادەملەردىن بولۇپ چىـقىشىنى ئارزۇ قىلغان ئىدى... پەرزەنتلىرىمۇ ئاتاـ ـ ئانىلىرىنىڭ ئارزۇلىرىغا ئەمەل قىلغان ھالدا، ھازىرقى ۋاقىتتا ھەر قايسى ئۆزلىرى تاللاپ ئالغان مۇتەخەسسىلىكلىرى بويىچە خەلىق ئېگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئۈنۈملۈك ئىشلەپ كەلمەكـتە. قۇرۋانجان مەكتەپتە ئوقۇپ ژۈرگەن چاغلىـرىدا ھەر خىل ساھالارغا ئائىت كىتاپلارنى كۆپ ئوقاتتى. بولۇپمۇ تېخنىكا ساھاسىدىكى ئىلمىي كىتاپلار قولىغا چۈشۈپ قالسا، تېخنىكا يېڭىلىقلىـرىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى. شۇنىڭدىن بولۇشى مۈمكىن، كىچىكىدىن تېخنىكا ساھاسىغا بولغان ئىشتىياق ياش قۇرۋانجاننى تاشكەنتتىكى يول قاتناش ئىنستىتۇتىنىڭ مېخانىكا فاكۇلتېتىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ستۇدېنتلىق ھايات ـ ئۇ ئۆزىگە يارىشا ئەجايىپ بىر ياشلىق دەۋرى. چۈنكى بەش ژىل مابايىندا ھەركىم ئۆز ئالدىغا قويغان مەخسەت ـ ئارزۇلىرى بىلەن ياشايدۇ. كەلگۈسىدە خەلىق ئالدىدا بىرەر خىزمەت قىلىش ـ ئۆزىنىڭ قەرزى دەپ ھېساپلايدۇ. قۇرۋانجان ئەخمەتوۋمۇ شۇ مەخسەت ـ ئارزۇلار تۈپەيلى ئۆزى تاللاپ ئالـغان مۇتەخەسسىلىك مېخانىك ئىنژېنېر دېـگەن كەسپنى ئېگىلەپ چىقتى. ئۇ 1976 ـ ژىـلى ئوقۇشنى مۇۋاپپىقىيەتلىك تاماملىغاندىن كېـيىن، شۇ ژىلى ياركەنت شەھىرىگە كېلىپ، «ئاۋـتو ۋېنش ترانسپورت» شۆبىسىدە ئاۋتوماشىنىلار بويىچە مېخانىك ـ ماستېر كەسپى بويىچە ئىش پائالىيىتىنى باشلىدى.

1978 ـ ژىلى قۇرۋانجان ئائىلە ئەزالىرى بىـلەن ئالمۇتا شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىپ، شۇ ژىلى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئاۋتوترانسپورت مىنىسـترلىكىگە قارشىلىق «ئاۋتوموبىللارنى رېمونتلاش بويىچە ئىشلەپ چىقىرىش» باشقارمىسىغا چوڭ ئىنژېنېر لاۋازىمى بىلەن ئىشقا كىرىدۇ. باشقارمـىدا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ياش مۇتەخەسسىسكە كۆپ ئىزدىنىشكە توغرا كەلدى. ئىشلەش جەريانىدا ئاۋتوترانسپورت تېخنىكا ساھاسىغا ئائىت تېخنولوگىيەنىڭ مۇرەككەپ قىسىملىرىنى ئىلمىي ئاساستا ئۆگىنىشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى ۋە كۆپ ژىللىق ئىش تەجرىبىسىگە ئىگە مۇتەخەسسىلەرـدىن ئېرىنمەي ئۆگىنىش ـ ياش ئىنژېنېرنىڭ كەلـگۈسىدە موشۇ ساھادا پۇختا، بىلىملىك ئىش ئېـلىپ بېرىشقا زەمىن ياراتتى.

قۇرۋانجان ئەخمەتوۋنى مەمۇرىيەت مىنىسترلىـككە قاراشلىق ئاۋتوترانسپورت تارماقلىرىغا ئەۋەـتىپ، قايسى ئىشقا بەلگۈلىمىسۇن، ئۇ ئۆزىگە ژۈكـلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ئەستا ئىدىللىق بىلەن ئوـرۇنلاپ كەلدى. ئۇ موشۇ ساھادا ئىشلەش جەرياـنىدا ئاۋتوترانسپورت تېخنولوگىيەسى بويىچە ئىلمىي خادىم، چوڭ ئىنژېنېر ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنـلاپ كەلگەن بولسا، ھازىرقى ۋاقىتتا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى قاتناش ۋە كوممۇنىكاتسىيە مىنىستىرلىكىدە ترانسپورت تۈرلىرىنى نازارەت قىلىش بولۇمىدە ئىنسپېكتورلۇق خىزمىتىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە.

ـ كېيىنكى بەش ژىل ئىچىدە قاتناش ۋە كومـمۇنىكاتسىيە مىنىسترلىكىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى ـ دەيدۇ سۆھبەت ئارا قۇرۋانجان ئەخمەتوۋ. يەنى مۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەۋى، جۇمھۇرىيەت مۇستەقىل دولەت بولغانلىقتىن، چەت ئەللەر بىلەن بولغان ئىختىسادىي ئالاقىلار ژىلدىن ـ ژىلغا كېڭىيىپ، دولەتلەر ئارا قاتناش ئىشلىرىمۇ تەرەققىي ئەتمەكتە. شۇنداقلا جۇمھۇرـيەتلىك قاتناش ۋە كوممۇنىكاتسىيە مىنىسترلىكى ھازىرقېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن، چەت ئەلـلەر بىلەن ترانسپورت ساھاسى بويىچە ئالاقە باغـلاش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى خېلىلا جانلاندۇرماقتا.

موشۇنىڭغا بىنائەن ئۆتكەن ژىلى نويابىر ئېيىدا ساھا بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ياپوـنىيەگە ئىش بابى بىلەن بېرىپ، قايتتۇق. ئەندى بۇ مەملىكەتنىڭ تېخنىكا ساھاسىدا يېتىشكەن ئۇـتۇقلىرىنى بىر، ئىككى ئېغىز سۆز بىلەن تەسۋىرـلەش مۈمكىن ئەمەس. چۈنكى، ياپونىيە تېخنىكا ساھالىرىدا تەرەققىي ئېتىپ قالماي، قاتناش ساـھاسىمۇ تەلەپلەر دەرىجىسىدە ئىكەن. بولۇپمۇ يولـلاردىكى ئاۋتوترانسپورت مارشرۇتلىرى ئۈچۈن بارلىق قولايلىقلار يارىتىلغانلىغى بىزدە ئەجايىپ تەسرات قالدۇردى. مەسىلەن، ھازىر ياپونىيەنىڭ ئاۋتوترانسپورت مارشرۇتلىرى بولسۇن، تومۇريول ترانسپورتى بولسۇن تېخنىكا جەھەتتىن دۇنيا بوـيىچە ئەڭ تېزلىكتە ژۈرۈش قۇۋۋىتىگە ئىگە. چۈنكى قاتناش يوللىرى دۇنياۋىي تەلەپلەر دەرىجىسىدە ياسالغان ئىكەن. ئىش بابىدىكى سەپەردىن كېـيىن، بىزگە يەنە كۆپ ئۆگىنىشكە، ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدىكەن دەپ، ئويلىدىم...

ئەندى، ترانسپورت ئىنسپېكسىيەسى بولۇمىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرى ـ ترانسپورت قانۇنلىرىغا، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى قاتناش ۋە كوممۇنىكاتـسىيە مىنىسترلىگىنىڭ سالاھىيىتى دائىرىسىدە بارلىق ترانسپورت تۈرلىرىدىن پايدىلىنىشتىكى بىخەتەرلىك ۋە ئېكولوگىيەلىك تەلەپلەرگە رىئايە قىلىش ئۈچۈن دولەت نازارىتى ئەمەلگە ئاشۇـرۇش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇ دېمەك، بولۇم كوللېكتىۋىگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپىنىڭ قانچىلىك جاـۋاپكەرچىلىك ئىكەنلىگىنىڭ ئىپادىسىدۇر...

ياقۇپ سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

خارجى ئەللەر نەشرلىرىدىن

يالقۇن

شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە مۇلاھىزە

(بېشى ئۆتكەن ساندا)

2 - خۇداسىزلىق

نېمە ئۈچۈن خىتاي ھوكۇمىتى ئۆزىنىڭ دىنىي ئەركىنلىك سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقىغا ئون ژىل بولغان بۈگۈنكى كۈندە، خەلقنىڭ دىنىي ئەركىنلىك تەلۈپىگە بۇ قەدەر ئەسكەر ۋە قورال - ياراقنى ئىشقا سېلىپ بېسىقتۇرىدۇ؟ بۇنىڭ سىرىنى يېشىش ئۈچۈن، كوممۇنىست ھوكۇمدارلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ژۈرگۈزگەن دىنىي، سىياسىي تارىخىنى قىسقىچە خاتىرىلەپ ئۆتمەك لازىم.

شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئىمان ئېتىقادىدىن بۇيان، پۈتۈن خەلق روھىي دۇنياسىنى جانابىي ئاللاغا بېغىشلاپ، ئىسلام دىنىنى ئۆزىنىڭ بىردىن بىر مۇقەددەس دىنى قىلىپ كەلدى. ئامما خىتاي كوممۇنىستىك ھوكۇمىتى شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، سىياسىي، مەدەنىيەت، ئىختىسادىي ۋە ھەر قايسى جەھەتتىكى ھاكىملىققا قانائەت قىلىپلا قالماستىن، بۇ ئۇلۇق دىنىمىزغىمۇ قارا قولىنى ئۇزىتىپ بولغاشقا باشلىدى. كوممۇنىزمچىلار ماركسىزم نەزەرىيەسىنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە مەجبۇر تېڭىپ، قۇرئان كەرىمنىڭ ئورنىنى ئېگەللەشكە ئۇرۇنغان. كوممۇنىست خىتاي «دىن دېگەن خەلقنى زەھەرلەيدىغان ئەپيۇن» دېگەن «خۇداسىزلىق»نى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، ئاساسەن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئېتىقادىغا ھوجۇم قىلدى ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى دىنىي زاتلارغا تىغىنىڭ ئۇچىنى قاراتتى. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ماۋزېدۇڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئورنىغا يېڭى دىن ھاسىل قىلىپ، يېڭى بۇت پەرەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئۇ ئۆزىنى ئىلاھ ئورنىغا قويۇپ، ھەممە ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا چوقۇنۇشىنى تەرغىپ قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى بۇد پەرەسلىككە مەجبۇر قىلدى.

1966 - ژىلىغا كەلگەندە بۇد پەرەسلىك ئەۋج كوتىرىلىپ پەللىسىگە يەتتى. ماۋزېدۇڭ «تۆرت خىل كونىلىقنى بۇزۇش» (جۇملىدىن بىرىنچىسى، دىنىي خۇراپاتلىقنى بۇزۇش) بۇيرۇغى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆرمىكلىغان مەسچىتلەرنىڭ چېقىلىشىغا سەۋەپ بولدى. پەقەت سىياسىي ئېھتىياجغىلا ماسلاشتۇرۇپ قەشقەر ھېيتگاھ مەسچىدى، ئۈرۈمچىدىكى نوغاي مەسچىدى قاتارلىق بىر نەچچە مەسچىتلەرنى ساقلاپ قېلىپ، چەتئەللىك مۇسۇلمانلار كەلسە باشلاپ ئاپىرىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا ھورمەت قىلغانلىقىغا نەمۇنە قىلىپ كۆرسەتتى. كېيىن تېخىمۇ ئۆتۈپ تېشىپ يېزىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىي چوشقا بېقىشى قارار قىلىندى. ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان بۇخىل سۈيقەست ئاخىرى خەلقنىڭ بىردەك قارشىلىقى بىلەن ئەمەلگە ئاشمىدى. شۇ زۇلۇم ئاپەتلىك كۈنلەردە پۈتۈن خەلق قىلچە تەۋرەنمەستىن دىنى ئەقىدىسىنى داۋام قىلىپ كەلدى. مەسچىت بولمىسىمۇ ھەر كىم ئىشىكىنى تاقاپ ئۆيدە ناماز ۋە باشقا ئىبادەتلىرىنى داۋام قىلدۇرۇپ كەلدى.

1970 - ژىلى مەركەزنىڭ بىر مۇھىم مەسئۇلى شەرقىي تۈركىستانغا ئېكسكۇرسىيەگە كېلىپ، ئۆز كۆزى بىلەن جامائەتلەرنىڭ ھېيت نامىزىغا كېلىشىپ، ئادەملەرنىڭ كوپلىكىدىن تالانىڭ ھەممە يېرىنى ئېگەللەپ، كوچىدا قاتناش توسۇلۇپ قالغان ئەھۋالنى كورۈپ ئىنتايىن ھەيران قالغان. ئۇ كېيىن ئۇززۇن ئوتمەي، مەركەز بۇ ئىش ئۈستىدە پۈتۈن خىتايغا ئۇمۇمىي تەنقىت ئۇختۇرۇش تارقاتقان.

ماۋزېدۇڭ تارىختا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىسلام دىنى ئېتىقادىنى چەكلىگەن بىرىنچى كىشى بولۇپ ھەم ئەڭ چوڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان كىشى بولۇپ چىقتى. ئۇنى تىلغا ئېلىشىمىزدىكى سەۋەپ، گەرچە ئۇنىڭ ئۆلگىنىگە ئون نەچچە ژىل بولغان بولسىمۇ ھوكۇمەتنىڭ ئۇنىڭغا «كامچىلىقى ئۈچ پىرسەنت، توھپىسى يەتتە پىرسەنت» دەپ قويۇلغان باھاسى بىلەن ماۋزېدۇڭ يەنىلا ئۇز ئىدىيەۋىي نەزەرىيەسى ۋە ئەرۋاھى بىلەن خىتايغا ھوكۇم قىلىپ كەلمەكتە. ھازىرقى ھوكۇمەت بېشىدا بولغۇچىلار پەقەت دولىتىنىڭ ئىنتايىن كەمبەغەللىكتىن ئىختىسادىي ئىسلاھەت ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولۇپ ۋە بۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇپ چەتئەلنىڭ مەبلىغىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن ئىشىكنى سىرتقا ئېچىش ھەمدە دىنىي ئەركىنلىك سىياسىتىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. يەنىلا ماۋنىڭ قېلىپىنى ئىچىدە مېڭىپ، پەقەت ئۇسۇل جەھەتتە ئۆزگىرىش قىلغان ئىدى. ئۇلار ماۋنىڭ بىۋاستە تاپشۇرۇقى ئۇسۇلىنىڭ ئاقماسلىقىنى يەكۈنلەپ، تاشقى كۆرۈنۈشى بويىچە، ئىچكى جەھەتتە چەكلەش دىنىي سىياسەتنى يېكىتكەن. ئۇلار دىنىي ساھەگە پارتىيە ئەزالىرىنى سىڭدۈرۈپ، دىنىي خادىملارغا ئىۋەت بىلەن ئوختىمغا سىياسىي كۇرسلارنى ئېچىپ، دىنىي زاتلارغا بېسىم ئىشلىتىپ ئۇلارنى تولغاپ، ئۇلارنىڭ پارتىيە، ھوكۇمەتنىڭ ئەزىدىن چىقماي ئەتىۋۇق قىلىشىنى زورلاتتى. دىنىمىزنى بوراملاپ ئۆز سىياسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن پايدىلىنىشقا تىرىشتى.

ئوچۇق ئېيتقىلى بولىدىكى، خىتاي ھوكۇمىتىدىن ھېچ قاچان شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ھەقىقىي دىنىي ئەركىنلىك كەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىن كېلىدىغىنى بىۋاستە بىلەن خەلقنى تېخىمۇ ئۈچۈدان كونترول قىلىشتۇر. بۇ تويتىن بەرىقلىندىغان ئىككى ئۆزگىنى ئۈچۈق ئايرىۋالماق لازىمدۇر.

3. سىنىپىي تەھلىل نەزەرىيەسى

خىتاينىڭ ئاساسىي قانۇنىدا «خىتايدىكى ھەممە مىللەت باراۋەرلىك ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ يېزىلغان. ئامما باراۋەرلىك بىر ياقتا تۇرسۇن، مالقىلىق مەسىلىسى ئۈستىدە، خىتاي ھوكۇمدارلىرى ئۆزىدىن باشقا مىللەتنىڭ ئۆز ئالدىغا بىر مىللەت بولۇشىنى ئېتىراپقا ئالمايتتى. مىللىي رايونلارنىڭ سىياسەتلىرى خىتايلارنىڭ مەنپەئەتىگە بويسۇندۇرۇلۇپ، بېكىتىلگەن. ھوكۇمدارلارنىڭ نەزىرىدە بىر مىللەتنى ئاشقان خىتايلارنىڭ ئالدىدا نەچچە ئون مىللەتلەرنىڭ باشقا مىللەتلەرنىڭ مەنپەئەتى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس دەپ بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن باشقا مىللەتكە قارىتىلغان زىيانكەشلىك قىلىپ، پەقەت زەربىدە ئىشلىتىپ كەلگەن شەكىلدە ئۇلاتتى بىر مەسىلە دەپ بىلەتتى. بۇ بىر تەرەپتىن ھوكۇمەتنىڭ سىياسىتىگە باغلىق. يەنە بىر تەرەپتىن بولسا، خىتاي مىللىتىنىڭ قىپقىنا ئەگكىپ كەتكەن شەخسىي پەرەسلىك روھى ئالتىغا مۇناسىۋەتلىكتۇر. خىتاي ھوكۇمىتى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىختىسادىي تەرەققىياتىغا ھېچ پەرۋا قىلماستىن، قانداق قىلىپ، ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ ئۇز مىللىتىگە بولغان سويگۇسى ۋە مىللىي غۇرۇرىنى يوقىتىپ، مىللىي ھېسسىياتىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۇز مىللىتىنى سوۋتۇرۇپ خىتاي ھوكۇمدارلارنىڭ بۇيرۇغىدىن چىقماس قىلىشقا تىرىشتى. خىتاي نەزەرىيەچىلىرىمۇ ھەم ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي روھىغا زەربە بېرىدىغان، ھەم ساياق ئۆزگەرتىلمىگەن روھىنى ئاساسىدىن باش تارتقان «سىنىپىي كۆرەش» شەكلى بىلەن «مىللىي تەۋرىنىش» ئىبلەپ بېرىش ئۇسۇلىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. دېمەك، ھوكۇمدارلارنىڭ قوسخىدا سان بار بولغان خەلقتە قىلغان باشقىلار قارىشى بىلەن پەقەت سىنىپىي كۆرەش بار دېگەن ئىدىيىسىنى سىڭدۈرۈپ خەلقنى ئىچىدىن قىلاتتى. بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خىتايدىكى ئىنسان ئىككى تۈركە ئايرىلىدۇ. ئىنقىلابىي سىنىپ ياكى ئەكسىل ئىنقىلابىي سىنىپ. ئىككى سىنىپنىڭ چەك چېگراسى ناھايىتى مۇجمەل، كوپىنچە ۋاقىتلاردا پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئۇز مەيلىچە بەلگىلىنىدۇ. بىر ئىپەنز سوزى بىلەن ئىنقىلابچى بولغۇچى بىر ئۇيغۇر بىلەن بىر خىتاي ئىككى شەخس ئوخشاش تۇرسىمۇ ئالبىتتە خىتاي قالىدۇ. ئەگەر بىر ئۇيغۇر قىرغىپ كېلىپ، سەن ئۇنى (خىتايدى) تىللايسەن بۇ ئۇنى ئۇنىڭغا ئۈچۈن خىتاي مىللىتىگە ئاھانەت قىلدى دېگەن ئەيىبىلەش ھاۋارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم قارىشىلىق سىنىپ قاتارىغا كىرگۈزۈلىدۇ. دېمەك، ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي مىللىي زۇلۇمىغا قارشى تاقاشلىقىنى خىتاي ئەكسىلىنىدۇ.

1957 - ژىلى پۈتۈن خىتايدا قايىلغان ئوڭچىغا قارشى ھەرىكەتتە ۋە 1969 - ژىلدىكى «تورتۇق ئىسيان» ھەرىكىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئەكس ئەتتۈرۈش شەكلى «ئۆگىچەك» ۋە «ئىنقىلاش» نامىدا يەرلىك مىللەتنى يوقۇتۇش ھەركىتىگە ئايلاندى. ئۇ ھەركەتلەردە نەچچە ئون مىڭلىغان زىيالىلار غايەرلىك مىللەتچىلىك قالپىقى كىيگۈزۈلۈپ، بىر قىسىملىرى ئېتىلدى ۋە بىر قىسىملىرى تۈرمىلەرگە تاشلىنىپ، ئېغىر ئەمگەكلەرگە سېلىندى. ئامما تۈركىستاندا ئەمەس، پۈتۈن خىتايدا بىرمۇ «چوڭ خىتايچىلىق» قالپىقىنى كىيگۈزۈلگەن ئادەم يوق. مانا بۇ سىنىپىي كۆرەشنىڭ ماھىيىتى سىنىپىي كۆرەش بولماستىن، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش، بىر مىللەتنىڭ ئۆزىنىڭ ھوكۇمرانلىق ئورنىدىن پايدىلىنىپ باشقا مىللەتكە قىلغان سىياسىي زۇلۇمىدۇر.

4. ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش ئۇسۇلى

ھەممىزگە مەلۇمكى، كوممۇنىست خىتاي ئىشغالىدىن بېرى، بولۇپمۇ 80 - ژىللارنىڭ بېشىدا مەركەزنىڭ «شىنجاڭنى ئېچىش» چاقىرىغى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن بۇيان خىتايلار چۇشۇرۇلكىسى ئېچىلغان كەلكۈندەك تۈركىستانغا ئېقىپ بارماقتا. بۇ مەسىلە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بېشىغا تاغدەك بالايى - ئاپەت بولۇپ ژۈكلەندى.

1980 - ژىللىرىدىن بېرى، ئۈرۈمچى پويىزد ستانسىيەسىنىڭ تاغ ئېتىكىدىكى كەڭ دالالىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئېقىپ كەلگەن خىتايلارنىڭ يېڭى ماكانىغا ئايلاندى. نەچچە يۈز مىڭلىغان خىتايلار بۇ يەردە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئۆي تۈتۈپ ئولتۇرۇپ، توپ - توپ بولۇشۇپ شەھەردە بۇلاڭچىلىق، ئوغرى - يانچۇقچىلىق، پاھىشۋازلىق ۋە تىلەمچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، جان كەچۈرەتتى. بۇ ئەتراپمۇ «تىلەمچىلىك مەركىزى» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇلارنىڭ نوپۇس سانى قويۇندەك تېزلىكتە تېخىمۇ كوپىيىپ، ئۈرۈمچىنىڭ جەمىيەت تەرتىۋىگە قاتتىق مالىماتاڭچىلىق كەلتۈرگەندىن كېيىن، ھوكۇمەت بۇنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن باشقا چارە تەدبىر قوللانماستىن، «باسقۇرۇشقا قولاي بولسۇن ئۈچۈن»نى باھانە قىلىپ، 1989 - ژىلى بۇ قارا نوپۇسلارنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ تىزىمغا ئېلىپ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ نوپۇسىغا ئالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بەزىلىرىنى ئىلغاپ كادىر قىلىپ، تىلەمچىلەر مەركىزى دېيگەن ئىسمىنىڭ ئورنىغا ھوكۇمەتتىن رەسمىي يېڭى ئىسىم بېكىتىپ بېرىپ قانۇنلاشتۇردى. ئامما ھوكۇمەتنىڭ ئوخشاش نوپۇس چەكلىمىسى ئاستىدا بىر ئۇيغۇر تۈركىنىڭ قەشقەر ياكى غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە نوپۇس يوتكەپ كېلەلمىگىنىنىڭ نە قەدەر تەسكە توختايدىغانلىقىنى ھەر قانداق بىر تۈركىستانلىققا ئايان.

1988 - ژىلى خىتاي ھوكۇمىتى ئىختىسادىي ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىسلاھات قەدىمىنى ئاستىلاتقاندا، ئورغۇن قۇرۇلۇش پىلانلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن خىتايدا 60 مىلىيون يېزىدىن شەھەرگە بېرىپ مەخسۇس قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى كوتىرە ئالغان دېھقان ئىشچىلار ئىشسىز قالدى. ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ئادەم سانى كوپ، تېرىلغۇ يېرى ئاز بولغانلىقتىن، بۇ دېھقانلار ئۆز يېزىلىرىغا قايتماي ھەر يەرگە باش ئۇرۇپ بالاتتى، ھەر ئۆلكە ئۆزىنى قوغداپ بۇلارنى توسقانلىقتىن، 40 مىللىون دېھقان تومۇر يولنى بويلاپ بىراقلا شەرقىي تۈركىستانغا بېرىپ، جەنۇبىي ۋە شىمالىي قىسىمغا تارقالدى. ئۇززۇن ئوتمەي خىتاينىڭ ئەڭ پېشقەدەم ئىختىسادىي رەھبىرى چىن يۈن (ئەمەلى ھوقۇقتا دىڭ شاۋ پىڭدىن قالسا بۇ ئادەم)نىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئېچىلغان «ئۈچ ژىللىق ئىسلاھەتقا خۇلاسە» ژىغىنىدا بۇ قىرىق مىللىون ئادەمنىڭ مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىدى. مۇزاكىرە ئارقىلىق بۇ مەسىلە ئاخىرى «خىتاي ماركسىزم - لېنىنىزمنى تەتقىق قىلىش ئىدارىسى»نىڭ مۇتەخەسسىلىرىنىڭ 40 مىللىون دېھقان ئىشچىلار شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىشىپ كېتەلەيدۇ» دېگەن پىكرى بىلەن تەستىقلىنىدۇ.

40 مىللىون ئادەم دېگەن بوش قارايدىغان سان ئەمەس، ئۇلار بۇرۇن كېلىپ ئورۇنلىشىپ بولغان خىتايلار بىلەن بىرلىشىپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى يوقىتىۋەتكىدەك ئەلپازى بار. شەرقىي تۈركىستانغا بۇرۇن يەرلىشىپ بولغان خىتايلار ھەممە شتاتتىنى ئېگەللەپ يەرلىك خەلققە ھوكۇمەت شتاتىدىن ئىش بەرمىگەن بولسا، كېيىن ئېقىپ كەلگەن خىتايلار ئالتۇن كولاش، دورا ژىغىش، ئوۋچىلىق، تىجارەتچىلىك، قۇرۇلۇش ئىشلىرىدىن تارتىپ، ياغاچچىلىق، ياماقچىلىق، قازان - قومۇچ يەملەش، موزدوزچىلىق قاتارلىق ئۇششاق ھۇنەر ۋە تىجىلىك ئىشلىرىغىچە ئېگەللەپ، يەرلىك خەلققە ھېچ ئىش قالدۇرمىغان ئىدى. بۇ خىل ئېقىپ ژۇر كەن خىتايلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر بىر چوڭ كىچىك شەھەرلىرىگە تۇشۇپ، ھەتتا چېكىرادىكى شەھەرلەر كىمۇ تولۇپ كەتكەن ئىدى. خىتاينىڭ ئۆزى كوتىرەلمەيۋاتقان نوپۇس - سان ژۈكىنى بۇنداق بولۇشىغا شەرقىي تۈركىستانغا ئارتىشى، يەرلىك خەلقنىڭ ھايات يولىغا «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دەك قىيىنچىلىقنى ئاشۇرۇشتىن باشقا، ئەڭ خوۋۇپلىق بولغىنى، خىتايلارنىڭ مىللىي ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش قەدىمىنىڭ تېزلىشىدىن ئىبارەتتۇر. ھوكۇمەتنىڭ «مىللەتلەر ئىتتىپاقى» دېگەن گوزەل شارىنى نىقاپ قىلىپ، يېقىنقى ژىللاردا خىتايلارنىڭ تۈركلەر بىلەن ئويلىنىپ بولۇشى ئاشكارە تەشەببۇس قىلىنىدۇ. ھەتتا بۇنىڭغا مۇناسىپ ماددىي رەغبەتلەندۈرۈشنى يولغا قويدى. بۇنداق ئۇسۇل شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا ھېچ كورۈلۈپ باقمىغان ئەھۋال.

تارىخىي يەكۈنلەشتىن بىلىپ ئالغىلى بولىدۇكى، ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش ئۇسۇلى خىتايلارنىڭ باشقا مىللەتكە قارشى ئەڭ يوشۇرۇن ۋە ئەڭ كۈچلۈك قۇرالىدۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكىچە خىتاي تارىخ شۇناسلىرى بۇ ھەقتە سوز ئېچىلغان ھامان ھاياجانلىنىپ، خىتايلارنىڭ ئاسسىملىيەتسىيە ئىختىدارىغا قانائەتلىنىپ، خوشال بولۇپ كېتىدۇ. خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ مىلتىغى قورقۇنۇشلۇق ئەمەس، مىلتىق بىلەن مىللەتنى ئۆلتۈرۈپ تۈگىتەلمەيدۇ. ئىسلام دىنىنى چەكلىشى بىلەن خەلقنىڭ ئاللاغا بولغان ساداقىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. سىنىپىي تەھلىلى نەزەرىيەسىمۇ قورقۇنۇچلۇق ئەمەس، ئۇنىڭ بىلەن مىللەتنى ئۆزگەرتىپ كېتەلمەيدۇ. ئامما خىتايلارنىڭ ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش ئۇسۇلى قورقۇنۇچلۇق، ئۇنى تارىخىي فاكتلار ئىسپاتلاپ ئوتتى. بۈگۈن خىتاي ئادەم دېڭىزىنىڭ غەرىپكە يوتكىلىشى بىلەن، ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش قورالىنىڭ تىغ ئۇچى توغرا شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قارىتىلدى. بۇنداق دولقۇنلاپ كېلىۋاتقان ئادەم دېڭىزىنىڭ ئالدىدا ۋە ھوكۇمەتنىڭ مىللەتلەرنى بىرلەشتۈرۈش سىياسىتى ئاستىدا قانداق قىلىپ ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ مىللەت ساپلىغىنى ساقلاپ قېلىش ناھايىتى خوۋۇپلىق بىر مەسىلە بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى پۈتۈن مىللەت بىردەك ئوچۇق تونۇۋالماق لازىم. ئەگەر داۋا قەدىمىنى تېزلىتىپ، بۇنىڭ ئالدىنى ئالمىساق، بۇنداق كېتىۋەرسە ئۇززۇن ئوتمەي شەرقىي تۈركىستان خەلقى ھازىرقى خىتايدىكى ئۇيگان مىللىتىگە ئايلىنىپ كېتىشنى ھېچ نېمە دەپ بولمايدۇ. بۇ ئەپسانە ئەمەس، ئالدىمىزغا قويۇلغان ئېچنارلىق ھەم كوز ژۇمغۇلى بولمايدىغان جىددىي مەسىلە.

خاتىمە

خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا ئاسسىملىيەتسىيە قىلىش سىياسىتىنى ژۈرگۈزۈشى، خەنزۇ مىللىتىنىڭ نوپۇس سانىنى كوپەيتىش ئەمەس، ئۇنىڭ مەخسىتى ئىسرائىلنىڭ پەلەستىن خەلقىنى يۇرتىدىن قوغلاندى قىلغانغا ئوخشاش پەقەت تۈپراققا ئىگىدار بولماقتۇر. بۇ ئوخشىمىغان ۋاستىلار بىلەن ئوخشاش مەخسەتكە يېتىش، ئۇلار ئۈچۈن باشقا مىللەتنىڭ ئولۇم ياكى تىرىكى ھېچ نەرسە ئەمەس، پەقەت يەرنى ئالسىلا بولىدۇ. ماۋزېدۇڭ 1956 - ژىلى ئېلان قىلغان «ئون چوڭ مۇناسىۋەت توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدا خىتاي مىللىتى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى يېشىپ مۇنداق ئېيتقان: «ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئادەم سانى ئاز، ئامما يېرى كەڭ، نوپۇس جەھەتتىن ئېيت-

(ئاخىرى 6 - بەتتە)

ئىسلام ۋە ئالەم

ئامېرىكىدىكى نېگىر مۇسۇلمانلىرىنىڭ «ئىسلام قورۇش» ھەرىكىتى ئاق سارايىنى قاتتىق تەشۋىشكە

ئۆتكەن ژىلى مىللىونلىغان نېگىر مۇسۇلمانلىرى ۋاشىنگتوندىكى ئاق ساراي ئالدىدا نامايىش ئۆتكۈزدى

ئامېرىكىدىكى نېگىر مۇسۇلمانلىرىنىڭ «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتىنىڭ جىددىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى ئاق سارايدىكى ئاق تەنلىك ھوكۇمرانلارنى چوچۇتۇپ، قاتتىق ئەندىشىگە سېلىۋاتىدۇ، چۈنكى تەشكىلاتنىڭ رەھبىرى ئىمام لۇيىس فاررا خان شۇنچىلىك ئابرويغا ئىگە بولدىكى، ئەگەر لازىم تېپىلسا، ئۇ ئامېرىكىدا بىر مىللىون ئادەملىك چوڭ نامايىش قوزغىيالىشقا قۇدرىتى يېتىدۇ. ئويلاپ كۆرەيلى، چۈنكى بىر مىللىون ئادەم ئاق سارايىنىڭ ئالدىدا قاپلاپ كەتسە، ئۇ ھەر قانداق باغرى تاش ھاكىملارنى چۆچۈتىۋېتەلمىسۇن ۋە تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئەجايىپ مۆجىزە ئەمەسمۇ!

ئامېرىكىدا 35 مىللىون نېگىر ياشايدۇ. ئەگەر بۇنىڭ ئىچىدىن ياش ئۆسمۈرلەر بىلەن ياشانغانلارنى ۋە ئاياللارنى ھېساپلىمىغاندا بىر مىللىون ئادەم نېگىرلەرنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ...

ئۆتكەن ژىلى دەل ئەينە شۇ 10 دىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان نېگىر مۇسۇلمانلىرى ژىغىلىپ، ئاق ش پايتەختى ۋاشىنگتونغا سەل بولۇپ ئېقىپ باردى، ئۇلارنىڭ مەخسىتى «ئاق تەنلىكلەرنىڭ» كۆناسىغا تۇۋاقلىپ، ئاقلار ھوكۇمىتى بىلەن تېچلىق كېلىشىم تۈزۈش.

شۇ كۈنى ئەتىگەنلىك بامدات نامازىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئىمام روبىرت سىمىس جامائەتكە مۇنداق دەپ ۋەز ئېيتقان: «بىر ھەقدۇر كىم، رەقىپلىرىمىز مەۋجۇت ئىكەن، ئۇلار ھېچ قاچان بىزگە ياخشىلىق قىلىشنى خالىمايدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ھەمىشەم قۇللۇق ھالىتىدە قېلىشىمىزنى خالايدۇ. شۇڭا ئۆز تەغدىرىمىزنى ئۆزۈمىز ھەل قىلىشىمىز كېرەك!...»

بۇ قېتىم ۋاشىنگتوندا يۈز بەرگەن نامايىش ئامېرىكا تارىخىدا ھېچ قاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان چوڭ كۆلەمدىكى نامايىشتۇر. بۇ قېتىمقى نامايىش بۇندىن خېلە ژىللار ئىلگىرى مارتىن رۇداكىنىڭ قوزغىغان 350 مىڭ كىشىلىك خرىستىيان دىنىدىكى نېگىرلارنىڭ نامايىشىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى.

بۇ تەسادىپىي ئەمەس ئىدى، ئۇ مۇنۇلارنى ئىسپاتلايدۇ.

1. ئامېرىكىدا قارا تەنلىكلەر بىلەن ئاق تەنلىكلەر ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىق ۋەزىيىتى كۈندىن كۈنگە كەسكىنلەشمەكتە. [illegible] بىرىگە تاقابىل كەلگەندەك كۈچ-قۇۋۋەتنىڭ بار بولغانلىقى كىشىنىڭ بېشارىتىدۇر.

2. ئۆتكەن 30 نەچچە ژىل جەريانىدىكى تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ئامېرىكا نېگىرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەسلى تەكتىنى، ئەسلى كېلىپ چىققان ۋەتىنىنى ئىزدەپ سۈرۈشتۈرۈپ، ئېنقىلاپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولدى. ئۇلارنىڭ ئەسلى كېلىپ چىققان يېرى، يەنى ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئەسلى تەكتى ئافرىكىلىق نېگىرلاردىن ئىكەن. ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى مۇسۇلمان دىنىنى قوبۇل قىلىپ، ئۈستىگە پېرىنجە بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا كىيىپ ژۈرۈشنى ئادەت قىلىۋالغان، ھەتتا ئۇلارنىڭ كۆپى مۇسۇلمانچە ئات قويىۋالغان.

ھازىرقى ۋاقىتتا ئامېرىكىلىق نېگىرلار ئىچىدە خرىستان دىنىدىن كۆرە ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرى كۈچلۈك ۋە ئۈستۈن بولۇپ، بارغانسىرى ئىسلام دىنى خرىستان دىنىنىڭ ئورنىنى ئېگىلىمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ قېتىمقى نېگىر مۇسۇلمانلىرىنىڭ چوڭ نامايىشقا ئاق سارايدىكىلەر بىلەن پارلامېنتتىكىلەر تۈرلۈك بوھتانلارنى چاپلاپ ۋە نامايىشنى ئۇيۇشتۇرغۇچى ئىمام لۇيىس فاررا خاننى «سۈنئىزمغا قارشى ئۇنسۇر» ئۈچ «ك» پارتىيىسىگە ئوخشىغان قاراتەنلىكلەرنىڭ مىللەتچىلىرى (ئۈچ «ك» پارتىيىسى - ئامېرىكىدا 1861 - 1865 - ژىللىرى جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئامېرىكىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشى بېسىلغاندىن كېيىن، ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى قۇللارلار بىلەن فېرما خوجايىنلىرىنىڭ نېگىرلارنى باستۇرۇپ، بۇرۇنقى قۇللۇق تۈزۈمىنى ساقلاپ قېلىشنى مەخسەت قىلىپ قۇرۇلغان بىر توپ سېتىلما باشكېسەرلەر پارتىيىسى - تەرجىمان ئىزاھاتى)، «ئامېرىكىغا چىش-تىرنىقى بىلەن ئۆچمەنلەر»، «بىز نامايىشنى قوللايمىز، ئامما فاررا خاننى قوللىمايمىز» دېگەندەك پىتنە ئېغۋالارنى تارقىتىپ، بۇزغۇنچىلىقلار قىلىشقا ئۇرۇنۇپ باقتى، ھەتتا قارىلار نەسلىدىن چىققان ئەرباپ كولىن پاۋېلنى ئۆزلىرىگە تارتىپ ھەر خىل بۇلگۇنچىلىكلەرنى سىناپ باقتى. ئامما بۇلارنىڭ ھېچ قايسىسى نامايىشچىلارنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ، ئىرادىسىنى بوشىتالمىدى. ئەكسىچە كۆپلىگەن نېگىر لىدېرلىرى، شۇ جۈملىدىن ئامېرىكا نېگىرلىرىنىڭ ھازىرقى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان رەھبىرى جېكسۇن ۋە بەزى سېنات ئەزالىرىمۇ نامايىشچىلارنى قوللاپ، ئۇلار غالىۋانغا قوشتى. ئۇنىڭ قىسقىسى، كلىنتون پىرېزىدېنتلىق تەختىگە چىقىش ۋاقتىدا مەدھىيە ئوقۇشقا تەكلىپ قىلىنغان ئاق تەنلىك شائىر مايا ئانژىلا خانىم بىلەن نېگىر ئائىلىلىرىدىن بىرىنچى بولۇپ قارا تەنلىكلەرنىڭ ھوقۇقى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان قەھرىمان ئايال روزا پاركىس خانىملارمۇ نامايىشچىلار تەرەپدارى بولدى.

ھېساب كىتاب قىلىشىدىغان ۋاقتى كەلدى. نېگىرلار بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنقىلاپ قىلىشنى تەشەببۇس قىلىۋاتقىنى يوق، پەقەت ئاق تەنلىكلەر [illegible] ئۈچۈن مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىپ بېرىش بىلەن [illegible] ... 60 - ژىللاردىن كېيىن [illegible] گەندىن كېيىن ئاق ش نىڭ جەنۇبىي شىتاتلىرىدىن، ئازدېگەندە ئۈچ شىتاتتىن، ياكى بولمىسا نېگىرلار كۆپ جايلاشقان شىتاتلاردىن ئورۇن بېرىشنى لايىق كۆردى.

ئامېرىكا ھوكۇمىتى ئۈچۈن نېگىر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆز مەملىكىتى دائىرىسىدە باشقا بىر «ئىسلام مەملىكىتى قۇرۇمىز» دېگىنى دەسلەپتە خۇددى «مىڭ بىر كېچىكى» چۆچەكلەردەك تۇيۇلغان ئىدى. ئامما مالكولم ئېكس ئىسلام مەملىكىتىنى قورۇش پروگراممىسىنى تولۇقلاپ رەسمىي ئېلان قىلغاندىن كېيىن ئاندىن ھوشىغا كېلىپ، قارا تەنلىكلەرنىڭ بۇ «فانتازىيەسىنى» قاچانلا بولمىسۇن ئەمەلگە ئاشۇرمايى قالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت ۋاقىت تەلەپ قىلىنىدۇ، خالاس. چۈنكى «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتىنىڭ بۇ پروگراممىسى، ئۆز ۋاقتىدا نېگىرلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان «قارا تەنلىكلەر ھوقۇقى» پروگراممىسى بىلەن ئاھاڭداش ئىدى.

مۇستەقىل بولۇش تەشەببۇسكارلىرىنىڭ سان نىسبىتى كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىۋاتىدۇ

1. ئۇلارنىڭ تەشەببۇس بويىچە نېگىر مۇسۇلمانلىرى قۇرئان كەرىم ئاساسىدا نېگىر مۇسۇلمانلىرى بىلەن بارلىق قاراتەنلىكلەرنى بىر ئۇقۇم، ئورتاچۇشەنچىگە ۋە بىرلىك پىكىر داشلىققا كەلتۈرۈپ، ھازىرچە «ئىسلام مەملىكىتى» قۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمايۋاتقان بىر پەيىتتە، ئاۋال نېگىرلار توپلىشىپ ياشاۋاتقان رايونلاردا «مەملىكەت ئىچىدىكى مەملىكەتنى» قۇرۇپ، كېلەچەكتە ئۆز ئالدىغا مەملىكەت بولۇپ تۇرغاندا ئۆز ئورنىنى باشقۇرۇپ كېتەلەيدىغان قابىلىيەتلىك كادىر تەييارلاپ بېرىش كېرەك.

2. مەملىكەتنى تىكلەشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭغا پۇختا ئىختىسادىي ھۇل ھازىرلاش. مەزكۇر ئىختىسادىي قۇۋەتتۇر قۇرۇندا ئامېرىكا ھوكۇمىتىدىن تەلەپ قىلىنىۋاتقان مەبلەغ مول چەردە بولۇشى شەرت. شۇندىلا نېگىرلار تۇرغان رايونلاردا ئۆزلىرىنىڭ پۇختا ئىختىسادىي تۈزۈم بەرپا قىلىنىشى كېرەك. ئىلگىرى موشۇ رايونلاردا نېگىرلارنى ئاخماق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىختىسادىي مەنپىيىتىنى كۆپىرەك چەتتىن كەلگەن يەھۇدىلار، پالېستىنلىق ئايانكەش سودىگەرلەر ۋە ئامېرىكا پۇخرالىرىغا ئوتتۇلغان كورىيەلىك، ۋېيېتناملىقلارنىڭ مەككار سودىگەرلىرى سۈيۈرۈپ كېتەتتى. شۇ تۈپەيلىدىن ھازىر يەرلىك نېگىر سودىگەرلىرى ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولدى. ئۇلار سودا - سېتىق ۋە پۇل ئوبوروتىنى ئۆز ئارا قىلىدىغان بولدى.

3. 60 - ژىللاردىن باشلاپ نېگىر جامائەتچىلىكى كەلگۈسى «ئىسلام مەملىكىتىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن نېگىرلار توپلاشقان جايلاردا شۇ رايوندىكى ئامانلىقنى قوغداش، مەخسىتىدە يېرىم قۇراللىق ئوترەدلىرىنى تەشكىل قىلغان ئىدى. شۇ ژىللىرى نېگىرلار ئارىسىدا قۇرۇلغان «قارابارسلار پارتىيەسى» ئەينە شۇلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى قوغدايدىغان قۇراللىق كۈچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئامما بۇ تېخى قاراتەنلىكلەرنىڭ ئىنقىلاۋى تەشكىلاتى ئەمەس. نېگىرلارنىڭ «ئىسلام مەملىكىتى 60 - ژىللىرى مالكولم ئېكسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكەندىن كېيىن تەسىر دائىرىسى كېڭىيىپ، تەشكىل تۈزۈمى كۈچىيىشكە باشلىدى. مەسىلەن، 1963 - ژىلى نېگىرلار «ئىسلام مەملىكىتىنى قۇرۇش» تەشەببۇسىنى كۆتەرگەندە، ئۇنىڭغا ئارانلا تۆرت پىروتسېنت ئادەم قوشۇلغان ئىدى. 1969 - ژىلغا كەلگەندە 21 پىروتسېنتقا يەتتى. شۇ ژىللىرى مالكولم ئېكس بىلەن بىرلىكتە مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەن مىلتون كېنىرى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتىدىنمۇ كۈچلىكىرەك جەڭگىۋار روھقا ئىگە ۋە نېگىرلار ئەمەلىنىڭ مەخسەت مۇددىئالىرىنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان «يېڭى ئافرىكا جۇمھۇرىيىتى» تەشكىلاتىنى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان ئىدى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۆزىگە ئەرەپچە ئات قويۇپ، ئۆز ئىسمىنى كەلىدى ئويادىلىم، ئىسىمنىڭ ئىسمىنى بولسا ئابويەكرى ئوبادىلە دەپ ئۆزگەرتتى ۋە دەرھال ئاق ش ھوكۇمىتىدىن نېگىرلارنىڭ مەملىكەت قۇرۇشى ئۈچۈن ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىي كارولىنا، جوجىيا، ئالاباما، پېنسىلۋانىيە، لۇئىز ئاننا قاتارلىق بەش شتاتتىن يەر بولۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ يەنە ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى: «ئەگەر ھوكۇمەت تەلەپلىرىمىزنى ئورۇندىمايدىكەن، ئۇ چاغدا نېگىرلار ئەشۇ يەرلەرگە كۆپلەپ كۆچۈپ كىرىدۇ ۋە، ۋېقىر پىلىدىۋم ئوتكۈزۈپ، ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى بىلەن مۇستەقىللىق ئالالايدۇ...»

قاراتەنلىكلەر بىلەن ئاق تەنلىكلەرنىڭ ئىختىلاپلىرى كۈچەيمەكتە

60 - ژىللىرى نېگىر مىللەتچىلىرىنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئۇلارنىڭ دولەت قۇرۇش پائالىيىتى ئامېرىكىنىڭ ئىچكى - تاشقى پاراكەندىچىلىكى بىلەن نەتىجىسىز توختاپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مالكولم ئېكس بىلەن ئېلىيا مۇھەممەتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ ۋەزىيەت پەيدا بولۇپ، ھەر ئىككىلىسى بۇ ئىشتىن قول ئۈزۈپ كەتكەن ئىدى. كېيىن ئۇلارنىڭ بىرى «ئىسلام قوۋۋىتى ئۇيۇشمىسىنى»، يەنە بىرى «ئافرىكا-ئامېرىكىلىقلار ئىتتىپاقى» دېگەن تەشكىلاتنى قۇرماقچى بولۇپ تۇرغاندا مالكولم ئېكسقا سۈيىقەست قىلىنىپ ئولتۈرۈلدى. 1975 - ژىلى ئېلىيا مۇھەممەت ۋاپات بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىشنى نېگىرلارنىڭ ھازىرقى لىدېرى لۇيىس فاررا خان قولغا ئالدى. بۇ جەرياندا ئۇ تۆۋەندىكى ئىشلارنى قىلىشقا مۇۋەپپەق بولدى:

1. تەشكىلاتنىڭ ئىختىسادىي قۇۋۋىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن بىر نەچچە ژىل ئىچىدە بىر نەچچە يەر رېستوران ئېچىپ تىجارەت ئېلىپ باردى. ئاۋۇ ماشىنا قويۇش ئورنىنى قۇردى. كىنوخانا ئاچتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى چىكاگو شەھرىدە يەنە بىر قىممەت باھالىق ۋە ئالىي دەرىجىلىك رېستوران ئاچتى. ئۇنىڭ بۇ خەيرى، ئىنسانلىق ھەرىكىتى تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ نېگىرلار ئامىسىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

2. فاررا خاننىڭ يەنە بىر چوڭ خىزمىتى شۇ بولدىكى، ئۇ پۈتۈن ئامېرىكىغا مەشھۇر «ئاخىرقى چاقىرىق» ناملىق نېگىر گېزىتىنىڭ مەسئۇللىقىنى قولغا ئالدى. مەزكۇر گېزىتكە ھازىر 600 مىڭ ئادەم مۇشتىرى.

3. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە مىچىگان شتاتىدا مەخسۇس كوكتات ئوستۇرۇش مەملىكىتى» تەشكىلاتىنىڭ قۇدرەتلىك ئىختىسادىي ھولىنى بەرپا قىلىش يولىدا ھېچ قانداق كەسىپنى قولدىن بەرمىگەن. مەسىلەن، ژۇقار قىلاردىن تاشقىرى ئۇ يەنە ۋاشىنگتون

مۇسۇلمانچىلىق نېگىرلارنىڭ تەكتىنى سۈرۈشكە دەۋەت قىلماقتا

ئامېرىكىدىكى ئاق تەنلىك ھوقۇقدارلىرى بۇ قېتىمقى فارراخان باشچىلىقىدىكى بىر مىللىون ئادەم قاتناشقان قاراتەنلىكلەرنىڭ نامايىشىدىن قورقۇپ ۋە ھەمىسى چۆچۈپ كېتىشى بىكار ئەمەس. چۈنكى ئۇلار نامايىشچىلارنىڭ ئەسلى مەخسەت - غەرەزلىرىنى ياخشى بىلەتتى. «ئىسلام مەملىكىتىنى قۇرۇشنى» تەشەببۇس قىلغۇچىلار ھازىر ئامېرىكا نېگىرلىرى ئىچىدە ئەڭ جىددىي كېتىپ بارغان مۇھىم سىياسىي ئېقىمنىڭ بىرىدۇر. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەخسىتى قوشما شتاتلارنىڭ ئىچىدە نېگىر مۇسۇلمانلىرىنىڭ بىر «ئىسلام مەملىكىتىنى قۇرۇپ چىقىشتىن» ئىبارەتتۇر.

ئەسلىدە «ئىسلام مەملىكىتى» دەپ ئاتالغان بۇ تەشكىلات 1930 - ژىلى نېگىرلار ئىچىدىن تۇنجى بىرىنچى بولۇپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ۋە ئۆزىگە مۇسۇلمانچە ئات قويىۋالغان ئېلىيا مۇھەممەت تەرىپىدىن تەشكىل قىلىنغان ئىدى. ئەپسۇس، ئۇ پائال ھەرىكەت قىلالمىغانلىقتىن تەشكىلاتنىڭ ئىشى ئالغا باسالمىدى. 60 - ژىللىرىغا كەلگەندە بۇ تەشكىلاتقا مالكولم ئېكس ئەپەندى رەھبەرلىك قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن «ئىسلام مەملىكىتى»نىڭ ئىشى بىر دىنلا جانلىنىپ خېلە نەتىجىلەر قازىنىشقا باشلىدى. تەشكىلمۇ كېڭىيىپ، ئەزالىرى كۆپەيدى. شۇنىڭدىن كېيىن «نېگىرلارنىڭ تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈش ھەرىكىتى»، «قاراتەنلىك مىللەتچىلەر ھەرىكىتى» دېگەنلەر ئارقا-ئارقىدىن پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئېلىيا مۇھەممەتنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ۋە ئۇنىڭ ئالغا سۈرگەن ئىدىيەسى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئامېرىكىدىكى نېگىرلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك «ئاسىيە قىتئەسىدىكى نېگىرلار مەملىكىتىدىن كېلىپ چىققانلار. ئۇلار بۇنىڭدىن نەچچە يۈز ژىللار ئىلگىرى ئاق تەنلىك زوراۋانلار تەرىپىدىن ئۆز يۇرتىدىن قوغلىنىپ چىقىرىلغان. كېيىن ئۇلار شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىگە ئورۇنلىشىپ ئۇزاقتىن بېرى ئاقلارنىڭ قول ئاستىدا قۇل بولۇپ ئىشلەپ ژۈرۈپ، تېگىن ئەمگىكى ۋە پولاتتەك قارا قوللىرى بىلەن قۇدرەتلىك بىر ئاق ش ئىمپېرىيەسىنى قۇرۇشقا سالماقلىق ھەسسىنى قوشقان. ئەندى قارىلارنىڭ ئاقلار بىلەن

مەملىكەتنى سالماقتا

بالتىمور ۋە فىلادېلفىيا قاتارلىق شەھەرلەردە شىتىر خوۋانىيې (خوۋېيىسىز لاندىئورۇش) شىركەتلىرىنى قۇردى. بەزى مۇخبىرلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ سەرمايە مەنبەسىنى ئاساسىي جەھەتتىن لىۋىيەدىكى چوڭ بايى كاداخى تەمىنلەيدىغان كورۇنىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ لۇيىس فارراخان رەھبەرلىكىدىكى «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتىنىڭ ئىقتىسادىي قۇدرىتى كۈندىن-كۈنگە ئېشىپ، تەشكىلمۇ كۈن سايىن رىۋاج تاپماقتا. گەرچە ئاق تەنلىكلەرنىڭ بەزى بىر سېپتىلما مۇخبىرلىرى فارراخانغا «سىئونىزمغا قارشى ئادەم»، «ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىل» دەپ بوھتان چاپلاپ، پىتنە-ئېغۋا تارقىتىپ، جامائەتچىلىك ئالدىدا ئۇنىڭ ئابرويىنى توكۈشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئامما نېگرلار جامائەتچىلىكى فارراخاننى ياقلاپ ئۇنداق مۇخبىرلارغا قاتتىق رەددىيە بەردى. موشۇ سەۋەپلەردىن ھازىر ئامېرىكا مۇخبىرلىرىنىڭ نېگرلار ئۈستىدىن بەرگەن ھەر قانداق خەۋەر ئەخباراتلىرىغا دۇنيا ئەھلى ئانچىمۇ ئىشىنىپ كەتمەيدىغان بولدى.

1963 -ژىلى ئاق ش ھۆكۈمىتى ئاقلار بىلەن قارىلار ئوتتۇرسىدىكى مۇناسىۋەتنى يولغا سېلىش مەخسىتىدە مەخسۇس «كېرنېر كومىتېتىنى» قۇرۇپ، تەكشۈرۈش ژۈرگۈزگەن ئىدى. ئامما تەكشۈرۈشنىڭ خۇلاسە دوكلادىدا كومىسسىيە ھەر قانچە قىلسىمۇ، «قارىلار بىلەن ئاقلارنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئىككىسى ئىككى باشقا مەملىكەت ئادەملىرىدەك ياشاۋاتقانلىقىنى، قارا تەنلىكلەر بولسا ئاق تەنلىكلەرنىڭ ئېغىر ئېزىشى ئاستىدا ياشاۋاتقانلىقىنى» يوشۇرالمىغان.

ئەدەپ-ئەخلاقتا ئاق تەنلىكلەرنى ئەيىپلەش

ئامېرىكىدا ئوتتۇمۇشتىمۇ، ھازىرمۇ قارا تەنلىكلەرگە بولغان ئادالەتسىزلىك مۇئامىلە داۋام قىلماقتا. بەلكى ئۇ تېخىمۇ ئەشەددىيلەشمەكتە. قارىلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى بارغانسېرى تۆۋەنلەشمەكتە. تۇرمۇش قىيىنچىلىقىغا چىدىمىغان نېگرلار «باشقا كەلسە باتۇر» دەپ، ھەر قانداق قىلمىشتىن يانمايدىغان بولۇۋالدى. شۇڭا نېگرلارنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى تۇرمىدىياكى نازارەت ئاستىدا. بۇلارنىڭ 50 پروتسېنتى ۋاشىنگتوندا. ئامېرىكىدا نېگرلارنىڭ ياشاش شارائىتىنىڭ ناچارلىقى بۇ ياقتا تۇرسۇن، مىللىي كامسىتىشلار جېنىغا جاق تەگمەكتە. ئەندى ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان قانۇنىي ئادالەتسىزلىك بۇلارنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىماقتا. مەسىلەن، ئامېرىكىدا زەھەرلىك چېكىملىكنى ئىستېمال قىلغۇچىلار ئىچىدە ئاق تەنلىكلەر بىلەن قارا تەنلىكلەر ياشلىرى ئارىسىدا سان نىسبىتى باراۋەر بولسىمۇ، ئامما جازالىنىپ تۈرمىلەرگە تاشلانغانلار ئاق تەنلىك ياشلارغا قارىغاندا قارا تەنلىكلەرنىڭ سانى ئۈچ، بەش ھەسسە كوپ. بۇ ئۈچۈقتىن-ئۈچۇق مىللىي كامسىتىش، مىللىي تەڭسىزلىك ۋە ھەممە پۇخرغا بىردەك بولغان، قانۇننى بۇزغان ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟

مانا موشۇنداق سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ھوقۇق جەھەتتىكى باراۋەرسىزلىك ھەم ئادالەتسىزلىكلەر قارا تەنلىكلەرنىڭ ئاق تەنلىكلەرگە نىسبەتەن بولغان ئىشەنچە-ئىخلاسىنى قايتۇرۇپ، ھەتتا ھۆكۈمەتنىڭ ھەر قانداق قانۇن-قائىدىلىرىگە ئىشەنمەيدىغان بولدى. بۇ ئەھۋاللار بارا-بارا ئىككى خەلقنىڭ ئوتتۇرسىدا ئۆچمەنلىكنى كۈچەيتمەكتە.

ھازىر ئاق تەنلىكلەر بىلەن قارا تەنلىكلەر ئوتتۇرسىدىكى قارشىلىقنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ نېگىر خرىستانلىرىنىڭ تەسىر كۈچى ئاجىزلاشتى. ئەكسىنچە «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتى ئاق تەنلىكلەر تەرىپىدىن قانچە زەربىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەسىر دائىرىسى بارغانسېرى كېڭىيىپ، تەشكىلىي جەھەتتىن بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. بۇ قېتىمقى بىر مىللىيون ئادەم قاتناشقان چوڭ نامايىش كورۇنۇشتە گەرچە «نېگر ئەرلىرىنى گۇناھلىرىغا توۋا قىلىپ»، زەھەرلىك چېكىملىكلەردىن ساقلىنىپ، ئائىلىسىگە غەمخورلۇق قىلىش ۋە بالا تەربىيەسىگە كوڭۇل بۇلۇشى بىلەن تەڭ زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە ۋە زوراۋانلىققا قارشى كۈرەش قىلىشقا چاقىرغاندەك بولسىمۇ، ئامما بۇنىڭ ئۆزى ئاق تەنلىكلەر ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشنىڭ بىر ئۇسۇلى ئىدى. ئېنىقراقى، فارراخان باشچىلىقىدىكى «ئىسلام مەملىكىتى» تەشكىلاتى نامايىش قىلىشنىڭ ئۆزىگە لايىق يۇمشاق بىر مەۋقەسىنى تاللاپ ئالغان. شۇڭا ئۇلار كوچىلاردا ۋارقىراپ-جاقىراپ ھۆكۈمەتكە ياكى باشقىلارغا قارشى شىئارلارنى توۋلاپ ژۈرگىنى يوق، لېكىن نامايىشنىڭ سىياسىي مەخسىتى ھەممىگە ئايان. ئۇلار بۇ قېتىملىق مىللىيون ئادەملىك نامايىش ئارقىلىق نېگر مۇسۇلمانلىرىنىڭ قانچىلىك قۇدرەتلىك تەسىر كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كورسىتەلىدى!

نامايىش قىلىنغان كۈنى پۈتۈن نېگرلار ئەھلى نېگر مۇسۇلمانلىرىنىڭ بۇ ھەققانىي ھەرىكىتىنى قوللاپ بارلىق ئىشلىرىنى تاشلىدى. ھەتتا سودا-سېتىق ۋە باشقا ھەر خىل تىجارەت پائالىيەتلىرىمۇ توختىتىلدى. بۇمۇ ئۇلارنىڭ ئاق تەنلىكلەر ھۆكۈمىتىگە ئۆزلىرىنى بىر كورسىتىپ قويغانلىقى ئىدى. چۈنكى ئامېرىكىدا ئاق تەنلىكلەرگە نىسبەتەن قارا تەنلىكلەر كەمبەغەل بولسىمۇ، ئۇلار بەرى بىر سېتىۋېلىش قۇۋۋىتىگە ئىگە. ئەگەر نېگرلار ئاق تەنلىكلەردىن بىر كۈن نەرسە سېتىۋېلىشنى توختاتسا، ئامېرىكا ئىقتىسادىغا چوقۇم سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدۇ.

نېگرلارنىڭ بۇ نامايىشى ھارپىسىدا ئاق سارايى نېگر رەھبەرلىرىنى مىللىي مەسىلە ئۈستىدە مۇزاكىرە ژۈرگۈزۈشكە تەكلىپ قىلغان ئىدى. ئامما نەچچە نەپەر كەلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، ئاق تەنلىكلەردىن ئىخلاسى قايتقان نېگر رەھبەرلىرى ئۇنىڭغا كېلىشمىدى. بۇ مەسىلە كلىنتون ھۆكۈمىتىنى بەك قولايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ھەتتا ھازىر پرېزىدېنتلىق ئورنىنى نىشان قىلىۋاتقان نامزاتلارمۇ ئەتەي بۇ ئىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ ژۈردى. دېمىسىمۇ ئۇلار ئۈچۈن بۇ ناھايىتى نازۇك مەسىلە ئىدى. سەل قىلىدىن قىيىق كەتسە يە ئاقلارنى، يە قارىلارنى رەنجىتىپ قويۇپ ھەر ئىككى تەرەپتىن تاياق يېيىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

خرىستانلارنىڭ ئورنىنى مۇسۇلمانلار ئىگەللىمەكتە

نېگرلارنىڭ مىللىيون ئادەملىك زور نامايىشىدىن كېيىن شۇنى كورگىلى بولىدۇكى، ھازىرقى كۈندە ئامېرىكا جەمئىيىتى يېڭى بىر تولقۇنۇشنىڭ گىرۋىكىدە تۇرماقتا. ئەسلىدە قارا تەنلىكلەرنىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش ھەرىكىتى نېگر خرىستانلىرىنىڭ ئۆزلۈكىدىن بىرى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەنتەنەۋى ھەرىكەتكە ئايلانغان ئىدى. ئامما ئۇلار ھەر دايىم تۇرمەسسەمكە بىرلىشىپ ئىشىنى ئەستايىل ئېلىپ بارالمىغى قالدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇلارنىڭ كۈرەش ئىرادىسى بوشىشىپ كەتتى. ئىلگىرى تەشكىل قىلغان «قارا تەنلىكلەرنى ئالغا سۈرۈش جەمئىيىتىنىڭ» ئىشىنى تەرەققىي ئەتكۈزەلمەي قالدى. ھازىر بۇ تەشكىلات پەقەت 50 ياشتىن ژۇقۇرى ئادەملەر تەشكىلاتىغا ئايلىنىپ قالدى. ھېچ قانداق يېڭى كۈچ قوشۇلغىنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەمئىيەتنىڭ كىرىم-چىقىم ھېساۋىتى پۇختا بولمىغانلىقتىن، ئۇلار 3 مىللىيون 800 مىڭ دوللار قەرزدار بولۇپ قالدى. ئەندى ئۇنىڭ ھازىرقى رەئىسى ئېۋېرس ۋىلياسىس ئەپەندى بىر ئىلاجە قىلىپ ئازدېگەندە يەنە 10 مىللىيون دوللار مەبلەغ ۋەشىپ ئالمىغىچە جەمئىيەتنىڭ مۇندىن كېيىنكى پائالىيىتىنى ئالغا سۈرۈش قىيىن.

ھازىرقى ۋاقىتتا نېگر خرىستانلىرىنىڭ نېگرلار ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش ھەرىكىتى پەيدىن-پەي ژىراق ئوتمۇشكە ئايلىنىپ قالدى. يېقىن كەلگۈسىدە دىلى تازا، ئىمانى پاك، ۋىجدانى جوشقۇن نېگر مۇسۇلمانلىرى ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئىگەللىشى چوقۇم!

يېقىنقى ژىللاردىن بۇيان ئامېرىكىدا مۇسۇلمان دىنىنى قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ سانى ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ئوسمەكتە. ئاخىرقى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ھازىر ئامېرىكىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ سانى 6-8 مىللىونغا يەتكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە نېگرلار ئەڭ كوپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. دېمەك، ئىسلام دىنى پات يېقىندا ئاق ش بويىچە ئەڭ چوڭ ۋە مۇستەقىل بىر دىنىي قوۋۇشقا ئايلانغۇسى. ئەگەر دىنىي ھوقۇق بىلەن مىللىي ھوقۇق مەسىلىسى بىر-بىرىگە تۇتىشىپ كەتسە، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئۈچۈن بۇنى ھەل قىلىش تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. ۋاھالەنكى، بۇنىڭدا نېگر مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇستەقىل دولەت قۇرۇش ئارزۇ-مەخسىتى يوشۇرۇنغان. بۇ ئەمەلىيەتتە ئىچكى سىياسىي بوھراننىڭ باشلىنىشىدۇر.

تەيۋەندە ئىنگلىز تىلىدا «شىڭ شىڭ ۋىك» — «ژۇرنالىست» ھەپتىلىكىنىڭ 1995 -ژىل 450 -سانىدىن تەرجىمە قىلغان يۇسۇپ خوجايېۋ.

يادنامە

بىر ئەسىرنىڭ گۇۋاچىسى

(ئىلاخۇن كوككوز تەۋەللۇدىغا — 130 ژىل)

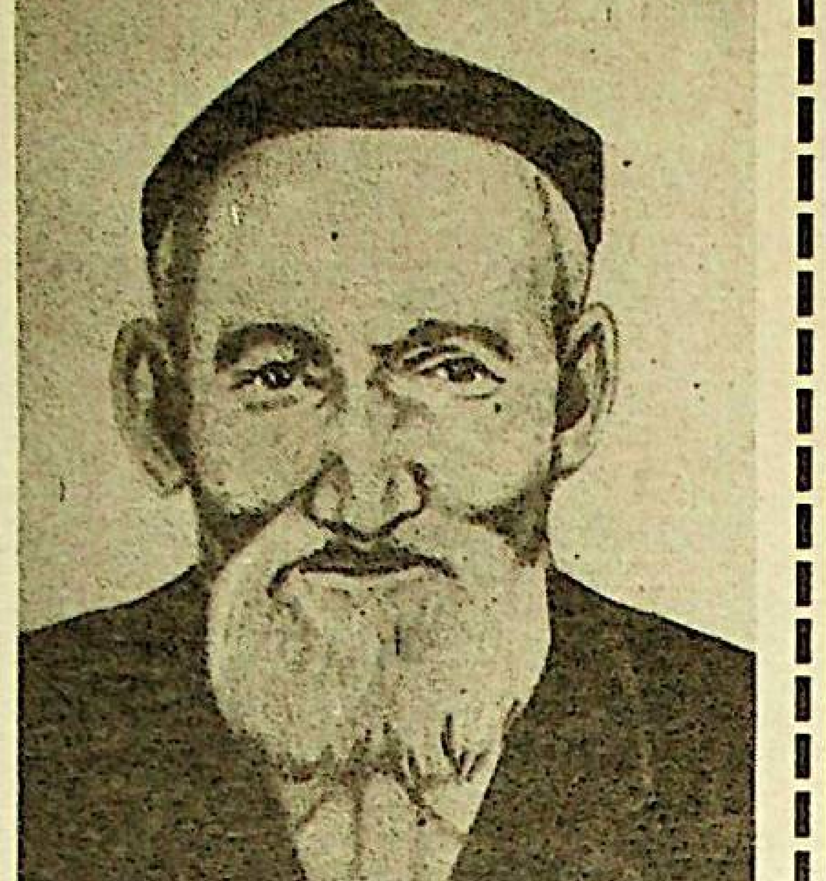

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇنىڭ ئۆز ئېغىز ئىجادىيىتىنى جاھانغا تونۇتقان بولسا، قوشاق-ناخشىلارنى ياراتقان قوشاقچى-ناخشىچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرى-قوشاق-ناخشىلار بىلەن ئالەمنى ۋە خەلقنى ئويغاتتى. بۇ ياڭراق ۋە جوشقۇنلۇق ناخشا-قوشاقلار بىلەن زۇلۇم-كۆلپەتكە، ھاكىم مۇتلەق ۋە مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە قارشى كۈرەش قىلغان تەڭدىشى يوق باتۇر قوشاقچىلار سادىر پالۋان، نۇزۇگۇم، كۆلەمخان، مايىمخان، سېيىت نوچى، ئىلاخۇن كوككوز ۋە باشقىلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىدۇر.

بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە ياشاپ، بۈيۈك نامى رىۋايەتكە ئايلانغان ئىلاخۇن تىلىۋالدى ئوغلى ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدا زۇلۇم-كۆلپەت ۋە تەڭسىزلىككە ئوت ئاچقان مەردانە، ئىسيانكار، ئۇيغۇر ئېغىز ئىجادىيىتى تارىخىدا قوشاقچى-ناخشىچى نامى بىلەن مەشھۇر. ئۇ يەنە «ئىلاخۇن كوككوز» دەپ ئاتىلىپ، «كوككوز» لەقىمى بىلەن ئەل ئارىسىدا «ئىلاخۇن ناخشىسى»، «ئىلاخۇن قوشىقى» ناملىرىدا ھورمەتكە سازاۋەر بولغان. «كوككوز» لەقىمى توغرىلىق ئۆز قوشىقىدا:

بىز بۇ ياققا كەلگەندە،
ئانامنىڭ مىنگىنى ئوكۇز.
ئوزەمنىڭ ئىتىم يوقتەك،
ئەللەر دەيدىكەن كوككوز.

ئىلاخۇن تىلىۋالدى ئوغلى 1866 -ژىلى ئىلى دىيارىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە نامرات بىر ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئائىلىسى بەك يوقسۇزچىلىقتا كۈن كەچۈرۈپ، ئىلاخۇن ئاتىسىدىن بىر ياش ۋاقتىدا ئېتىم قېلىپ، ئانىسى قۇچقىدا ئىگراپ قالغان. ئېغىر نامراتچىلىق دەستىدىن بىچارە ئىلاخۇن تۇرمۇشتا سوقۇلۇپ، بىلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئېگە بولالمىغان. ئەشۇ ئېغىر، كۆلپەتلىك زاماننىڭ قۇچقىدا پۇچۇلۇپ ژىتىم ئوسكەن ئىلاخۇنغا ھاياتنىڭ ئېچىنىشلىق تۇرمۇشى تەسىر قىلدى، ئاھ ئۇرغان بىچارە خەلقنىڭ دەرت-پىغانلىق ناخشىلىرى ئۇنى چېكىش سىرلارغا مۇپتىلا ئەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئەلنىڭ مۇڭلۇق، زارلىنىپ ئېيتقان ناخشىلىرىغا ژۇرەك تورىدىن ئورۇن بەردى. كوڭۇل قەلبىدىن زىلقلۇنۇپ تىڭشىدى. سادىر پالۋان ۋە باشقىلارنىڭ ناخشىلىرىنى ئەقىل دەپتىرىگە تىزدى. ئۇ ئولمەس، باتۇر ناخشىلار بىلەن سويگۈ قاتتىق كېيىنرەك خەلق ناخشىلىرى ۋە قوشاقچىلارنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، ئۆزىمۇ ناخشا ئېيتىپ قوشاق توقۇيدىغان بولدى. ئۇ ژىگىتلىك قۇرامىغا يەتكەندىن كېيىن تېخىمۇ ياڭراق خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتالايدىغان بولدى. ئۇنىڭ قوشاقلىرىنىڭ بەزىلىرىدە مۇنداق قۇرلارنى كورىمىز:

ئارىدا ئوتەپ ئىككى —
تەلكىگە يېتىپ كەلدۇق.
چىرىك تىللىسا مەيلى،
ناخشىنى ئېيتىپ كەلدۇق.
تەلكىدىن ئوتۇپ كەتتۇق،
ئىلىدىن چىقىپ كەتتۇق.
باشقا چۈشكەن كۈنلەرنى —
قوشاققا قېتىپ كەتتۇق.

بىر ئەسىرنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئىلاخۇن كوككوز زۇلۇم ۋە مۇستەبىت ھاكىمىيەت ئۈستىدىكى بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆز قوشاق ۋە ناخشىلىرىدا پاش قىلغان. ئۇ مۇدھىش دەۋرگە لەنەت ئوقۇپ، ئەركىنلىك ۋە كەڭ-تاشا ھاياتنى كۈيلىگەن. پارىخور، ئۇلارنىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى خەلق ئالدىدا ئېچىپ تاشلىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بەگ، مەنسەپپەرەست ئەمەلدارلار ئىلاخۇننىڭ پېيىگە چۈشۈپ، ئۇنى كوزدىن يوقىتىشنىڭ چارىسىنى قىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە يالغان توھمەتلەر چاپلاپ، يامۇلغا سولاتقان. ئۆز يۇرتىدىن ئايرىپ باشقا جايلارغا سۈرگۈن قىلىپ ھايدىغان. بۇ ئېچىنىشلىق ۋاقىئە يازما مەنبەلەردە مۇنداق يورۇتۇلغان: «ئىلاخۇن كوككوز مۇستەبىت ھاكىمىيەت تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تار قەپەزگە سېلىنىپ، 300 چېرىك مۇھاپىزەت قىلىپ ماڭغاندا:

ئۇرۇمچىدىن خەت كەلسە،
يالغان چىغى دەپتىمەن.
قەپەزگە سولاپ قويسا،
يامۇل چىغى دەپتىمەن.
بۇگۈن كۈنگە پەيشەنبە،
ھارۋىلارنى قوش ئەندى.
ئۇرۇمچىگە پالاندۇق،
ئاغىنىلەر خوش ئەندى».

(«ئالماناخ» 1947. غۇلجا. «ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتى» نەشرى. 9—10 -بەتلەر)

«...ئىلاخۇننى يەنە ئەيىپلەپ، 1929 -ژىلى كوزدە دوستى سۇلايمانغا قوشۇپ ئۇرۇمچىگە پالىغان. ئۇلارنىڭ قولىغا كويزا، پۇتىغا كىشەن، بويىنىغا قوۋۇق سېلىپ، قەپەزگە سولاپ، غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە ھارۋا بىلەن يالاپ ئاپارغان». («ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى، 1987. 6 -سان. 90—91 -بەتلەر).

ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا بىر ئەسىردىن بېرى ئېيتىلىپ، خەلق مۇڭزارىغا مەددەت ۋە خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنى بېيىتىپ كېلىۋاتقان ئىلاخۇن كوككوز ناخشا-قوشاقلىرى كىتاپ ۋە ئىلمىي ئەسەرلەردە ئوز ئورنىنى تاپتى. «سادىر پالۋان ماھارەت مەكتىۋىنى كورگەن، ئۇنىڭ ئىجادىي ئەنئەنىلىرىنى داۋام ئەتكۈزگەن خەلق شائىرلىرىنىڭ بىرى ئىلاخۇن كوككوزدۇر... ئېپىك لىرىزم، پوئېتىك جەلىپكارلىق ئىلاخۇن كوككوز ئىجادىدا ئالاھىدە ئاجرىلىپ تۇرىدۇ.

ئۇ مانجۇر باسقۇنچىلىرىنىڭ زۇلۇمى، جەۋىر-جاپاسىنى زور ئېچىنىش بىلەن بايان قىلدى:

ئىلاخۇن كوككوز دەپ،
ئون سەككىزدە ئاتالدىم.
خەلق دەردىنى كۈيلەپ،
جەۋرۇ-جاپاغا قالدىم».

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قاتىللىرىدىن بىرى بولغان مۇستەبىت جىڭ شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ يامۇللىرىدا ئىلاخۇن 5 ژىل بىگۇناھ ئازاپ چەكتى. 1933 -ژىلى ئىلاخۇن ئەڭ يېقىن دوستى سۇلايمان بىلەن يامۇلدىن قېچىپ، ئۆز يۇرتى غۇلجا شەھىرىدىن ماكان تاپتى. ئىلاخۇن كوككوز ئوزى تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتىغا كەلگەندىمۇ ئۇنىڭغا ئارامچىلىق بولمىدى. شۇۋاقىتتىكى ھاكىمىيەت ئۇنىڭدىن قورقۇپ، لوزۇڭ ۋە بەگلەر ئۇنىڭ پېيىگە چۈشتى، ئەركىن ياشىشىغا يول قويمىدى. ئاخىرى ئىلاخۇن كوككوز ئائىلىسىنى ئېلىپ تېكەس ناھىيەسىگە كوچۇپ كەتتى. ئەمگەك سويەر ئىلاخۇن بۇ مۇنبەت كەڭرى زېمىنغا ئالمىلىق باغ بەرپا قىلىپ، ھايات كەچۈردى. بۇ باغ «ئىلاخۇنكام بېغى» نامى بىلەن ئاتىلىپ كەلدى. بىراق ئۇنىڭغا بۇ يەردىمۇ ئەركىن نەپەس ئېلىشقا ھېچ ئىلاج بولماي ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، پەلەكنىڭ گەردىشى بىلەن ياقا يۇرتلارغا سەپەر قىلدى. 1963 -ژىلى تېكەس ناھىيەسىدىن ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئۇزۇن ئاغاچ يېزىسىغا كوچۈپ چىقىپ، بىر ژىلدىن كېيىن ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چارىن يېزىسىغا بېرىپ ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭدىن 9 پەرزەنت (7 ئوغۇل، 2 قىز) 40 نەۋرە، 59 چەۋرە قالدى. ئىلاخۇن كوككوز تىلىۋالدى ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئەمگەكچى قازاق ناھىيەسىنىڭ ئازات يېزىسىدا 1970 -ژىلى 104 يېشىدا ئالەمدىن ئوتكەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئىجادىيىتى تارىخىغا ئولمەس مىراس قالدۇرۇپ كەتكەن ئىسيانكار قوشاقچى ئىلاخۇن كوككوز تىلىۋالدى ئوغلىنىڭ تۇغۇلغىنىغا بىيىل 130 ژىل تولدى. ئۇنىڭ نامى ئۇيغۇرلار قامۇسىغا مەڭگۈ ئوچمەس سەھىپە بولۇپ يېزىلىپ قالىدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

تۇرسۇن قاھھارى،
ئالمۇتا شەھىرى.

شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە مۇلاھىزە

(ئاخىرى، بېشى 3 - بەتتە)

قاندا خىتايلار 94 پروتسېنتنى ئىگەللەش ئۇستۇنلىكى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنى بېسىپ چۈشىدۇ. ئامما يەر نىسبىتى كىمنىڭ كوپ؟ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كوپ. ئۇلار خىتاي زېمىنىنىڭ 60 پروتسېنتىنى ئىگەللەيدۇ. شۇڭا بىز خىتاينىڭ يېرى كەڭ، بايلىقى مول، ئاھالىسى كوپ دەيدىكەنمىز، ئەمەلىيەتتە خىتاي مىللىتىنىڭ ئاھالىسى كوپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېرى كەڭ، بايلىغى مول دېسەك مۇۋاپىق بولىدۇ» دەپ ئىقرار بولغان. ماۋنىڭ 34 يىل ئاۋۋال بۇ ماقالىسى ئېلان قىلىنغاندا، خىتايلارنىڭ نوپۇسى بۈگۈنكى نوپۇسىنىڭ يېرىمىچىلىكمۇ يوق ئىدى ۋە نوپۇس بىلەن يەرنىڭ نىسبىتىمۇ بۈگۈنكىدەك قاتتىق بۇزۇلۇپ كەسكىنلەشكەن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ بۇ ماقالىدىن خىتايلار بىلەن ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ قانداق مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كورۇۋالغىلى بولىدۇ. بۇ بولسا پەقەت ئادەم بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتى. خىتاي ئاھالىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت رايونلارنىڭ يېرىگە ئېھتىياجلىق مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت. ئوچۇق بولىدىكى، ئەگەر يەر كەڭلىكى خىتاينىڭ ئالتىدە بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان شەرقىي تۈركىستان خىتايدىن ئايرىلسا، ئۆزىنىڭ خىتاينىڭ 70 پروتسېنتىنى ئىگەللەيدىغان بايلىغى بىلەن ئۆز ئالدىغا جەزمەن قۇدرەت تاپقان دولەت بولۇپ كېتەلەيدۇ. باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ، ھېچ بولمىغاندا ئەرەپ قېرىنداش ئەللەردەك، نېفت قاتارلىق قېزىپ بولماس تەبىئىي مەبلەغ بايلىقىنى چەت دولەتكە ئېكسپورت قىلىپمۇ بېيىپ كېتىشى مۇقەررەر. ئاللا ئوخشاش بايلىقنى ئەرەپ ئەللىرى ۋە تۈركىستانغا تەڭ بەرگەن ئىكەن. ئەرەپ مەملىكەتلىرىنىڭ ئادەم بېشىدىكى تاپاۋەت كىرىمى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئامما شەرقىي تۈركىستان ئۆزىنىڭ پۈتۈن رىزقىنى خىتايغا ئارتقۇزۇپ، بىر مىللىارد خىتاينى بېقىپ بولالماي، دۇنيا بويىچە ئەڭ كەمبەغەللىك ۋەيرانلىق ۋە قالاقلىق ئىچىدە جان تالاشماقتا. شەرقىي تۈركىستان خەلقى خىتاينىڭ 5 - دەرىجىلىك پۇخرالىق سۈپىتى بىلەن «كاۋاپچى مىللەت» دېگەن ئاتاقا ئېرىشىپ، زۇلۇم ئاستىدا قانلىق ئىگراپ. «ئاللا ئۆزەڭ بار» دېگەندۇئايى بىلەن زىندە بولغان ژۇرەككە بىر تامچە تەسەللا بېرىپ، ئۆزىنىڭ دۇنيادا ياشاش بۇرچىنى داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

كەلگۈسىگە نەزەر سېلىپ ئوتەيلى، ھازىر خىتايدا مىڭ تۈرلۈك چوڭ - كىچىك مۇشكۇل مەسىلەلەر مەۋجۇت. مەسىلەن، سوتسىيالىستىك تۈزۈمى پۈتۈن دۇنيادا يىمىرىلگەن بۈگۈنكى كۈندە قانداق يەككە بۇ تۈزۈمنى داۋام ئەتتۇرۇش، ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن ئىستېمال زىددىيىتى، پۇللارنىڭ پاخاللىشىشى، ئىشلەپ چىقىرىش كىرىمىنىڭ ھەممىنى مەركەزگە تاپشۇرۇش ياكى ئۆزىدە قىسمەن قالدۇرۇش مەسىلىسىدىن كېلىپ چىققان يەرلىك ئولكىلەر بىلەن مەركەز مۇناسىۋىتىنىڭ كەسكىنلەشىشى ۋە ھاكازالار... ئامما ئەڭ مۇھىم مەسىلە يەنىلا شۇ ئىككى نوپۇس سانىنىڭ پارتلىشى ۋە مەبلەغنىڭ ئىنتايىن يېتىشمەسلىكى. بۇ ئىككى مەسىلە توپ - توغرا يەنە بىۋاستە شەرقىي تۈركىستانغا چېتىلغان مەسىلە. خىتاي خۇددى دېگىز ئىچىدە لىق ئادەم بىلەن يېمەك - ئىچمەكى ئۆزۈلۈش ئالدىدا تۇرغان قېيىققا ئولتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، يېنىدىكى ئادىمى ئاز، پۈتۈن يېمەكلىك باسقان قېيىققا مەھكەم ئېسىلغاندەك، شەرقىي تۈركىستانغا يېپىشىۋالماقتا. ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستانغا تېخىمۇ يولىنىپ، بۇ ئىككى مەسىلىنى يېنىكلىتىشى كوز ئالدىمىزدا. ئۇلارنىڭ كۆچى شەرقىي تۈركىستانغا قاتتىق سىڭىپ كەتكەنلىكتىن، قانداق قىلىپ شەرقىي تۈركىستاننى ئۇلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇش مەسىلىسى تېخىمۇ چوڭ قۇرلاشتى. ئامما دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئوزگىرىپ تۇرىدۇ، ھەر خىل تاشقى ۋە ئىچكى ئامىللار مىللەتنىڭ كۈرەش يولىغا شارائىت يارىتىپ بېرىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ئۇزۇن ئوتمەي بىر كۈن خىتاينىڭ ۋەزىيىتى ئېتىشلىپ، چوڭ قالايمىقانچىلىق تۇغۇلۇپ، ھەتتا ئىچكى ئولكىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىللىق ئېلىشىنىمۇ يوق دەپ بولمايدۇ. بۇنداقتا مەركەزگە تازا ۋىراقتا تۇرغان شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، غەنىمەت پۇرسەت. ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بىزنىڭ يۇرت ئېشىدىكى ۋەتەنداشلىرىمىز ۋە يېشىقەدەملىرىمىز شەرقىي تۈركىستان داۋاسىغا كوكۈل بېرىپ، كوپ كۈچلىرىنى سەرىپ قىلدى، ئۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئۈزۈلدۈرمەي داۋام ئەتتۈرۈپ كەلدى. بۇلارنىڭ غەيرەت - ئىرادىلىرى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش بىلەن خەلقلەرنى ئۈمۇتلەندۇردى. ئامما ھازىر شەرقىي تۈركىستان ھايات - ماماتلىق پەيتىدە تۇرماقتا، ھەر بىر غۇرۇرى بار ئىنسانلارنىڭ تولۇق ھەرىكەتكە كېلىپ، قانداق قىلغاندا ئۇيغۇر مەسىلىسىنى ساقلاپ قېلىش مەسىلىسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇش كېرەك. بۇ ۋەتەن ئىچى ھەم ۋەتەن سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ۋە ۋىجدانى بۇرچىدۇر. مىللەتنىڭ تەغدىرى پەقەت شۇ مىللەتنىڭ ئۆز قولىدا بولىدۇ. مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنى پەقەت شۇ مىللەت ئۆزىلا بەلگۈلەيدۇ، خالاس.

گېرمانىيەدە چىقىدىغان «تامچە» ژۇرنالىنىڭ 1996 - يىلقى 5 - سانىدىن ئېلىندى.

ئەدەبىي دوستلۇق — ئەبەدىي دوستلۇق

ژانات ئاخمادىي

كوتۇرۇلۇش

(رومانىدىن پارچە)

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن ساندا)

تەغدىرنىڭ تەقاززاسى بىلەن 1941 - يىلى ئۇزى تۇغۇلۇپ ئوسكەن ۋەتىنىگە بېرىش نېسىپ بولىدۇ. ئۇ چوچەك چېگارىسىدىن ئوتۇپ، غۇلجا شەھىرىگە بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ ئوتتۇز ياشقا يەتكىچە كەزمىگەن يېرى قالماي، يېرىم دۇنيانى دېگىدەك ئارىلاپ چىقىدۇ. ئۇ كىچىك دادىسى ناسىراخۇننىڭ ئويىدە تۇرۇپ، ئەپىنەكچىلىك قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇنىڭ بويىنىدا گېكەش ھوكۇمىتىنىڭ بەۋقۇلاددە ۋەزىپىسىمۇ بار ئىدى. شۇنىڭدىن گومانلانغان غۇلجا باش ساقچى مەھكىمىسى ئەخمەتجاننىڭ ھەر بىر باسقان قەدىمىنى پايلاپ يۈردى. 1942 - يىلى گومىنداڭچىلار ئۇنى «گومانلىق ئۇنسۇر» دەپ قولغا ئېلىپ، ئۇرۇمچىدىكى شىڭ شىسەينىڭ «4 - تۈرمە» دەپ ئاتالغان دەھشەتلىك ئاۋاختىسىغا تاشلىدى. ئەخمەتجان قاراڭغۇ زەي تۈرمىدە نىغمەت خەلپەت، ئابدۇللا ھاجىم، مەتنىياز بايۋەتچە، توختى ئىلمۇ قاتارلىق ۋەتەنپەرۋەر كىشىلەر بىلەن بىللە ياتىدۇ. گومىنداڭ جاللاتلىرى ياش ئەخمەتجاننى سۇ توشۇش ئوتتۇن يېرىش، كومۇر قالاش قاتارلىق ئېغىر ئىشلارغا سېلىپ، ئۇنى كوز ئالدىدا تۇتىدۇ. ئۇ تۈرمىدە بىللە ياتقان ئاغرىقچان ئادەملەرگە، بولۇپمۇ ياشانغان بوۋايلارغا كويۇمچانلىق بىلەن غەمخورلۇق قىلىپ، ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا ئۇلارنىڭ بىر تۇققان قېرىندىشىدەك ئىناق - ئىجىل بولۇپ كېتىدۇ.

1944 - يىلنىڭ كىرىشى بىلەن شىنجاڭدىكى سىياسىي - ئىجتىمائىي ۋەزىيەت ناھايىتى كەسكىنلىشىپ، ھالالەت شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە خەلقنىڭ نارازىلىقى تولىمۇ كۈچەيگەن ئىدى. ئىلى، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە خەلقنىڭ قوراللىق كوتۇرۇلۇشلىرى يۈز بېرىدۇ. شۇنداق بىر ئېغىر شارائىتتا 1944 - يىلى سېنتەبىر ئېيىدا قىلمىشى بېشىدىن ئاشقان شىڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ مەركىزى بولغان چۇڭچىڭغا بىر يۇلۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا ئېچكىرىدىن ئەۋەتىلگەن ئاق سۆڭەك قانخور ئۇچىڭ شىڭ ئولتۇرىدۇ. ئۇ جەكتىن ئاشقان ئەھۋالنى قېپىغا كەلتۈرۈش ۋە خەلقنىڭ قاتتىق قارشىلىقىنى يۇمشىتىش ئۈچۈن «ئۇمۇمىي يېنىكچىلىك» دەپ ئاتالغان سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شۇنىڭ نەتىجىسىدە شىڭ شىسەي بېكۇناھ قاماقخان 700 لەپەر تۇتقۇننى تۈرمىدىن بوشىتىدۇ. ئەخمەتجانمۇ شۇ قاتاردا تۇتقۇندىن بوشاپ، كىندىك قېنى توكۇلگەن غۇلجا شەھىرىگە كېلىدۇ. ئۇچىڭ شىڭ مەھبۇسلارنى بوشىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق كويچىلىك خەلقنىڭ ئالدىدا ياخشى ئاتاق ئالماقچى بولغان ئىدى.

شۇ مەزگىلدە ئىلى تەۋەسىدىكى نىلقىدىن ئاتالىق ئۈچۈن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئىنقىلاپ ئوتى ئۇتاشقان ئىدى. گومىنداڭچىلار ئۇ ئىنقىلابچى باتۇر ئوغلانلارنى «ئالتە ئوغرى» دەپ كامسىتىپ ئېيتقان بىلەن ئۇلارنىڭ داڭقى ئەتراپقا يېيىلىپ، ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنى قاتتىق تەشۋىشكە سېلىپ قويىدى. نىلقىدىن چىققان ئۇچقۇن يالقۇنغا ئايلىنىپ، نىلقا پارتىزانلىرى 7 - نويابىر ئاخشىمى غۇلجا شەھىرىگە بېسىپ كىرىپ، شەھەرنىڭ ئالتە شار ۋە ئۈچ دەرۋازا، تويادەك قاتارلىق جايلىرىنى ئىگەللىدى. قوماندانلىق شتابىنى باسمىخانا قوراسىغا جايلاشتۇرۇپ، ئوچۇق - ئاشكارە دۈشمەن بىلەن قەھرىمانلارچە ئېلىشتى. غۇلجا خەلقى پارتىزانلارغا ياردەم قىلىپ قويى، كالا، ئۇن، گۈرۈچ، ماي، ھەتتا ئوتۇن بىلەن سۇلىرىغىچە توشۇپ تۇرۇشتى. خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن پارتىزانلار ئۆز سېپىنى تېخىمۇ تولۇقلاپ، دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئورۇنلاشقان ئىستېھكاملارغا شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كىرەلىگەن ئىدى.

1944 - يىلى گومىنداڭنىڭ غۇلجا سېلىنگبۇسى (قوماندانلىق شتابى) پارتىزانلارنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن قىلغان ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، تەسلىم بولدى. بۇ كېزەندىلەر ئۇكىسى تەسلىم بولۇشى بىلەن 12 - نويابىر كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى. دۇنياغا يېڭىدىن كوز ئاچقان بۇ جۇمھۇرىيەت ئوزىنىڭ ئۇنى - جارچىسى بولغان «ئازات شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى چىقىرىشنى قارار قىلدى.

ئەخمەتجان قاسىمىي دەسلەپكى چاغلاردا گېزىتخانىدا ۋۆكەر - ۋىشىم ئىشلىرىنى قىلىپ ژۈردى. ئۇنىڭ بىلىملىك ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۇ چاغلاردا ھېچ كىم بىلمەيتتى. كېيىنرەك ئۇ شۇ چاغدىكى ۋەزىيەتكە بولا تولىمۇ كېرەكلىك ماقالىلارنى يېزىپ، بىردىنلا كوزگە كورۇنۇشكە باشلىدى. شۇنداقلا ئۇ رۇسچە ماتېرىياللارنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ بېرىپ، خەلقنىڭ كوزىنى ئېچىپ، ئۇلارنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئوياتتى. ئۇنىڭ ھەر تەرەپلىمە ئىشقان، بىلىملىك ئادەملىكىنى يېقىندىن بىلگەن گېزىتخانىدىكىلەر كوكتىن تىلىگىنىنى يەردىن تاپقاندەك خۇرسەن بولۇشقان ئىدى. ئەخمەتجاننىڭ قابىلىيەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى دەسلەپ بايقىغان گېزىتنىڭ باشلىقى ھەبىب يۇنىچى ئىدى. ئۇ سوھبەتلەشكەن چاغدا ئەخمەتجان تۈرمىلەرگە چۈشۈپ، ئاغزى كويگەكشىمۇ، دەسلەپ ئانچىلا سىر بەرمەي ژۈردى. ئامما ئۇ ھوكۇمەت ئەزاسى بولغاشقا، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىگە تونۇشتۇرىدۇ. يېڭىدىن قۇرۇلغان مۇستەقىل ھوكۇمەت ئەخمەتجاندەك ۋەتەنپەرۋەر، بىلىملىك ئادەملەرگە مۇھتاج بولغانلىقتىن دەرھال گېزىتخانىدىن خىزمەتكە چاقىرتىپ ئېلىندى ۋە مەسئۇل كاتىپلىق لاۋازىمىغا تايىنلاندى. ئۇ بۇ مۇھىم ئورۇندا يەڭ تۇرۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. كۈندۈزلىرى يېتىشمىسە، كېچىلىرى چىراق يورىقىدا كېڭەش ئىتتىپاقىدىن كەلگەن مۇھىم ھوججەتلەرنى تەرجىمە قىلىپ، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىرىنىڭ كورۇپ چىقىشى ئۈچۈن تەييارلاتتى.

1945 - يىلى 7 - يانۋاردىكى ھوكۇمەت ئەزالىرى شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتىنىڭ ھەربىي مەھكىمىسىنى كۈرۈش توغرىلىق توختام قوبۇل قىلدى. شۇنداقلا 12 - يانۋاردىكى ھوكۇمەت ئەزالىرى ژىغىنىنىڭ قارارى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمىي شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتى ھەربىي بولۇمىنىڭ باشلىقى بولۇپ بىر ئېغىزدىن - يەكدىللىق بىلەن تايىنلاندى. ئۇنىڭغا مەسلىھەتچى بولۇپ پېيوتر رومانوۋىچ ئالېكساندروۋ بەلگۈلەندى. ئۇ كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئەخمەتجانغا يول - يورۇق كورسىتىپ، مەسلىھەت بېرىپ تۇراتتى.

ئۇ مەزگىلدە مىللىي ئارمىيە دەپ ئاتالغان قوشۇن ئىنقىلاب ھارپىسىدا جاي - جايلاردا ئىختىيارى يوسۇندا تەشكىللەنگەن پارتىزانلار ئوترىدلىرىدىن تەركىب تاپقاشقا، ئۇلار ژۇقۇرى دەرىجىدىكى ھەربىي تەلىم — تەربىيەگە مۇھتاج بولىدىغان. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەقىقىي ھەربىي بىلىمى بار ئوفىتسېرلار يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەخمەت ئەپەندى ئالدى بىلەن قوشۇننى ھەربىي قائىدە بويىچە قايتىدىن ئوزگەرتىپ تەشكىل قىلىپ، ئۇلارنى مۇنتىزىم ھەربىي قوشۇن ھالىتىگە كەلتۈردى. قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا قايتا تەشكىللىنىپ، جەڭگىۋار ھالەتكە كەلگەن مىللىي ئارمىيە جەڭچى — ئوفىتسېرلىرىنى كوزدىن كەچۈرگەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قابىلىيىتىگە قايىل بولۇشۇپ، 1945 - يىلنىڭ 2 - سېنتەبىر كۈنىدىكى مەركىزىي ھوكۇمەت ئەزالىرىنىڭ قارارى بىلەن ئۇنىڭغا پولكوۋنىك ئۇنۋانىنى بەرگەن ئىدى...

خىتايدا نامەلۇم يەر تېپىلدى

خىتاي يەر ئولچىگۈچىلىرى ئون يىل داۋامىدا ئىزدىنىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ ئاخىرى كوتۇلمىگەن نەتىجىدە قولغا كەلتۈردى. ئۇلار يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشقا ئۇيغۇن يارىملىق قىرىق مىللون گېكتار يەرنى تاپتى. بۇ مەملىكەت تەمادىسى ئۇزىنىڭ ھايدىلىدىغان يېرىنىڭ يېرىمىغا يېقىن يەرنى كوپەيتتۇرۇش دېگەن سۆز.

رەسمىي ستاتىستىكا 1994 - يىلى خىتايدا 95 مىللون گېكتار ھايدىلىدىغان يەر بولغانلىقىنى ئېتىقلىدى. يېڭىدىن تېپىلغان يەرگە باغلىق بۇ رەقەم ئەندى 4.133 مىللون گېكتارغىچە كوپىيىدۇ. ئاخىرقى ئون يىل داۋامىدا مەملىكەت تېررىتورىيەسىنى ۋېيىدىن كەڭسىگىچە ئولچىگەن مەركىزىي ستاتىستىكا خىزمىتى يەرنىڭ بۇ ئەجايىپ «توسۇمىنى» تېزىمغا ئالدى. 40 مىللون گېكتار يەر تېپىلىشى مەملىكەتتىكى كرارۇسىكتورى، رەھبەرلىرىنى چەكسىز خۇشال قىلدى. شۇ كەمگىچە يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشى ئۈچۈن يارىملىق يەرنىڭ يېتىشمەسلىكى كەلگۈسى ئۈچۈن مۇتەمما ھېساپلىنانتتى. دۇنيادىكى ئەڭ كوپ ئاھالە — 1.2 مىللىارد ئادەمگە ئىگە مەملىكەت رەھبەرلىرى داۋاملىق ھالدا يەر بىلەن ئادەملەر نىسبىتىدىكى ھەل قىلىنمايدىغان زىددىيەتكە دۇچار بولاتتى. بۇ يەردە ھەر بىر جان بېشىغا يارىملىق بولۇپ 0.11 گېكتار ھايدىلىدىغان يەر توغرا كېلىدۇ. بۇ دۇنيادىكى ئوتتۇرا دەرىجىدىن يېرىمىدىن ئاز.

ئاخىرقى يىللاردا خىتاي ئالىملىرى: ئەگەر ھايدىلىدىغان يەرنى كوپەيتىش مۇمكىن بولمىسا، ئۇ چاغدا 21 - ئەسىرنىڭ بېشىدا ئوزۇق — تۈلۈك پروبلېمىسىنىڭ كەسكىنلىشىشىنى تەشۋىشلىنىش ئېيتىۋاتىتتى. ئۇنىڭغا قاتتىق چارىلەر كورۈلۈۋاتقانلىقىغا قارىماي، خىتايدا ئاھالىنىڭ يىللىق ئوسۇمى 13 مىللون ئادەم دەرىجىسىدە قېيىنچىلىق بىلەن ئوتتۇرا تۇرۇلماقتا.

مەملىكەتتە يېزا ئىگىلىكى يەرلىرىنى تالان - تاراج قىلىشقا قارشى كۈرەش داۋام قىلدۇرۇلىدۇ. يەرلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى مەركىزىي ھوكۇمەتنىڭ ھايدىلىدىغان يەرلەرنى «ئىجتىمائىي ئېھتىياجلار» دەپ ئاتالمىش ئوبيېكتلار ئۈچۈن كېسىپ بەرمەكتە. ئەمەلىيەتتە بۇ يەرلەر ۋىللا، گولفكلۇپ ۋە باشقا دەم ئېلىش ۋە كوڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىلماقتا. كويلىگەن يەرلەر كىرىمى كوپ ئىستىمال تۈۋارلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش بويىچە ئانچە چوڭ بولمىغان فىلىرىكىلار قۇرۇلۇشىغا ئاخچا سالغان تىجارەتچىلەرگە قانۇنسىز ھالدا سېتىپ بېرىلمەكتە. ئاددىي خىتايلارنى بولسا يەردىن تېجەمكارلىق بىلەن پايدىلىنىشقا ئۈگىتمەكتە ۋە ئولگەنلەرنى كوپ ئورۇن ئىگىلەيدىغان قەبرىستانلىقلارغا كومۇش ئەنئەنەۋىي ئۇسۇلدىن ۋاز كېچىشكە، مېيىتلارنى ئىلغار ئۇسۇل - كويدۇرۇپ دەپىن قىلىشقا چاقىرماقتا.

يەر «ئاچارچىلىقىنى» باشتىن كەچۈرۈۋاتقان مەملىكەتتە ئويۇقسىز قىرىق مىللون گېكتار يەرنىڭ قەيەردىن، قانداق قىلىپ تېپىلىپ قالغانلىقى چۈشىنىكسىز. جاي - جايلاردا يەرلىك باشلىقلار يەردىن ئوز لىرىنىڭ «ئېھتىياجى» ئۈچۈن پايدىلىنىش مەخسىتىدە ئۇنىڭ ھەقىقىي كولىمىنى يوشۇرىدىغانلىقى تەخمىن قىلىنماقتا. ئېھتىمال، تەدبىركار يەر ئولچىگۈچىلەر پايتەخت رەھبەرلىرىنىڭ كوزدىن «ژىراق» قىلىنغان بارلىق يەرلەرنى تېخى تولۇق تېپىپ بولمىغان بولۇشى مۇمكىن.

«ژېنمىن ژىباۋ» گېزىتى ھېساپتا يوق ھايدىلىدىغان يەرلەرنىڭ تېپىلىشىغا باغلىق ھاياجانلىنىشلارنى بېسىپ، خىتايدا ئىلگەركىدەكلا بىر غېرىچ ئارتۇق يەرنىڭ يوقلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پۇخرالارنىڭ ئۇنى توغداش ۋە ھىمايە قىلىش زورۇر ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇردى.

ئالېكساندر پلاتكوۋسكىي،
«ئىزۋېستىيە».
بېيجىن.

باھارغا ئېيتار گەپلىرىم تولا

ئەكرەم سادىرىي

باھار چاقمىقى

بۇلۇتتى قاق يېرىپ باھار چاقمىقى،
ئاسماننىڭ قەرىدە باشلار ئەجەپ جەڭ.
بىر ھازا ئىچىلماي ئەينە قاپىقى،
ئىھ، ئانا ئاسماننىڭ ھالى ئىدى تەڭ.

چاقماقتىن بەھرىمان بۇ كونا زېمىن،
ئۇيقىدىن ئويغىنىپ قۇلاق ياقىدۇ.
بۇلۇتلار توكىدۇ ئام، ئوكسۇپ يېشىن،
سايلاردا كەۋسەرسۇ پاتماي ئاقىدۇ.

ياھ، ھايات!
قائىدىنىڭ سىرلىقتۇ سېنىڭ،
بىرىنىڭ يېشىدىن بىرى قۇت تاپار.
تەختىكە ئىنتىلسا بىرى بېتىنىم،
ئەجەبا - بىرىنى كۆتەر سىرتماق، دار.

چاقنىۋەر كوك ئۇزرە ھەي ئالماس چاقماق،
يەر ئىزدەر سېنىگدىن ئەندىزە ئالماق.
ژۇرەكتىن ئېيتارىم ساڭا ئەي باھار،
ئىنسانغا ئىزگۈلۈك - ياخشىلىقنى تاق!

دەريا ياقلاپ

كوڭۇلنى ئۆزىگە قىلار مەھلىيا،
دەريانىڭ بويىدا زەيتۇنە تاللار.
كوز چاشقىسىدەك چۇشەر ياپراقلار،
قانىتتى مەگزىگنى سويۇپ شامالار.

ياشلىقنىڭ كۈللىگەن راسا پەيتىدە،
كېلەتتۇق ئىككىمىز دەريا ياقلاپ.
كېلەچەك ئارزۇ ھەم ئۈمۈت ھەققىدە،
سوھبەتلەر قۇراتتۇق ئەل - يۇرتنى يادلاپ.

- مابادا كوز ژۇمساق بىرىمىز ئاۋال،
شۇنى قەرىز بىلەيلى كىيىن قالغىنى،
ئىجات - شېرلىرىمىز كورمىسۇن زاۋال،
مۇرادىن تاپسۇن ئۇ شائىر ئارمىنى...

قەۋرىمىز تۇغۇلغان يۇرتنىڭ قوينىدىن
قەد تىكلەپ تۇرسا، شۇ ھاياتلىغىمىز.
دوستلۇقنىڭ ئەجرى ساقىت بوينىدىن،
ئەشۇغۇ بىزنىڭ جۇت قاناتلىغىمىز.

يېشىمىز بىر يەرگە بېرىمۇ قالدى،
ساخاۋەت ئەھلىگە باغلاپ ئىشتىياق.
ئەۋلاتلار تىلىدا ياڭرىسا زادى
روھىمىز كۆلەر، بىز توقىغان قوشاق.

ئاتا خەلق،
ئانا يەر،
ياخشىلىق،
ئىنساپ
ھەققىدە بىز قوشاق قېتىپ ئوتتۇق راست.
ئەجەپ ئەمەس - قوشاقتەك نامىمىز ياڭراپ
ئەۋرىلەر قەلبىدە قالساق بوپ مىراس.

بوۋاڭ كېلىۋاتىدۇ، بالام

يەرنىڭ جىنى كەتمىگەي ئاغرىپ،
دېگەن كەبى ئاستا ئاۋايلاپ:
بوۋاڭ ئەينە كەلمەكتە ئوغلۇم،
بار - قۇچاغلا، قالسۇن بىر ياپراپ.

بىر چاغلاردا ئۇستىدە ئاتنىڭ
ئولتىراتتى قاقىقان قوزۇقتەك.
شۇ ياشلىغى قېنى بۇ زاتنىڭ،
ئات جانىۋار ئۇچاتتى ئوقتەك.

تەمبىر چەككەن بارماقلىرى ئام،
قاپتۇ چوكا كەبى ئىنچىكلەپ.
قارىغايدەك بەستى ئەجەبا،
ئېگىلىپ ھەم قاپتۇ كىچىكلەپ.

موشۇ ئويلەر، موشۇ گۈلىستان،
بەرپا بولغان بوۋاڭ تۈپەيلى.
ئەندى، كاشكى ئارىلاپ بوۋاڭ،
بىر دەم قىلىپ ژۇرسىچۇ سەيلى...

بار، قۇچاغلا بوۋاڭنى، ئوغلۇم،
ئىككىمىزگە قالغان تەۋرۈك.
بېشىمىزدا كوتەرسەڭ بىردەم،
ئەرزىيدۇ ئۇ ئەسىرلىك تۇۋرۇك.

* * *

قاڭقىدى تېرىقتەك بەختىنى ئىزدەپ،
ئارقىدا يۇرت قالدى، مېھرىبان ئانا.
ئۆزىنى ئاقلاپ ئۇ قىلىدۇ ھەركەپ،
ئەشۇمۇ ئىنسانمۇ، قېنى ئېيتقىنا؟

ئۆزىنىڭ پايدىسىن ئىزدەپ بىر مەلئۇن،
دوستىنىڭ قەلبىگە سالدى ئىز - يارا.
بۇنىڭغا ئىچىدىن ئادەم بولار خۇن،
تېرىقتەك شەخسىيەت بولۇپ چوڭ بالا!

شۇنداقلار بار ئىكەن، ھەسەتنىڭ قولى،
ئىچىدىن ياخشىغا ژۇرەر ئورتىنىپ.
كەلمىسە پەيلىدىن ئۇنىڭكى يولى،
ۋىجدانى ساتىدۇ ئۆزگىدىن كورۇپ.

ئادەمنىڭ پاكلىغى ھاياتتا - ۋىجدان،
ۋىجدانسىز ئادەملەر مەخلۇقتەك بىر جان.

* * *

كوزۇمنىڭ گوھىرى مېھرىبان سىڭلىم،
بايلىغىم، شاتلىغىم يالغۇز قېرىنداش.
جامالىن بىر كورسەم سويۇنەر تېنىم،
ساداقەت تىمسالى قەدىردان قاياش.

ۋىقلسام يولۇمدا يولەنچىگىم ئۇ،
ھەممىدىن ئاۋال كېپ قولىنى سوزار.
بېشىمدا كوتەرسەم بەلكى ئەرزىيدۇ،
يولۇمغا تەلمۇرەر بولۇپ ئىنتىزار.

مەن ئاڭا ئالەمنىڭ نۇرىن تىلەيمەن،
كوزىدىن بىھۇدە توكۇلمىسۇن ياش.
كۈلىبغىم ۋاقىتسىز سولمىغاي دەيمەن،
ئەشۇنداق پىنھاندۇر قەلبىمدە ياش.

يەر دەسسەپ ژۈرگىنىڭ ماڭا ئىپتىھار،
سىڭلىم. سەن بىلەن بۇ ئومرۇم گۈلباھار.

توشقاننىڭ تۈۋۈسى
(مەسەل)

بىر كۈنى چوڭ ئورمانلىقتا،
توشقان كەلدى چىڭ ۋاقىراپ.
- بارمۇ سەن ھەي بورى؟ - دېدى
- بارمەن، دېدى بورى شۇ چاغ.

- سەن قاراقچى ھەم يالاقچى،
مەن بىلمىدىم سەن ئوكتەمنى.
قېنى ئوزەڭ ماياققا كەل،
ژۇلاي ژۇرەك ھەم ئوپكەڭنى.

- مانا مەن، - دەپ بورى كەلدى،
بولغان ئىدى راسا جاپا.
پوك - پوك ژۇرەك توشقان دەر ھال،
قۇيرىغىنى قىلدى خادا...

شۇندىن بېرى بورى ھامان.
توشقان يولىنى ژۇردى ماراپ.

ئىككى كۈندىن كېيىن توشقان
قالدى شۇنداق بىر ۋاقىراپ.

بورى مانا توشقانجاننى
ئېلىۋالدى يەردىن ژۇلۇپ.
جېنىم ئاكا، جېنىم ئاكا!
قويىۋەتكىن دەپ يالۋۇرۇپ:

ئوتكەن كۈنى يار - دوستلىرىم
ئىچكۈزگەندى ئاقنى زورلاپ.
مەسلىگىمدە خۇدۇم بىلمەي،
كېتىپتىمەن سىزنى تىللاپ.

جېنىم ئاكا ھېچ سەۋەپسىز
قويۇپتىمەن سىزنى خورلاپ.
بۇگۇن ئەشۇ قىلمىشىمغا
كەلگەن ئىدىم ئەپۇ سوراپ.

دېگىنىگە قارىماستىن،
ئاچ بورىنىڭ جەھلى قايناپ.
شىلتىلىك ئەتكەن شۇ توشقاننى
غەرىق قىلدى يالماپ، چايناپ.

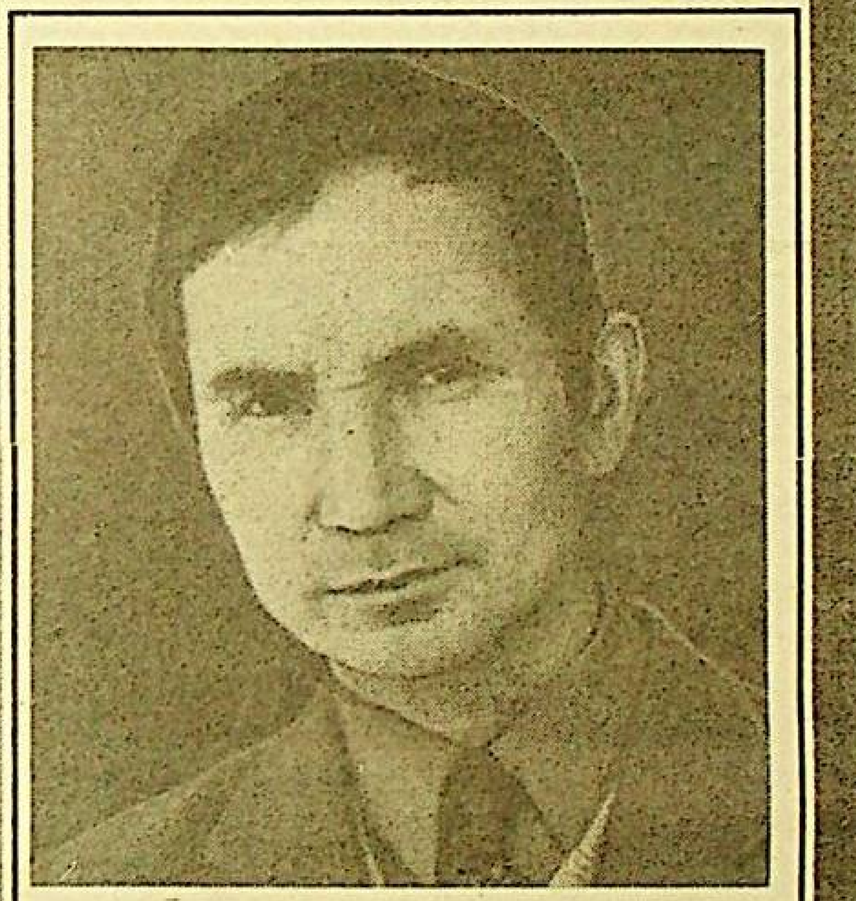

سېيىت قاشىي تەزكىرىسى
(باللادا)

ئىھ، چېلەك، ئەجداتلار ماكان تۇتقان يەر،
ئېقىندە، مېھرىدىن توكۇپ ئالتۇن تەر.
تاشلىقنى گۈل قىلىپ، ئاۋات يۇرت قۇرۇپ
تىنمىغان مەرت جانلار سانسىز شام - سەھەر.
شۇ چېلەك دەرياسى بويىدا بايسېيىت،
قويندا توي - مەرەم بولۇپ تۇرار ھېيت.
ئەۋلاتلار پەرزىدىن روھى سويىنىپ،
قويندا ياتىدۇ دانالار جىم - جىت.

قەۋرىلەر ئالدىدا سولغۇن تۇرۇمەن،
قاشىينى خىيالەن روشەن كورۇمەن.
كوپ ژىللار يادلانماي قالغان غەزەلخان،
دەيمەندە، بىر ھازا سوھبەت قۇرۇمەن.

ئۇ تۇرار ئالدىمدا كىيىپ چەكمىنى،
دەر گويا «ئەي ئەۋلات نە ھاللار چەكتىڭ!
يېتەلمەي ئارمانغا ژىتىم بوتىدەك،
كوچلەرگە قېتىلىپ، سۇ - ئوتلار كەچتىڭ...

ھە، بۇگۇن تاپقاندەك بىر پارچە ئامەت،
كوردۇڭ مەن كورمىگەن ئەجەپ كارامەت.
شۇ سەۋەپ سەن مېنى يوقلاپ كەلگەنسەن،
بىر ئەسىر ئوتكەندە تاپقاچقا پۇرسەت.

دېدىم، راست غېنىمەت بۇگۇنكى پۇرسەت،
ئالدىڭغا كەلگەندىم سوراپ ئىجازەت.

سوزلىگىن ئۇستازىم، تىڭشايمەن مانا،
بىئارام ژۇرەككە ئېلىپ كۈچ - قۇۋەت.

ياڭرىدى شائىرنىڭ قەلبىدىن داستان،
مەزمۇنى مەن ئۇچۇن گويا بىر جاھان.
ئۇيغۇرلار يارىسى ساقايماي كەپتۇ،
تەختىكە كەلسىمۇ نەچچە ئۇن خاقان.

تۇغۇلدۇم مەن قاشتا، ياشلىغىم ئوتكەن،
چىرايلىق قىزلارنى بويىدا كۇتكەن.
كويگەچكە خەلقىمنىڭ مېھرى ئوتىدا،
دىلىمدىن تەۋرىنىپ غەزەللەر پۇتكەن.

دەريادەك داۋالغۇپ ۋەتەندە ئوستۇم،
ۋەتەن دەپ ياندىم مەن ھەم تولدى كۈچۈم.
جەڭ قىلىپ،
غازات قىپ سادىرلار بىلەن،
يېڭىشتا چىققاندى دۇشمەندىن ئوچۇم.

بولغاندى ئون ژىلدەك ئىلى گۈل - ئاۋات،
ئەل - يۇرتمۇ ياشىغان ئىدى باياشات.
قۇللۇقتىن قۇتۇلۇپ شائىر كۈي كۈيلەپ،
راسلانغان چاغ ئىدى قېقىشقا قانات.

بىراقتا كەلگىندى ئەجدىھار ۋە شىر،
كوكسىدە تىماقچە بولمىغاچ مېھرى.
سودىغا سالغاندى تەغدىرىمىزنى،
پەيھات، تېچ كۈنىمىز بولغاندى ئېغىر.

خائىننىڭ قولىدىن بىزنىڭ كوكىمىز،
سېتىلىپ قالغاننى بىلمەي قاپتىمىز.
مانجۇرغا مەدىيە قىلىپتۇ يۇرتنى،
بېكارغا كېتىپتۇ توككەن قېنىمىز.

قىساسنى قالدۇرۇپ كوچتى ئادەملەر،
يوقالدى بىر مەزگىل ئۇ شېرىن دەملەر.
ئەل بىلەن بولدۇم مەن ئەشۇ كوچ - كوچتە،
پىيادە يول ژۇردۇم دەسسەپ تىكەنلەر.

يوللاردا، چوللەردە تاپان تېشىلدى،
ھەي بالام بەختىمىز تەتۈر ئېشىلدى.
ئات - ئۇلاق، ئوزۇغى يارنىڭ غېمى يوق،
يوقسۇللار كۈن - تۈنلەر كىيا چىشلىدى.

ژۇرەكتىن چاك - چاك بوپ ئاققان ئىدى قان،
بېشىمىز مىڭ غەمدە، تۇتەك يەر - ئاسمان.
مۇردىدە ژۇك ئېغىر، دۇمبىلەر يېغىر،
ئېمىنى كورمىدى دەيسەن چىقماس جان.

كېلىپ بىز بۇ ياقتا يۇرت قۇردۇق باشقا،
ئوخشىتىپ چېلەكنىڭ دەرياسىن قاشقا.
دالانى كوكەرتىپ بوستان قىلغىچە،
نە سەۋدا چۇشمىدى دەيسەن بۇ باشقا.

بۇ يۇرتقا يولەكداش بولغان شارغوجا،
تەر توككەن مەرتلەرنى قىلغاندى ئۇلجا.
ئۇيغۇرنىڭ قولى گۈل ئەمەسمۇ ئوغلۇم،
زېمىننى ياشارتىپ، چومدۇرگەن نۇرغا.

مەن شۇنداق يازغاندىم «شەرھى شىكەستە»،
دېگەندىم ئەۋلاتلار ساقلىسۇن ئەستە.
ئەجداتلار ئەجرىمۇ مەڭگۈ تەۋرۈك،
ئۇ تۇزۇپ كەتكىدەك مامكاپ ئەمەستە.

ئەجەل كېپ، ياتقاندىم ئاخىر توپراقتا،
ئەچچە كوچ يوتكەلدى ئۇ ياق - بۇ ياققا.
ئەۋلادىم بىر كۈلسە، مىڭ قېتىم ژىغلاپ،
ئوتكىنىن بىلگەندىم بالام، شۇ ۋاقتا.

مىڭ قېتىم چورگەلدى بەلكى بۇ ئالەم،
مىڭ قېتىم سەرگەردان بولدى بۇ ئادەم.
توپىنىڭ ئېشىغا چىقماي قالغاندى،
بىز ژۇتقان قايغۇ - دەرت، ھەسرەتتۇ - ئەلەم.

پەرۋانە كەبى سەن پېقىراپ كەپسەن،
قەۋرەڭنى زىيارەت قىلمەن دەپسەن.
نەزەر سال، يەر بىلەن يەكسەن بولغانغۇ،
جىگەرىم ئۇنى سەن نەدىن ئىزدەيسەن!

شۇڭلاشقا قەۋرەم بۇ كەڭرى كورۇستان،
قولىگدىن كەلسە گۈل قىلغىن گۈلىستان.
شۇ چاغدا خۇش بولار پۇتكۇل ئەرۋاھلار،
ساداقەت بورچىنى ئوتسە ئىنسان.

سوزىنى تۈگىتىپ شائىر شوك بولدى،
بىر ھازا كوڭلى ئىت - ئىت بوپ سوكۇلدى.
ئەشۇ چاغ چومۇلۇپ ئالەمچە ئويغا،
قەلبىمگە پۇغانلىق ھەسرەت قويۇلدى.

ئارام ئال، ئەي شائىر سېيىت مۇھەممەت،
بىزگىمۇ بىر كۈنى كېپ قالار ئامەت.
ھەيكىلىڭ قويۇلار ئابرالغا چوقۇم،
باش ئېگىپ ئوتىشەر شۇندا ئادەمزات!

بىزدە يوق

بىزدە بار ئىش بىلەرمەن، دانىشمەنلەر،
ھەتتاكى ئىلىم - پەننىڭ دوكتورى بار.
خىلمۇ - خىل كىيالاردىن شىرنا ئېلىپ،
داۋا قىلار شىپا قوللۇق دوختۇرمۇ بار.

شائىرى بار خەلقىمىنىڭ ئەقىل ئېيتار،
ئىسىل سوزنىڭ چاقىقان راسا مېغىزىنى.
ياخشى سوز جان ئوزۇغى دەيدۇ خەلق،
سورۇنلاردا ماختاپ ئوغۇل ھەم قىزنى.

سادە دىل گەپلىرىگنى تىڭشايدىغان،
ئۇيغۇرۇم، ئىھ، ئاق كوڭۇل خەلقىمىز بار.
قەدەم تەشرىپ قىلساڭ ئويىگە، تورگە باشلار،
مېھرى بىلەن دەستىخاننى ساڭا يايار.

بىراقتا بىر نەرسىلا يېتىشمەيدۇ،
جاۋغايىنى ژىتىپ تۇرار قۇرۇق قوشۇق.
مەرت بولغىن دەيمىز ئامما قەلبىمىزدىن،
ئىزدىمىسەك، مەردانىلىق، شۇ مەرتلىك يوق.

ھەي، بىزدە ئىناقلىق يوق، چىن ئاقلىق يوق،
غېيۋەت بىلەن يەپ ژۇرىمىز گوشىمىزنى.
كورەلمەس، ھېلىگەرلىك كەسىپ بولۇپ،
يوقىتىپ ژۇردۇق ئەقىل - ھوشۇمىزنى.

ياركىتىم

تارىختا كوچ - كوچنىڭ تىرىك شاھىدى،
ماختانسام قېدىمىي گۈل ماكان ئىدىڭ.
باراقسان كوچىلار ئايىغى بوستان،
ئۇستىگدە بۇلۇت يوق كوك ئاسمان ئىدىڭ.

ئوسەكنىڭ بويلىرى ھەر كۈنى بايرام،
مۇھەببەت ئەھلىگە سەن گۈلخان ئىدىڭ.
باغلاردا مېۋىلەر مەي بولۇپ پىشقان،
يوللىرى، يوللىرى، ئىھ، راۋان ئىدىڭ.

باراڭدا ئارام ئېپ ئىچسە مۇسەللەس،
ژۇرەككە مەدەتكار ئاققان قان ئىدىڭ.
كوپ شەھەر بىنا قىپ ئوتكەن خەلقىمىز،
شەھەرلەر ئىچرە سەن بىر سولتان ئىدىڭ.

ئىزدىدىم ھەۋەستە سېنى مەن بۈگۈن،
تاپالماي مۇڭلاندىم گوزەل ھوسنۈڭنى.
كېسىلگەن سوۋادان بۇيۇك دەرەخلەر،
غازاڭلار قاپلىغان يېشىل كوكسۈڭنى.

ئادەملەر تەشۋىشلىك، مۇڭلۇق، ئەتكى
كۈنىنى قانداقچە كورۇش غېمىدا.
دېخىنىڭ ئېتىزدىن بازارغا كوچكەن،
زامانغا «تۇۋۋا» دەپ چىقىرار ئىندا...

ياق، ئويغان ئۇيقىدىن ئەزىز ياركىتىم،
چېچىلمەي، توزىماي ئوتكەلدىن ئوتكىن.
ئوزگىرەر بۇ ھايات كېپ - كېتەر قايغۇ،
بەختىگنى ھالال تەر، ئەمگەكتىن كۇتكىن.

ياركىن سىمالار

كوچا بايرىمىدىن كېيىنكى ئويلار

ياكى مۇرات ھەمرايېۋ ھەققىدە قەلبىدىكى سوزلەر

مۇرات ھەمرايېۋ! بۇ نام ئۇيغۇر خەلقى بىلەن بىرگە دۇنيا مىقياسىدا تۈركولوگىيە بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بارلىق ئىلىم ئەھلىگىمۇ ياخشى مەلۇم ۋە مەشھۇردۇر. دېمەكچى، مۇرات ھەمرايېۋ ئىلمىي تەپەككۇرى ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنى ئۆزگىلەرگە تونۇتقان ئالىم.

دەرۋاقە، خەلقىمىز ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان تۇنجا پەن دوكتورى ئىلمىي دەرىجىگە ئېرىشكەنمۇ، پۈتكۈل ئىتتىپاق لېنىن كومسومولى مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى ئاتالغانمۇ، س س س ر پېداگوگىكا پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى بولغانمۇ، ھەم ئۇنىڭ ئۇشىنسكىي نامىدىكى مۇكاپاتنى ئالغانمۇ، ئالىملار ئىچىدە دولەت ئوردېنىغا ئىگە بولغانمۇ يەنىلا شۇ مۇرات ھەمرايېۋتۇر.

تارىختا بىرىنچىلەر قالىدۇ، دېگەن گەپ بار. بۇ كىملەرنىڭدۇر خاھىشىغا بويۇن سۇنمايدىغان ھەقىقانىيەت. لېكىن تارىختا قېلىش - بۇ مەلۇم تارىخىي شەخسنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەپ قويۇشتىنلا ئىبارەت دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى ئۇنىڭ نامىدا كوچا، يېزا، شەھەر كەبىلەرگە نامىنى بېرىش تۈرلۈك مۇكاپات، ئوردېنلارنى تەسىس قىلىشلاردا نامايەت بولغۇسىدۇر.

ئەگەر بىز شۇ نۇقتىنى نەزەردىن كېلىپ چىقىدىغان بولساق، ئىمكانىيەت دەرىجىمىز بولسا، مۇرات ھەمرايېۋ ئەينە شۇنداق ۋاسىتىلەر بىلەن نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈشكە داۋاگەرلىك قىلساق، ماھىيەتەن ھەقلىق، چاقماقتەك ھايات پائالىيىتى ئۇلۇغ مەناسى بىلەن ئەرزىگۈلۈك ئىنساندۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆزبېكىستان ھوكۇمىتى م.ھەمرايېۋنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنلا تاشكەنت شەھىرىدىكى ئەڭ چوڭ مەكتەپلەرنىڭ بىرىگە ئۇنىڭ نامىنى بەردى. مەرھۇمنىڭ ۋەتىنى بولمىش قازاقستاندا ئېنىغراغى، كىندىك قېنى تامغان ۋە ھايات پائالىيىتىنى باشلىغان ئالمۇتىدا بولسا...

توغرىسىنى ئېيتقاندا مەن ئۆزبېكىستاندىن 1988 - يىلى قازاقستانغا كوچۈپ كەلگەندىن كېيىن ئالمۇتىدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ مۇرات ھەمرايېۋقا بولغان مۇناسىۋەت دائىرىسى مېنى قاتتىق ئەپسۇسلاندۇردى. مەرھۇمنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش خۇسۇسىدا پىكىرمۇ يوق. گويا، ھەمرايېۋ ئۇنتۇلۇپ كەتكەندەك جىم - جىتلىق ھوكۇم سۈرۈۋېتىپتۇ. شۇنداق بىر مەزگىلدە يەنى 1989 - يىلى يەرلىك كېڭەشلەرگە سايلام ئوتكۈزۈلۈپ قالدى. ئالغىر ناھىيەسىنىڭ دزېرژىنسكىي يېزىسىغا ئورۇنلاشقىنىمغا ئەندىلا بىر يىل بولۇشىغا قارىماي، ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن يېزىلىق كېڭەشكە دېپۇتات بولۇپ سايلىنىپ قالدىم. شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ يۇرتداشلارنىڭ ھەمدە يېزىلىق كېڭەشنىڭ رەئىسى مەۋجۇت قۇربانىيازوۋنىڭ قوللىشى بىلەن يېڭى مەھەللىدىكى ئۇزۇنلۇقى بىر يېرىم كىلومېتر كېلىدىغان كوچىلارنىڭ بىرىگە مۇرات ھەمرايېۋنىڭ نامىنى بېرىشكە ئېرىشىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز قازاقستان دىيارىدا ئالىمنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرگۈچىلەرنىڭ تۇنجىسى بولۇپ قالدۇق.

يېقىندىلا مانا شۇ مەھەللىدە ئالىم تەۋەللۇدىنىڭ 60 يىللىقى دائىرىسىدە كوچا بايرىمى بولۇپ ئۆتتى. شۇ ئورۇندا ئاممىۋىلاشمىغان بۇ بايرەم توغرىسىدا قىسقىچە ئىزاھ بېرىپ ئوتۇش ئورۇنلۇق بولسا كېرەك.

تەن ئېلىشىمىز كېرەككى، كوپچىلىكىمىز ياشاۋاتقان كوچىمىزنىڭ نامىنى بىلىمىزۇ، بىراق ئۇ شەخسنىڭ كىملىكىنى، يەنە نېمە ئىش قىلغانلىقىنى تامامەن بىلمەيمىز. بۇ بىزنىڭ ئەمەس، بەلكى ئۇنى قويۇشقا تەشەببۇسكار بولغان كىشىلەرنىڭ كامچىلىقىدۇر. بىز شۇنى نەزەردە تۇتۇپ، يەنى مۇرات ھەمرايېۋنى كوچا تۇرغۇنلىرى بىلەن يېزا ئەھلىگە يېقىندىن تونۇشتۇرۇش مەخستىدە ئۇشبۇ بايرەمنى تەشكىل قىلدۇق.

بايرەمگە كوچىنىڭ باش قىسمىدىكى مەنزىرلىك جاي تاللىنىپ، كورگەزمىلىك ۋاسىتىلەر بىلەن بېزەندۈرۈلدى. ئالىمنىڭ ھەمدە ئۇ خۇسۇسىدا تۈرلۈك نەشرلەردە يورۇق كورگەن ئەسەرلەر كورگەزمىسى نامايىش قىلىندى.

ئۇشبۇ قۇرلارنىڭ مۇئەللىپى رىياسەتچىلىكىدە ئوتكەن بايرەم م. ھەمرايېۋ ھەمدە يېقىندىلا باقى دۇنياغا سەپەر قىلغان تارىخچى ئالىم، دەسلەپكى «ئۇيغۇر تارىخى» دەرسلىكىنىڭ مۇئەللىپى داۋۇت ئىسىيېۋلارنىڭ روھىغا پاكىغا ئاتاپ، يۇرت ئىمامى ئابدۇكېرىم ئاكىنىڭ دۇئا - تەكبىرى بىلەن باشلاندى. شۇندىن كېيىن سوزگە چىققان دزېرژىنسكىي يېزىسىنىڭ ھاكىمى مەۋجۇت قۇربانىيازوۋ مېھمانلار - جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رىلېك ئىسمايىلوۋ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى باش مۇھەررىرىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىنى مىنەجان ئابدۇراخمانوۋ، كورنەكلىك شائىر دولقۇن ياسىنوۋ، خوشنا كالىنىن يېزىسىدىن كەلگەن، «قازاقستان ماارىپ ئەلاچىسى» ئىبادەت جاھانوۋالار م. ھەمرايېۋنىڭ ھاياتى، ئىلمىي ھەمدە تەشكىلاتچانلىق قابىلىيىتى، مىراسى ھەققىدە تەكشىنغۇچىلاردا قانائەت ھاسىل قىلارلىق دەرىجىدە چۈشەندۈرۈپ بەردى.

ئاندىن يۇرتىمىز مۇتىۋەرلىرى - غەينىدىن، روزاخۇن ئاكىلار، ياشلاردىن توختاسۇن، رۇستەمجانلار ئۇلۇغ ئالىمنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش سۈس كېتىپ بارغانلىقىنى تەكىتلەپ ئوتتى.

كوچا بايرىمىنىڭ ئاخىرىدا يېزىدىكى 29 - سانلىق مەكتەپ يېنىدىكى چېكىمىز يولداشېۋنىڭ رەھبەرلىكىدىكى «مۇرات» (ئالىم نامىدىكى) ئوقۇغۇچىلار ئانسامبلىنىڭ كونسېرتى نامايىش قىلىندى. ئاخىرىدا ژىگىت بېشى ھۇسەيىن ئىلياس موشۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغان بارچە مېھمان، يۇرتداشلارغا مىننەتدارچىلىق ئىزھار قىلدى.

بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، ھەر قانداق چارە - تەدبىرلەرنى ئوتكۈزۈش بىرىنچىدىن، تەشكىلىي، ئىككىنچىدىن، ماددىي تەييارلىققا باغلىق. بىزنىڭ بۇ ساھادىكى پائالىيىتىمىزگە ژىگىت بېشى ھۇسەيىن ئىلياس، ئۇنىڭ ياردەمچىسى ئەخمەتجان ئاقمۇللايېۋ، تاشبېۋ، بۇۋىنۇر ھەدىلەر، قۇرۋانجان كەرىموۋ، دولەت غوجابەردىيېۋ، ئەماخۇن روزىيېۋلار پائالىيەت كورسەتكەن بولسا، ماددىي جەھەتتىن تىجارەتچى جامالدىن، توختاسۇن، رۇستەم، ئۇرتايې ۋەلىجانلار خالىسەنە ياردەم قولىنى سۇنۇش بىلەن يۇرتداشلىرىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

كىچىككىنە بايرىمىمىزنىڭ جەريانى ئەينە شۇ تەخلىتتە تۆگىدى. بىراق م.ھەمرايېۋ ۋە ئۇنىڭ خاتىرىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ھەققىدىكى ئويلار، ئارزۇلار تۈگىگىنى يوق...

دېيمەن: بىزغۇ قازاقستاندا تۇنجا بولۇپ بىر كوچىنى مەرھۇمنىڭ نامى بىلەن ئاتاشقا ئېرىشتۇق. زارە - ۋوستوكا جامائەتچىلىكى مەھەللىدىكى مەكتەپكە نامىنى بەردى. تەلەپ قىلسا، ئالمۇتىدىمۇ بىرەر كوچىنىڭ نامىنى بېرەر. شۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتتى دېيىش مۇمكىنمۇ؟

بىزچە بولغاندا، بۇ م. ھەمرايېۋنىڭ پەن ساھاسىغا قوشقان توھپىسى، مىللەت ئالدىدىكى خىزمەتلىرىگە نىسبەتەن سوزسىز ئازلىق قىلىدۇ. مېنىڭچە، چېلەك، ئۇيغۇر، پانفىلوۋ ناھىيەلىرىنىڭ ھەربىرىدە بىردىن كوچىنىڭ، بىر ناھىيەدە بىر يېزىنىڭ نامىنى بېرىش ئەقىلگە مۇۋاپىق بولاتتى، دەپ ئويلايمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن پرېزىدېنتنىڭ پەرمانى كېرەك ئەمەس. پەقەتلا يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ قارارى كېرەك، خالاس. جايلاردا تەشەببۇسكارلار تېپىلسا، ئۇنى قوللايدىغان ھاكىملار چىقىشى ئېنىق.

يەنە بىر ئارزۇ - نېمىشكە ئالىم نامىدا ياش ئالىملارنىڭ ئەڭ ياخشى ئىلمىي ئىشلىرى ئۈچۈن بىرەر مۇكاپات، ستۇدېنتلارغا مول جاللانغان ستىپېندىيە تەسىس قىلىش مۇمكىن ئەمەس؟

مېنىڭچە بۇنىڭ ھەممىسى مۇمكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى نوۋەتتە زىيالىيلىرىمىز بولۇپمۇ، مۇرات ھەمرايېۋنىڭ ژېنىسىنى ژىغلىشى كېرەك بولغان پەنلەر ئاكادېمىيەسى جۇملىدىن، پېداگوگىكا ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتى بىلەن يازغۇچىلار ئىتتىپاقى پائاللىق كارۋان بېشى رولىنى ئوينىسا، خەلقىمىز ماددىي جەھەتتىن جان دىلى بىلەن ھەمكارلىق كورسىتىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ھە، «بىرلەشكەن ئوزار، بىرلەشمىگەن توزار» دەيدۇ خەلقىمىز. «ئۇ كىم، مەن كىم» دەپ ژۈرۈپ، قولىمىزدىن كېلىدىغان ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرمايۇ، كېلەچەك ئەۋلات ئالدىدا خىجىل بولۇپ قالمايلى! ئاخىر مۇرات ھەمرايېۋ خەلقىمىز تارىخىدىن ئوچۇشى مۇمكىن بولمىغان تارىخىي شەخس ئېكەنلىكىنى ئەستىن چىقارمايلى!

ئاخىرقى سوز: ساۋاتلىق گېزىتخانلىرىمىزنىڭ ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان پىكىرلەرگە ئوز ئىنكاس، تەكلىپلىرىنى ئىزھار قىلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ئابدۇخالىق ماخمۇت.
دزېرژىنسكىي يېزىلىق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

تىياتر ۋە تاماشىبىن

«ناۋانىڭ» نوۋەتتىكى كونسېرتى

دۈشەنبە كۈنى ئالمۇتا پاختا رەختلىرى كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا ئۇيغۇر مۇزىكىلىق كومېدىيە تىياترى «ناۋا» ئانسامبلىنىڭ نوۋەتتىكى كونسېرتى بولۇپ، ئۇنىڭدا پروگراممىدا رېپېرتۇئارى بويىچە ھەر خىل ئەۋرىشىم ئۇسسۇللار ئوينىلىپ، مۇقاملار، خەلق ناخشىلىرى ياڭرىدى.

خەلققە كەڭ دائىرىدە تونۇلغان قازاقستاننىڭ خەلق ئارتىستى نۇربۇۋى مەمەتوۋا، ئوزبېكىستان خەلق ئارتىستى ئابدىرىم ئەخمەدىيەر ئوزلىرىنىڭ ئارامبەخش ناخشىلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنى خۇرسەن قىلدى. شۇنداقلا ئابدۇرېشت مەھەممەتوۋ، نۇرالىم ۋارىسوۋ، مارات مەمەتباقىيېۋ، ساھىبەم مەشۇروۋا، نۇرەلەم قۇربانباقىيېۋا، ئابدۇرازاق ھەمرايېۋ، زۇھرا كەرىموۋا ۋە باشقىلار تاماشىبىنلارنى ئوز ماھارەتلىرى بىلەن خوش قىلدى.

كونسېرتتا ئانسامبل تەركىۋى بۇ قېتىم دېلبەر بۇرھانوۋا ئوخشاش ياش تالانتلار بىلەن مۇستەھكەملىنىۋاتقانلىقى، ئەينە شۇ قابىلىيەتلىك ياشلارنىڭ كەلگۈسىدىن زور ئۈمۈت كۈتۈشكە بولىدىغانلىقى بايقالدى.

لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئانسامبل كوللېكتىۋىنىڭ ئوز كونسېرت پروگراممىلىرىنى يېڭىلىمايۋاتقانلىقى تاماشىبىنلارنىڭ ئۇنىڭ كونسېرتىغا كام كېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. بۇ قېتىممۇ شۇ ئەھۋالنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ئېيتىش ئورۇنلۇق. شۇندىمۇ تىياتر مۇخلىسلىرى «ناۋادىن» ھەقىقىي دىلغا ئارام بېغىشلايدىغان ناخشىلارنى كۈتىدۇ.

ت.ھوشۇروۋا.

تۈرلۈك - تۈمەن خەۋەرلەر

مېڭىگە زىيانلىق بولغان تۇرمۇش ئادەتلىرى

بەزىلەر مېڭىنى ئىشلەتكەنسىرى ئۇنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بىراق مېڭىنى ئىشلىتىش مۇۋاپىق بولمىسا بولمايدۇ. چوڭ مېڭىنى ئاسراش ئۈچۈن ئوزۇقلۇققا دىققەت قىلغاندىن تاشقىرى يەنە ياخشى بولمىغان تۇرمۇش ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتىش كېرەك.

1. قورساقنى ھەددىدىن ئارتۇق تويغۇزۇۋېلىش. بۇ خىل ئادەت چوڭ مېڭىنىڭ رولىغا تەسىر يەتكۈزۈپ، [illegible]

2. [illegible]

رىپ قىلىشى زىيادە ئېشىپ كېتىدۇ ھەم مېڭە رولىنىڭ ئاجىزلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

3. [illegible]

4. تاماكا ۋە ھاراقنىڭ تەسىرى: [illegible]

شەيتان لوغەت

[illegible]

بىلىپ قويغان پايدىلىق

راكقا قارشى تۇرۇش رولىغا ئىگە كۆكتاتلار

[illegible]

4. سامساق تەركىبىدە بىر خىل ئاممونىي كىسلوتاسى بار، ئۇ راكقا قارشى تۇرۇش رولىغا ئىگە.

[illegible]

قۇرى.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 - 92 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بولۇمى 50 - 86 - 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

يېڭى ھايات

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ــ روينۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
يىل
27 ــ ئىيۇل
(چىللە)
شەنبە
№30
(4039)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ــ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ــ يىلى 1 ــ ياندۇاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

يازلىق ئولىمپىادىنىڭ دەسلەپكى ئالتۇن مېدالى چوڭ مۇۋاپپەقىيەتكە تۈرتكە بولسۇن!

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئاتلانتا شەھرىدىكى (ئاق ش) ئولىمپىادىيىزىسىغا،قازاقستان سپورتچىسى يۈرىي مېلنىچېنكونىڭ نامىغا تېلېگراممائەۋەتىپ، ئۇنى 26 ــ ئولىمپىادا ئويۇنلىرىدا ئالتۇن مېدالنى يېڭىۋېلىشى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلىدى. بىزنىڭ مۇستەقىل دۆلىتىمىزنىڭ تالالانما كوماندىسىنىڭ فوندىغا دەسلەپكى ئالتۇن مېدالنى ئېلىپ كەلگەن بۇ غالىبىيەت ئاسانلىق بىلەن قولغا كەلمىدى ــ دېيىلىدۇ تېلېگراممىدا، ئۇ قازاقستان سپورتىنىڭ تارىخىغا مەڭگۈ كىرىدىغان، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ يۈزلىگەن ياش سپورتچىلىرىغا ئىلھام بېرىدىغان نەمۇنە بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

پرېزىدېنت بىزنىڭ بارلىق ئولىمپىادچىلىرىمىز ئوخشاش، يۇ. مېلنىچېنكونىڭ يەنە كۆپلىگەن ئەجايىپ سپورت مۇۋاپپەقىيەتلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىشەنچ بىلدۈردى.

دۆلەت كاتىۋىنىڭ ئىش بابىدىكى سەپىرى

22 ــ ئىيۇل كۈنى دۆلەت كاتىۋى ئاخمېتژان يېسىموۋ ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئالمۇتا ۋىلايىتىنى ئارىلىدى. ئۇ ئالغاباس يېزىسىدا «ئۆركېر» پارفيۇمېرىيە فابرىكىسىنى كۆزدىن كەچۈردى، مەزكۇر فابرىكا ھازىرقى شارائىتنىڭ ئۆزىدە دۆلەتكە تۇراقلىق پايدا كەلتۈرمەكتە. ئا. يېسىموۋ خەشكىلەندە دەسلەپكى ئاۋتوترانسپورت كارخانىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان ئاۋتوموبىل قۇراشتۇرۇش زاۋۇدىدا بولدى.

دۆلەت كاتىۋى جامبۇل ناھىيەسىدە «جامبۇل نامىدىكى مۇزېي» كوللېكتىۋلىق ئېگىلىكىدىكى ئىش ئەھۋالى بىلەن تونۇشتى، ئاتاقلىق ئاقىننىڭ مۇزېيىنى، مەكتەپ ۋە مەدەنىيەت ئۆيىنى زىيارەت قىلدى. بۇ يەردە ئۇ قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئوغلىنىڭ 150 يىللىق تويىغا تەييارلىقتا باغلىق چارە ــ تەدبىرلەرنىڭ كېتىپ بېرىشىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى.

ئا. يېسىموۋ ۋىلايەت بويىچە سەپەر ۋاقتىدا ئاشلىق ۋېغىشتۇرۇشنىڭ كېتىپ بېرىشى بىلەن تونۇشتى. سۈيۈنباي نامىدىكى سوۋخوزدا ئۇ يېزا ئېگىلىكى ئەمگەكچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

ھۆكۈمەتنىڭ نۆۋەتتىكى مەجلىسى

پرېمېر ــ مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى گاررى شتويكىنىڭ رىياسەتچىلىكى ئاستىدا جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ نۆۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى.

ئۇنىڭدا قازاقستان پۇخرالىرىغا يېڭى پاسپورتلارنى ۋە شەخسىي گۇۋانامىلارنى بېرىشنى چاپسانلىتىش بويىچە ئىشنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ئەخباراتى تىڭشالدى. ھېساۋاتنى مۇھاكىمە قىلىش نەتىجىلىرى بويىچە پاسپورتلارنى ۋە شەخسىي ھۆججەتلەرنى بېرىش ھېسلىۋىغا چۈشۈۋاتقان مەبلەغ ھېساۋىغا ئاھالىنى ھۆججەت بىلەن تەمىنلەش پروگراممىسىنى زۆرۈر مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئىمكانىيىتىنى قاراپ چىقىش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى.

مۇھاكىمە داۋامىدا ئىختىسات مىنىسترى ئۆمىرزاق شۇكېيېۋنىڭ ئەخباراتى تىڭشالدى. شۇنىڭدىن كېيىن «قازاقستان جۇمھۇرىيىتى يېزا ئېگىلىكىنىڭ شەخسىي سېكتورىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش» لايىھەسىنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشكە قوشۇمچە ئىنۋېستىتسىيەلىك مەبلەغ جەلىپ قىلىش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى. مالىيە مىنىستىرلىكى ۋە ئېكسىمبانكنىڭ يېنىدىكى چەت ئەل كاپىتالىدىن پايدىلىنىش بويىچە كومىتېتقا مەزكۇر لايىھەنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن مەبلەغ جەلىپ قىلىشقا خەلقئارا مالىيە تەشكىلاتلىرى بىلەن زىچ ئالاقە باغلاش تاپشۇرۇلدى.

داۋانلار ئېشىپ، يەتكىچە بۇ كۈن،
ئەسەۋدالار ئۆتمىدى باشتىن...
ئارمانغا يەتمەك بەكمۇ مۈشكۈلكەن،
گوھەر قازغاندەك گويا كى تاشتىن...

سۈرەتتە: ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى تاشتىقارا يېزىسىنىڭ موتىۋەرى ئابدۇمېجىت ئاكا.
پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەت.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

فېدېرال كۈچلىرىنىڭ يالغان مەلۇماتلىرى ئىچكىرىيە پرېزىدېنتىنىڭ مىللىي بىخەتەرلىك بويىچە ياردەمچىسى ئا.زاكايېۋ چېچەن ئەسكەرلىرىنىڭ موشۇ ئايدىكى ئىچىدىكى ئۇرۇشلاردا بولغان بارلىق چىقىمىنى تۆققۇز ئادەم دەپ بىلدۈردى.

فېدېرال كۈچلەرنىڭ كۈندىلىك مەلۇماتلىرىدا ھەر كۈنى ئاتمىش ــ يەتمىشتىن چېچەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىلىق ئېيتىلغان. ئۇلار يېزىلارنى بومبىلاشتا ھالاك بولغان تىنچ ئاھالىنى چېچەن ئەسكەرلىرى دەپ ھېساپلىسا كېرەك. زاكايېۋ شۇنداقلا روسسىيەنىڭ ئەسىرگە ئېلىنغان 10 سولداتىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىلىق خەۋەرنىڭ يالغانلىقىنى بىلدۈردى. بۇ ئەسىرلەر ھازىر چېچەن ئەسكەرلىرى ئارىسىدا ھايات ئىكەن.

چېچەنىستان بىلەن ئابخازىيە بىردەكمۇ؟

ھازىرقىچە چېچەنىستانغا سىياسىي ستاتۇس بېرىلگىنى يوق. ئىراق كرىزىسىيە پرېزىدېنتى ئېدۇئارد شېۋاردنادزې ئابخازىيەگە چېچەنىستانغا ئوخشاش ستاتۇس بېرىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە.

يوق نەرسە توغرىلىق سۆز قىلىشقا بولامدۇ؟ بەلكىم تەجرىبىلىك دىپلومات شېۋاردنادزې بۇ يەردە خاتالاشقان. ئەكسىچە، ژىراقنى كۆزلىمەكتە. روسسىيەنىڭ چېچەنىستانغا كۆپ نەرسە بەرمەيدىغانلىقى روشەن. ئۇ ھېچ قاچان چېچەنىستانغا مۇستەقىللىق بېرىلمەيدۇ، دېگەن سۆز.

بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنانىڭ نارازىلىقى

مۇسۇلمانلارنى ئاممىۋىي ھالدا قىرغىنغا ئۇچراتقان جىنايەتچىلەرنى قولغا ئېلىپ، ئۇلارنى خەلقئارا تىرىبۇنالغا تاپشۇرۇشتىن باش تارتقان يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بىلەن سېرب جۇمھۇرىيىتىگە قاتتىق چارە قوللانمىغانلىقى ئۈچۈن بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنا ب م ت بىخەتەرلىك كېڭىشىگە نارازىلىق بىلدۈردى.

كېڭەش رەئىسىنىڭ نامىغا يېزىلغان خەتتە شۇ مەملىكەتنىڭ تۇراقلىق ۋەكىلى كېڭەش ئەزالىرىنى جىنايەتچىلەرنى قولغا ئېلىش بىلەن مەنسۇپىدىن مەھرۇم قىلىش مەسىلىسىنى چاتاشتۇرۇپ قويغىنى ئۈچۈن ئەيىپلىدى. ئۇلارنىڭ پىكرىچە، جىنايەتچىلەر قانداقلا بولمىسۇن خەلقئارا سوت ئارقىلىق جازالىنىش كېرەك.

ئارافات مىنىستىر بىلەن ئۇچراشتى

پالېستىنلىقلار رەھبىرى ياسىر ئارافات غازا سېكتورىنىڭ شىمالىدا ئىسرائىلنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى داۋىد لېۋى بىلەن ئۇچراشتى. بۇ ئارافاتنىڭ ئىسرائىلنىڭ يېڭى ھۆكۈمىتى بىلەن دەسلەپكى مۇناسىۋەت ئورنىتىشى.

بۇ ۋاقىتقىچە ئىسرائىل پرېمېر ــ مىنىستىرى ب. نېتانياخۇ ئارافات بىلەن ئۇچرىشىشتىن باش تارتىپ كەلدى. ئۇنىڭ مەسلىھەتچىسىنى ئارافاتمۇ قوبۇل قىلمىدى. ئەندى لېۋىنىڭ ئورنى بولەك. ئۇ ئەرەپلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىش تەرەپدارى. يېڭى ھۆكۈمەت رەھبىرى ئەرەپلەر بىلەن ئۆزلۈكسىز ئېلىشىپ كېلىشمەلەردىن ۋاز كەچكىسى كەلگەندە، مىنىستىر لېۋى ئۆزىنىڭ ئىستېپاغا چىقىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. شۇڭلاشقىمۇ ئارافات ئۇنىڭ بىلەن تىل تېپىشتى.

ئا ق ش ئۇكرائىنىغا نەق ياردەم بەرمەكتە

بېيىل ئىختىسادىي ئىسلاھاتنى قوللاپ ــ قۇۋۋەتلەش مەقسىتىدە ئا ق ش نىڭ ئۇكرائىنىغا بەرگەن مەبلىغى 1 مىللىيارد دوللارغا يەتتى. قوشما شتاتلار ئۇكرائىنىدىكى ئىختىسادىي ئىسلاھاتنىڭ كېتىپ بېرىشىغا، شۇنداقلا ياۋروپا ۋە دۇنياۋىي قۇرۇلمىلار بىلەن ئىنتېگراتسىيەلىك جەريانىنىڭ كېتىپ بېرىشىغا قانائەتلىنىش ھاسىل قىلماقتا. بۇ توغرىلىق دۆلەت كاتىۋىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى س. تېلبوتتى بىلدۈردى.

ئەرەبىستاننىڭ نېفت فوندى كۆپەيمەكتە

سەئۇدىيە ئەرەبىستاننىڭ نېفت ۋە مىنېراللار بويىچە مىنىستىر ئەلى ئان ــ نۇئايمىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، مەملىكەتنىڭ مەركىزىي رايونلىرىدا ئەر ــ رىيادتىن 25 كىلومېتىر جەنۇبتىكى يەردە يېڭى نېفت كانى ئېچىلغان. بۇرغىلانغان سىناق قۇدۇغىدىن كۈنىگە 2420 بارىرېل نېفت چىقىرىلماقتا.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، سەئۇدىيە ئەرەبىستاننىڭ نېفت فوندى ئۆتكەن يىلى 261 مىللىيارد بارىرېلنى تەشكىل قىلغان. بۇ بارلىق پارس قولتۇغىدىكى ئەرەپ مەملىكەتلىرى نېفت فوندىنىڭ 58 پروتسېنتى دېگەن سۆز.

چېچەنىستاندا دۇدايېۋنىڭ ھالاك بولغىنىغا ھېچ كىم ئىشەنمەيدۇ

«ئىزۋېستىيە» مۇخبىرى ۋالېرىي ياكوۋنىڭ چېچەنىستان پايتەختى گروزنىيدىن بەرگەن خەۋىرىگە قارىغاندا، چېچەنىستاندا دۇدايېۋنىڭ ھالاك بولغىنىغا ھېچ كىم ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار دۇدايېۋنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ۋە دەپنە قىلىنغانلىقىنى كۆرمىگەن. دۇدايېۋ تەرەپدارلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بىزنىڭ پرېزىدېنتىمىز ھايات ۋە ئۇ پەقەت ھەربىي ــ ستراتېگىيەلىك مەخسەتلەر ئۈچۈن ھەم ئۆزىنىڭ ياردەمدار بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەلۇم ۋاقىت خىزمەتتىن كەتتى، دەپ ھېساپلايدۇ.

رۇس گېنېراللىرى پېرۋومايسكى ۋەقەسىدە ئىسمى دۇنياغا مەلۇم بولغان چېچەن پولكوۋنىكى سالمان رادۇيېۋنى ئالىلىقاچان ئۆلدى دەپ ھېسابلىغان ئىدى. ياردەمدار بولغان پولكوۋنىك چەت ئەلدە داۋالىنىپ يېقىندا ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ كەلدى. سالمان رادۇيېۋنىڭ «مەن جوخارنىڭ يېنىدىن كەلدىم» دەپ تەستىقلىگەن بىلدۈرۈشى چېچەنلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ پرېزىدېنتى ھەققىدەتەنمۇ ھايات ئىكەنلىكى توغرىلىق ئىشەنچىسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.

موسكۋا يېنىدىكى دادىسىنىڭ ئۆيىدىن ئىزسىز يوقاپ كەتكەن دۇدايېۋنىڭ رەپىقىسى ئاللا دۇدايېۋا تۈركىيەدە باللىرىنىڭ يېنىدا، ياكى قانداقتۇر بىر چەت ئەلدە دۇدايېۋنىڭ يېنىدا دېگەن تەخمىنلەرمۇ يوق ئەمەس.

جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىدە

يەر قانچە تۇرىدۇ؟

جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى بىيىل 8 - ماي كۈنى «مەملىكەتنىڭ شەخسىلەرگە ساتىدىغان ياكى پايدىلىنىشقا بېرىدىغان يەرلىرى ئۈچۈن ھەق تۆلەش باھالىرىنى بەلگۈلەش توغرىلىق» 576 - توختامنى قوبۇل قىلدى.

بۇ دولەت رەھبىرىنىڭ 1995 - يىلى 22 - دېكابىردىكى «يەر توغرىلىق» قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ قانۇن كۈچى بار پەرمانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە چارىلەر توغرىلىق 2718 - بۇيرۇغىغا باغلىق تەييارلاندى.

ئاتالغان توختام بىلەن يەر مەملىكەتنىڭ شەخسىلەرگە ساتىدىغان ياكى پايدىلىنىشقا بېرىدىغان يەرلىرى ئۈچۈن ھەق تۆلەش باھالىرى بەلگۈلەندى.

موشۇ ھۆججەت بىلەن يەر مۇناسىۋەتلىرى ۋە يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە دولەت كومىتېتىغا يەردىن پايدىلىنىشنى باھالاش ھوقۇقىنى بەلگۈلەش تەرتىۋىنى ھازىرلاپ، بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشىغا تاپشۇرۇش ۋەزكىلەندى.

يەر ئۈچۈن ھەق تۆلەش باھالىرىنىڭ بەلگۈلەنگەن مولچەرلىرىنى يەر ئۈچاستكىلىرىنى ياكى يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنى كورۇۋگە قويغان ۋاقىتتا، شۇنداقلا ئۇلارنى يولداشلىق ئېگىلىكلىرىنىڭ بەلگۈلەنگەن فوندىغا بەدەل سۈپىتىدە ياكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋلىرىغا پاي سۈپىتىدە بەرگەن ئەھۋالدا يەرنى باھالاش ئۈچۈن، مولۇك ئېگىسىنىڭ (يەردىن پايدىلانغۇچىنىڭ) يەر ئۈچاستكىسىغا شەخسىنىڭ ئۇمۇمىي ئۈلۈشىنى (ئۇمۇمىي يەردىن پايدىلىنىش ئۈلۈشىنى بولۇش ۋاقتىدا يەر ئۈچاستكىلىرىنى ياكى يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنى ئېگىلىك ژۈرگۈزغۈچى سۇبىيېكتلارنىڭ ئاكتىۋىغا كىرگۈزگەندە ۋە يەر ئۈچاستكىسى ياكى يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنىڭ خۇنىنى تەرەپلەرنىڭ كېلىشىم بىلەن بەلگۈلىشى مۇمكىن بولمىغان باشقىچە ئەھۋاللاردا، ئۇلارنىڭ خۇنىنى باھالاش ئۈچۈن قوللىنىش تەۋسىيە قىلىندى.

دولەت تەرىپىدىن ياكى دولەت يېرىدىن پايدىلانغۇچىلار تەرىپىدىن يەر ئۈچاستكىلىرىنى ئىجارىغا بەرگەن ۋاقىتتا ئىجارىگە بېرىلگەن يەرنىڭ ژىللىق ئىجارە ھەققىنىڭ مولچەرى تەرەپلەرنىڭ كېلىشىمى بىلەن تېگىشلىك پايدىلىنىش ئۈچۈن دولەت شەخسىلەرگە بېرىدىغان ياكى تۇراقلىق پايدىلىنىشقا ئاجرىتىلغان يەرلەرگە ھەق تۆلەش باھالىرى ستاۋكىلىرىنىڭ 3 پروتسېنتىدىن كام بولمىغان مولچەردە تايىنلىنىدىغانلىقى بەلگۈلەندى.

يەر مۇناسىۋەتلىرى ۋە يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە دولەت كومىتېتى بىلەن ئۇنىڭ يەرلىك ئورگانلىرىغا ئېنىق يەر ئۈچاستكىلىرىنى (يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقلىرىنى) شەخسىلەرگە ساتىدىغان ياكى دولەت تەرىپىدىن يەرنى پايدىلىنىشقا بەرگەن چاغدا ئۇنىڭ خۇنىنى بەلگۈلەش ۋەزكىلەندى.

موشۇ ئىدارىگە ھاجەت بولغان تەغدىردە بوھرانىنىڭ ئۇمۇمىي دەرىجىسى توغرىلىق دولەت ستاتىستىكا مەلۇماتلىرى ئاساسىدا شەخسىلەرگە سېتىلىدىغان ياكى پايدىلىنىشقا بېرىلىدىغان يەرلەرگە ھەق تۆلەش ستاۋكىلىرىنى ئېنىقلاش توغرىلىق ھۆكۈمەتكە تەكلىپ بېرىش تاپشۇرۇلدى.

قازتاگ نىڭ ئىلتىماسى بويىچە يەر مۇناسىۋەتلىرى ۋە يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى باقىت ئۇسپانوۋ موشۇ توختامغا چۈشەنچە بەردى.

- جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ «يەر توغرىلىق» قانۇن كۈچى بار پەرمانىغا باغلىق دولەت ئىختىيارىدىكى ئۈچاستكىلىرىنى شەخسىلەرگە بېرىشى، شۇنداقلا دولەتنىڭ يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنى بېرىشى قانۇندا كوزدە تۇتۇلمىغان ئەھۋاللاردىن باشقا ۋاقىتتا ھەق تۆلەش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. يەر ئۈچاستكىلىرىنى ئۇتكۈزگىنى ئۈچۈن ھەق تۆلەشنىڭ مولچەرى بولسا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

ژۇقۇرىدا ئاتالغان توختام شەخسىلەرگە سېتىلىدىغان ياكى دولەت پايدىلىنىشقا بېرىدىغان يەر ئۈچۈن ھەق تۆلەشنىڭ ستاۋكىلىرىنى بەكىتىدىغان نورماتىۋلىق ئاكت بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئاھاللىق پۇنكتلاردا پۇخرالارغا ۋە دولەتلىك ئەمەس يۇرىدىك شەخسلەرگە قورۇلۇش ياكى ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئىشلەپ چىقىرىشقا مولجاللانمىغان ئويلەر بىلەن بىنالار ئۈچۈن بېرىلىدىغان يەر ئۈچاستكىلىرىغا ھەق تۆلەش ستاۋكىلىرىنىڭ مولچەرى ئاھاللىق پۇنكتلارنىڭ كاتېگورىيەسىگە باغلىق بەلگۈلىنىدۇ.

مەسىلەن، ئالمۇتا شەھرىدە 1 كۋادرات مېتىر يەر ئۈچۈن ئۇ 717 تەڭگە، ئاقمولىدا - 411، ۋىلايەت مەركەزلىرىدە - 114 تىن 190 تەڭگىگىچە، ۋىلايەتلىك ئەھمىيەتكە ئىگە شەھەرلەردە ۋىلايەت مەركەزلىرىدىكى ستاۋكىنىڭ 85 پروتسېنتى، ناھىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە شەھەرلەردە شۇ ستاۋكىنىڭ 75 پروتسېنتى دەرىجىسىدە بەلگۈلەنگەن.

ئالمۇتا ۋە ئاقمولىنىڭ ئالاھىدە ئۆزگىچىلىگىنى ھېساپقا ئېلىپ، تېگىشلىك ۋىلايەتلەردە ۋىلايەتلىك ۋە ناھىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە شەھەرلەر ئۈچۈن ھەق تۆلەش ستاۋكىلىرى بەلگۈلەندى.

پوسېلوكلار بىلەن يېزىلىق ئاھاللىق پۇنكتلار ئۈچۈن بۇ باھالار زونىلار بويىچە سىلىشتۇرما ھېساپ بىلەن تەڭلەشتۈرۈلگەن. چول- ئورمانلىق، چول ۋە قۇرغاق چول زونىلارغا جايلاشقان يېزىلاردا بۇ ستاۋكا بىر كۋادرات مېتىر ئۈچۈن 25 تەڭگە، يېرىم چول ۋە چول زونىلاردا - 18، تاغ باغرىدىكى چول - دالا، سۇبتروپىك - چول ۋە تاغ يېنىدىكى چول زونىلاردا - 30، ئاھاللىق يېزا پۇنكتلىرىدا سېلىشتۇرما ھېساپ بىلەن بىر كۋادرات مېتىر ئۈچۈن 15، 10 ۋە 18 تەڭگە مولچەرىدە بەلگۈلەنگەن.

تۇرۇشلۇق ئويلەرنى نورمىدىن تاشقىرى سېلىپ ھەقسىز بولۇشكە بېرىلىدىغان يەر ئۈچاستكىلىرى ئۈچۈنمۇ موشۇ ستاۋكىلار قوللىنىلىدۇ.

كۇرورتلار ۋە شەھەر يېنىدىكى زونىلارغا قارايدىغان، ئۇلارغا جايلاشقان ئاھاللىق پۇنكتلاردىكى يەرلەرنىڭ ئالاھىدە شارائىتى بىلەن خۇنىنىڭ ژۇقۇرىلىغىنى ھېساپقا ئېلىپ، ئۇلارغا تولىنىدىغان باھا ستاۋكىسى ئىككى ھەسسە كوپەيتىلىدۇ.

توختامدا يەر مۇناسىۋەتلىرى ۋە يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش كومىتېتىنىڭ يەرلىك ئورگانلىرى مەملىكەت شەخسىلەرگە ساتىدىغان يەرلەرگە ھەق تۆلەش ستاۋكىسىنى يەر ئۈچاستكىسىنىڭ ئورۇنلاشقان جايى، ئىنژېنېرلىق جابدۇلۇش دەرىجىسى ۋە ئاۋاتلاشتۇرۇلۇشىغا، ئاھاللىق پۇنكتتا مەدەنىي - مەئىشىي مەخسەتتىكى ئوبىيېكتلارنىڭ بارلىغىغا، زونىلىق تەبەتىنىڭ كوركەملىكىگە، قورشاپ تۇرغان مۇھىتنىڭ ئەھۋالىغا ۋە باشقىمۇ ئامىللارغا باغلىق ئىككى ھەسسىگە يېقىن كوپەيتىشكە ياكى ئازايتىشقا ھوقۇقلۇق ئىكەنلىگى تەكىتلەنگەن.

پۇخرالارنىڭ ۋە دولەتنىڭ ئەمەس قانۇنىي شەخسلەرنىڭ ئاھاللىق پۇنكتلارنىڭ سىرتىدىكى يەرلەردە ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئىشلەپ چىقىرىشقا مولجاللانمىغان قۇرۇلۇشلارنى سېلىشقا بېرىلىدىغان ئۈچاستكىلار بويىچە موشۇ مەخسەتلەر ئۈچۈن ۋىلايەتلىك ئەھمىيەتكە ئىگە شەھەرلەردە بەلگۈلەنگەن ستاۋكىلارنىڭ ئون پروتسېنتى مولچەرىدە ھەق تۆلەش بەلگۈلەندى.

شەخسىي قوشۇمچە ئېگىلىك ژۈرگۈزۈش، باغۋەنچىلىك ۋە داچا قورۇلۇشى ئۈچۈن يەر ئۈچاستكىلىرىنى، ئۇلار بۇ مەخسەتلەر ئۈچۈن ھەقسىز بېرىلىدىغان نورمىدىن ئاشقان چاغدا، دولەتتىن يېزىلىق ئاھاللىق پۇنكتلاردىكى يەر ستاۋكىلىرى بويىچە سېتىپ ئېلىشقا بولىدۇ.

ھۆكۈمەت شۇنداقلا، دولەتنىڭ پۇخرالار بىلەن دولەتلىك ئەمەس قانۇنىي شەخسلەر يېزا ئېگىلىگى ئىشلەپ چىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن تۇراقلىق پايدىلىنىشقا بېرىدىغان يەرلەر ئۈچۈن ھەق تۆلەش ستاۋكىلىرىنى بەلگۈلىدى. ئۇلار ۋىلايەتلەر بويىچە يېزا ئېگىلىك يەرلىرىنىڭ تۈرى ۋە سۈپىتى، يەرنى پايدىلىنىش ئۇئۇمدارلىغىغا باغلىق سېلىشتۇرما ھېساپتا تەڭلەشتۈرۈلگەن.

مەسىلەن، جەنۇبىي قازاقىستان ۋىلايىتىدە سېرىق تۇپىلىق ۋە ئوچۇق كۈرەڭ تۇپىلىق سۇغىرىلمايدىغان دېخانچىلىق قىلىدىغان يەرنىڭ بىر گېكتارى 23,9 مىڭ تەڭگە، كۈرەڭ تۇپىلىق ۋە تاغلىق زونىدىكى قارا تۇپىلىق يەرلەردە - 26 مىڭ تەڭگە قوڭۇر تۇپىلىق سۇغىرىلىدىغان يەرنىڭ بىر گېكتارى 60 مىڭ تەڭگە، سېرىق تۇپىلىق يەردە ۋە ۋە ئوچۇق كۈرەڭ تۇپىلىق يەردە - 124,4 مىڭ، كۈرۈچ ئوستۇرۇلىدىغان زونىدا - 243,4 مىڭ، پاختا ئوستۇرۇلىدىغان زونىدا - 350,4 مىڭ تەڭگە مولچەرىدە باھالاندى. بۇ يەردە چوپ چېپىلىدىغان يەرنىڭ ھەق تۆلەش ستاۋكىسى بىر گېكتار ئۈچۈن 4,7 دىن 13,6 مىڭ تەڭگىگىچە، مال باقىدىغان يەر ئۈچۈن 2,1 - 8,6 مىڭ تەڭگە ئارىلىغىدا بولۇپ بەلگۈلەنگەن.

دېخان (فېرمېر) ئېگىلىكلىرىنى ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن دولەتلىك ئەمەس قانۇنىي شەخسلەرگە يېزا ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇش ئۈچۈن تۇراقلىق پايدىلىنىشقا بېرىلىدىغان يەر ئۈچاستكىلىرىنىڭ نورمىلىرى بەلگۈلەندى. ئەندى يەر ئۈچاستكىسىنىڭ بەلگۈلەنگەن نورمىدىن ئارتۇق قىسمىنى دولەتتىن ژۇقۇرىدا ئاتالغان ستاۋكىلار بويىچە سېتىپ ئېلىشقا بولىدۇ.

يېزا ئېگىلىگى مەخسەتلىرى ئۈچۈن تۇراقلىق پايدىلىنىشقا بېرىلىدىغان يەرنىڭ ھەق تۆلەش ستاۋكىسىنى دولەتلىك يەر كومىتېتىنىڭ يەرلىك ئورگانلىرى يەر ئۈچاستكىسى جايلاشقان زونىغا، ئۇنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلىنىشىگە، ھوسۇلدارلىق دەرىجىسىگە، خىزمەت كورسىتىش ساھاسى مەركەزلىرىنىڭ ژىراق - يېقىنلىغىغا، ئىنفىراغىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىياتىغا، باشقىمۇ ئامىللارغا باغلىق 50 پروتسېنتقا يېقىن كوتىرىشى ياكى تۆۋەنلىتىشى مۇمكىن.

ھۆكۈمەت توختامى پەقەت دولەت شەخسىگە ياكى پايدىلىنىشقا بېرىدىغان يەر ئۈچۈن ھەق تۆلەش ستاۋكىلىرىنى بەلگۈلەيدىغانلىغىنى ئاتاپ كورسىتىش لازىم.

يەر ئېگىسى يەر ئۈچاستكىسىنى ساتقان ياكى ئىجارىگە بەرگەن، دولەتلىك ئەمەس يەردىن پايدىلانغۇچى ئۆزىگە تېگىشلىك ئەمەس يەردىن پايدىلانغۇچى ئۆزىگە تېگىشلىك يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنى ساتقان، شۇنداقلا ئۇلار يەر ئۈچاستكىسىنى باشقا ئادەملەرگە ئىجارىگە بەرگەن ۋاقىتتا يەر ئۈچاستكىلىرىنى بەرگىنى ئۈچۈن ئېلىنىدىغان تولەمنىڭ مولچەرىنى كېلىشكۈچى تەرەپلەر بەلگۈلەيدۇ.

(قازتاگ).

هايات ۋە ئىسلاھات

ئەتكى كۈنلىرىمىزدىن ئۈمۈتۋار بولۇپ ياشاۋاتىمىز

مەن يېقىندا تۇغقان يوقلاش مەخسىتىدە ئۇيغۇر ناھىيەسىگە بېرىپ قالدىم. ئۆتكەن ژىللار مابايىندا جۇنجا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كولخوز - سوۋخوزلار خېلىلا ئاۋاتلىشىپ، بۇك - باراقسانلىشىپتۇ. موشۇ كۈنكى ئىختىسادىي بوھران ۋاقتىدىمۇ ئۇز ئىشىنى ئاسقىتىپ قويماي، بۇرۇنقىدەكلا داۋاملاشتۇرۇۋاتقان ناھىيە مەركىزىدىكى كەسپىي بىلىم يۇرتىنى ۋە ئۇ يەردە ھەر خىل ساھالار بويىچە بىلىم ئېلىۋاتقان ئوغۇل - قىزلارنى كورۇپ خۇرسەن بولدۇم. مەزكۇر بىلىم يۇرتىنى رەخمەتجان سوجەكوۋ باشقۇرىدىكەن. مەن رەخمەتجاننىڭ دادىسى ساۋۇت سوجەكوۋنى ئۇزۇندىن بېرى ياخشى توناتتىم. ئۇ 1955 - ژىلى ئاتا ۋەتەندىن كېكەش ئىنتىپاقىغا چىقىپ، ئائىلىسى ئىزەتخان بىلەن موشۇ قېدىنمىي ئاتا - بوۋىلار ياشىغان ئۇيغۇر ناھىيەسىگە جايلاشتى. ئۇ كولخوزدا ئىشلەپ، بوش ۋاقىتلىرىدا ئوزىگە پاناھ ئويى سالدى. ژىللار ئوتتى، بالا چاقىلار ئوسۇپ ئۇلغايدى. ساۋۇت بولسا پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇشنىڭ كويىدا ژۈردى. پەرزەنتلىرى ئوز كۈچىگە تايىنىپ ئالىي بىلىم دەرگاھلىرىغا ئوقۇشقا كىرگەندە، ئەزەلدىن دېخان ئاتىنىڭ خوشاللىغىنىڭ چېكى بولمىدى. باللار كەينى - كەينىدىن ئالىي بىلىملىك بولۇپ يېتىشتى. رەخمەتجان ئەينە شۇ ساۋۇتنىڭ ئوغلى ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىپ قالدىم. ئۇ ئوزى باشقۇرىۋاتقان بىلىم دەرگاھى ھەققىدە مونۇلارنى سوزلەپ بەردى:

- ئۇيغۇر ناھىيەسىدە چوڭ - كىچىك 52 يېزا بولۇپ، ئۇلاردا 65 مىڭ ئاھالە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى ئۇيغۇر، قازاقلاردىن ئىبارەت. ئەزەلدىن ئىناق - ئىجىل ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ قېرىنداش مىللەتلەر ناھىيە ئىختىسادىنىڭ گۈللىنىشكە ئوزلىرىنىڭ يەم - ياراستى، كۈچ - غەيرىتىنى سەرىپ قىلماقتا. ناھىيە رەھبەرلىرىمۇ خەلقنى ئۇرمۇش قىيىنچىلىغىدىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەۋاتىدۇ. ئۇلار ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماستىن بىزنىڭ كەسپىي مۇتەخەسسەلەرنى تەييارلايدىغان بىلىم يۇرتىمىزغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ماددىي ياردەم قىلىۋاتىدۇ. بىلىم يۇرتىمىز 1960 - ژىلدىن بۇيان چۇنجىدا قۇرۇلغان بولۇپ، 1980 - ژىلدىن بېرى شوفېيور، تراكتورىست، قۇرۇلۇشچى، مال دوختۇرى، ئاگرونوم كەسپى بويىچە مۇتەخەسسەلەرنى تەييارلاۋاتىدۇ. 640 ئورۇنلۇق 3 قەۋەتلىك مەكتەپ بىناسى، 360 ئورۇنلۇق ياتاقخانا، ئاشخانا، كلۇب، مۇنچا، تەجرىبە مەيدانى ئوقۇغۇچىلار خىزمىتىدە. بىزدە ھەقسىز بىلىم بېرىلىدۇ، ئوقۇش مۇددىتى 3 ژىل. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئىختىسادىي ئىسلاھات تەلەپلىرىگە بىنائەن بىر ژىللىق مۇددەت بىلەن ھەق تولەپ ئوقۇيدىغان تېكنىچىلىك ئاشپەزلىك كۇرسلىرى ئېچىلدى.

بىزنىڭ كەسپىي بىلىم يۇرتىمىز ھۆكۈمەت غەمخورلۇغىدا بولۇپ، ھەر كۈنكى ئۈچ ۋاقىت تاماق، ياتاق ۋە باشقا مەدەنىي - مەئىشىي خىزمەتلەرمۇ ھەقسىز. ھەر ژىلى 120 نەپەر مۇتەخەسسىس ئوز كەسپى بويىچە ئىشلەش ئۈچۈن ھاياتقا يوللانماق ئالدى. ئۇلار ناھىيەمىزنىڭ دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە باشقا ساھالىرىدا تېنەپ - تەنتىرمەي ئۇتۇقلۇق ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلارغا ئوز ئىشىدا بىزدە ئالغان بىلىمى ئەسقىتىۋاتىدۇ.

زامان تەلىۋىگە يارىشا بىلىم بېرىشتە بىزنىڭ بىلىم يۇرتىمىزدا يۈزدىن ئوشۇق ئوقۇتقۇچى، خىزمەتچى، ئۇستىلار ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ۋەزىپە بىرلا - ئۇ بولسىمۇ ياش مۇتەخەسسىلەرگە پۇختا بىلىم بېرىشتىن ئىبارەت. بولۇپمۇ دەۋر تەلىۋىگە يارىشا بىلىم بېرىۋاتقان ئۇستازلاردىن ئە. سالمانوۋ، خ. ۋېلقىبايېۋ، گ. تاھىروۋا، ئا. توختەموۋ، ت. ئامانغازىيېۋ، ئا. ساسكوۋ، ب. باراتوۋ، ج. قادىروۋ، م. يەھيارووۋا، ن. جامسوۋلارنىڭ ئىسمىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

بىزنىڭ كەسپىي بىلىم يۇرتىمىزدا 15 ئاۋتوماشىنا، 7 كومباين، 18 تراكتور بار بولۇپ، ئۇلارنى شاگىرتلار ھايداپ ئۆگىنىدۇ ۋە تېرىلغۇ، ئوما ۋاقىتلىرىدا يېزا ئېگىلىك ئىشلىرىغا دېگىلىك قاتنىشىپ، ناھىيە ئىختىسادى ئۈچۈن سالماقلىق ھەسسە قوشىدۇ. شۇنداقلا قوشۇمچە ئېگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، قوي ئوستۇرىمىز ۋە كوكتات ئوستۇرىمىز. ئۇنىڭدىن كىرگەن كىرىم، ئەلۋەتتە، مەكتۇۋىمىزنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىدۇ.

دادام رەھمەتلىك ئوزى ئىشچان، ھالال ئادەم بولغاچقا، بىزنىمۇ شۇنداق بولۇشقا دەۋەت قىلاتتى. ئۇ ئاخىرى كوزلىگەن مەخسىتىگە يەتتى. ئاكام ئەخمەتجان، ھەدەم پەرىدەم، سەلىمەم موشۇ بىلىم يۇرتىدا مۇئەللىم، ھەدەم خالىدەم ئالمۇتىدا مۇئەللىم، ئىنىم سەۋرىدىن ماستېر، ئايالىم گۈلنازەم بۇخگالتېر بولۇپ ئىشلەيدۇ. بىز موشۇ كۈندىكى قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئەتكى كۈنلىرىمىزدىن ئۈمۈتۋار بولۇپ ياشاۋاتىمىز. ئۈمۈتسىز شەيتان دېيىدىغانغۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىز...

تۇرسۇن ھاجىم قۇربانىي.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

سۈرەتتە: ساۋۇت سۇجەكوۋ ئائىلىسىنىڭ بىرتوپ پەرزەنتلىرى، ئوڭدىن بىرىنچى رەخمەتجان.

ۋەتەننى سۆيۈش ئىمان جۈملىسىدىندۇر

ئادەمگە ئاللادىن قالسا ۋەتەن ئۇلۇغتۇر

تۈز سەھىپىلىرىدە خەلقىمىزنىڭ شانلىق كۈرەش تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتىگە ئېچىنارلىق تەغدىرى توغرىسىدا كۆپلىگەن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ماتېرىياللارنى بېسىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرچە گېزىتىمىز «يېڭى ھايات» تا» كېيىنكى ۋاقىتلاردا كىشىلەرنى ئىمانلىققا، ئىنسانپەرۋەرلىككە تەربىيىلەيدىغان دىنىي ئېتىقاتىمىز ھەققىدىكى ماتېرىياللارنىڭ ئورۇن ئېلىۋاتقانلىقىمۇ گېزىتخانلاردا قىزىقىش تۇغدۇرماقتا. ئەينە شۇ تېمىدا گېزىت مۇخبىرى س. ئىسكەندەرىيىنىڭ مىسر شەھىرىدىكى ئەزھەر دارىلفۇنۇنىنى تاماملىغان، ئۆزىنىڭ دىنىي بىلىمى ۋە سەۋىيىسىگە ئىگە بولغان مەھەممەتتۇرسۇن بىلەن «ئالەمنىڭ يارىتىلىشى ۋە ھاياتلىق ھەققىدىكى ئىسلام تەلىماتىنىڭ ئاساسلىرى تەربىيەسى» ناملىق سۆھبىتى بىزنىڭ كۆڭلىمىزدە كۆپلىگەن ئويى ـ پىكىرلەرنى ھاسىل قىلدى. ئەينە شۇنىڭغا ياندىشقان ھالدا بۇ ماقالەمنى تەۋسىيە قىلىۋاتىمەن.

ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيەنىڭ شارايىتىدىن كېيىنكى ژىللاردا ئۇيغۇرلار جۇغى ـ جەم ياشايدىغان مەھەللىلەردە يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ تەشەببۇسى، خەلقنىڭ تەلىۋى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ خىراجىتى ھېسابىغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەت قىلىش مۇقەددەس دەرگاھى بولغان مەسچىتلەر قەد كۆتەرمەكتە. خۇدانىڭ ئۆيى ئاتالغان ئۇ مۇقەددەس جايلاردا دىلىدا ئىمانى بار كىشىلەر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلماقتا. قۇرئاندا ئېيتىلىشىچە، ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئوقۇلغان نامازدىن جامائەت بىلەن بىللە مەسچىتتە ئوقۇلغان نامازنىڭ ساۋاۋى كۆپىرەك بولىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پۈتۈن مۇسۇلمان ئەھلى نامازنى ئىلاجى بار مەسچىتتە ئوقۇشقا ئالدىرايدۇ. ھەر قېتىمقى نامازدىن كېيىن شۇ خۇدانىڭ دەرگاھىدا سەجدىدە ئولتۇرۇپ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق پاشلىرىمىزنىڭ ئىنساپ ـ تۇپىقلىرىنى، ھەتتا يادىشالارنىڭ ئامانلىقىنى، دۇنيانىڭ تېچلىقىنى بىر ئاللادىن تىلەيمىز. ئۇ تەلەكلەرمۇ ياخشى، ئامما سورايدىغان ئەڭ مۇھىم بىرنەرسە بار ئېدى، مىڭ ئەپسۇسكى، شۇنى ئىلتىجا قىلىپ سورىمايمىز...

قۇرئانى كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ئېيتىلىشىچە، بەندە بىر نەرسىنى سورىمىغىچە ئاللا ئۇنىڭ تىلىكىنى بەرمەيدۇ. بۇ تەبىي بىر ئەھۋال، راست، بەندە ياراتقانغا سىدقىي دىلىدىن ئىلتىجا قىلىپ، بىر نەرسە تىلىمىسە، ياراتقان تەگرى نېمە بېرىشى كېرەك؟ بۇنى موللا ئىماملار تولىمۇ ئوبدان بىلىدۇ ۋە شۇنداقلىقىدىن ئىشىنىمىزكى، ئۇلار ھاياتلىق تېرىشچىلىكىدىن: شۇ بىزنى ياراتقان ئاللاغا سىغىنىپ، ئۇنىڭغا مۇناجەت قىلغان ۋاقتىمىزدا دۇئادىكى ئۆزىمىزدىن زىكرى قىلىنغان تەلەپ ـ ئىستەكلىرىمىز ئىچىدە شۇ ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ ئازاتلىقى، ئىستىقلالىيىتىنى، ھۆرلۇقىنى سورىساق، بۇ خىل شەرىئەتكە توغرا كېلەمدۇ، قالارمۇ؟ ئىچىنداقىتىن يېرى يوقكى. مەن بىر تەچچە مەسچىتلەردە بولۇپ، يۇرت موتىۋەرلىرىدىن ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ ئازاتلىقىنى تىلەپ دۇئا قىلىۋاتامدۇ دەپ سورىغىنىمدا، ئۇلار ئۇنداق دۇئا قىلىشقا ئۇ قولىمىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. ئەپسۇسكى، پۈتۈن خەلقىمىز شۇنداق دۇئاغا تەشنا تۇرىدۇ.

ئازراق بولسىمۇ ئىدرىكى بار ئادەم بالىسى ياخشى بىلىدۇكى، ئىنسان ئۈچۈن ئاللادىن قالسا ۋەتەن ئەڭ ئۇلۇغدۇر. ئاللا تائالا [illegible] ئانا ۋەتەن ھەر ئادەمنىڭ موشۇ ئالەمدىكى جەننىتى، بولۇپمۇ بارلىق قىلىنغان ئەڭگۈشتىلىرى ئەمەسمۇ؟ مىڭ ئەپسۇسكى، بىزدە شۇنى ئىسىمسىن چۈشەنمەي قويۇمىزدا ناماز ئوقۇغاندا كېيىن ئاللا تائالادىن نەق سورىمايمىز. [illegible]

پۈتۈن ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئادەملەرنىڭ كۆزى يەتكەنكى، ئاللانىڭ خاھىشى بويىچە ئىنسانىيەت [illegible] ... قاتاردا ۋۇردىدۇ. ئېيتماقچى بولغىنىم، بىز دىنىمىزغا بىر تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەت قىلماستىن، ئىسلامغا زامانغا يارىشا، ھايات تەلىۋىگە ئۇيغۇن كەلگىدەك ئىككى تەرەپلىمە (ھەم دىنىي، ھەم پەننىي) سەۋىيە بىلەن قارىشىمىز كېرەك. ئەسلىدە ئاللانىڭ ھەر بىر ئىمانى پاك مۇسۇلمان بەندىسى قۇرۇق كەپتە بەيكىنىڭ ئالدىنى بەرمەيدىغان، ئەمەلىيەتتە ئۇئۇزىدىن ئۆزگىلەر ئۈچۈن ھېچ نەپ بەرمەيدىغان، خەلق ئۈچۈن قىلچە ئىش قىلمايدىغان، بىراۋغا ئەقىل ئۆگىتىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، ئۇئۇنىگۇنلا «ئەللىك ـ ئەللىكتىن» ئېتىپ ژۈرۈپ، بۈگۈنكى كۈندە مەسچىتنىڭ تورىگە ئوتتۇرالغان ۋە بايىقى غىيۋەت، پىتنە ـ پاسات ئۇرۇغىنى چېچىپ ژۈرگەن ساختا موتىۋەر، جا «لىدېر» لاردىن بىر يولى ۋاز كېچىپ، ئەقىل بىلەن ئىش قىلىدىغان ۋاقىت كەلدى. ئاللا يولىدا پاك نىيەت بىلەن ئىبادەت قىلىپ ژۈرگەن، قۇرئاندىكى «ھۇببۇل ۋەتەن مىنەل ئىمان» دېگەن ئۇلۇق سوزگە ئەمەل قىلىدىغان ۋىجدانلىق ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلەرگە ئەگىشىشىمىز لازىم. پەقەت مەنسەپ، ئابروي ئۈچۈنلا ۋەتەنپەرۋەرلىك تونىغا ئورۇنۇۋالغان ئاياق ئادەملەردىن ھەزەر ئەيلىشىمىز، ئۇلارنىڭ ساختا سوزلىرىگە ئەگەشمەسلىكىمىز كېرەك. يېشى چوڭ موتىۋەر زاتلىرىمىز ئاللادىن ۋەتەن ئىستىقلالىيىتىنى تىلەپ دۇئا قىلىدىغان پەيت كەلدى. ھەر خىل سورۇنلاردا ۋەتەن دەۋاسىنى قىلىپ ژۈرگەن كېلىپ چىقىشى پاك، «خۇمدان دەزى» يوق، ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانلارنىڭ ئىشلىرىغا ئاق يول تىلەپ، ئۇلارغا ھەر جەھەتتىن مەدەت بولۇشىمىز لازىم.

ئىسلام دىنىدا پەقەتلا ئۇ دۇنيانىڭ غېمىنى قىل، دېگەن ئەمەس، ئىنسان تىرىكلىكىدە ئاللاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ سىرتىدا تىرىكچىلىكنىڭ غېمىنى قىلىشنىمۇ بۇيرۇيدۇ. ئۆلمەن دەپ ئىبادەت قىل، ئۆلمەيدىغاندەك تىرىكچىلىك قىل، دېگەن ئىبارىلەر دە ياشاشقا ئىنتىلىش، ھاياتقا خۇشتارلىق ئەكس ئېتىدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلقىمىز مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىنى زىيارەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇ دۆلەتلەر ئىقتىسات، مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەندىمۇ ئوخشاشلا چوڭ تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. بىزدە بولسا ئەھۋال شۇ بۇرۇنقىچىلا قالماقتا. بىر چاغلاردا ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ئوچىقى بولغان ۋەتىنىمىزنى ھىدايەتۇللا خوجا باشلاپ كەلگەن باسقۇنچىلار خانىۋ ـ ۋەيران قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە چوقۇنغان مۇرىتلار سوپىزىم تەلىماتىنى تەشۋىق قىلىپ، خەلقىمىزنى قاراڭغۇلۇق دۇنياسىغا ئىتتىرەكەن. ئۇلارنىڭ تەركى دۇنياچىلىقنى تەرغىپ قىلغانلىقىنىڭ سەلبىي ئاقىۋىتى تاكى بۈگۈنكى كۈنگىچە تۈگەپ كەتكىنى يوق. تەركى دۇنيا بولۇپ ياشاش، بۇ، ئەلۋەتتە، كەملەرگەندۇر پايدىلىق!

ھەدىسلەردە ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىش ھەر بىر مۇسۇلمان ۋە مۇسلىمەلەر ئۈچۈن پەرز دەپ كۆرسىتىلگەن. شۇنداق ئىكەن، پەرزەنتلىرىمىزنى «قايسى بىر ئوقۇغان ئەرشي ـ ئەلاغا چىقىپ كېتىپتۇ، ئۇندىن كورە سودا قىلىپ، پۇل تاپ!» دېمەي، ئۇلارنى ئىلىم چوققىلىرىنى ئىگەللەشكە ئۈندىسەك، ئۇنىڭ ساۋابىغا ئاللاھ تائالامۇ تەلۋىمىزنى ئىجاۋەت قىلار ئېدى. بىزگە ئوقۇغان، ژۇقۇرى ئاڭ ـ سەۋىيەلىك ئادەملەر سۇ بىلەن ھاۋادەك كېرەك. پەقەت شۇنداق ئادەملەرلا بىزنىڭ تەتۈر تەغدىرىمىزنى ئۆزگەرتىشى مۇمكىن.

قۇرئانى كەرىمدە ئاللا «بەندىنىڭ نىيىتىگە قاراپ بېرىمەن» دېگەن. ئەگەر شۇنداق بولسا، بىز ھەممىمىز نەچچىگە بولۇنۇۋالماي، بىرلىككە كېلىپ، ياخشى نىيەت بىلەن بىر ئاللادىن ۋەتىنىمىزنىڭ ئازاتلىقىنى سورايلى. بىز تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن قوساقنىڭ قۇلى ياكى تاپقان دۇنيارىمىزنىڭ غېرىۋى بولۇپ، ئاز ـ تولا تاپقانغا شۈكرى قىلىپ چەكلىنىپ، قېلىۋاتىمىز. ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ ئاساسىي بەخت ـ سائادەت مەنبەسى بولغان ئازاتلىقتىن، مۇستەقىللىقتىن مەھرۇم بولۇپ ياشاۋاتىمىز. ھەر خىل يول بىلەن تاپقان دۇنيالىرىمىزنى شەخسى شۆھرىتىمىزنى چىقىرىپ، ئابرويى قازىنىش ئۈچۈن ئون مىڭلاپ دوللار چېچىپ توي ئۆتكۈزۈپ، ئەڭ قىممەت جەت ئەل ماشىنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، باشقىلارغا كۆز ـ كوز قىلىۋاتىمىز. پەرزەنتلىرىمىز بىلىم ئېلىۋاتقان ئۇيغۇر مەكتەپلىرى بىلەن ئۇيغۇر سىنىپلىرى پەقەت ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق تۈپەيلى يېپىلىپ كېتىپ بارىدۇ. ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان ئىككى تاللا گېزىتلىرىمىزمۇ ئىقتىسادىي بوھران چاڭگىلىدا تۇرۇپتۇ. مابادا ئۇلارغا ياردەمگە قول سۇنماي، تاپقان بايلىقىمىزنى ھەشەمەتلىك تويلاردا، رېستورانلاردا ئورۇمگە چېچىپ، مەيدىمىزگە ئۇرۇپ ژۈرۈۋەرسەك، ئۇلاردىن بىر كۈنى ئايرىلىپ قالساق، ئۇ چاغدا ھالىمىز نېمە بولىدۇ، دەردىمىزنى كىمگە ئېيتىمىز؟ مەدەنىيەت ئوچىقىمىز بولغان گېزىتىمىز ۋە ئۇيغۇر مەكتەپلىرىمىز قالساق، كېلەچەك تەغدىرىمىز تېخىمۇ قاراڭغۇچىلىقتا قالامدۇ؟! بىز موشۇ مۇھىم مەسىلىلەرگە سۈس قاراۋاتىمىز.

بىر مۇيسىپىت كىشى ماڭا «بالام، ئاللانىڭ ئالدىدا ھەر بىر مىللەتنىڭ سانىغا قاراپ چوڭ ـ كىچىك ئىدىش ـ قاچىلار تىزىغلىق تۇرغىدەك. ھەر بىر مىللەتنىڭ ئەرىز ـ شىكايەتلىرى ئۆزلىرىگە بەلگۈلەنگەن قاچىلىرىغا بېرىپ چۈشىدىكەن. قاچان ھېلىقى قاچا تولۇشقاندا، ئۇ مىللەتنىڭ ئەرزە ـ ھالىغا يېتىپ، ئۇنىڭ تەلىۋىنى ئاللا ئىجاۋەت قىلىپ بېرىدىكەن» دېدى. ھېلىقى مۇيسىپىتنىڭ بۇ گېپى مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. 1917 ـ ژىلى دۇنيادا سوتسىيالىزم تۈزۈمى ئورنىغاندىن كېيىن بىزگە نە كۈلپەتلەر كەلمىدى. كوممۇنىستلار سۈنئىي ئۇيۇشتۇرغان ئاچارچىلىق ۋە قىرغىنچىلىقتىن قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن خەلقىمىزنىڭ بىر قىسمى پېشانە تەرىنى تۆكۈپ تاپقان مال مۈلكىنى، باغ ـ ۋارانىنى تاشلاپ، يەتتىسۇدىن شەرقىي تۈركىستانغا كەتتى. 1950 ـ 1960 ـ ژىللىرى ستالىن يولىنى تۇتقان ماۋزېدۇڭنىڭ ھەر خىل قاتاڭ سىياسىتى نەتىجىسىدە سۈنئىي ئاچارچىلىق باشلىنىپ، جېنىدىن جاق تويغان ئۇيغۇرلار ئانا ماكانىنى ئامالسىز تاشلاپ، يەتتىسۇغا باش پانا تىلەپ كۆچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. بۇنىڭدىن چىقىدىغان خۇلاسە شۇكى، ۋەتەن ئازات بولماي، ئۇنىڭغا ئۆزىمىز ئىگە بولماي تۇرۇپ، تاپقان دۇنيارىمىز بىزگە بۇيرىمايدۇ. ئۇ دۇنيا ـ بايلىقىمىز باشقىلارنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كېتىدۇ ياكى چوللەردە قالىدۇ، ھەتتا ئۆزەڭگە دۈشمەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بەش كۈنلۈك دۇنيانىڭ غېرىۋى بولۇپ، باش ـ ئايىغىمىزنى تاپالماي، پاي ـ پېتەك بولۇپ ژۈرۈۋەرمەي، چىن دىلىمىز بىلەن ئاللادىن مەكتۇلۇك بايلىق، ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇئا قىلىشىمىز ھەلىقى قاچىمىزنى تولدۇرۇشقا تىرىشىشىمىز لازىم.

بىز ئىسلام دىنىنى جان بېقىش قورالىغا ئايلاندۇرۇۋالماسلىقىمىز لازىم. ئۇنداق قىلىش بىزدە بىرسى تولسا، ئۇنىڭ ئاتالمىسىدا قولدىن كەلگەنچە ئەينى ئىنسانىي ئەخلاقنى يوقىتىدۇ. ئاللانىڭ ئالدىدا «تۆۋا» دەپ، «كۆزىمىز قاراڭغۇ» بىزنىڭ قىلمىشلىرىمىز رەت قىلىنىدۇ، شۇ چاغدا ئىيمانسىز ئادەملەر ساناقسىز قالىدۇ.

شۇنداقلا ئىسلامنى خەلقىمىزنىڭ زامانىۋى سەۋىيەسىنىڭ تۇرمۇشىنى بوغىدىغان سىرتقاتقاندا ئۇلارنىڭ كەڭ تۇرمۇشىنى تۈزەش، ھەممىدە ئايرىم شەخسلەرنىڭ ماددىي بايلىقىغا تۈزۈشنى، ئەڭ دىن بىلەن بەزىدە كېيىن، ئىسلام ئالدىدا قىلىشقا، ئەخلاقنى ئىشلىتىپ قىلىشنى مەجبۇرىي قىلالمايدۇ. ئۇ قاندىلا، كىشىلەرنىڭ قوللىغان يارىدىغان پۇل ئىختىيارىي بىلەن بولغىنى دۇرۇس.

قەدىرلىك قېرىنداشلىرىمىزغا ئېيتار بىرلا تىلىكىم، ھەممىمىز بىرلىكتە بولۇپ، ئۆزگىنىمىز يۇرتلاردا مەسچىتلەردە ئانا ۋەتىنىمىز ئەركىنلىكىنى، ئۇنىڭ خەلقىنىڭ ئامانلىقىنى سورىساق، ئاللا ئۆزى ئېيتقىنىدەك، نىيىتىمىزگە قاراپ بېرەر، شۇنداق قىلساق، ھېلىقى قاچىمىز تولۇپ، ئاللا بىزنىڭ ئەرزىمىزنى ئاڭلار، ئاللانىڭ بەركەتى بىلەن ۋەتەنگە بىرلا ئەرسىنى، ئۇلۇغلىقنى سورايلى.

ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

خەيرىخاھلىق ـ ئالىيجاناپ ئىش

ھال سوراش

قىرغىزستاننىڭ چۈ ۋىلايىتىگە قاراشلىق ئالامىدىن ناھىيەسىدىكى سېرافىموۋكا يېزىسى كۆزەل تاغ باغرىغا جايلاشقان. ئەشۇ تاغ باغرىدىكى يېزىنىڭ قىياپىتىگە ماسلىشىپ، قەد كۆتەرگەن قوش قەۋەتلىك بىنالىرى، بۈك ـ باراقسان باغلىرى، تاغدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان ـ ۋۇزۇك سۇلىرى ۋە ساپ ھاۋاسى بىلەن داڭقى چىققان بۇ يېزىدا ئېگىسسىز، باش ـ پاناسىز قالغان ياشانغان ئادەملەر بىلەن ناكالارغا ئۈچۈن قېرىلار ئۆيى ئىشلىمەكتە. بۇ ئۆيدە ھازىر 320 بوۋاي، موماي لار ۋە ناكالار ياشاۋاتىدۇ. بۇلارنىڭ يەر دەسسەپ، ماكالايدىغىنى ھويلا. ئارامغا چىقىپ، سۇ بويىغا قويۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا مۈكلىنىپ ئولتىرىدىغان بولسا، يەر دەسسەپ مېڭىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئورنىدىن تۇرۇشقا مۇمكىنچىلىكى يوقلىرى تىنجىق خانىلاردىكى بېسەرەمجان كارۋەتلىرىدە تورۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتقىنى ياتقان.

بۈگۈنكى كۈندە يۈز بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى، ژىتىم باللارغا، ئېگىسسىز قالغان قېرى ئادەملەرگە ۋە ناكالارغا يېقىندىن ياردەم قولىنى سۇنۇۋاتقانلار جامائەت ئارىسىدا ياخشى ئىنكاسلارنى پەيدا قىلماقتا.

موشۇ ژىلىنىڭ 1 ـ ئىيۇل كۈنى مەزكۇر قېرىلار ئۆيىدە نۆۋەتتىكى ھال سوراش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. بۇ قېتىمقى ھال سوراشنى ئالامىدىن ناھىيەسىگە قاراشلىق پوكرووكا يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاياللىرى كېڭىشى ئۇيۇشتۇردى.

بۇ كۈنى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى نامىدىن ھال سوراپ كەلگەن مېھمانلارنى قېرىلار ئۆيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋالېنتىن ئىۋانوۋىچ سون سەممىي قارشى ئېلىپ، مۇنداق دېدى:

ـ ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق دەۋرىدە باش ـ پاناسىز قالغان قېرى ئادەملەرگە، ناكالارغا ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن ياردەم قولىنى سۇنۇپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر قېرىنداشلارنىڭ ئالىي جاناب ئىشىغا بولۇپمۇ موشۇ خەيرىخاھلىق ئىشىنىڭ تەشەببۇسكارى بولغان سائادەتبۇۋى ھەسەنوۋاغا ئۆز كۆللېكتىۋىمىز نامىدىن سەممىي تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز...

ھال سوراش ئاخىرىدا پوكرووكا يېزىسى ئۇيغۇر ئاياللىرى كېڭىشىنىڭ رەئىسى سائادەتبۇۋى ھەسەنوۋا بىلەن يېزا مەمۇرىيىتىنىڭ باشلىقى ئىۋرېنبۇۋى شاكىبېكوۋا جاۋاپ سوزگە چىقىپ، قېرىلار ئۆيىدە ياشاۋاتقان ئاتا ـ ئانىلار غابۇنىڭدىن كېيىنمۇ دائىم ياردەم قولىنى سۇنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى نامىدىن ئەۋەتىلگەن سوغىلارنى تاپشۇردى. نۆۋەتتىكى ھال سوراش ئۈچرىشىشقا پوكرووكا يېزىسىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ يۇرت موتىۋەرلىرى، دىنىي زاتلار، قىرغىزستان دۆلەت تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو شىركىتىنىڭ باشقارمىسى ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى قاتناشتى.

قاسىمجان ئەيسا.
بىشكېك شەھىرى.
سۈرەتتە: سائادەتبۇۋى ھەسەنوۋا.

ئېغىر تىنىقلار

يۇسۇپ ئىلياس

پېشقەدەم يازغۇچى يۇسۇپ ئىلياسنىڭ «ئېغىر تىنىقلار» تارىخىي رومانىنىڭ بىرىنچى كىتابى كەڭ كىتابخانلار تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىنغان ئىدى. يازغۇچى مەزكۇر رومانىنىڭ ئىككىنچى كىتابىنى نەشرىياتقا تاپشۇردى. رومانىنىڭ بىرىنچى كىتابىدا دىن پېشىۋاسى ھىدايەتۇللا ئىشاننىڭ (ئاپپاق غوجا) سەۋەبكارلىقى بىلەن ئاتا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ جوڭغارلار قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن بولسا، ئىككىنچى كىتابتا ياقۇپ خوجا ۋە يۇسۇپ خوجىلارنىڭ جوڭغار ئىستىبدادىغا قارشى كۆرەشلىرى، مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى بەرپا قىلغانلىقى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئون يىلغا يېقىن مۇستەقىل بولۇپ، ئاخىرىدا يەنە شۇ غوجىلارنىڭ ئىچكى — ئىسمىن غورغىنى ئاقىۋىتىدە ئۇيۇيىلى باسقۇنچىلارنىڭ قولىغا ئوتكەنلىكى تارىخىي دەلىللەر بىلەن كەڭ تۈردە يورۇتۇلىدۇ. تۆۋەندە «ئېغىر تىنىقلار» تارىخى رومانىنىڭ ئىككىنچى كىتاۋىدىن پارچە بېرىۋاتىمىز.

(روماندىن پارچە)

ئىككىنچى قىسىم

2 - باپ

خۇنتەيجىنىڭ يازلىق ئوردىسى تىكلىگەن يەر، دىلمۇك تېغىدىكى گۈزەل يايلاقلارنىڭ بىرى بولۇپ، چوڭ بۇغرا بىلەن جاغىستاي غولى باشلىنىدىغان ئېگىز تاغلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۈزلەڭلىك ئىدى. بۇ يەردە تاغلارنىڭ باشقا يەرلىرىگە ئوخشاش ئۆزۈن، ئىنچىكە ۋە يابىلاق يوپۇرماقلىق ئوت — چۆپلەر ئەمەس، ئېگىزلىكى بىر سۆيەمدەك كېلىدىغان كۆدە ئۆسەتتى. بۇ چۆپنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، بۇگۈن مىكىلىغان مال ئوتلاپ، دەسسەپ ۋە ئېغناپ ئوتۈپ كەتسىمۇ، ئەتىسى گويا مال ئايىغى تەگمىگەندەك يەلپۈنۈپ تۇرۇۋېرەتتى. بۇ يايلاقتىن سالقىن شامال ئەكسىمەتتى. ھاۋاسىدىن بولسا، تاغ قاپتاللىرىدا ئېچىلغان گۈللەر بىلەن قارىغاي — ئارچىلارنىڭ پۇراقلىرى كېلەتتى. شۇنداق ئېسىل يايلاقنى ئادەملەرنىڭ نېمە ئۈچۈن «گۈل تەكچە» دېمەي «چول تەكچە» دەپ ئاتىۋەرگىنىگە ھەركىم ھەيران بولاتتى ۋە بىز خەق ئۆزلىرىگە ياتقان ئىنتايىن ياخشى نەرسىلەرنى «يامان ياخشى» دەپ تەرىپلىگەندەك، بۇ گۈزەل يايلاقنىمۇ تىل تەگمىسۇن دەپ ئەتەي «چول تەكچە» دەپ ئاتىسا كېرەك دېگەن ئويغا كېلەتتى.

بۇگۈن موشۇ «چول تەكچىدە» جوڭغارلارنىڭ تارىخىدا كورۇلمىگەن تەنتەنە بولدى. ئاخشام ئاينىڭ ئۆزىنى قاپلاۋالغان بۇلۇتلار تارقاپ، ئاسمان چايدەك ئېچىلىپ كەتتى. جوڭغار ئوردىسىدا بولىدىغان بۇ تەنتەنىنى كورۇشكە ئالدىرىغاندەك قۇياشمۇ ھەش — پەش دېگىچە «چول تەكچىنىڭ» ئۈستىگە يېقىنلاشتى.

ياقۇپ خوجىلارغا تىكلىگەن ئۆي خان ئوردىسىدىن ئىككى چاقىرىمدەك ژىراقلىقتىكى ئارچىلىقلار ئارىسىدا ئىدى. ئۇلار ناشتا قىلىپ، چوڭ بۇغرا غولىدىكى ئېگىز تاغلارنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىگە — ياپ — يېشىل دوڭلەر بىلەن ئۈشلۈق چوققىلارغا، ئۇلارنىڭ قاپتاللىرىدا ئوتلاپ ژۈرگەن مال — ۋارانلارغا، سايلارنىڭ تېگىدىن تارتىپ، دوڭلەرنىڭ ئۈستىگىچە ئۆسۈپ كەتكەن قارىغاي — ئارچىلارغا زوقلىنىپ قاراۋاتاتتى. ئوردا تەرەپتىن ئىككى ئاتلىق جوڭغار يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ بىرى — داندار دارغا بولۇپ، ئاندا — ساندا كىيىدىغان سېرىق چاپىنى بىلەن قىلىن چەملىك ئوتۈكىنى كىيىپ ياسىنىۋاپتۇ. ئىككىنچىسى بولسا، ئادەتتىكى ئوردا ئىراۋۇلى ئىكەن.

— سىلەرگە كەلدىم، — دېدى داندا دورغا ئېتىدىن چۈشمەيلا، — ئۇلۇق ئەمىرچىمىز كۆتۈۋالتىدۇ. دەرھال ئاتلىنىڭلارغا مىنىڭلار!

ئۇنىڭ كەپى ياقۇپ خوجا باشلىق ھەممەيلەننى پايپېتەك قىلىۋەتتى. ئۇلار ئالمان — تالمان ئۆزلىرى تۇرغان ئۆيلەرگە كىرىپ، ئۈستى — باشلىرىنى يەڭگۈشلىدى، ياقۇپ خوجا ئوردا سەلتەنەتىگە لايىق زەرباپ پېرىجىسىنى كىيىپ، يېشىل سەللىسىنى ئورىدى ۋە ئىنىسى يۇسۇپ خوجىنىڭ ئادەتتىكى كىيىملىرى بىلەن تۇرغانلىقىنى كورۇپ:

— سىلى نېمىشكە كىينمەيدىلا؟ — دېدى رەنجىگەندەك قىلىپ، ئاندىن، — دەرھال كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىسىلە. بىز قارىماققا بۇلارنىڭ ئالقىنىدا تۇرغان بېقىندى جانلار بولۇپ ھېساپلانساقمۇ، لېكىن غۇرۇرىمىزنى يوقاتمايلى.

ئاكىسىنىڭ كېپى تەسىر قىلدى بولغاي، يۇسۇپ خوجا دەرھال ئۈستىدىكى پەشمىتىنى يېشىپ، زەرباپ پېرىجىسىنى، بېشىغا بولسا چاققانغىنا ئورالغان يېشىل سەللىسىنى كىيدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قەددى — قامىتى، نېكەر ئۈستىدە ئولتىرىشى ئاتىسى دانىيال خوجىغا ئوخشاپ كەتتى.

ئۇلار خۇنتەيجى ئوردىسىغا بىرەر چاقىرىمدەك قالغاندا، قاتىدە بويىچە ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى.

— مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىڭلار، — دېدى داندا دورغا ۋە ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى شۇ يەردە كۈتۈپ تۇرغان ئىراۋۇللارغا تاپشۇردى.

داندا دورغا ياقۇپ خوجىلارنى ئۈچىغا بىر تۇتام ئاتنىڭ قۇيرۇغى بىلەن سېرىق توكادىن قىلىنغان ئاچا بايراق ئورنىتىلغان ئوردىغا ئەمەس، ئۇنىڭدىن يۈز قەدەمدەك كۈن چىقىشتىكى يال — قۇيرۇغى يەرگە تېگىپ تۇرغان كىيىك باشلىق ئاتلار باغلانغان كەرمىدىن ئوتۈپ، كىلەملەر ئۈستىگە ھەرخىل رەڭدىكى رەخلەردىن تىكىلگەن كورپىلەر سېلىنغان يەرگە باشلاپ كەلدى ۋە:

— سىلەرگە بەلگۈلەنگەن جاي موشۇ، — دەپ چۈشەندۈردى، ئۇلۇق ئەمىرچىمىزنى مەشەدە كۈتۈڭلار! — ئۇ شۇنداق دېدىدە ئوردىنىڭ جەنۇپ تەرىپىگە تىكىلگەن بىر ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

— بۇ قالماق تازىمۇ يالغانچىكەندە، — دەپ پىچىرلىدى يۇسۇپ خوجا يېنىدا ئولتارغان ئاكىسى ياقۇپ خوجىغا. — بايىلا «ئۇلۇق ئەمىرچىمىز كۆتۈپ قالدى» دېگەندى، ھازىر بولسا «ئۇلۇق ئەمىرچىمىزنى مەشەدە كۈتۈڭلار» دەۋاتىدۇ.

— بۇنداق ئۆزلىرى خان ئولتارغان ھارۋىنىڭ سايىسىدا مېڭىپ، «ھارۋىنى سوراپ كېتىۋاتىمەن» دەپ ماختىنىدىغان ئەمەلدارلار بىردەمدۇ بارغۇ ئۇكام، — دېدى ياقۇپ خوجا. ئاكىغىچە ئوردىنىڭ جەنۇپ تەرىپىگە تىكىلگەن يوغان ئاق ئۆيدىن بىر نەچچە تەختىراۋان چىقتى. ياقۇپ خوجىلارنىڭ ئۇددۇلىغا كېلىپ سېلىنغان كىلەملەر ئۈستىدە كورپىلەر تۇشىنىچە كەڭلىكى يېرىم گەز كېلىدىغان ئۆزۈن كىلەم — پاياندازلاردىن بىر نەچچىسىنى سالدى.

«خۇنتەيجى ئەشۇ ئاق ئۆيدىن چىقىدىكەندە» دېگەن ئويغا كېلىشتى ياقۇپ خوجىلار. بىراق بۇلار مۇخاتالىشىپتۇ. بۇنداق بولغىنى ئۇ ئاق ئويدىن — سانى ئوتتۇز — قىرىقتەك ھەرخىل ياشتىكى ئەر — ئايال جوڭغار چىقىشتىدە، كودە ئۈستىگە سېلىنغان پاياندازلارنى دەسسەپ ياقۇپ خوجىلارنىڭ ئۇددۇلىغا تەييارلانغان جايغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. بۇلارنى خۇنتەيجىنىڭ چوڭ ئوغلى لامادورجى باشلاپ كەلدى.

ياقۇپ خوجا جوڭغارلار قولىدا ئون نەچچە ژىل كورۇدە تۇرغان بولسىمۇ، خۇنتەيجىنىڭ بۇنداق ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان جوڭغارلارنى كورمىگەن ئىدى. ئۇچىسىغا توكمىلىرى يېنىدىن ئېتىلىدىغان ئۇزۇن سېرىق چاپانلار بىلەن ئۇمشۇغى ئاسمانغا قاراپ تۇرغان قىلىن چەملىك ئوتۈكلەرنى كىيىۋالغان پالۋان قامەت، كويچىلىكى كۇسا، بەزىلىرىنىڭ ئۇزىدە بىر نەچچە تالدىن ساقال — بۇرۇتى بار، تاقىر باش بۇ جوڭغارلار ياقۇپ خوجىلارغا بىر تۇرلۇك قىزىقىش بىلەن قارىشاتتى.

ياقۇپ خوجىلارمۇ خۇنتەيجى غالدان سېرىننىڭ يولىغا پاياندار سېلىپ كۈتىۋالغان بۇ ئادەملەرنىڭ كىملەرنىكەنلىكىنى بىلمەي ھەيران بولاتتى. شۇ ئەسنادا ئوردىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولغان بىر قانچە جوڭغار خۇنتەيجى بىلەن ئوردا ئويناللىرى ئۈچۈن تەييارلانغان جايغىچە قولمۇ — قول سېرىق گۈللۈك كىلەم — پاياندازلارنى يايدى. ياقۇپخوجىنىڭ كوزىگە بۇ پاياندازلار بىلەن بىللە ئاتىسى دانىيال خوجىنىڭ مىسكىن قىياپىتى گەۋدىلەنگەندەك بولدى. چۇنكى دانىيال خوجا ئولتۇرۇشتىدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى موشۇ پاياندازلارنى خوتەندىكى ھۈنەرۋەنلەرگە بۇيرۇپ ئالاھىدە توقۇتقان ۋە غالدان سېرىنگە سوغا قىلغان ئىدى. شۇ چاغدا بۇ خۇنتەيجى خوشال بولۇپ رەھمەت ئېيتىشنىڭ ئورنىغا: «دانىيال خوجا مېنىڭ كوڭلۈمنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئويماق ئېغىز قىزلىرى بىلەن خوش قىلماي، لاتا — پىتۇك بىلەن خوش قىلماق بوپتۇدە» دېگەن ئىدى. «رەھمەتلىك ئاتامغا مېنىڭ قېشىمدا بۇنداق كەپنى ئاڭلاش تازىمۇ ئېغىر كەلگەن ئىدى» دەپ ئويلىدى ياقۇپ خوجا ۋە كوكسىنى كوتىرىپ ئېغىر تىندى.

شۇ ئارىدا ئوردا تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر جۈپ جوڭغارنىڭ:

— ئۇلۇق ئەمىرچىمىز كېلىۋاتىدۇ! — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

بۇ ئاۋاز ياقۇپ خوجىلارنىڭ ئۇددۇلىدا ئولتارغان جوڭغارلارنى غايىبانە قول قوللىتىشقا ... دىن يولىكەندە ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزۇۋەتتى. ئۇلارغا ئەگىشىپ ياقۇپ خوجىلارمۇ ئورنىدىن تۇرۇشتى. كېچىكمەي بەللىرىنى بايلاق كەمەر بىلەن باغلاپ، سېرىق كۆلۈك ئەيزىلەرنى تۇتقان سېلىندىر شەكىللىك قالپىقىنى چوققىسىدا بىر نەچچە تال مارجىنى بار سېرىق پۇپۇكى ساڭگىلاپ تۇرغان بىر نەچچە ئىراۋۇللار كورۇندى. ئۇلاردىن كېيىن، ئۇتىغا سېرىق كۆن ئۆتۈك، ئۈچىسىغا سېرىق دۇخاۋدىن تىكىلگەن ئۇيما ياقىلىق تون، تاقىر بېشىغا توگە ژۈگىدىن لېپىز قىلىپ بېسىلغان قالپاق كىيگەن تەمبەللىك ئادەم تەكەببۇرانە ھالدا قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتاتتى.

— غالدان سېرىن دېگەن ئەشۇ ئادەم، — دەپ پىچىرلىدى ياقۇپ خوجا يېنىدا تۇرغان ئىنىسىغا. ئۇ بولسا، خۇددى باشقا سەييارىدىن كەلگەن ئادەمگە قارىغاندەك ھەم قىزىقىپ ھەم سەپ سېلىپ قارىدى.

جوڭغارلارنىڭ ئارىسىدىلا ئەمەس، شەرقىي تۈركىستان بىلەن غەربىي تۈركىستاندىمۇ ئىسمى ھەممە ئادەمگە مەلۇم بولغان بۇ ياپىلاق ئۈزلۈك خۇنتەيجى شۇنداق كېبىرلىك بىلەن قەدەم تاشلايتتىكى، خۇددى بەيگىدە بىرىنچى بولۇپ كەلگەن ئات، ئوزىنى سوۋۇتۇش ئۈچۈن يېتىلەپ ماڭغانلار ئەينە شۇنداق ماڭاتتى. لېكىن خۇنتەيجىنىڭ قىياق كوزلىرى بۇ دۇنياغا قاراپ زېرىككەندەك يېرىم — ياتا ئۈچۈن ئىدى.

«ئادەمزات تۇرماق، ھايۋانلار بىلەن ئۇچار قۇشلارغا پادىشا بولغان ھەزرىتى سۇلايمانمۇ بۇنچىلىك كېبىرلىك قىلمىغان بولغىدى، — دەپ ئويلىدى يۇسۇپ خوجا، — مونۇ خۇنتەيجىنىڭ كېرىلىپ كەتكىنىنى قارا...».

ئاكىغىچە غالدان سېرىن سېرىق پاياندازلارنىڭ ئىككى چېتىدە ھورمەت بىلەن سەپ تۈزۈپ ئورە تۇرغان ئادەملەرنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى جوڭغارلار ئوز ئادىتى بويىچە ئىككى قولىنى جۈپلەپ پېشانىسىغا، ئاندىن دوغىدەك ئېگىلىپ، باشلىرىنى يەرگە تەگكۈزدى. ياقۇپ خوجىلار بولسا، ئوڭ قولىنى كوكسىگە قويۇپ، سەللىلىك باشلىرىنى ئېگىپ ھورمەت بىلدۈرۈشتى. بۇنداق ھورمەتلەر خۇنتەيجىگە سوڭدىشىپ كېلىۋاتقان ساغا نويان، سېپتەن نويان، سارى مانجى، يارۇقچى نويان قاتارلىق ئوردىدىكى ژۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئوتۈپ، ئوزلىرىگە تەييارلانغان ئورۇنغا يەنى غالدان سېرىن ئولتارغان تەختنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقىچە داۋاملاشتى.

تەختنىڭ كەينىدە بولسا، ياقۇپ خوجىلار باشلىق ئۇيغۇر خانلىرى ۋەلىق خىراج ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن ئەرسىلە — بۆزلەر (ماتا — چەكمەن، شايىلار، غالپلىق پىچاقلار بىلەن ئەگىر قىلىچلار) قاچىلانغان بىر نەچچە ساندۇق، چوڭلىقى ... قال جوڭغۇدەك خالتىلار ۋە خالتىلارغا يەكەن بىلەن قەشقەردىكى سودىگەرلەر ھەدىيە قىلغان ... ئېلىپ كەلگەن ئۆتلىق چاپلار سېلىنغان ئېدى پالاسلار ئاستىدا دومسىيىپ تۇراتتى.

بىر چاغدا ئوردىدىن تۇرغان غالدان سېرىن قىيا كوزلىرى بىلەن ئۇيۇك — بۇ ياققا قاراپ،

— ھېلىقى ۋاپاسىزنى ئېلىپ كېلىڭلار! — دېدى ھوكۈمرانلاۋاز بىلەن. بۇ كەپ بىلەن ئوردا ئويناللىرىنىڭ بىرسى ئوردىدىن ئىرغىپ ئۆرۈپ، بېشىدىكى قالپىقىنى تۈزىگىنىچە ئالدىدە، ... ئاردىن بىر دەققە ئۆتمەي دېۋدەكدەك يوغان ئىككى جوڭغار سۈيى قېچىپ، جىگلەپ كەتكەن ئالمىدەك ۋېجىكىنە، قوللىرى باغلاقلىق، كوزلىرى قارا لاتا بىلەن تېڭىلغان بىر ئادەمنى ئۇنىڭ ئالدىغا يەتكۈزۈپ كەلدى. تەختنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتارغان ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋە تەنتەنىلىك ئۈنىغا تەكلىپ قىلىنغان جوڭغارلار بىلەن ئۇيغۇر خانلىرى خۇنتەيجىنىڭ تەھرىگە ئۇچرىغان بۇ ۋېجىك ئادەمگە ھەيران بولۇپ ھەم ئېچىنىپ قاراشتى.

دىلمۇك تېغىنىڭ قەيەردىدۇ بىر يېرىدە ھاڭدىن ئۇچۇپ قاپقانغا چۈشۈپ ئولگەن ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئولۇمتۇگىنى ئىزدەپ ئۈچۈپ ژۈرگىنىنى، كەرمىگە باغلانغان ئاتلارنىڭ تېزىگىنى چوقۇپ ژۈرگەن تاغ كەپتەرلىرى بىلەن سېغىزخانلارنىڭ قانات قېقىشىنى دېمىسە، ئولتارغان ۋە ئورە تۇرغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى سېھىرلىنىپ قالغاندەك سوكۇناتقا چومگەن ئىدى.

— بۇ ۋاپاسىز توكۇنى موشۇ تاغنىڭ بورىلىرى بىلەن چاشقانلىرى، سېغىزخانلىرى يېسۇن! — دېدى خۇنتەيجى. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك قاتتىق چىقتىكى، ھەتتا كەرمىدە تۇرغان ئاتلار قۇلاقلىرىنى شىنتايتىپ، باشلىرىنى كوتەردى. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا دائىلاپ ژۈرگەن كەپتەرلەر ئۇچۇپ كەتتى.

— جوڭغار خانلىغىنىڭ ئابرويىنى توكىدىغان بۇنداق ۋاپاسىز ئادەملەردىن قۇتۇلغانغا بىز تۇرماق، مو ئۇ قارا يەرمۇ، كوك ئاسماندىكى ئەۋۇ قۇياشمۇ خوشال بولىدۇ. دەرھال ئەكىتىڭلار، دە، قوسىغىغا تاش باغلاپ، مونۇ دوڭنىڭ — (ئۇ كۈن چىقىشتىكى جاغىستاي غولىنىڭ بېشىنى كورسەتتى) ئۈستىگە ئەچىقىپ سايغا دومىلىتىۋېتىڭلار!

ئوز ئەجىلىنىڭ بۇنداق ئويۇقسىز كېلىشىنى كوتمىگەن توكۇ جوڭغار ئەس — ھوشىنى يوقىتىپ، بىر پەس تۇرۇپ قالدىدە:

— مېنىڭ گۇنايىم يوق، ئۇلۇق ئەمىرچىم! مەن پۇتۇمغا نەيزە تېگىپ ژىقىلىپ چۈشكەندە جىلغارى باتۇر قازاقلار تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ! — دەپ ۋارقىرىدى ۋە ئوزىنى يوقىتىپ يەرگە ژىقىلدى.

ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان كەپلەرگە ھېچ كىم ئېتىبار بەرمىدى. ئەكسىنچە بايىقى دېۋدەك ئىككى ئىراۋۇل بىلەن بىر نەچچە جوڭغارلار يەردە ياتقان ئوتتۇنى سورەپ كۈن چىقىشقا ماڭدى.

خۇنتەيجىنىڭ دەھشەتلىك جازاسىغا ئۇچرىغان بۇ توكۇ جوڭغار يەتتىسۇدا بولغان ئۇرۇشتا مىڭغا يېقىن ئەسكىرى بىلەن قازاقلارغا تەسلىم بولغان جىلغارى ۋە مۇرگەر دېگەن جوڭغار باتۇرلىرىنىڭ تارمىغىدىكى يۈز ئەسكەرنىڭ باشلىغى بولۇپ، بىر يۇتىغا نەيزە سانجىلىپ، باشقىلار بىلەن تەڭ ماڭالماي، ھالسىزلىنىپ ياتقاندا، جوڭغار ئەسكەرلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇنى خۇنتەيجىنىڭ شۇ چاققىچە جازالىماي، بۇگۈنكى كۈنگىچە ساقلاپ كېلىشىدىكى مەخسىدى بىرىنچىدىن، ئوز ئاستىدىكى باتۇرلارغا ۋاپاسىزلىق قىلغان ئادەمنىڭ قانداق ئاقىبەتكە ئۇچرايدىغانلىقىنى كورسىتىپ قويۇش، ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇر خانلىرى بىلەن ئەمەلدارلىرىغا ئوزىنىڭ كۈچ — قۇدرىتىنى، رەھىمسىزلىكىنى نامايىش قىلىپ، ئۇلارنىڭ ژۈرىكىنى موجۇپ قويۇش ئىدى.

غالدان سېرىننىڭ غەزەپناك چىرايى ئوز مەخسىتىگە يەتكەندىن كېيىن مۇغەمبىرانە كۈلۈمسىرەپ كەتتىدە:

— جوڭغارلارنىڭ شوھرىتىنى ئەگرى تاغلىرىدىنمۇ ئېگىز كوتەرگەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ يولى بويىـ

چەئوتكۈر قىلىچ ئۇچلۇق نەيزە تۇتۇپ، يات ئەللەرنىڭ يېرىدە چاپقان شىر ژۈرەك باتۇرلىرىم! — دەپ سۆز باشلىدى ياقۇپ خوجىلارنىڭ قارشىدا ئولتارغان جۇڭغارلارغا قاراپ، — بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئالتاي تاغلىرىدىن بۇ ياققا كەلگىنىگە ئەللىك نەچچە ژىل بوپتۇ. شۇ ژىللارنىڭ ئىچىدە قولىمىزدىن قىلىچ چۈشمىدى. كۈن چىقىش بىلەن پېتىشتىكىلەرنى ئۇرغۇن بوي سۇندۇردۇق. قارشىلىق قىلغانلارنىڭ بويىندىن كېسىپ، قېنىنى توكتۇق. بۇ جەرياندا غالدان بوشۇكتۇخاندەك ئاكام چىۋان راپتاندەك ئۇلۇق خۇنتەيجىلىرىمىزدىن، سوبۇتايدەك باتۇرلىرىمىزدىن، جىبە ئوخشاش نويانلىرىمىزدىن ئايرىلغان بولساقمۇ، ئۇلارنىڭ روھى قازاق — قىرغىز دالالىرىدا بولغان ئۇرۇشلىرىمىزدا بىزنى قوللاپ تۇردى. بىز ئۇلارنىڭ مال — مۈلكىنى، ئېلقىلىرىنى ئۇيىرسى بىلەن، كالىلىرىنى پادىسى بىلەن، قويلىرىنى قوراسى بىلەن تارتىپ ئېلىپ، ئەرلىرىنى قۇل، ئاياللىرىنى كۈڭ قىلدۇق. بىز جاڭگاللاردا ژۈرىدىغان يولۋاسلار بىلەن بۆرىلەرگە، كوك ئاسماندا ئۇچۇپ، قىيا-تاشلارغا قونىدىغان بۈركۈتلەرگە ئوخشايدىغان باتۇر خەلق بىز. بۈگۈن مەن ئەينە شۇنداق، قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەن توكىنى بويىندىن تۇتۇپ چىقىرىدىغان، ئون ياشلىق ھوكۈزنى قۇيرىغىدىن تۇتۇپ يىقىتىدىغان، قىلىچنى بىر ئۇرۇپ ئۈچ ئادەمنىڭ بېشىنى كېسىدىغان باتۇرلىرىمىزغا رەخمەت ئېيتماقچىمەن! خۇنتەيجى كېپىنى مەشەدە توختىتىپ!

— سايىن بولەك! — دەپ ۋاقىرىدى. سول تەرەپتە ئولتارغان جۇڭغارلار ئىچىدىن مۇرىسىگە بىر ئادەم بېمالال ئولتارغىدەك كەڭ ژىلىتلىك، كوكرىكىنىڭ بۇلجۇڭ گوشلىرى پۇلتىيىپ تۇرغان، تاقىر باش بىر ئادەم ئورنىدىن تۇردى.

— بېرى كەل! — دېدى خۇنتەيجى. ئۇ غالدان سېرىننىڭ قېشىغا كەلدىدە ئىككى قولىنى جۈپلەپ پېشانىسىغا تەككۈزدى. شۇ ئارىدا يارۇقچى نويان تەختىنىڭ ئارقىسىدا تىزىقلىق تۇرغان بوزلەردىن بىر باغلامنى ئېلىپ، خۇنتەيجىنىڭ ئالدىغا قويدى، يەنە بىر نويان پاقىراپ تۇرغان سېپى قىنىدىن چىقىپ تۇرغان قىلىچنى، بۇلغارىي غىلاپلىق پىچاقنى ۋە ئىچىگە بىر نەچچە قاداق چاي سېلىنغان خالتىنى قويدى.

— ئەندى ئاتنى يېتىلەپ كېلىڭلار! — دېدى خۇنتەيجى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يەنە بىر جۇڭغار جۇڭغار ياقۇپ خوجىلار ئولتارغان جايدىكى سەل نېرىراقتىكى كەرمىدە باغلاقلىق تۇرغان ئاتلارنىڭ بىرسىنى يېتىلەپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە توقۇلغان ئېگەرنىڭ ئالدى قېشى ۋە ژۈگەن تارتىملىرى بىلەن ئۈزەڭگىلىرىنىڭ كۈمۈچ يالتىلغان تومۇرلىرى كۈن نۇرىدا ۋاللداپ كەتتى.

— موشۇلارنىڭ ھەممىسى ساڭا بەرگەن تارتۇغۇم، — دېدى خۇنتەيجى ئالدىدا تۇرغان نەرسىلەرنى تاقىرباش جۇڭغارغا كورسىتىپ، ئاندىن، — ئەۋۇ ئاتنىمۇ ساڭا تارتۇق قىلدىم — دېدى. تويلىشىپ ئولتارغان ئادەملەردىن يېتىر قىغاندەك قۇلاقلىرىنى شىنتايىتىپ تۇرغان جېرەن ئاتنى كورسىتىپ.

— رەخمەت ئۇلۇق... — سايىن بولەكنىڭ ھودۇقىنى شۇنچىلىك «ئۇلۇق ئەمرچىم» دېگەن گەپنى ئېيتالماي، قىلىچ بىلەن پىچاقنى كوتىرىپ ئات تەرەپكە ماگدى. قالغان نەرسىلەرنى بولسا، شۇ يەردىكى خىزمەتچىلەر ئاپىرىپ بەردى ۋە ئاتقا مىنىدۇرۇپ، قونغان ئويىگە بېرىشىنى ئۇختۇردى.

— شاھدار باتۇر!، ئۇ باشى!، ئولجاي!...

غالدان سېرىن بەش — ئالتە باتۇرنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، ئۇلارغا بېرىدىغان سوغىلىرىنى تەغدىم قىلغاندىن كېيىن:

— ناي — ناي ئاۋغاي! — دەپ چاقىردى ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى بىلىكىگە كومۇچتىن ياسالغان ياپىلاق بىلەيزۈك، بارماقلىرىدا ئالتۇن ئۈزۈكلىرى بار ئورتا ياشلىق، سىن — سىپاتى كېلىشكەن ئايال پەيدا بولدى. بۇ ئايال كوكچە كولىنىڭ (بالقاش كولىنىڭ) ئەتراپىدا بولغان جەڭدە قازاق ئەسكەرلىرىنىڭ تۈمەن بېشى ئاۋرۇزباي باتۇر تەرىپىدىن يەكمۇ — يەكتە ئولتىرىلگەن شامال دېگەن جۇڭغارنىڭ خوتۇنى ئېكەن.

— ئۇنشۇر ئاۋغاي، — دېدى يەنە.

خۇنتەيجىنىڭ ئالدىغا ئۇززۇن كوينىكىنىڭ ئېتىكى ئوتۇكىنىڭ ئۈزلىكىگىچە چۈشۈپ تۇرغان، ئىككى ئورۇم ئاق چېچى كەجكىدىن داگكىلىغان قارا قالپاقلىق، دۇمبىسىگە سېغىزخان قونسىمۇ ئېرىنىپ قۇيرىغىنى مىدىرلىتىپ قويمايدىغان قېرى بايتالدەك سېمىز بىر ئايال كەلدى. بۇ ئايال يەتتەسۇدىكى دالاتاغ دېگەن يەردە بولغان ئۇرۇشتا قازاق باتۇرى ئولجاتاي دېگەن كىشى تەرىپىدىن ئولتۇرۇلگەن جادام باتۇرنىڭ خوتۇنى ئېكەن.

خۇنتەيجى موشۇ تېرىقىدا قازاق دالاسىدا بولغان ئۇرۇشلاردا خىزمەت كورسەتكەن ۋە ئولۇپ كەتكەن باتۇرلارنىڭ ئاياللىرى بولۇپ ئوتتۇز نەچچە ئادەمگە سوغا تەغدىم قىلدى. ئۇلار ئوز ئەمرىچىسى بەرگەن نەرسىلەرنى قوللىرىغا تۇتۇپ، سېمىز ئاتلارغا مىنىپ قايتىشتى.

بىر چاغدا ئوڭ تەرىپىدىن قىمىر قىلماي، ئەدەپ بىلەن ئولتارغان ئۇيغۇر خانلىرىغا كوزى چۈشكەن خۇنتەيجى، تەختىدىن تۇردىدە، ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ھە، ياخشى كەلدىڭلارمۇ؟ — دېدى. بۇ ئۇنىڭ جۇڭغارلارغا خاس كېبىرلىك بىلەن ھال سورىغىنى ئىدى.

ياقۇپ غوجىلار دۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى كوكسىگە قويۇشتى. غالدان سېرىن باياتىن بېرى بۇلارغا تەرجىمانلىق قىلىۋاتقان موللا ئىبراھىم مەشھۇرىغا قاراپ:

— بۇ كىشىلەرنى تاماق يەيدىغان ئويگە باشلاپ بار — دېدى. ئاندىن ياقۇپ غوجىغا قاراپ:

— ئەتىلەتىن ساغا نويان بىلەن يارۇقچى نويانغا يولۇقارسىز — دەپ سېرىق پاياندازغا قەدەم تاشلىدى.

ياقۇپ خوجىلار موللا ئىبراھىم مەشھۇرىينىڭ يول باشلىشى بىلەن تاماق يەيدىغان ئويگە ماگدى. لېكىن ئۇلار تاماق يېيىشتىن بالدۇر پېشىن نامىزىنى ئوقۇۋېلىشنى ئەلا كورۇپ، ئاشاندىن بىر نەچچە چوكۈن ئالدۇردىدە، تاھارەت يېڭىلاش ئۇچۇن ئارچىلار ئارىسىغا كېتىشتى.

* * *

بۈگۈن خۇنتەيجىنىڭ ئوردىسىدا «ئاق توكىنىڭ قارنى يېرىلغان» كۈن بولدى. ئوردىدىكى نويانلار بىلەن ئەمەلدارلار. ئالتاي — تارباغتاي ۋە بورىتالالاردىن تارتىپ، بۇغداتېغىنىڭ ساي — سالالىرىدىن، ئىلىنىڭ شىمالى بىلەن كۈن چىقىشىدىكى ۋەتكەس ۋادىسىدىكى تاغلاردىن كەلگەن باتۇرلار بىلەن تەيجىلەر خايسانلار، چۈشتىن كېيىنلا دەستىخان ئەتراپىغا ئولتىرىپ سويۇلغان قويلارنىڭ گوشلىرىنى يەپ — شورپىلىرىنى ئىچىشكە باشلىدى. مايلاشقان قوللىرىنى ئوتۇكلىرىنىڭ قونچىغا سۈركەشتى ۋە قۇرۇت — ئىرىمچىك، قەن — كېزەك ۋە كۇچار ھاكىمى ئېلىپ كەلگەن قۇرۇق مېۋىلەر بىلەن ئاتنىڭ قېنىدەك ئاچچىق چاي دەملەنگەن چوكۈنلەرنى بېكار قىلىشتى.

دىلمۇك تېغىنىڭ ھاۋاسى شۇنداقمۇ، ياكى ئۇنىڭ چوپلىرىنى يېگەن ماللارنىڭ گوش — ياغلىرى شۇنداقمۇ، ئىش قىلىپ بۇلارنىڭ يېگەن تاماقلىرى، ئىچكەن قىمىزلىرى ئىككى — ئۈچ سائەتمۇ قوساقتا تۇرماي سىڭىپ كېتەتتى. يارۇقچى نويانىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە كۈن ئولتىرىشقا يېقىن كەچلىك تاماققا، قۇلۇن بىلەن تايلارنىڭ گوشى، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ھاراق — شاراپ تارتىلدى. خۇنتەيجىنىڭ بۇيرۇغى شۇنداقمۇ ياكى يارۇقچى نويانىنىڭ قولى ئېچىلىپ كەتتىمۇ، دەستىخانغا كەلتۇرۇلگەن ھاراقلارنىڭ ئىچىدە جۇڭغارلارنىڭ ئوزلىرى سۈتتىن تەييارلىغان ئەركە ھارىغىدىن باشقا قەشقەرىيە بىلەن تۇرپان، قۇمۇللاردا تەييارلانغان شاراپلار، مۇسەللەسلەر، چىڭ سۇلالىسى بىلەن بولغان جەڭلەردە غەنىمەت ئالغان كوزا — كوزا ھاراقلار ھەتتا ئورۇسلار يېرىدە تەييارلانغان چوڭ بۇتۇلكىلىق ھاراقلارمۇ بار ئىدى.

قاش قارايغاندىن كېيىن كېچىكىپ قالغان مېھماندەك، ئاسماندىكى ئايمۇ ئوزىنى كورسەتتى. بۇنداق كېچىدە سالقىن يايلاقتا شاھانە زىياپەت بولۇۋاتقاندا، ھەر قانداق خۇداجوي ماناخىمۇ بۇتخانىدىكى ئىبادىتىنى توختىتىپ، تالاغا چىقىشقا ئالدىرايدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا ھاراق — شاراپنىڭ كۈچىدە روھى كوتىرىلىپ، قېنى قىزىغان جۇڭغارلارنىڭ ئوتمىنىڭ يورىغىدا ئويدە ئولتىرىش مۇمكىنمۇ؟

— تالا ئويدىن كەن، — دېدى قېرىغىنىغا قارىماي، ئەركە ھارىغىدىن بىر ئاياق ئىچىپ، قانلىرى ھەرىكەتلىنىپ، بەدىنى قىزىپ قالغان ساغا نويان.

— راسلا شۇنداقكەن، — دەپ ئۇنىڭ سوزىنى قۇۋەتلىدى غالدان سېرىن. شۇ كەپتىن كېيىن جۇڭغارلار ئالدىدىكى ھەممە دەستىخانلار ئاينىڭ يورۇغىدا تاۋلىنىپ تۇرغان كوك چوپلەر ئۈستىگە يوتكەلدى.

تەنتەنىلىك زىياپەت يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. خۇنتەيجى غالدان سېرىن قازاق دالاسى بىلەن غەربىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىنىڭ غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلاتتى. ئوردا نويانلىرى بولسا، مەنسەپ، ئەمەللىرىنىڭ ئوسۇپ، ئۆياقلاردىن ئولجا ئېلىنغان دەپ — دۇنيا، مال — ۋارانلار بىلەن بايلىقنىڭ كوپىيىۋاتقانلىقىغا تەنتەنە قىلاتتى. خۇنتەيجىنىڭ تارتۇقلىرىغا ئېگە بولغانلار بولسا، ئەگەر ئۇلۇق ئەمرچى خالسا، ئەۋۇ ئاقىرىپ كورۇنگەن تەگرى قۇت جوققىسىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئاسماندىكى ئايغا سالما تاشلاشقا، نەيزە سانچىشقا تەييارلىغىنى ئىزھار قىلىپ ماختىنىشاتتى. ئەرلىرى ئولۇپ كەتكەن جۇڭغار ئاياللىرى بولسا، «مېنىڭ ئېرىمغا ئۇلۇق ئەمرچىمىزنىڭ بۈگۈنكى شاپائىتىنى كورۇشكە نەسىپ بولمىدى» دەپ كوز يېشىنى توكەتتى. ئۇلارغا يېنىدا ئولتارغان باتۇرلار «ئارقاڭدا ئەگىشىپ ژۈرگەن كوچۇكلىرىڭ چوڭ بولسا، ئاتىسىدىن نەچچە ھەسسە باتۇر بولۇپ، قوتانلىرىڭنى مالغا، ئوچىغىڭنى دىدەكلەرگە تولتۇرۇۋېتىدۇ. شۇنى ئويلىغىنىدە، مونۇ ئالدىڭدىكى ھاراقنى سۇمۇرۇۋەت، كوكلۇڭ كوتىرىلىپ قالىدۇ...» دەپ تەسەللىي بېرەتتى ۋە جوڭغارلارنىڭ ئوتكەن زامانلاردىكى مەشھۇر خۇنتەيجىلىرى ھەققىدە چىقىرىلغان ناخشا — قوشاقلارنى باشلاتتى. بۇنىڭغا بايىلا كوز يېشىنى توكۈپ ئېرىنى ئەسلىگەن تۇل خوتۇنلار ئىنچىكە ئاۋازلىرى بىلەن قوشۇلاتتى.

غالدان سېرىنىنىڭ ئاغزى ھاراققا تەگسە، دادىسى ئوخشاش خۇدىنى بىلمەي قالىدىغان ئادىتى يوق ئىدى. ئوز ئالدىغا قويۇلغان بىر ئاياق ئەركە ھارىغىنى يېرىم كېچە بولغاندا ئاران ئىچىپ تۈگەتتى. باشقىلارنى زورلاپ ئىچكۈزۈپ، ئاغزىغا كاللەك — كاللەك گوشلەرنى تىقاتتى. ئۇلار خۇنتەيجىنىڭ بۇ ئىشىنى ئوزلىرىگە قىلىنغان ھورمەت، ئۇنىڭ قولىدىن يېگەن گوشنى تەۋەررۇك دەپ بىلەتتى.

ئاسماندىكى ئايمۇ جۇڭغار خانلىقىنىڭ بۇ زىياپىتىنى كورۇپ زېرىككەندەك غەرىپ تەرەپتىكى سويۇم بۇلاق تاغلىرىغا يېقىنلاشتى.

— مېھمانلار خالىغانچە ئولتارسۇن، ئوينىسۇن — كۇلسۇن، يېسۇن — ئىچسۇن، ھېچ نەرسىنى ئايىماڭلار، — دېدى بىر چاغدا غالدان سېرىن يارۇقچى نويانغا، — مەن ئويگە بېرىپ دەم ئالاي.

خانىنىڭ زىياپىتىگە داخىل بولغان بەزى نويانلار بىلەن ئوردا خىزمەتچىلىرى خۇنتەيجىنىڭ يوقلىغىنى بايقاپ، كېچىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئويلىرىگە قايتتى. بەزى مەس بولغانلىرى دەستىخان چورىسىدىكى كورپىلەردىلا ئوخلاپ قېلىشتى. ياشلار بولسا تاڭ ئاتقىچە يەپ — ئىچىشتى. لېكىن خۇنتەيجى بىلەن ئۇنىڭ ئوردىسىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئىراۋۇللار بىلەن ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى ئادەتتىكىدەك ئوخلىماي، تاڭ يورىغاندا، ئوز ئورۇنلىرىنى نوۋەتچى ئىراۋۇللارغا بوشىتىپ بەردى.

* * *

ياقۇپ غوجىلارمۇ كەچلىك تاماقنى جۇڭغارلارغا ئوخشاش ئاينىڭ يورىغىدا ئولتىرىپ يېدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇچنىڭ ھاكىمى غوجاش، ئەردەۋىلنىڭ ھاكىمى ئابدۇلۋاھاپ قاتارلىق بىر نەچچە ئادەملەر تورسۇق بىلەن كەلتۇرۇلگەن ئەركە ھارىغىدىن ئىچىشتى ۋە ئۇلار كوچار ھاكىمى ئابدۇكېرىم بەگ بىلەن ئابدۇللا بىكاۋۇل، ئىشىك ئاغا خۇدايار بەگ بىلەن شاۋدۇن بىكاۋۇل قاتارلىق ئادەملەرگە: «بۇ باشقا ھاراقلاردەك ئەمەس، ئاپپاق سۈتتىن چىقىرىلغان. ئادەمنىڭ بەدىنىگە قۇۋۋەت بەرسە بېرۇدىكى، زەرەر يەتكۈزمەيدۇ» دەپ ئازتولىدىن ئىچكۈزگەن بولدى.

ياقۇپ غوجا بىلەن يۇسۇپ غوجىلار ۋە خۇش كېيەك ھاكىملار ئىسسىق چاي ئىچكەچ، موللا ئىبراھىم مەشھۇر بىلەن بىر چەتتە پاراڭلىشىپ ئولتاردى.

— بۇلار (يەنى جۇڭغارلار) ئەكەتكەن جىراجلىرىمىز ھەققىدە ھېچ قانداق گەپ قىلمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى يۇسۇپ غوجا ئاكىسىدىن. بىراق ئۇ جاۋاپ بەرگىچە موللا ئىبراھىم مەشھۇرى:

— ھازىر بۇلارنىڭ خورىگى ئوسۇپ كەتكەن. قازاق دالالىرىدىن ھايداپ كەتكەن ماللىرىنىڭ سانى يوق. قولغا چۈشەرگەن ئەسىرلىرىمۇ خېلە ئۇرغۇن — دېدى.

— بۇ بۇ گەپلىرىگە قارىغاندا، بىز ئەكەلگەن خىراجغا ھاجىتى يوق ئېكەندە!

— ھەر كىز ئۇنداق دېمىسلە، غوجام. دانىشمەنلەرنىڭ «دۇنيا خۇمار ئادەمگە پۈتۈن جاھاننىڭ بايلىغىنى بەرسەڭمۇ تويمايدۇ، پەقەت كوزىگە بىر سىقىم توپا قۇيۇلغاندىلا تويىدۇ» دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلىمىغانمىدىلا، بۇلار شۇ تايىپىدىن.

— ئانام رەھمەتلىك ھەر ژىلى خىراج تاپشۇرغاندا، بۇلار ھەر بىر بۇيۇمنىڭ باھاسىنى كۇمۇچكە چېقىپ ھېساپلايدىغانلىغىنى سوزلەپ بېرىدىغان.

— ئۇ دېگەنلىرى راست. لېكىن بۇ قېتىم نېمە ئۇچۇندۇ ئۇنداق قىلماي، بارىغا بەرىكە قىلغانلىقىغا قاراپ مەنمۇ ھەيران بولۇۋاتىمەن.

— مەنمۇ شۇنداق ئويدا — دەپ موللا ئىبراھىم مەشھۇرىنىڭ سوزىگە قوشۇلدى ياقۇپ غوجا. — مەن بۇ خۇنتەيجىنىڭ تۇتقان يولىنى ئاتىسىنىڭ يولىدىنمۇ ئىنچىكە ئوخشايدۇ دېگەن خۇلاسىغا كەلدىم.

— قانداق؟ — قىزىقىپ سورىدى يۇسۇپ غوجا.

— مەن بۇلارنىڭ قولىدا ئوززۇن ژىللار كورۇدە تۇرۇپ، چىۋان راپتان خۇنتەيجىنىڭ بىردىر قېتىممۇ بۈگۈنكىدەك تەنتەنە ئوتكۇزۇپ، باتۇرلارغا ھەدىيە بەرگىنىنى كورمىگەن ئىدىم. غالدان سېرىن بولسا، قىرىقتەك ئات ۋە شۇنىڭ خۇنچىلىك نەرسىلەرنى باتۇرلىرىغا ھەدىيە قىلىپ، پۈتۈن جۇڭغارلارنى رازى قىلىۋەتتى. ھېلىقى توكۇ قالماقنى تاغدىن ژۇمۇلتىپ، باتۇرلىرى بىلەن نويانلارنىڭ ئوزىگە بولغان ساداقىتىنى كۈچەيتتى. شۇنىڭدەك بىزگىمۇ كۈچ — قۇدرىتى بىلەن رەھىمسىزلىگىنى ئەسكەرتىپ قويدى.

— بۇ مۇلاھىزىلەرگە يۈز پايىز قوشۇلىمەن، — دېدى موللا ئىبراھىم مەشھۇرى، — بۇ ئادەمنىڭ بۈگۈنكىدەك تەنتەنە ئوتكۇزىدىغانلىغىنى، ئەتىگەندىلا ھېلىقى توكۇ قالماقنى جازالايدىغانلىغىنى سىلەرگە ئوخشاش شۇ چاغدا بىلدىم.

«بۇلارنىڭ كەپلىرىدە جان بار»، — دەپ ئويلىدى يۇسۇپ غوجا قانچە، — دېگەن بىلەن بىر نەچچە ئىشتانى بالدۇر ژىتقان ئادەملەردە. بۇ كېچىدىگەن خۇنتەيجىنىڭ شۇنچە ئادەم ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ھورمەت بىلدۇرسەك «ھە، ياخشى كەلدىڭلارمۇ؟» دېگەندىن باشقا گەپ قىلمىشقا خۇشتى بولمىدا!» ئۇ ئېغىر تىنىپ نەپەس ئالغاندىن كېيىن: «ئەي باراخۇدايا، بىز خەقنى نېمە ئانداق شورپېشانە قىلىپ ياراتقانسەن؟» دەپ نالە قىلدى.

— ئەخمەت غوجامنى ۋاپات قىلىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق. ئۇ كىشىنىڭ دەپنە مەراسىمىغا قاتناشقانىدىلا؟ — دەپ سورىدى خۇشكېيەك ھاكىم.

— يوغسۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى ئىبراھىم مەشھۇرى — ئۇ كىشىنىڭ ۋاپاتىنى ئون نەچچە كۈندىن كېيىن ساغا نوياندىن ئاڭلىدىم. لېكىن ئوردىدىكىلەرنىڭ ئاغزىدىن «بېرىپ كېلىڭ» دېگەن گەپ چىقمىدى. مەنمۇ «بېرىپ كېلەيمۇ» دەپ سورىمىدىم.

— نېمىشكە؟

— ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرۇپ سورايدىكەنلا — موللا ئىبراھىم بۇ سوئالنى ياختۇرمىسىمۇ جاۋاپ بەردى، — بۇلار قەشقەرىيەگە بېسىپ كىرگەندە، ئەخمەت غوجام خۇنتەيجى چىۋان راپتانغا قاتتىق قارشىلىق كورسەتكەن ئەمەسمىدى. شۇڭا ئۇ كىشى ئولۇپ كەتكىچە ئوچمەنلىك بىلەن قاراپ قاتتىق نازارەت ئاستىدا تۇتقان ئىدى. ئاتىسىنىڭ ئەخمەت خوجامغا بولغان ئوچمەنلىكى، غالدان سېرىنغا مىراس بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. بۇ ھەم تەختكە چىققاندىن كېيىن، خوجامغا بولغان مۇناسىۋىتىنى ئوزگەرتمىدى. لېكىن خەخلەردىن ئاڭلىسام، ئۇ خوجامنىڭ نامىزىغا دەرىيانىڭ ئۇ يېقىدىكى، بۇ يېقىدىكى ئۇيغۇر يۇرتلىرىدىن بولۇپ، بىر قانچە مىڭ ئادەم قاتناشقان ئوخشايدۇ. ئابدۇكېرىم بەگنىڭ:

توروق ئېتىم كىشنەيدۇ،
ئوروق ئېتىم كىشنەيدۇ.
تايىغى يوق ئادەمنى،
قالماق ئىشتى چىشلەيدۇ.
دەردىڭ يامان.

دېگەن ناخشىسى ئاڭلاندى.

— بەللى ئاداش، — دېگەن بويىچە ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۇردى ئۇچ ھاكىمى غوجاش، ئۇ ئەركە ھارىغىنى ھەممىدىن كوپ ئىچكەچكە، تىلى كالۋالىشىپ، كوزلىرى يۇرىلىپ كەتكەن ئىدى، — ناخشا ئوقۇساڭلار غامباللارغا ئوخشاش نوچى ناخشىلارنى ئوقۇڭلار.

بۇ گەپ ئابدۇكېرىمبەككە ياقمىدى ئەتىمالىم:

— ئوغامباللارنىڭ ناخشىسى قانداق بولىدۇ؟

— دەپ سوئال قويدى.

— مانا مۇنداق:

ھاڭگا بولما، ئايغىر بول،
ئەللىك بايتال ئالدىڭدا.
تېكە بولما، قوشقار بول،
يۈزلەپ ساغلىق ئالدىڭدا.
قوش ئاجىلىق غوراز بول،
ئوتلاپ مىكيان ئالدىڭدا.
بىر خوتۇن ئال، يۈز ئاشناڭ
بولسۇن دايىم دالدىڭدا.

ئۇ يەنە نېمە دېسەم بولىدېكىن دېگەندەك بىر پەس تۇرۇپ قېلىۋېدى، ئابدۇلۋاھاپ بەگ:

— سىلمۇزە غوجاش بەگ، خان بولاپ چۈش كورگەن قەلەندەردەك غەزەل ئوقۇيدېكەنسىلەر. «ئاشنا تۇتقان ئادەم خوتۇنسىز قالىدۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىلا؟

ئولتىرىشقانلارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

(ئاخىرى بار).

موللائىسمەتۇللا موللانىئمەتۇللا ئوغلى

تارىخىي مۇسىقىيون

(مۇزىكىچىلار تارىخى)

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

[illegible]

1

ئەبۇ ناسىر فارابى

ئەبۇناسىر مۇھەممەت تارخان ئوغلى فارابى ئىسلام ئالىمىنىڭ بۈيۈك پەيلاسوپلىرىدىن بولۇپ، ئۇ تۈرك ـ ئۇيغۇر قوۋمىغا مەنسۇپ بولغان ھالدا سىر دەرياغا يېقىن قەدىمىي فاراپ شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ دەسلەپ ئەشۇ يەردە ئىلىم ساۋادىنى چىقارغاندىن كېيىن ئىلىم ئىزدەپ ئىراقىغا بارىدۇ. ئەبۇناسىر پارس تىلىنى ئۆگەنگەندىن كېيىن باغدات شەھىرىگە بېرىپ ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىدۇ. ئۇ باغداتتا پەلەسەپە پەننى ئۆگىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنلا مۇزىكىغا ئىشتىياق باغلاپ، مۇزىكا پەننى تەتقىق قىلىشقا بەل باغلايدۇ. ئارىدىن ئانچە ئۆتمەي ئەبۇناسىر فارابى زامانىسىنىڭ ئەڭ مەشھۇر مۇزىكاشۇناسى بولۇپ تونۇلىدۇ. شۇندىن كېيىنلا پەلسەپە پەننى بويىچە ئىسلام دۇنياسىغا مەشھۇر بولىدۇ. ئۇ ئىلىم ـ پەننىڭ ھەممىلا ساھالىرىدا ئۆز زامانىسىنىڭ تەڭدىشى يوق ئەللامىسى ئاتىلىدۇ. شۇندىن كېيىنلا ئۇ سازغا بەك خۇشتار بولۇپ، مۇزىكا ئىلمىدا ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىپ، قالۇننى ئۆز قولى بىلەن ياساپ چىقىدۇ. ئەبۇ ناسىر قالۇنغا سىم تارتىپ تۈزەپ چالغان ۋە ئۇنى ساز خۇمار شاگىرتلىرىغا ئىجرا ئېتىشنى ئۆگەتكەن.

شۇنى ئالاھىدە قەيت قىلىش كېرەككى، ئەبۇناسىر فارابى «راك»، «ئۇشاق» مۇقامىنىڭ مەرغۇللىرىنى ئىجاد قىلىپ، دۇنياغا يايغان، شۇندىن كېيىنلا شاگىرتلىرىغا ئۆگەتكەن ئىدى. ئۇ شۇندىن كېيىنلا «ئۇزھال» مۇقامىنىڭ 1 ـ 2 ـ 3 ـ مەرغۇللىرىنىمۇ ئىجاد قىلغان.

ئەبۇناسىر فارابى «رىسالە مۇغەننىيۇن» (سازەندە ـ نەغمىچىلەر رىسالىسى) ناملىق كىتاۋىدا مۇنداق دېگەن ئىدى: «نەغمىنىڭ تىلسىز مۆجىزىسىنىڭ ئاۋازى ئىنسانىنىڭ روھىغا ئوت تۇتاشتۇرغۇچى ئاملىدۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا شېئىر مىسرالىرى قوشۇلسا، ئۇ مۆجىزىنىڭ نىمە ئىكەنلىكى ئاڭلىنىدۇ... يۈز يىل ئىبادەت قىلىپ ئالالمىغان پەيزىنى مېنىڭ قالۇنۇمنىڭ سىملىرىدىن ئالالايسىز...» ئەبۇ ناسىر فارابى 80 ياشتىن ئاشقاندا مىلادى 950 ـ يىلى شام شەھىرىدە ۋاپات بولغان ئىكەن.

ئەبۇناسىر فارابى ئىلىمنىڭ ھەرخىل ساھالىرى بويىچە 114 پارچە ئەسەر يازغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئالغان «سازەندە ـ نەغمىچىلەر رىسالىسى» (رىسالە مۇغەننىيۇن) ئىدى.

2

فىساغورس

فىساغورس كونا يۇنانىنىڭ ئۇلۇغ پەيلاسوفلىرىدىن بىرى بولۇپ، مىلادىدىن 540 يىل ئىلگىرى يۇنانىستاندىن ئىتالىيەگە بېرىپ ئۇلارغا پەلسەپە پەنىدىن ئىلىم ئۆگەتكەن، ئىتالىيەلىكلەر ئۇنىڭ ئۇستازى دېگەن نامغا سازاۋەر بولغان. ئۇ سەياھەتكە تولىمۇ ئامراق بولۇپ، ئاسىيا، ئافرىقىنىڭ نۇرغۇنلىغان يەرلىرىدە كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىدۇ. خەلق بېشىغا كۈن چۈشسە، فىساغورس مەسلىھەت سوراتتى. ئۇ فرانسىيەگە بارغاندا ئۆزى كەشىپ قىلغان ساتارىنى چېلىپ، شېئىر توقىدى. ئۇ ئوقۇغان شېئىرىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «سەن ئۆز ئۆزەڭنى تۈزەتمەي تۇرۇپ، كىشىگە نەسىھەت قىلما. ئەيىپىڭنى ساڭا كۆرسىتىپ بەرگەن كىشىنى دوست بىلىپ، ئىززەت ـ ئىھتىرام قىل. چىرايلىق كىيىم كىيىپ ئۆزۈڭگە، چىرايلىق سۆز قىلىپ ئۆزۈڭنى ئۆگەنگىل. ئىلىم ئۆگىنىشتىن نومۇس قىلما، ئىلىمسىزلىكتىن نومۇس قىل. ھايۋان تىلىسىزلىقتىن جاپا ـ مۇشاقەتكە يولۇقىدۇ، ئادەم تىلىدىن بالا ـ مۇسىبەتكە ئۇچرايدۇ.» فرانسۇزلار 25 ياشلىق بۇ ۋىگىتنىڭ ئاجايىپ سۆزلەپ، يېقىملىق ساتار چېلىشىدىن ھوزۇرلىنىپ، ئۇنىڭ ئارقىسىغا توپ ـ توپ بولۇپ كىرىشىۋالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مەنالىق ـ ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى شېئىر ئارقىلىق ئىزھار قىلىپ، ساتارىنى ئۇنىڭغا جۆر قىلاتتى. ئۇنىڭ داڭقىنى پادىشا ئاڭلاپ فىساغورسنى ئوردىغا چاقىرىپ ئالدى. ئۇ بولمىسا پادىشاھ تاماق يېمەيدىغان، ئۇ ساز چالمىساھەتتا ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدى. پادىشاھ خەلقنى فىساغورستىن مۇزىكا ئۆگىنىشكە بۇيرىدى. ئون يىل داۋامىدا 40 مىڭ شاگىرت مۇزىكا ئىلمىنى مۇكەممەل ئۆگىنىپ چىقتى. ئۇ كېيىنرەك پادىشاھنىڭ رۇخستى بىلەن ھىندىستانغا كېلىپ «ئىلمىي نوجۇم» (ئاسترونومىيە) پەننى ئۆگەندى. ھىندىستان خەلقى ئۇنىڭدىن مۇزىكا ئۆگەندى. فىساغورس دۇنياكېزىپ يۈرۈپ، مۇزىكا ئىلمىنىڭ تۈرۈغنى سەپكەن بۈيۈك ئەللامىدۇر. ئۇ كوز كورمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان ۋاقىئە ھادىسىلەرنى ئالدىن ـ ئالا مولچەرلەش ئىختىدارىغا ئىگە ئادەم بولغان. ئۇ مىلادىدىن بۇرۇنقى 472 ـ يىلى 90 يېشىدا ۋاپات بولدى. ۋاپات بولۇشتىن بۇرۇن 500 نەپەر شاگىرتى بار ئىدى. ئۇلار ئۇستازىدىن: «سىزدىن كېيىن بىز نېمە ئىش قىلىمىز؟» دەپ سورىغاندا، فىساغورس ئۇلارغا: «خەلققە مەنپىيتى يوق ئىشلارنى، سۆزلەرنى قىلماڭلار!» دەپ جان ئۈزگەن. ئۇنىڭ ۋاپات بولغان ۋاقتى ئىسكەندەرنىڭ ۋاپات بولغان ۋاقتىدىن بىر يىل كېيىندۇر. ئۇ كىشىلەر قىلالمىغان ئىشنى قىلىشنى، مۇھتاج ئادەملەرگە ساخاۋەت، ياخشىلىق قىلىشنى ياخشى كورەتتى.

3

مەۋلانە ئىلى

مەۋلانە ئىلى خۇراساننىڭ شابۇك دېگەن ناھىيەسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، ئۆز دەۋرىدە مۇزىكا ساھاسىدا تەڭدىشى يوق ئىدى. ئۇ مۇزىكىغا ئائىت «مۇرتاز» ناملىق ئەسەر يازغان. سازەندىلەر ئارىسىدا «چولى ئىراق» دەپ ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان مۇقامنى مەۋلانە ئىلى ھەجگە سەپەر قىلىپ، چولى ئىراقتىن (ئىراق چۆلىدىن) ئۆتكەندە يولدا ئىجات قىلغان ئىدى. ئۇ زات مۇزىكا ئىلمىدە ئۆز زامانىسىنىڭ بىلىمدانى ئىدى. مەۋلانە ئىلى ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا ئەفيۇننى كۆپرەك ئىستىمال قىلىپ، ئەقلىدىن ئاجراپ، ۋاپات بولغان.

4

ئابدۇراخمان جامى

ئابدۇراخمان جامىنىڭ ياخشى پەزىلەت ۋە ئۇلۇغلۇق خۇسۇسىيەتلىرى تۈرلۈك كىتاپلاردا بايان قىلىنىدۇ. ئەلشىر ناۋائىيدەك ئالىمغا ئۇ پۈتۈن ئىلىمدە ئۇستاز بولغان. ناۋائىيدەك بۈيۈك زات ئۇ كىشىنى «ئۇستازىم، تەربىيەچىم» دېيىشى ئابدۇراخمان جامىنىڭ تەرىپى ئۈچۈن يېتەرلىكتۇر.

ناۋائىي ھەززەتلىرى ئۆزىنىڭ مەشھۇر «خەمسە» ئەسىرىدە بەش قېتىم ئابدۇراخمان جامىينى تىلغا ئېلىپ تەرىپلىدى، دېمەك، ئابدۇراخمان جامى بارلىق ئىلىم ـ پەنلەردە ئەبۇناسىر فارابىيدەك شائىر، ئالىم ۋە نەغمە ـ ناۋادا تەڭداشسىز ئىدى. تەمبۇر، ساتار، قالۇن قاتارلىق ساز ئەسۋاپلىرىنى بابىغا يەتكۈزۈپ چالاتتى. شۇ كىلاشقا ئۇ «ئەجەم» دېگەن مۇقامنى ئىككى مەرغۇلى بىلەن ئىجات قىلغان. شۇندىن كېيىنلا ئۇ نۇرغۇنلىغان شاگىرتلارنى يېتىشتۈرۈشكە كۆڭۈل بولگەن. ئۇنىڭ «رىسالە دەۋۋار» ناملىق ئەسەرى بار. ئەلشىر ناۋائىي مۇزىكا پەننى ئۇستازى ئابدۇراخمان جامىدىن ئۆگەنگەن. ئابدۇراخمان جامى 79 يېشىدا ھىجرىيەنىڭ 898 ـ يىلى خۇراساندا ۋاپات بولدى.

5

ئەلشىر ناۋائىي ھەزرەتلىرى

ئەلشىر ناۋائىينىڭ پەزىلەت ۋە خۇسۇسىيەتلىرى ئۆز ئىجادىي ئەسىرى بولغان كىتاپلىرى «چاھار دىۋان» (تورت شېئىرى توپلام)، «خەمسە» (بەش داستان)، «كۇللىيات» ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 36 دىن ئارتۇق ئەسەرىدىن مەلۇمدۇر. مەن بۇ ئەسەرلەردىن بەھرىمەن بولدۇم ۋە ئەلشىر ناۋائىي ھەزرەتلىرىنىڭ خىسلەت ۋە ئىشق مۇھەببىتىنى بىلدىم. ئۇ ئۇستازى ئابدۇراخمان جامىدىن مۇزىكا سىرلىرىنى پۇختا ئۆگىنىپ، ھەر كېچىسى ساتار، تەمبۇر چېلىپ، ئۆز ئىجادى ئەپىس غەزەللىرىنى ئوقۇپ، ھېسياتقا بولىنىپ، ھوشسىز بولاتتى. ئەلشىر ناۋائىي ھەزرەتلىرى «ناۋا» مۇقامىنى ئىجات قىلىپ، دۇنياغا تاراتتى. ناۋائىي (نىزامىدىن ئەلشىر ناۋائىي) ھىجرىيەنىڭ 843 ـ يىلى دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيەنىڭ 906 ـ يىلى ھىرات شەھىرىدە پەيغەمبەر يېشى 63 تە تويۇقسىز مېيىسىگە قان چۈشۈپ ۋاپات بولدى.

6

مەۋلانە ساھىپ بەلخى

مەۋلانە ساھىپ بەلخى (بەلخ شەھەرلىك) شەرئەت ۋە تەرىقەت ئىلىملىرىدا كامىل ئۇستاز بولۇپ، ئۇنىڭ 5 ـ 6 يۈز شاگىرتى بار ئىدى. ئۇ تەمبۇرنى تولىمۇ سېھىرلىك چالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بابۇر پادىشاھ ئۇنىڭدىن زادىلا ئايرىلماتتى. بابۇر مەۋلانە ساھىپنى ئۇستازلىق ئىشىدىن ئازات قىلىپ، ئوردىغا ئەكەلىۋالىدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە كابۇل شەھىرىدىكى بىر كاتتا باغدا ئولتۇرۇش ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئەمىرلەر، ۋەزىرلەر، ئالىم ۋە ئەرباپلارنىڭ ھەممىسى ھازىر بولدى. دەستىخان يىغىلغاندىن كېيىن بابۇر پادىشاھ سازچىلىشقا ئىشارەت قىلدى. مەۋلانە ساھىپ تەمبۇرنى قولىغا ئېلىپ، «چولى ئىراق» مۇقامىغا چالىدۇ. ئىككىنچى ئەۋجىدىن ئوتۇپ، ئۈچىنچى ئەۋجىگە يەتكەندە، بىر بۇلبۇل ئۇچۇپ كېلىپ، تەمبۇرنىڭ قولىغىغا قونۇپ ئولتۇرۇپ، سايراشقا باشلىدى. ئولتۇرغانلار ھەيران بولۇشۇپ، سازنىڭ قۇدرىتىدىن مەست ـ ئەلەس بولۇشتى. بۇلبۇل تەمبۇرگە ئۆزىنى بىر نەچچە قېتىم ئۇرغاندىن كېيىن يەرگە بىھۇش بولۇپ ژىغىلىپ چۈشتى. بىر چاغدا مەۋلانە ساھىپ «ئىراق» مۇقامىنىڭ سېھىرلىغۇچى قۇدرىتىدىن تەمبۇرنى يەرگە ئىختىيارسىز تاشلاپ، ژىغلاپ تۇرۇپ ھوشىدىن كەتتى. بىر چاغ ھوشسىز ياتقانلارنىڭ يۈزىگە گۇلاپ (گۈل سۈيى) سېپىلىپ، سوغۇق شەربەت ئىچكۈزۈلۈپ، ھوشىغا كەلتۈرۈشتى، ئامما مەۋلانە ساھىپ ھوشىغا كەلمىدى. ھەكىملەر (تېۋىپلار) قانچە ئىلاج قىلىپ باققان بولسىمۇ ھېچبىر نەتىجە بولمىدى. شۇ ئولتۇرۇشتىن كېيىن مەۋلانە ساھىپ تۈزۈلەلمەي، ئاخىرى ھىجرىيە 844 ـ يىلى ۋاپات بولدى. بابۇر پادىشاھ يازغان «ئەسرارى مۇسىقا» (مۇزىكا سىرلىرى) دېگەن كىتاپتا بۇ ۋاقىئە توغرىلىق ئالاھىدە تەپسىلىي يېزىلغان.

7

قىدىرخان يەركەندى

قىدىرخان يەركەنلىك بولۇپ، مۇزىكا پەنىدە بۇ ئوخشاش ماھارەت كورسەتكەن ئۇستاز ئازدۇر. بۇ كىشى كوپرەك ئەلشىر ناۋائىينىڭ غەزەللىرىنى ئوقۇلاتتى. ئىراق، ئىران، ئىستامبۇلدىن كەلگەن شائىرلار ئۇنىڭدىن مۇزىكا ئۆگىنەتتى. قىدىرخان رىۋاپ بىلەن ھەشتارنى ئىجات قىلغان. ئۇ شۇندىن كېيىنلا شائىر بولۇپ، «دىۋانى قىدىر» توپلىمىنى تۈزۈپ قالدۇرغان. ئۇ دايىما جەڭدە بىلەن كۆلا كىيىپ يۈرەتتى. مەشھۇر سەئىدىيە خانى ئابدۇرېشىتخان قىدىرخانسىز تاماق يېمەتتى، شاراپ ئىچمەتتى. قىدىرخان «ۋىسال» ناملىق بىر مۇقام ئىجات قىلىپ، ئۇنى شاگىرتلىرىغا ئۆگەتتى. ئابدۇرېشىتخان ۋاپات بولۇپ، ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن 1562 ـ يىلى قىدىرخان ئالەمدىن ئۆتتى.

8

پالۋان مۇھەممەت كۈشتىنگىر

پالۋان مۇھەممەت كۈشتىنگىرغا ئاللاھ شۇنداق قابىلىيەت بەرگەن ئىدىكى، ئۇ بۈيۈك ئالىم، ئەۋلىيا ئىدى. ئۇ مۇزىكا توغرىلىق ئەسەرلەر يازدى. شۇندىن كېيىنلا ناخشا تېكىستلىرىنى يېزىپ، ئۇنىڭغا ماس ئاھاڭلارنى ئىجات قىلدى. ئۇ دەسلەپ «چاھار زەرب» مۇقامىنى ئىجات قىلدى. ئۇ مۇقام بىر ئاز ۋاقىت شۆھرەت قازاندى. كېيىنرەك «چارىگاھ» مۇقامىنى ئىجات قىلىپ، خەلق ئارىسىغا تاراتتى. پالۋان مۇھەممەت «دۇگاھ» مۇقامىنى ئىجات قىلىپ، ئۇنى پادىشاھ بابۇرغا بېغىشلىدى. ئۇ مۇقام ناھايىتى تەسىرلىك بولۇپ، خەلققە تولىمۇ ياقتى. ئۇ ئىجات قىلغان «پەنجىگاھ» مۇقامى ئەجەم ۋە ماۋارە ئۇننەھردە مەشھۇر بولدى. بۇ زات بۇنىڭدىن باشقا غەزەللەرنى يېزىپ، ئۇلارغا دىلرابا ئاھاڭلارنى ئىجات قىلغان. ئۇنىڭ «مۇشەۋرەك»، «سىگاھ»، «چارىگاھ» مۇقاملىرى شەرق خەلقلىرى ئارىسىدا كەڭ تارالغان. ئۇلارنىڭ ھەممىسنى بۇ قىسقا رىسالىغا سىغدۇرۇشنىڭ ئىلاجى يوق. ئۇ بابۇر، مىرزا ئەبۇ سەئىدخان، سۇلتان ھۇسەيىن بايقارالارنىڭ ئوردىلىرىدا ئىناۋەت تاپتى. بۇ كىشىنىڭ ئۇلۇغلۇغىنىڭ بىر ئالامىتى شۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئەلشىر ناۋائىي ھەزرەتلىرىدەك ئالىي جاناپ زات بىلەن قىرىق يىل ھەمسۆھبەت، ھەمنەپەس دوست بولدى. ئەگەر بۇ كىشىدە زەررىچە پەس تەبىئەتلىك بولسا، ناۋائىي ئۇنىڭغا سادىق دوست قىلىپ قوبۇل قىلماتتى. ئەلشىر ناۋائىي قىممەتلىك ۋاقتىنى سەرىپ قىلىپ، ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنى تونۇشتۇرۇپ تارىخىي ھېكايە يازدى. پالۋان مۇھەممەت شېئىر ۋە مۇئەممادا پەندە زامانىسىنىڭ يېگانىسى بولۇپ، بۇ ساھا بويىچە كىتاپلارنى يازدى. ھەربىي پەندە ھۇسەيىن بايقارانىڭ ئەسكەرلىرىگە ئۇستازلىق قىلاتتى. شېئىرىيەتتە بولسا باشقىلار ئۇنى ئۆزىگە ئۇستاز ھېساپلاتتى. مۇزىكىدا بولسا شاگىرتلارنى يېتىلدۈرۈپ، بىر بىر قانچە مۇقاملارنى مىراس قىلىپ قالدۇردى.

9

مەۋلانە لۇتفىي

مەۋلانە ئەبەيدۇللا ئوغلى لۇتفىي موغۇلستانلىق ئىدى (لۇتفىي 1366 ـ يىلى تەشقەردە تۇغۇلغان، ھاياتىنى ھىراتتا ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇر شائىرى). ئۇ ئالىملىقتا ئەبۇناسىر فارابىيدەك، تىببىيەتتە ئىبنىسنادەك، شائىرلىقتا ناۋائىيدەك، مۇزىكىدا قىدىرخاندەك ئىدى. ئۇنىڭدىن بەش يۈزگە يېقىن ئالىم ۋە قارى تەلىم ئېلىپ يېتىلگەن. مەۋلانە لۇتفىي ژىگىرمە پارچە كىتاپ يازدى. ئەلشىر ناۋائىي پەساھەت (گۈزەل ۋە يېقىملىق سۆزلەشتە) ئۆزىگە «ئۇستازىم» دەپ تەن ئالغان ئىدى. لېكىن لۇتفىي ناۋائىينى «سەن مېنىڭ ئۇستازىم. مېنىڭ ھاياتىم داۋامىدا يازغان ئون مىڭ قۇر شېئىرىمدىن سېنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىڭ ئارتۇق» دېگەن ئىكەن.

لۇتفىي ئەلشىر ناۋائىي، ئابدۇراخمان جامىي قاتارلىق شائىرلار بىلەن زامانداش بولۇپ، ئەلشىر ناۋائىينى ئۆزىنىڭ «چاھار دىۋانىدا» ـ «ئۇيغۇرنىڭ ئوتكۈر ۋە گۈزەل سۆزلۈك ئەدىپلىرىدىن مەۋلانە لۇتفىينىڭ ماھىيارىدىمى ناھايىتى كوپ بولدى» دەپ ئېتىراپ قىلىپ يازىدۇ. شۇندىن كېيىنلا ناۋائىي ئۆزىنىڭ «تەقىر مەجلىسلەر» ناملىق ئەسىرىدە «مەۋلانە لۇتفىي 99 ياشقا يەتكەندە «قەسىدەئى دىردىخا ئاپتاپ» (قۇياش تېزىسىدىكى قەسىدە) ناملىق ئەسەرنى يازاتتى. شۇ ئەسىردە شۇ دەۋرىنىڭ شائىرلىرى ئۇنىڭغا تەڭداش كەلگىدەك ئەسەر يېزىشقا ئۇرۇنۇپ باقسىمۇ، ئاجىزلىق قىلىپ، ئەمەس ئىسنىدىن چىقالمىدى» دەپ يازىدۇ. لۇتفىي ھىجرىيەنىڭ 878 ـ يىلى ۋاپات بولىدۇ.

10

يۇسۇپ سەككاكى

يۇسۇپ سەككاكى ئىلمىنىڭ بارچە ساھالىرىدا ئەبۇناسىر فارابىي ۋە لۇتفىيغا تەڭداش تۇراتتى. ئۇنىڭدىن مىڭلاپ شاگىرتلار ھەر ساھا بويىچە تەلىم ئالاتتى. بولۇپمۇ لوگىكا ۋە پەساھەت ئىلىملىرىدا ئۆز دەۋرىنىڭ يېگانىسى بولۇپ، شېرىيەت ئىلمىدا ئۇ موغۇلستاندىن يېتىشىپ چىققان مۇتەپەككۇر شائىرنىڭ ھەممىسىدىن دېگىدەك ئۇستۈن تۇراتتى.

يۇسۇپ سەككاكى قۇرئاننىڭ پەساھەت ـ بالاغەت بويىچە ئەدەبىي ئالاھىدىلىكى ھەققىدە «تەلخىس» ناملىق كىتاپ يازغان ئىدى. مۇزىكا پەنىگە ئائىت ئەسەرلەرنى يازغان ۋە مەشھۇر «باياتى» مۇقامنى ئىجات قىلغان. ئۇ «باياتى» مۇقامىنى شاگىرتلىرىغا تەل ـ تولۇس ئۆگىتىپ، خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقاتقان. ئۇ چىڭگىزخاننىڭ ئوغلى چاغاتاي خان دەۋرىدە ياشىدى ۋە چاغاتاي خان تەرىپىدىن زىندانغا قامىلىپ، ئۈچ يىل ئازاپ ـ ئوقۇبەت تارتىپ، ئاخىرى ۋاپات بولىدۇ. ئۇ ئىلى تەۋەسىگە دەپنە قىلىندى.

سىراجىددىن ئەبۇ ئايۇپ يۇسۇپ ئىبنى ئەبۇبەكرى سەككاكى (1168 ـ 1228 ـ يىللار) 12 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان ئۇيغۇر ئالىمى ۋە مەشھۇر شائىر ئىدى. ئۇ چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە «غەزەل» ژانىرىغا ئاساس سالغان. ئۇنىڭ «مۇفتاھال ئۇلۇم» (ئىلىمنىڭ ئاچقۇچى) كىتاۋى ئۆز دەۋرىدە ئىنائەت تېپىپ ناۋائىي ئۇنى «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئۇستىسى» دەپ يۇقىرى باھالىغان.

(ئاخىرى بار)

يادنامە

سۆيۈملۈك پەرزەندىنى خەلق ئۇنتۇمايدۇ

(قىرغىزستان خەلق شائىرى ياسىر شىۋازا تەۋەللۇدىغا - 90 يىل)

سابىق كېڭەش ئىلىدە ياشاپ كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر قاتارىدىكى تۇغقان خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى، تالانتلىق شائىرى ۋە جەمىيەت ئەربابى ياسىر شىۋازانىڭ نامى پۈتكۈل ئىتتىپاق دائىرىسىدە ئامىباپلىققا ئىگە بولغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ تىلىنى، مەدەنىيىتىنى، مەتبۇئاتى ۋە ئەدەبىياتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە سىڭدۈرگەن ئەمگىكى ئەۋلادلار قەلبىدە چوڭ ئېھتىرام بىلەن ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

1906 - يىلى قىرغىزستاننىڭ موسكۋا ناھىيەسى، ئالېكساندروۋكا يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ياسىر شىۋازا دەسلەپ ئۇيەردىكى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ بىلىم، تەربىيە ئالغان. كەلگۈسى شائىر بالىلىقىدىلا قىرغىز، ئۇيغۇر، تاتار، ئۆزبېك تىللىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈپ، كېيىنىرەك رۇس تىلىنى ئۆزلىكىدىن ئىگىلەپ ئۆگەنگەن. ھەر خىل تىللاردا راۋان، ئەركىن سۆزلىشەلەيدىغان ئىقتىدارى ئۇنىڭ بىلىم - سەۋىيەسىنى ئەترابلىق يۈكسەلدۈرۈشكە زەمىن يارىتقان ئىدى. ئۇ تۇغقان ياشلىرى ئارىسىدا بىرىنچى بولۇپ 1924 - يىلى تاشكەنت ئاز مىللەتلەر بىلىم يۇرتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى ئەلا دەرىجىدە تاماملايدۇ. يا. شىۋازا ستۇدېنت بولۇپ يۈرگەن مەزگىللىرىدە ئۇيەردە تۇغقان تىلىدا شۇ سىڭ «ستۇدېنت» ناملىق گېزىت چىقىرىپ، ئۇنىڭدا «تۇغقان قىزى» ناملىق بىرىنچى شېئىرنى ئېلان قىلىدۇ. ئۇ ئوقۇپ يۈرگەن يىللىرىدىلا ئەرەب ۋە لاتىن گرافىكىسى ئاساسىدىكى تۇغقان يېزىقىنى بەرپا قىلىش ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ ئىشىغا قىزغىن ئارىلىشىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ چوڭ ھەسسىسىنى قوشىدۇ. ئوقۇشنى تاماملاپ بىشكېككە قايتىپ كەلگەن ۋاقىتلاردا تۇغقان تىل - يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرۇش، يېڭى گراماتىكا بويىچە مەكتەپلەردە دەرس ژۇرگۈزۈش، شۇنداقلا تۇغقان تىلىدا ئوقۇش قوراللىرىنى نەشر قىلدۇرۇش ئىشلىرى بىلەن جىددىي شۇغۇللىنىدۇ.

مەكتەپلەردە ئانا تىلىدىن دەرس بېرىپ يۈرگەن شۇ يىللاردا شېئىرىي ئىجادىيەت ساھاسىدىكى تالانتى يەنىمۇ يۈكسۈلۈشكە ئۆتكەن تالانتلىق ياش كەينى - كەينىدىن بىر نەچچە شېئىر توپلاملىرىنى نەشر قىلدۇرىدۇ. 1931 - يىلى «لىياڭ مىڭ شىڭ (چولپان يۇلتۇز)» 1932 - يىلى «كامىندى لاڭ (ئىنقىلاب دولقۇنى)» شېئىرلار توپلاملىرىنىڭ نەشر قىلىنىشى ئۇنىڭ نامىنى كەڭ ئاممىغا تونۇتتى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى ۋە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئانا تىلىدا «ئەمگەك ۋە كۈل» ناملىق بىرىنچى ئالماناخنى چىقاردى. پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى خەلقىنىڭ روھىي - مەنىۋى بايلىقىنى يېتىلدۈرۈشكە سەرپ قىلىپ، تىنىمسىز ئەمگەك ۋە ئىجادىيەتى بىلەن شۇغۇللانغان ياسىر شىۋازانىڭ بۇ ساھالاردا 30 دىن ئارتۇق كىتاۋى، ئۇنىڭ ئىچىدە 12 شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنىپ، كىتابخانلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا بولەندى. ئۇنىڭ بىر نەچچە توپلاملىرى رۇس، قىرغىز، ئىنگلىز ۋە خىتاي تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرىدا ئالدىنقى سەپتە لېنىنگراد مۇداپىئەسى جەڭلىرىدە بولۇپ، ھەربىي مۇخبىر لاۋازىمىدا ئىشلەپ، جاسارىتى ئۈچۈن «قىزىل بايراق»، «ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى» ئوردېنى ۋە كۆپلىگەن مېداللار بىلەن تەقدىرلەنگەن ياسىر شىۋازا ئۇرۇشتىن كېيىن قىرغىزستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كاتىۋى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «شى - يەۋەدىچى» (ئوكتەبىر بايرىقى) ناملىق تۇغقان گېزىتىنىڭ چىقىشىغا ئالاھىدە كۈچ سەرىپ قىلىپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇنىڭ باش مۇھەررىرى ۋە زىپىسىدە بولدى. شائىرنىڭ ئىجادىيىتى ئەمگىكى مۇناسىپ باھالىنىپ 1975 - يىلى قىرغىزستان ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا قىرغىزستان خەلق شائىرى نامىنى بەرگەن ئىدى. شۇنداقلا ئۇ جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ بىر نەچچىلىگەن پەخرىي يارلىقلىرىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولغان.

ياسىر شىۋازا شائىر ۋە جەمىيەت ئەربابىلا بولۇپ قالماي، چەت ئەللەردىكى قېرىنداش ئەدەبىياتى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرىدۇر. 1957 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنى تەسىس قىلىش قۇرۇلتايىغا ئۇنىڭ باشچىلىقىدىكى قىرغىزستان يازغۇچىلىرى دېلېگاتسىيەسىنىڭ قاتناشقانلىقى شائىرنىڭ زور ئابرويى ۋە ئىشەنچكە ئېگە ئېكەنلىكىنى كورسىتىدۇ. شۇنداقلا ئۇ لوندون، بېرلىن قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردىكى مۇھىم خەلقئارالىق ئەنجۇمەنلەرگە قاتنىشىپ، ئۇيەرلەردە ئۆزىنىڭ پىكىر - مۇلاھىزىلىرى بىلەن تونۇلغان.

خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى جۇمھۇرىيەتتە چوڭ ھورمەت قازانغان ياسىر شىۋازىنىڭ 90 يىللىق تەۋەللۇدى يېقىندا قىرغىزستان ھۆكۈمىتى ۋە خەلقىنىڭ كۆپ خىل بولۇشى بىلەن جۇمھۇرىيەتنىڭ بىر نەچچە ئورۇنلىرىدا قىزغىن نىشانلىنىپ ئۆتتى. ئۇ دەسلەپ قىرغىزستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تۇغقان مەركىزى بولۇمىدە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئۇيەردە ئۆتكەن ئىلمىي - نەزەرىيەۋى كونفېرېنسىيەگە 100 كە يېقىن قىرغىزستاننىڭ ئاتاقلىق ئالىملىرى، يازغۇچى - شائىرلىرى قاتناشتى. قىرغىزستان ئالىي كېڭەشى پارلامېنتىنىڭ ئەزاسى، جۇمھۇرىيەتلىك تۇغقانلار ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى، قىرغىزستان خەلق ئارتىستى ئىسەن جۇمازو ئوغلى ئىسمايىلوۋ رىياسەتچىلىكىدە ئۆتكەن ئۇ خاتىرىلەش مەراسىمىغا شۇنداقلا خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قىرغىزستاندىكى ئەلچىسى ۋە موسكۋالىق شەرقشۇناس ئالىم ئابدۇراخمان كەلىموۋلار ئىشتىراك قىلىپ، شائىر ۋە جەمىيەت ئەربابى ياسىر شىۋازا نامىغا ئىللىق ئىنكاسلىرىنى ئىزھار قىلدى. بىر نەچچە ئاكادېمىك ئالىملاردىن كېيىن سوز ئالغان قىرغىزستان خەلق شائىرلىرى: ئۆ. سۇلتانوۋ، س. تۇرسۇنوۋلار ياسىر شىۋازا تۇغقان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى ۋە كلاسسىكى رىتىدە ئارقىسىدا ئولمەس مىراس قالدۇرۇپ كەتكەنلىكى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلاپ يازغان ئۆزلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بەردى. ئۇۋەتتە ئۇيغۇر ئالىمى، قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى ئەزىز نارىنبايېۋ تەغدىرداش ئۇيغۇر، تۇغقان خەلقلىرىگە ئورتاق بولغان ياسىر شىۋازىنىڭ مىللىي دوستلۇق ئەنەنىلىرى ھەققىدىكى خاتىرىلىرىنى سوزلەپ بەردى.

ياسىر شىۋازىنىڭ ئەدەبىي مىراسىنى ئۆگىنىش ئۈستىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئوت-لىنغان باش تۇغقان ئالىملىرى خەلقىمىزنىڭ بۇ مۇنەۋۋەر پەرزەندىنىڭ تۇغقان خەلقى ئەدەبىياتى، مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتىكى ئەمگىكى توغرىسى ئۈچۈن گەنج مەكتۇپ بولۇپ قالىدىغانلىقىنى تەكىتلەشتى.

كونفېرېنسىيەدە ياسىر شىۋازىنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش مەخسىتىدە بىشكېك شەھىرىدىكى بىر كوچىغا، ئالېكساندروۋكا يېزىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە ۋە ماسادىن مەھەللىسىنىڭ بىر كوچىسىغا ئۇنىڭ نامى بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھۆكۈمەت قارارى ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭ تاللانغان ئەسەرلىرىنىڭ ئىسەن ئىسمايىلوۋنىڭ تەشەببۇسى ۋە ھامىيلىقىدا ئۈچ جىلدلىق ئىبرى تۈرىكتىپ قالغان تۇغقان تىلىدا «شى - يەۋەدىچى» گېزىتىنىڭ ئۇنىڭغا بېغىشلانغان ئالاھىدە سانى «كېزىتنىڭ 1 - نومېرى چىقىرىلىپ، ئۇنىڭدا ئىل-ساسى جەھەتتىن يا. شىۋازا ھەققىدىكى ماتېرىياللار ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭ نەشر قىلىنغان چوڭ ھەجىملىك تاللانما ئەسەرلىرى تەتەنتەنىلىك ئىچىلىش خاتىرە قىلىپ تارقىتىلدى. كونفېرېنسىيەدىن كېيىن شائىرغا بېغىشلانغان كۆرگەزمە زىيارەت قىلىندى.

تۇغقان خەلقىنىڭ كورىنەرلىك شائىرغا بېغىشلانغان خاتىرە ۋە مەراسىمنى قىرغىزستان دولەت دراما تىياتىرىدا ئۇنىڭ 90 يىللىق تەۋەللۇدىغا بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچە ئالىملار بىلەن داۋاملاشتى. جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭەشنىڭ ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى ۋە تەنتەنىلىك شائىرنىڭ ئەسەرلىرى ئۈچۈن قىلىنغان ... ياۋۇز ... مەدەنىيەت تىلى ئېلان قىلىندى. قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇرلار ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرىمۇ قاتناشتى.

ئىبراھىم ياۋاخۇن.

ئەلگە خىزمەت — ئالىي ھىممەت

ئەستىن كەتمەس ۋاپادارلىق

ئابلىمىت ئاكا تايىروۋ توغرىسىدىكى بۇ ماقالىنى ئۇنىڭدىن چارەك ئەسىر بۇرۇن يېزىشىم كېرەك ئىدى. نېسىپ بولمىدى، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس سەۋەبلىرى بار. ئابلىمىت ئاكىنىڭ ئادەملەرگە قولىدىن كەلگەنچە ياخشىلىق قىلىشنى ئىنسانىي بورچ دەپ بىلىدىغان ئېزگۈ خىسلىتى ۋە ماڭا قىلغان ياخشىلىقى «قېتىپ قالغان ئۇر» ناملىق ژىرىكرەك ئەسەرىمنىڭ يېزىلىشىغا ئاساس بولدى. دەسلەۋىدە بۇ قىلغان ئىشىمدىن قانائەت ھاسىل قىلغاندەك ژۈردۈم. ئامما يەنىلا كوڭلۈمنىڭ بىر يېرىدە ئۇ كىشىگە نىسبەتەن قەرزدارلىق ھىس - تۇيغۇسى سىزىلىپ تۇراتتى. ئاخىرى سۈكۈت ساقلاپ تۇرالمىدىم.

ئۇ چاغدا ئىبزيار كەنتىنىڭ پەنجىم دېگەن يېزىسىدا تۇراتتۇق. ئايالىم ئاغىچا ئاستما - دەم سىقىش كېسەللىكىگە مۇپتالا بولدى. خۇدايىم بەندىسىگە مۇنداق كېسەللىنى راۋا كورمىسۇن، كۈندۈزى بىر تۇزۇۋۇكلا ژۈرىدۇ، كېچىسى بولسا نەپەس ئالال ماي، ئوچۇق دېرىزىگە ئىنتىلگەن پېتى تاڭنى ئايپاق ئاتقۇزىدۇ. ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، بالا - چاقامنىڭ ئۇيقىدا ئارامى قالمىدى. ئايالىم بارمىغان دوختۇر، تېۋىپ قالمىدى. نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، بېشىم قېتىپ ژۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۆڭلى يېقىنلاردىن بىرى «ئالمۇتىغا ئاپىرىپ كورۈڭ، ئۇيەردە چوڭ دوختۇرلار بار» دەپ مەسلىھەت بەردى. ئالمۇتىغا كېلىپ، تونۇش - بىلىشلەرنىڭ ياردىمى بىلەن جۇمھۇرىيەتلىك ئاستما كېسەللىرى ئاغرىقخانىسىغا يوللانما ئېلىپ، ئۇيەرگە دەردىمىزگە دەرمان ئىزدەپ بارساق، «ئورۇن يوق، كەچ كۈزدە كېلىڭلار» دەپ بىزنى قايتۇردى. شۇيەردىن چىقىپ، بېشىم گاڭگىراپ، نېمە قىلىشىمنى، كىمگە ھال ئېيتىشىمنى بىلمەي، قايمۇقۇپ قالدىم.

بىر كۈنى بېشىم قېتىپ، تاماكا چېكىپ، ئىستىراھەت بېغىدا ئولتارسام، سالاپەتلىك بىر كىشى سەرەڭگە سورىدى. ئۇ بىر ھازا ماڭا قادىلىپ قاراپ تۇرۇپ:

— سەن يەھيا ئەمەسمۇ؟ — دېدى. چوچۇپ ھوشۇمغا كېلىپ:

— ھە، مەن شۇ، سىزنى بىريەردە كورگەندەك قىلىمەن، سىز...

— مەن ئابلىمىت ئاكاڭمۇ! — دېدى ئۇ كىشى يەلكەمدىن قىسىپ، دەرھال ئېسىمگە كەلدى، ئۇ كىشى بىلەن ھەرەمباغدا ئۇزاق زامان خوشنا ئولتارغاندۇق. مانا ئاردىن ئاللاھەزەل ژىگىرمە بەش ژىل ئوتكەندە تەسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدۇق. ئۇ شۇ مەن بالىلىقىمدا زور قىلىنىدىغان سەممىي، سىلىق - سىپايە ۋە مېھرىبان كورۇنۇشتە ئىدى. مۇساپىرلىق راسا ئەسىر قىلغان ئۇ چاغلاردا ئاتا كورگەن، ئاناكورگەنلەرىولۇقۇپ قالساق، ئۇلگەنلەر قايتىدىن تىرىلگەندەك خوش بولۇپ، مۇڭدىشىپ كېتەتتۇق.

— بىر يېرىڭ ئاغرىمايدىغاندۇ؟ — دېدى ئابلىمىت ئاكام خېلىدىن كېيىن، — چىرايىڭ سولغۇنراق كورۇنىدۇ، نېمە بولدى؟

كانىيمگە بىر نېمە تىقىلغاندەك بولدى. مېھرىبان ئۇ كىشىنى ئاتا ئورنىدا چاغلاپ، ئۇنىڭغا بار ئەھۋالنى تەپسىلىي ئېيتتىم.

— بار كەپ شۇنچىلىكمۇ؟ — دېدى ئۇ يەلكەمگە قولىنى قويۇپ، — ئەتە ئايالىڭنى ئەشۇ سەن بارغان ئاغرىقخانىغا ئېلىپ كەلگىن، كېلىنىنىڭ دەردىگە داۋا تېپىلىدۇ... مەن نەق شۇ جايدا ئىشلەيمەن، — دېدى كۈلۈمسىرەپ.

ئاغرىقنىڭ ساقايغۇسى كەلسە، تېۋىپ ئۆزى كېلىدۇ، دېگەندەك گەپ بولدى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئاغرىقخانىغا بارساق، ھەمشىرىلەر بىزنى سەممىي كۈتۈۋېلىشىپ:

— تايىروۋا ئاغىچا موشۇ ئايال بولامدۇ؟ — دەپلا سوراشتى. ئۇلار ئابلىمىت تايىروۋنىڭ سىڭلىسى دەپ ئويلىغان چېغى، بىر ھازادىلا ئايالىمنى كىيىندۇرۇپ، ئازادە خانىغا ئورۇنلاشتۇردى.

ئايلار ئۆتتى، يولنىڭ ژىراقلىقىغا قارىماي، بالىلارنى ئەگەشتۈرۈپ ئالمۇتىغا كېلىپ، ئاغىچىنى يوقلاپ ژۈردۇق. كۆڭلەرنىڭ بىرىدە ئايالىم تامامەن دېگىدەك ساقىيىپ ئاغرىقخانىدىن چىقتى. بىز ئابلىمىت ئاكىغا چىن قەلبىمىزدىن رەھمىتىمىزنى ئىزھار قىلدۇق. «ئۇكام، ھازىرچە كېلىنىڭ ئاغىچا ياخشى بولۇپ قالدى، ئامما ئاغرىق ۋاقتى يېتىپ، يەنە تەكرارلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ بىرلا يولى ھاۋايى تەكىپ كۆرۈش كېرەك. ئەگەر يەنە ئاغرىق تەكرارلانسا، كېلىنىنى ئامال بولسا بايرامەلى، ئامال بولمىغان تەغدىردە تاشكەنت، ئەنجان قاتارلىق جايلارغا ئېلىپ كەت!..» دېدى.

ئاردىن يېرىم ژىلچە ئوتۇپ، باھار كېلىپ، ئەرايىقا گۈل ۋە مايىسلارنىڭ ھىد تارىغان بىر چاغدا ئايالىمنىڭ نەپەس ئېلىشى يەنە ئېغىرلاشتى. ئابلىمىت ئاكامنىڭ ئېيتقىنىدەك بولدى. شۇ شۇ بولىدە، ئويلىنىپ تۇرمايلا تاشكەنتكە كوچۇپ كەتتۇق. ئايالىم توئۇرنىڭ تەپتىدەك ئىسسىقتا يېنىك نەپەس ئېلىپ، ئۆزىنى ياخشى ھىس قىلدى. ئۇ دەھشەتلىك دەققەلەرنى ئارامبەخشلىككە ئايلاندۇردى. بالىلىرىم تېنەپ - تەنتىرىمەي، ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا ئۆستى. مانا ئاردىن چارەك ئەسىرچە ۋاقىت ئۆتتى، ئاغىچا ھېلىقى دەم سىقىدىغان ئاغرىقنى ئۇنتۇپ قالدى. ئەمما بىزنى شۇنداق خاتىرجەم كۈنلەرگە يېتىشكە سەۋەبچى بولغان تەجرىبىلىك، بىلىملىك دوختۇر ئابلىمىت ئاكىنى ھەر كۈنى دېگىدەك ئەسلەپ، ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ دۇئا قىلىپ تۇرۇمىز.

سىز بۇ كەپلەرنى ئاڭلاپ: «بىر مەلىلىك ئۈچۈن ياخشىلىق قىلىپتۇ، بۇنچىلىك ياخشىلىقنى ھەركىم قىلىشى مۇمكىن» دەپ ژۈرمەڭ. بۇنداق مېھرىۋان مەلىلىك ھەممە يەردە تېپىلىۋەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئابلىمىت ئاكام قولىدىن كەلگەن مۇنداق ياخشىلىقنى تونۇمىغان - بىلمىگەن ئادەملەر گىمۇ تاللاي قىلغان. ئەگەر ئۇنىڭدا ئادەملەرگە قولىدىن كەلسىلا ياخشىلىق قىلىشتەك ئىزگۈ پەزىلەت بولمىغاندا ئىدى، ھازىرقىدەك ئابروي تاپمىغان بولار ئىدى. ئادەمنىڭ ئىززىتى ئۇنىڭ ئەلگە قىلغان خىزمىتىدە بولۇپ، ئۇ ئالدىغا كەلگەن بىمارلارنىڭ دەردىگە دەرمان، رەنجىگە شىپا بولغاشقا، ئۇ نەگىلا بارمىسۇن ئورنى توردە بولىدۇ. نەگىلا بارمىسۇن، كىشىلەر ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىپ، ئۆزلىرىنى بىر دەرتتىن قۇتۇلدۇرغانلىقىنى ئېيتىشىدۇ. ھازىر ئۇنى ئۇچراتمىغان، ئامما بىر كورۇشنى ئارزۇ قىلىپ ژۈرگەن ئادەملەر مۇ تولا. ئۇلار ئابلىمىت تايىروۋ يازغان سالامەتلىكنى ساقلاشقا دائىر كىتاپلارنى ئوقۇپ، داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ، ھەر خىل كېسەللەردىن قۇتۇلغان ئادەملەردۇر.

— ئابلىمىت ئاكا، ماقالەمنى ئۇزۇن ژىللاردىن كېيىن يازغىنىم ئۈچۈن ئۆزۈر. سىز بىر چاغلاردا يالغۇز مېنىڭ ئائىلەمنىڭلا ئەزىز ئادىمى بولسىڭىز، ئەمدىلىكتە مىڭلاپ ئائىلىلەر سىزدىن مىننەتدار. مەن ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى بىرلا سوزنى تەكرارلايمەن:

— ياشاڭ، ئابلىمىت ئاكا! سىزدەك لەۋزى ھالال، كوڭلى تازا، پاك، ۋىجدانلىق مېھرىبان ئىنسانلار بولسا، ئالەم گۈلىستان!

يەھيا تايىر،
تاشكەنت شەھىرى.

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە - ئۇچۇر مەركىزى خەۋەرلىرىدىن

1996 - يىل، 7 - ئىيۇل، فرانسىيە ئاگېنتلىقى جان - پىر خەۋىرى

فرانسىيەدە ئەرەب ۋە ئىسلام دۇنياسى توغرىسىدا خەلىق ئارالىق بىر ئىلمىي يىغىن ئۆتكۈزۈلدى

1996 - يىلى 4 - ئىيۇلدىن 7 - ئىيۇلغىچە فرانسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى ئېكس ئان - پروۋەنس شەھرىدە خەلىق ئارالىق ئەرەب ۋە ئىسلام ئىلمىي يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىنغا 400دىن ئوشۇق ئىلمىي ئادەملەر قاتناشتى. مەزكۇر يىغىنغا تاشكەنتتىن كەلگەن ئالىملاردىن ئاشىربەك مۇمىنوۋ، بەختىيار باباجانوۋ ۋە ئىلىيور كەرىموۋلار ئۆز دوكلادلىرىدا شەرقىي تۈركىستانغا دائىر مەسىلىلەرنىمۇ تىلغا ئېلىپ ئۆتتى. ئالمۇتىدىن كەلگەن ياش ئالىم خەمىت ھەمراييۇ مەركىزىي ئاسىيادە تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلار توغرىلىق ئالاھىدە بىر دوكلاد قىلدى.

* * *

1996 - يىل، 7 - ئىيۇل، ئىستامبۇل ئاگېنتلىقى مەھمۇت پىدائىي خەۋىرى.

ئىستامبۇلدا شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر جەمىيىتى سوھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى

شەرقىي تۈركىستان كوچمەنلەر جەمىيىتى تەرىپىدىن 1996 - يىل 7 - ئىيۇل كۈنى ئىستامبۇلدا چوڭ يىغىن ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا شەرقىي تۈركىستانلىق كىشىلەردىن مىڭدىن ئوشۇق كىشى قاتناشتى. يىغىندا خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان «قاتتىق زەربە بېرىش» سىياسىتىگە نارازىلىق بىلدۈرۈلدى. بۇ يىغىنغا تۈركىيە گېزىتىنىڭ ۋە ئوتتۇراشەرق گېزىتىنىڭ مۇخبىرلىرى قاتناشتى. ئەركىن يۈنۈس باشچىلىقىدا ئۆزبەكىستاننىڭ تاشكەنت شەھرىدىن كەلگەن ئالتە نەپەر ئۇيغۇر خەلق ئاخشىلىرى بىلەن كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنلاپ، كەڭ ئامىمىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. رىسالەت ناسىر كوپچىلىككە «ئىنقىلاپ» دېگەن شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى. كوپچىلىك ئۇنى ناھايىتى قىزغىن ئالقىشلىدى. يىغىندا شەرقىي تۈركىستانلىقلار خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قىلىۋاتقان زۇلۇمىنى دۇنياجامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش ئۈچۈن ياردەم بولدى. يىغىن ناھايىتى تەنتەنىلىك بىلەن ئۆتتى.

* * *

گوللاندىيەئاگېنتلىقى مەھمەت تۇتۇنچى خەۋىرى

غەربىي يۇرتتا بولۇۋاتقان ئەنسىزلىك

لوندوندا چىقىۋاتقان «شىگداۋ» گېزىتىنىڭ (خىتايچە) 1996 - يىلى 18 - ئىيۇل كۈندىكى خەۋىرى

يېقىندىن بۇيان، تىبەت ۋە شىنجاڭدا ۋاقىئەلەر يۈز بەرمەكتە. شىنجاڭدا بىر نەچچە مىڭ «بولگۇنچىلەر» قولغا ئېلىندى. قاماقلار، تۈرمىلەرمۇ چوقۇم ئازلىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇ ياقتىن تىبەت سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خىزمەتتىن ئېلىنىپ تاشلاندى، بۇ ياقتىن يەنە شىنجاڭدا سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى كىشىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. غەربىي رايوننىڭ ئۆزلۈكسىز غۇل - غۇلغا قارىتا خىتاي رەئىسى جاڭ چارىسىز بېغىشلىما يازدى. ئۇنىڭ تېشىدا، ئەلۋەتتە، ئەسكەر ئەۋەتىشنى ئۇنتۇمىدى.

شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار بولسا، چېگرا سىرتىدىكى تېررورىزم بىلەن ئالاقە قورۇۋالغانلىقتىن ھامان بىر بومبا ئىسكىلاتى شەكىللىنىدۇ. بۇ ئادەملەر قالاق، دىنىي جەھەتتىن ئۇزۇن يىللاردىن بېرى زەربە يەپ، بېسىلىپ كەلگەن. «زۇزۇڭتاڭدىن ۋاڭ جىنغىچە» ھوكۇمدار بولغانلار سانسىز لىغان مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرگەنلىكتىن، بۇلارنىڭ قانلىق ئىنتىقامى بار. بۇ ئىنتىقامنى ئۇلار تېخى ئالغىنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ دۇنيانى ئىدارە قىلىش نىيىتى بار. ھازىر ئاجىزلىقتىن پايدىلىنىپ، ئىچكى، تاشقى كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ، جېنىگىنى ئالماقچى. زېمىنى بۈيۈك، چېگراسى شۇنچە كەڭ بىپايان زېمىندا ئۇلارنى قورشاپ ئۆلتۈرمەك ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس. يېقىندا شىنخۇاشى ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ بىرسابىق باشلىقى ماقالە يېزىپ، فېدېراتسىيون تۈزۈمىنىڭ جۇڭگوغا ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى تەكىتلىگەن. ئاما تىبەت ۋە شىنجاڭنىڭ ھالىغا قارايدىغان بولسىڭىز، ئادەمگە شۇ سوئال كېلىدۇ، ئۇندىقتا داۋاملىق باستۇرۇش سىياسىتى جۇڭگوغا ئۇيغۇن كېلەمدۇ؟ بىر دولەت ئۇزۇن زامانلىق باستۇرۇش ۋاستىسى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بىرلىكىنى ساقلالامدۇ؟...

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە - ئۇچۇر مەركىزى

ۋەتەننى قوغداش - بورچۇمىز

قەسەمىيات مەراسىمى

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ يېنىغا ئورۇنلاشقان 2468 - ھەربىي قىسىمدا يېگىدىن ھەربىي سەپكە ئېلىنغان ياشلارنىڭ قەسەمىيات مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى ئاساسىي قانۇنىدا ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مۇستەقىللىگىنى قوغداش ھەر بىر قازاقستان پۇخراسىنىڭ مۇقەددەس بورچى ئېكەنلىكى ئۈچۈن كورسىتىلگەن.

بىز بىر توپ ئاتا - ئانىلار گۈللەر ئېچىلغان، قارىياغاچ كوچەتلىرى تەكشى قىرقىلغان، بۈك - باراقسان ئارچا - قارىغاي ئۆسكەن ھەربىي قىسىم مەيدانىغا كىرگەندە ئۇيەردىكى پاكىزە - سەرەمجانلىقنى كورۈپ، كوڭلىمىزدە خۇش ئاراملىق ھېس قىلدۇق. ئۈستى - بېشىغا بىر خىل چېكارە ئەسكەرلىرى كىيىمىنى كىيىپ، قوللىرىغا ئاۋتومات تۇتۇپ، قاتار - قاتار سەپ تۈزۈپ تۇرغان پەرزەنتلىرىمىزنى كورۈپ، ھەم خاتىرجەم، ھەم خوشال بولۇشتۇق.

بىر چاغدا ھەربىي قىسىم كوماندىرى قەسەمىيات مەراسىمنى ئېچىپ، ئەسكەرلەرنى ئومۇربويى ئۇنتۇلمايدىغان مەزكۇر خوشاللىق دەقىقىسى بىلەن سەممىي تەبرىكلەپ، مەزكۇر مەراسىمغا قاتناشقان ئاتا - ئانىلارغا ساغلام پەرزەنت ئوستۇرگىنى ۋە ئۇنى ۋەتەننى قوغداش خىزمىتىگە ئۇزاتقىنى ئۈچۈن چىن قەلبىدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

رەت - رەت تىزىلغان ئوغلانلار تەرتىپ بويىچە بىر - بىرلەپ سەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ھەربىي قەسەمنامىنى ئۈنلۈك ئوقۇپ، ئۇنىڭغا قەتئىي ئەمەل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، تەنتەنىلىك مەراسىمدا قول قويۇشتى. شۇندىن كېيىن ئەسكەرلەر قاتارقاتار سەپ تۈزۈپ، كوماندىرلىرى بىلەن ئاتا - ئانىلىرىغا ھورمەت بىلدۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن پاراتتىن ئوتۇشتى. چېلىنىپ تۇرغان جەڭگىۋار مارش مۇزىكىسى ئاستىدا جەبدەس قەدەم تاشلاپ ئوتكەن ئەسكەرلەر پارادى ھەممىدە چوڭ قىزىقىش، زوقلىنىش پەيدا قىلدى. پارادتىن كېيىن ھەربىي قىسىم باشلىقى جەڭچى ئوفىتسېرلارنى قەسەمىيات مەراسىمىنىڭ كوڭۈلدىكىدەك ئوتكىنى بىلەن تەبرىكلىدى. ئۇنىڭغا جاۋابەن ئەسكەرلەرنىڭ «ھۇررا» ساداسى ياڭرىدى. ئوفىتسېرلار بىلەن ئاتا - ئانىلار ۋەكىللىرى مەزكۇر جەڭگىۋار مەراسىمدا سوزگە چىقىپ، ئوزلىرى ئارزۇ - ئۇمىت بىلەن چوڭ قىلغان پەرزەنتلىرىنىڭ ۋەتەن ئالدىدىكى بورچىنى ئۈلگىلىك ئوتەپ، يورۇق يۈز بىلەن ئائىلىلىرىگە ساق - سالامەت قايتىشىنى تىلىدى. شۇندىن كېيىن ئاتا - ئانىلار ئوز پەرزەنتلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۈشۈپ، ياتاق، ئاشخانا، دەم ئېلىش ئورۇنلىرىنى ئارىلاپ كورۈشۈپ، مەزكۇر ھەربىي قىسىمنىڭ ياخشى ئىشلىرىغا رازىمەنلىك ئىلكىدە خوشال - خورام تارقاشتى. مەزكۇر قەسەمىيات مەراسىمى ھەممىنىڭ كوڭلىدە ئۇزاق ئۇنتۇلغۇسىز ھالدا ئوتتى.

ت. بېيشانوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: قەسەمىيات مەراسىمىدىن كورۈنۈش.
سۈرەتنى ئۇرشات سابىرخوجاييۇ چۈشەرگەن.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

ھەر خىل سوز - چوچەكلەر دېيىڭ شىياۋپىڭنىڭ خاتىرجەملىگىنى بۇزماقتا

خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى چەت ئەل ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدىن دېڭ شياۋپىڭنىڭ سالامەتلىكى توغرىلىق ھەر خىل سوز - چوچەكلەرنى تارقىتىشتىن ئۇزىنى تۇتۇشنى جىددىي ئىلتىماس قىلدى. كېيىنكى ۋاقىتتا شاڭگاڭ مەتبۇئاتىدا ئېيىمە ئۈچۈن خىتاينىڭ بېيىل ئاۋگۇست ئېيىدا 92 ياشقا كىرىدىغان ئارەسمىي رەھبىرى شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت ئاممىغا كورۈنمەيدۇ ۋە بۇ ئۇنىڭ ئولۇمىنىڭ يېقىنلىشىۋاتقانلىقىدىن گۇۋالىق بەرمەمدۇ، دېگەن مەسىلە كوپىرەك مۇھاكىمە قىلىنماقتا.

خ خ ج تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ ۋەكىلى بۇئويدۇرمىنى رەت قىلىپ، دېڭ شياۋپىڭ ئوزىنى ياخشى ھېس قىلىدۇدەپ بىلدۈردى. «قانداق سوز - چوچەكلەر تارقالمىسۇن، مەن ئىشىنىمەنكى، ئۇلار ھېچ قانداق ئاساسقا ئېگە ئەمەس. مەن ئىشىنىمەن، پېنسىيەدىكى دېڭ شياۋپىڭنىڭ خاتىرجەملىگىنى بۇزىۋاتقان سوز - چوچەكلەر بۇنىڭدىن كېيىن بولمايدۇ»، - دەپ بىلدۈردى مىنىسترلىك ۋەكىلى سۈي تەنكاي.

«ئىسلاھات ئارختېكتورى» 1994 - يىلدىن باشلاپ ۋەتەنداشلىرىغا كورۈنمىدى. كۈندىلىك شاڭگاڭ مەتبۇئاتى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دۇنيا مەتبۇئاتى بۇ قىزىقارلىق ماۋزۇنى تەكرارلىماقتا. مۇنداق بولۇشىغا بېجىندىكى يېرىم رەسمىي مەنبەلەردىن ئېلىنغان مەلۇماتلار سەۋەپ بولماقتا. ئۇلارنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، دېڭ شياۋپىڭ ئەمەلىيەتتە ساكراتتا ياتىدۇ، سالمىقىنى پۈتۈنلەي يوقاتماقتا، سوزلىمەيدۇ ۋە ئاڭلىمايدۇ. تىببىي ئېكسپېرتلارنىڭ تەستىقلىشىچە، ئۇنىڭ ئۇزاپ كەتسە ئىككى ئاي ياشىغۇدەك ئومرى قالغان.

سوز - چوچەكلەر بېجىندىكى چەت ئەل ژۇرناليستلىرىنى قىزىقتۇرماقتا. ئۇلار «ئۇلۇق ئىسلاھاتچىنىڭ» رېزىدېنسىيەسى ئەتراپىنى، ئادەتتىن تاشقىرى ئاكتىپلىقنى بايقاش ئۈچۈن، داۋاملىق كوزدىن كەچۈرمەكتە. بايقىغۇچىلار شۇندىلا تارقىلىۋاتقان سوز - چوچەكلەرنى دەلىللەشكە ئورۇنۇپ، دېڭ شياۋپىڭنىڭ كوپلىگەن ئورۇق - تۇققانلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى كوزىتىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئورۇق - تۇققانلىرى ھېچ نەگە كەتمەي، ھەممىسە تۇپلىشىپ ژۇرسە، دېمەك، دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئەھۋالى ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر، دەپ تەھلىل قىلىشىدۇ ئانالىتىكلار.

ھازىرچە بۇ ھەقتە بېجىندا تارقىلىۋاتقان سوز - چوچەكلەر ناھايىتى كوپ.

ئالېكساندر پلاتكوۋسكىي،
«ئىزۋېستىيە»
بېجىن.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ مەشرەپ ئەھلى دوستلىرى ئابلىتىپ - ئىلھامىيە ئەزىمووۋلارغا ئانىسى **سائادەتيۇۋنىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.	جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى رېداكسىيەنىڭ سابىق خادىمى نۇرنىسا تېيىپوۋاغا ھەدىسى، ھەرىپ تەرگۈچى ئىلھامىيە ئەزىمووۋاغا ئانىسى **سائادەتيۇۋنىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.
«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى، بى - بى - سى رادىوسىنىڭ مەركىزىي ئاسىيا بويىچە مۇخبىرى خەمىت ھەمراييۇۋقا ئاكىسى **ئالىمجاننىڭ** مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.	ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ مەشرەپ ئەھلى دوستلىرى سۇلتان، ئوزغان، ئوتتۇق ئىسرائىلوۋلارغا ئانىسى **سائادەتيۇۋنىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئاتوم پاجەسى - ئىنسانىيەت پاجەسى

لوبنۇرنىڭ سەلبىي تەسىرى بولماي قالمايدۇ

رەسمىي مەلۇمات لوبنۇر پولىگونىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان پەرتاستىي يادرو پارتلىتىشلىرى قازاقستاننىڭ رادىئاتسىيەلىك ئەھۋالىغا تەسىر قىلمايدىغانلىقىنى توغرىلىق خەۋەر تارقاتتى. بۇ ئەمەلىيەتتە شۇنداقمۇ؟

ئا. قۇناتوۋ.

بۇ ھەقتە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، پروفېسسور، فىزىكا - ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئىۋان چاسنىكوۋنىڭ پىكرى

مۇنداق:

- مەن مۇنداق تەستىقلەشكە پۈتۈنلەي قوشۇلمايمەن.

خىتاي پولىگوندىكى پارتلىتىشلارنىڭ ئۇمۇمىي قۇۋۋىتى شەمەيدىكى پارتلىتىشلار كورسەتكۈچىدىن خېلە ژۇقۇرى. لوبنۇردا يادرو سىناقلىرى ئوتكۈزۈلگەن دەۋردە ئالمۇتا ۋىلايىتىدە بالىلارنىڭ ئونكولوگىيەلىك ئاغرىقلىرى بىلەن ئاغرىشى 30 ھەسسە كوپەيدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا، خوشنا دولەتتە ئەڭ كۈچلۈك يادرو پارتلىتىشلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ۋاقىتتا ئالمۇتا ۋىلايىتىدە بالىلارنىڭ ئولۇمى ئەڭ ژۇقۇرى، ھەتتا شەمەي ۋىلايىتىدىكىدىنمۇ ژۇقۇرى بولدى.

لوبنوردا يادرو سىناقلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ۋاقىتتا جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي رېگيونىدىكى تەبىي ئوبيېكتلاردا رادىونۇكلىدلارنىڭ توپلىنىشى شەمەي پولىگونىدىكى يادرو پارتلىتىشلارغا نىسبەتەن خېلە ژۇقۇرى بولدى. لوبنوردىكى يادرو پارتلىتىشلىرى ئىزسىز ئوتمەيدۇ، ۋە ئۇ قانچىلىك چاپسان يوقىتىلسا، يادرو خەۋىپىنى يوقىتىشقا، سەييارىمىزدىكى ئېكولوگىيەلىك ۋەزىيەتنى ياخشىلاشقا بولغان ئۇمۈت شۇنچە كۈچىيىدۇ.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى - 06 - 86 - 33، ئىشتىسات بولۇمى - 50 - 86 - 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىرازى 5497

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.